Sofija Bilandžija

Slaganje u skandinavskim jezicima – prototip i periferija

FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju
2017.

FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju
2017.

Sofija Bilandžija
Slaganje u skandinavskim jezicima — prototip i periferija

Recenzenti
Prof. dr Smilja Srdić, redovni profesor Filološkog fakulteta u Beogradu
Prof. dr Jelena Kostić-Tomović, vanredni profesor Filološkog fakulteta u Beogradu
Prof. dr Annette Đurović, redovni profesor Filološkog fakulteta u Beogradu

Lektura i korektura
prof. dr Jelena Kostić-Tomović

Izdavač
FOKUS — Forum za interkulturnu komunikaciju

Za izdavača
Jelena Kostić-Tomović

Dizajn korica i priprema za štampu
Danko Krstović, Agencija za grafički dizajn DK DESIGN

Štampa
Grafoprint d. o. o. Gornji Milanovac

Tiraž
100

Fotografija na koricima
Autor: Nenad Tomović, modeli: Antonija Petrovski, Vuk Đaković, Nevena Milošević, Jovana Milošević

Ova publikacija dostupna je i na internetu, u otvorenom pristupu, na adresi www.komunikacijaikultura.org

ISBN 978-86-88761-10-9

Beograd, 2017.

Sofija Bilandžija

Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima — prototip i periferija

Sadržaj

Predgovor ... *7*

1 UVOD ... *11*

1.1 Tvorba reči u skandinavskim jezicima ... *12*

1.2 O osnovnim pojmovima i jedinicama tvorbe reči ... *13*

1.2.1 Reč ... *14*

1.2.2 Morfema ... *16*

1.2.2.1 Značenje ... *16*

1.2.2.2 Samostalnost ... *17*

1.2.2.3 Distribucija ... *19*

1.2.1.4 Rekurentnost ... *20*

1.2.3 Alomorf ... *22*

1.2.4 Osnova i koren ... *23*

1.3 Slaganje i njegova pozicija u sistemu tvorbe reči u savremenim skandinavskim jezicima ... *24*

1.3.1 Vrste tvorbe u savremenim skandinavskim jezicima ... *24*

1.3.2 Definicija slaganja ... *27*

1.3.2.1 Tvorba kao konstituentska struktura ... *28*

1.3.2.2 Definicija i izuzeci ... *30*

1.3.3 Tvorba kao kontinuumska struktura ... *34*

2 FORMALNI ASPEKTI SLAGANJA ... *39*

2.1 Slaganje i fonologija ... *39*

2.2 Slaganje kao komponentska struktura: odredba i jezgro ... *43*

2.2.1 Jezgro ... *43*

2.2.1.1 Jezgro kao gramatički centar složenice ... *44*

2.2.1.1.1 Jezgro kao morfološki centar složenice ... *44*

2.2.1.1.2 Jezgro kao sintaksički centar složenice ... *48*

2.2.1.2 Jezgro kao semantički centar složenice ... *49*

2.2.1.3 *Zajedničko jezgro* ... *51*

2.2.2 Odredba ... *52*

2.2.2.1 Morfološka kompleksnost odredbe: prototipični slučajevi ... *52*

2.2.2.2 *Morfološka kompleksnost odredbe: ređe obrađivani slučajevi* 56
2.2.2.2.1 Skraćeničke odredbe 56
2.2.2.2.2 Onimijske odredbe 61
2.2.2.2.3 Sintagmatske odredbe 64
2.2.2.3 Promene odredbe 66
2.2.2.3.1 Odredba – imenica 67
2.2.2.3.2 Odredba – pridev ili determinativ 68
2.2.2.3.3 Odredba – glagol 70
2.2.2.3.4 Supletivne odredbe 71
2.2.2.3.5 Promene odredbe kod kopulativnih složenica 71
2.2.4 Elementi stranog porekla u slaganju 71
2.3 Fuga 75
2.3.1 Morfološki status fuge 75
2.3.2 Direktno slaganje 78
2.3.3 Fuga -s- 79
2.3.4 Vokalske fuge 81
2.3.5 Fuge -en- i -er- 82
2.4 Tipovi tvorbe: slaganje po vrstama reči 83
2.4.1 Slaganje imenica 84
2.4.2 Slaganje prideva 86
2.4.3 Slaganje glagola 87
2.4.4 Slaganje drugih vrsta reči 92

3 SEMANTIČKI ODNOSI UNUTAR SLOŽENICA 95
3.1 Na interfejsu sintakse i semantike 96
3.1.1 Sintaksička geneza germanskih složenica 97
3.1.2 Odnos između složenice i sintagme 98
3.1.3 Složenica i parafraza 100
3.2 Tradicionalna klasifikacija složenica 104
3.2.1 Endocentrične i egzocentrične složenice 105
3.2.2 Odnos između konstituenata: determinacija, koordinacija, posesivnost 106
3.2.2.1 Determinativne složenice 106
3.2.2.2 Koordinativne složenice 109
3.2.2.3 Posesivne složenice 111

3.3 Transparentnost značenja i leksikalizacija *112*
3.3.1 Transparentnost i kompozicionalnost *113*
3.3.2 Tipični semantički odnosi između odredbe i jezgra *116*
3.3.2.1 Odnos jednakosti: ekvativne složenice *117*
3.3.2.2 Odnos sadržavanja: supstancijalne složenice *119*
3.3.2.3 Odnos karakterizacije: kvalifikativne i posesivne složenice *119*
3.3.2.4 Referencijalne složenice *121*
3.3.2.5 Temporalne složenice *121*
3.3.2.6 Lokativne složenice *122*
3.3.2.7 Kondicionalne, kauzativne i konsekutivne složenice *122*
3.3.2.8 Instrumentalne složenice *123*
3.3.2.9 Značenje pridevskih složenica *123*
3.3.2.10 Značenje glagolskih složenica *126*
3.3.3 Leksikalizacija i idiomatizacija *127*
3.3.3.1 Jezgro kao nosilac demotivacije *131*
3.3.3.2 Odredba kao nosilac demotivacije *135*
3.3.3.3 Unikatne morfeme kao nosilac demotivacije *139*
3.3.3.4 Visok stepen leksikalizacije zasnovan na transformaciji celokupnog izraza, kulturološkoj ili frazeološkoj interpretaciji *141*
3.3.3.4.1 Prenos značenja celokupne složenice *141*
3.3.3.4.2 Kulturološki uslovljena interpretacija *144*
3.3.3.4.3 Leksikalizacija složenica i frazeologija *148*

4 CENTAR I PERIFERIJA: ODNOS SLAGANJA I SRODNIH TIPOVA TVORBE *153*
4.1 Slaganje i retrogradacija *154*
4.2 Slaganje i kombinovana tvorba *158*
4.2.1 Mesto kombinovane tvorbe u sistemu tvorbe reči *159*
4.2.2 Specifičnosti kombinovane tvorbe *161*
4.2.3 Osnovni produkti kombinovane tvorbe *163*
4.3 Slaganje i derivacija *169*
4.4 Slaganje i reduplikacija *178*
Literatura *182*
Registar pojmova *193*

Predgovor

Pred nama je knjiga posvećena slaganju kao vrsti tvorbe u savremenim skandinavskim jezicima, njegovim specifičnostima, statusu i poziciji koju zauzima među drugim vrstama tvorbe. Knjiga je namenjena primarno sadašnjim i budućim skandinavistima, ali i kolegama germanistima koji su zainteresovani za širu tvorbenu problematiku u srodnim germanskim jezicima. U knjizi se nalazi i dosta informacija o drugim vrstama reči sa kojima manje centralni članovi kategorije slaganja dele neke od zajedničkih osobina, tako da se autor nada da će knjiga biti od koristi i drugim kolegama filolozima koji bi se mogli interesovati za tematiku klasifikacije i preklapanja u okvirima tvorbe reči. Tekst je pisan sa namerom da se određeni delovi monografije mogu koristiti i kao udžbenički materijal na Filološkom fakultetu u Beogradu, te su stoga neki od aspekata posebno detaljno razjašnjavani, poput određenja osnovnih jedinica tvorbe reči, pozicije slaganja u sistemu tvorbe, formalnih karakteristika i nekih osnovnih određenja sintaksičkog i semantičkog ponašanja složenih reči.

Pod skandinavskim jezicima se, kao što je tradicija u okvirima skandinavistike, podrazumevaju tri kontinentalna severnogermanska jezika, danski, norveški i švedski jezik. Ovi jezici pokazuju dovoljno srodnosti da bi se data problematika mogla razmatrati u okvirima jedne knjige, a uložen je trud da se svaka pojava bogato ilustruje nizom primera na sva tri jezika. Najčešće je reč o uporednim ilustracijama, a odnos autora prema prevođenju primera je uslovljen obzirima prema čitljivosti i uštedi prostora. Izuzetno velik broj primera ostao je bez prevodnih ekvivalenata, i to ponajviše u onim delovima knjige koji su posvećeni formalnim i strukturnim aspektima. Oni delovi knjige u kojima se razmatraju problemi značenja i upotrebe sadrže daleko veći broj ekvivalenata.

Knjiga se sastoji od 4 poglavlja. U prvom, **uvodnom poglavlju** se obrađuju osnovne jedinice tvorbe reči, status i pozicija slaganja među drugim vrstama tvorbe u savremenim skandinavskim jezicima, te se daje definicija prototipičnih instanci slaganja. Potom se analiziraju osnovne karakteristike prelaznih članova, koji čine periferiju ove kategorije, i razjašnjava se potreba za posmatranjem ne samo slaganja, već i celokupne tvorbe reči kao kategorije sa kontinuumskom strukturom. **Drugo poglavlje** je posvećeno osnovnim formalnim, primarno morfološkim karakteristikama slaganja, kao što su konstituentska struktura, formalni odnosi

između jezgra i odredbe, tipovi odredbenih konstituenata i promene koje one doživljavaju ulaskom u složenicu. Navedeno poglavlje se potom bavi statusom i inventarom vezivnih elemenata ili fuga, te kompleksnošću odredbe i jezgra, zbog čega složenice mogu imati relativno jednostavnu ili pak veoma kompleksnu morfološku strukturu. **Treće poglavlje** vezano je za problematiku sintaksičkih, a prevashodno semantičkih odnosa koji vladaju među složeničkim konstituentama. Sintaksička analiza vezana je dominantno za odnos složenice i slobodne sintagme, te parafraze kao tradicionalan i veoma frekventan metod eksplikacije sintaksičko-semantičkih odnosa između odredbe i jezgra. Semantička potpoglavlja bave se mogućnošću analize značenja složenice kao celine odn. složenog koncepta u odnosu na značenje njenih konstituenata, te se posebna pažnja pridaje pojmovima kao što su transparentnost, determinacija, kompozicionalnost, leksikalizacija, demotivacija i idiomatizacija. Poslednje, **četvrto poglavlje** posvećuje pažnju drugim vrstama tvorbe čije pojedine ili mnoge instance dele određeni broj karakteristika sa složenim rečima, i koje tradicionalno, ne samo u skandinavistici, već i šire, predstavljaju problem u klasifikaciji.

Autora posebno raduje činjenica da se knjiga objavljuje u trenutku kada se obeležava značajna godišnjica – 40 godina od početka nastave norveškog jezika na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, čime Grupa za skandinavske jezike i književnosti slavi svoj jubilej. Autor želi da upravo ovom monografijom dâ svoj naučni doprinos obeležavanju jubileja.

Autor se ovom prilikom zahvaljuje recenzentima na svim komentarima i savetima i, svakako, na stručnoj i kolegijalnoj podršci.

U Beogradu, 11. oktobra 2017.

Lista skraćenica

da. - danski jezik
no. - norveški jezik
šv. - švedski jezik
nem. - nemački jezik
eng. - engleski jezik
srnn. - srednjeniskonemački jezik
nnem. - niskonemački jezik
norr. - norenski (staronorveški/staroislandski) jezik
stšv. - starošvedski jezik
lat. - latinski jezik
Sing. - singular, jednina
Pl. - plural, množina

Na određenim mestima se u svrhu eksplikacije formalnih odnosa koriste i sledeće skraćenice, u obliku petita, kao indeksi:

S - imenica (< substantiv)
V - glagol (< verb)
A - pridev (< adjektiv)
Adv - prilog (< adverb)
N - imenica (< nomen)

1 UVOD

Slaganje je, uz izvođenje i skraćivanje, jedan od najproduktivnijih tipova tvorbe reči u skandinavskim jezicima, kao u ostalom i u germanskim jezicima uopšte. Posebno u poređenju sa romanskim i slovenskim jezicima predstavlja ekonomičan način na koji se u jeziku na nivou jedne lekseme komprimuju znatno kompleksniji višeleksemski izrazi, up. šv. *baddräkt* ili nem. *Badeanzug* sa fr. *maillot de bain* ili srp. *kupaći kostim*; da. *kaffekop* (parafrazirano kao 'kop til at drikke kaffe af') i hol. *koffiekop* sa šp. *taza de café* ili srp. šolja/šoljica za kafu. Inventar složenica u skandinavskim jezicima, kao i priliv novih, toliki je da rečnici ovih jezika ne registruju veći deo njih, posebno one čije je značenje u potpunosti transparentno, tj. predvidivo na osnovu značenja njenih delova. Tek u novije vreme, sa pojavom elektronskih, a posebno onlajn rečnika, leksikografi po prvi put beleže veći broj novonastalih složenica budući da ušteda prostora više nije jedan od prvih kriterijuma za izbor lema. Osim toga, leksikografska praksa beleži etablirane složenice, dakle one koje su se u datom jezike u određenom stepenu već ustalile, dok maternji govornici neprekidno stvaraju i veći broj okazionalnih složenica, čije je značenje doduše razumljivo drugom maternjem govorniku, ali koje su u mnogim slučajevima vezane za govornu situaciju ili pak određeni društveni trenutak ili okolnost. Takvi su primeri poput no. *smørkø* 'red za puter', vezan za nestašicu putera u Norveškoj 2011. godine, ili pak šv. *askfast* 'zaglavljen zbog pepela', reč koja je skovana tokom proleća 2010. godine, kada je erupcija vulkana Eyjafjallajökull na Islandu svuda izazvala veliki zastoj u avionskom saobraćaju.

Uprkos tome što predstavlja jednu od najproduktivnijih vrsta tvorbe, smatramo da slaganje u savremenim skandinavskim jezicima još uvek nije fenomen sasvim dobro opisan u svojoj celokupnosti, počevši od valjanih definicija, preko detaljne analize formalnih i semantičkih aspekata, pa sve do kontrastivne analize ova tri genetski srodna jezika. Stoga su ciljevi i zadaci ove knjige da smesti slaganje u sistem tvorbe reči u savremenim skandinavskim jezicima i razmotri njegovu poziciju u odnosu na druge vrste tvorbe, da pruži što sveobuhvatniju definiciju kako bi se slaganje razgraničilo od srodnih vrsta tvorbe, posebno s obzirom na status tzv. poluprefiksa i polusufiksa, koji dovode do nejasnih granica između sla-

ganja i izvođenja, kao i s obzirom na tretman stranih tvorbenih elemenata u skandinavskoj derivatologiji i time status neoklasičnih složenica i konfiksnih složenica. Knjiga postavlja sebi za cilj i što iscrpniju analizu formalnih aspekata koji vladaju u skandinavskim složenicama, kao što su opis binarne strukture i analiza neposrednih konstituenata s obzirom na njihov formalni i morfološki status. Zadatkom od posebne važnosti smatramo onaj koji je u većini skandinavističkih opisa zanemaren: doprinos razjašnjavanju semantičkih odnosa koji vladaju unutar složenica, polazeći od dobro poznatih klasifikacija na endocentrične i egzocentrične složenice, preko utvrđivanja posebnih semantičkih odnosa zasnovanih na metaforizaciji i metonimizaciji delova složenica kao i složenica u celini, što nas dovodi do pojmova leksikalizacije i idiomatizacije.

1.1 Tvorba reči u skandinavskim jezicima

Kao što i samo ime upućuje, tvorba reči (da. **orddannelse**, no. **orddanning/ordlaging**, šv. **ordbildning**) usko je povezana sa pojmom *reči* (da/no/šv. *ord*) i kao takva se može posmatrati kao blisko povezana sa naučnom disciplinom leksikologije. Tvorbu reči iz tog ugla možemo uz pozajmljivanje leksičkog materijala i proširenje značenja (polisemiju) posmatrati kao produktivan mehanizam popune leksikona jednog jezika, pri čemu nam osobenost jezičke ekonomije omogućava da od postojećih reči i morfema gradimo jedinice koje funkcionišu samostalno kao lekseme, i koje procesom stabilizacije postaju deo leksikona datog jezika i deo kompetencije maternjeg govornika. Budući da je reč o nastanku novih leksema od već postojećeg jezičkog materijala, tvorba reči se može suprotstaviti i spontanom nastanku nemotivisanih (prostih) reči (no. **spontan nyskaping**, šv. **spontan ordbildning**, nem. **Urschöpfung, Wortschöpfung**), koje je u savremenom stanju jezika izuzetno retko i vezuje se prvenstveno za onomatopejske reči ili jezik dece.

Tvorba reči se u smislu popune leksikona može kontrastirati sa procesom pozajmljivanja jer je reč o nastanku novih leksičkih jedinica od elemenata koji u datom jeziku već stoje na raspolaganju, za razliku od pozajmljivanja kojim se u jezik uvode strani elementi. Međusobno su povezani s obzirom na mogućnost pozajmljivanja ne samo celokupnih leksema, već

i stranog tvorbenog materijala[1], posebno s osvrtom na produktivnost stranih prefiksa i sufiksa, te konfiksalne elemente u skandinavskoj tvorbi reči (up. 4.3).

Skandinavski nazivi za tvorbu reči su višeznačni, i ne označavaju samo ovaj produktivni mehanizam, već se koriste jednim delom sinonimno terminima **orddannelseslære** (da.), **orddanningslære** (no.), **ordbildningslära** (šv.), dakle, da označe tvorbu reči i kao naučnu disciplinu, deo nauke o jeziku koji se bavi opisom tvorbenih procesa i njihovih rezultata (tvorbenih konstrukcija, odn. tvorenica), bilo da je reč o opštoj tvorbi reči ili posebnoj, onoj koja se bavi tvorbom reči u pojedinačnim jezicima. Tvorba reči podrazumeva da je reč o opisu niza procesa i pravila kojima se u jeziku tvore, tj. obrazuju (formiraju, grade) reči pomoću postojećih elemenata i prema određenim tvorbenim modelima. Ovi elementi mogu biti druge lekseme, ali i jedinice na nivou morfema, te možemo reći da je u ovom kontekstu tvorba reči srodna naučnoj disciplini morfologije, budući da sa njom deli i morfemu kao jednu od osnovnih jedinica analize[2].

1.2 O osnovnim pojmovima i jedinicama tvorbe reči

Budući da tvorbom nastaju nove reči od već postojećih jezičkih jedinica, osnovnim jedinicama kojima tvorba operiše tradicionalno se smatraju **reč** (da/no/šv. **ord**) i **morfema** (da/no/šv. **morfem**). Model formalnog opisa u ovoj knjizi najbliži je klasičnom 'Item-and-Arrangement' modelu opisa.

[1] U nekim tradicijama, kao što je na primer, germanistička, mogu se razdvajati ne samo strani od domaćih tvorbenih elemenata, već i posebni sistemi tvorbe ne-domaćih reči, up. nem. termine *Lehnwortbildung* (Fleischer & Barz 1992: 61–68, Donalies 2007: 4).

[2] Ukoliko nije reč o posebnoj monografskoj publikaciji koja bi bila posvećena tvorbi reči, u tradiciji je lingvističke skandinavistike da se tvorba reči posmatra kao disciplina sa manjim stepenom samostalnosti i da se vezuje pre za morfologiju nego za leksikologiju (za razliku od nemačke tradicije). Tako priručnici posvećeni opštim pitanjima morfologije najčešće sadrže i poseban odeljak posvećen tvorbi reči (Rønnhovd 1993: 125–153) ili se relevantne informacije mogu potražiti i u udžbenicima posvećenim uvodu u lingvistiku (Kristoffersen et al. 2005). Tu se eksplicitno tvrdi da se morfologija bavi strukturom reči, odnosno i fleksijom i tvorbom reči (Kristoffersen et al. 2005: 249).

1.2.1 Reč

Udžbenik uvoda u opštu lingvistiku na norveškom jeziku, knjiga *Språk. En grunnbok*, počinje ovako:

"Språk finnes overalt rundt oss. Vi omgir oss med bøker, aviser, elektroniske tekster, på mange forskjellige språk. Og i butikkvinduer, på husvegger, på busser og på biler møter du språklige ytringer - butikknavn, reklametekster, gatenavn osv. Og går du gjennom for eksempel Oslo sentrum, vil du møte så mange språklige ytringer at du ikke vil klare å ta alt inn over deg. Folk prater rundt deg på alle kanter. Ikke bare på norsk, men også på mange andre språk. Alle disse språklige ytringene har en ting til felles; de er bærere av informasjon."

(Kristoffersen, Simonsen & Sveen 2005: 17)

Nije jednostavno proceniti koliko reči ovaj tekst sadrži, i to s obzirom na više činilaca, kao što su, na primer, činjenica da se pisanje reči mora naučiti budući da maternjim govornicima norveškog jezika celine odvojene praznim prostorom u ovom pisanom tekstu ne korespondiraju sa pauzama u spontanom govoru. Pritom pravopis ponekad može dozvoliti da se određeni spoj piše i sastavljeno i rastavljeno, što i odraslim maternjim govornicima može zadavati muku pri proceni da li govorimo o jednoj ili dvema rečima: up. šv. *i kväll – ikväll*, *i fråga – ifråga*. Osim toga, postavlja se pitanje koliko je *reč/ord* pogodna kao lingvistički termin, budući da je on isuviše opterećen i višeznačan. Moglo bi se reći da ovaj kratak tekst sadrži ukupno 92 reči, to jest, celine koje su u pismu odeljene praznim prostorom i znakovima interpunkcije. U tom slučaju rečju nazivamo **ortografsku reč** (da. **løbende ord**, no. **løpende ord**, šv. **löpande ord**, **löpord**, **textord**).

U ovom se pak tekstu neke reči očigledno ponavljaju ('du' 4 puta, 'deg' 2 puta, 'på' 7 puta, 'språk' 3 puta ili pak 'språklige' 2 puta), tako da je različitih reči mnogo manje nego ortografskih. Možemo reći da se u tekstu pojavljuju realizacije 62 različite **lekseme** (da/no. **leksem**, šv. **lexem**). Ovako shvaćena reč podrazumeva jedinicu koja obuhvata sva značenja neke reči i sve oblike njene paradigme. Ona je istovremeno apstraktna jedinica jer se ne može u jednom te istom kontekstu realizovati u više značenja ili više

gramatičkih oblika (up. i Dragićević 2005: 35–36). U ovoj knjizi ćemo pod terminom reč uvek podrazumevati reč kao leksemu, odn. leksičku jedinicu. Budući da je leksema apstraktna jedinica, a da priroda ovog teksta nalaže da je nekako ipak zabeležimo, i to u jednom od njenih oblika, poslužićemo se konvencijom koja pretpostavlja da se reč kao leksema piše velikim slovima. Ove lekseme se u datom tekstu pojavljuju odn. konkretizuju u jednoj ili više mogućih gramatičkih realizacija, tzv. **morfosintaksičkih** ili **gramatičkih reči** (da. **ordform/bøjningsform**, no. **ordform/grammatisk ord**, šv. **ordtyp / böjningsform**), koje predstavljaju različite oblike paradigme jedne lekseme. Morfosintaksičke reči su, dakle, realizacije lekseme koje imaju različita gramatička značenja, ali su objedinjena jednim istim leksičkim značenjem. Nepromenljive vrste reči, kao što su predlozi *på, til, i, gjennom, for*, prilog *ikke* ili konjunktor *og* istovremeno predstavljaju i jednu leksemu i jednu (jedinu moguću) morfosintaksičku reč. Nasuprot njima, promenljive vrste reči, poput imenica, prideva, glagola ili zamenica, u ovom tekstu se pojavljuju u jednoj ili više mogućih realizacija. Tako se glagolska leksema VILLE u tekstu pojavljuje samo u obliku *vil*, koji predstavlja dvaput ponovljenu morfosintaksičku reč koja iskazuje gramatičko značenje 'prezent pomoćnog glagola VILLE', zamenica DU se pojavljuje i u svom kanonskom obliku (*du*) i u kosom padežu (*deg*), kao i zamenica VI sa kanonskim oblikom *vi* i supletivnim oblikom kosog padeža (*oss*). U tekstu se takođe triput pojavljuje imenica *språk*, ali ovaj jedan oblik predstavlja dve morfosintaksičke reči: u prvom pojavljivanju je reč o kanonskom obliku koji iskazuje gramatičko značenje 'neodređena jednina', dok druge dve instance iskazuju gramatičko značenje 'neodređena množina'. Dakle, u tekstu se *språk* pojavljuje kao 3 ortografske reči, 2 morfosintaksičke i 1 leksema (SPRÅK). Leksema YTRING se u tekstu pojavljuje sa dve moguće realizacije: *ytringer* 'neodređena množina' i *ytringene* 'određena množina'. Druge moguće morfosintaksičke reči koje čine paradigmu lekseme YTRING - *ytring* i *ytringen*, u datom tekstu nisu realizovane.

Osim toga, uočavamo da su reči u ovom odlomku različitih stepena kompleksnosti strukture. Neke reči u tekstu su proste (na primer, *på, og, til, for, språk, ting, eksempel*), dok su druge kompleksnije i u skladu sa tradicionalnim lingvističkim stanovištem mogu se segmentovati, odnosno razložiti na manje jedinice. One sadrže više strukturnih elemenata koji mogu izražavati ili određenu gramatičku kategoriju (*-er* 'neodređena

množina' u *busser*), ili određeno opšte kategorijalno značenje (*-lig* 'odnos/koji se odnosi na' u *språklig*) ili pak mogu sadržati i više autosemantičnih reči (kao, na primer, *butikk/navn*, *gate/navn*, *hus/vegg*, *reklame/tekst*). Ove su poslednje od posebnog značaja za nas jer je reč o složenicama, a pošto skandinavski derivatolozi još uvek definišu složenicu kao reč koja se sastoji od dve druge lekseme, nužno je osvrnuti se detaljnije na pojam morfeme, kao manje samostalne jedinice.

1.2.2 Morfema

Morfema (da/no/šv. **morfem**) je jezički znak koji se ne može dalje podeliti na manje jedinice koje nose samostalno značenje, čime je morfema najmanja jezička jedinica koja ima samostalno značenje, odn. najmanji jezički znak. Element značenja je ovde veoma široko shvaćen, ne samo kao leksičko, kategorijalno značenje već i gramatičko.

Morfema kao strukturalistički shvaćena dvostrana jedinica jeste apstraktna jedinica koja ima pojavne oblike, koji se javljaju u različitim oblicima odnoseći se na plan izraza i plan sadržaja date morfeme. Konkretna fonološka varijanta morfeme naziva se *morfom*, dok se *semom* naziva najmanja značenjska jedinica semantičke strane morfeme. Jedinstvo semantike i forme može biti kompleksno, pa čak i narušeno, kao što je slučaj sa nultom morfemom, koja nema eksplicitnu fizičku realizaciju u datom izrazu i predstavlja, dakle, semu bez morfa.

Morfeme se tradicionalno dele na osnovu više kriterijuma, kao što su (a) kriterijum značenja, (b) kriterijum samostalnosti, (c) kriterijum distribucije, i (d) kriterijum rekurentnosti.

1.2.2.1 Značenje

Prema tipu značenja koje iskazuju, morfeme se mogu podeliti na leksičke i gramatičke morfeme. **Leksičke morfeme**, koje se još nazivaju i semantičkim ili korenskim (što je dominantan naziv u skandinavistici), jesu one koje nose samostalni semantički sadržaj, odnosno leksičko značenje (da. **rod/rodmorfem/semantisk morfem**, no. **rotmorfem / leksikalsk morfem**, šv. **rotmorfem / semantiskt morfem / lexikalt morfem**), kao na primer, da. *skov*, *læs*e, be*arbejd*ning, *bil*/*dør*; no. *kopp*,

*drikk*e, u*kjen*t, *uke/kort*; šv. *häst*, *svensk*a, för*stå*elig, *öv*nings*bok*. One se prepoznaju kao takve u čitavom nizu reči srodnog pojmovnog značenja, a novonastale reči mogu pripadati različitim vrstama reči: da. *ren*$_{A}$ 'čist' – *ren*lig$_{A}$ – *ren*hed$_{S}$ – u*ren*$_{A}$ – u*ren*hed$_{S}$ – stue*ren*$_{A}$ – *ren*færdig$_{A}$ – foru*ren*e$_{V}$ – foru*ren*ing$_{S}$ – foru*ren*er$_{S}$ – *ren*se$_{V}$ – *ren*s$_{S}$ – *ren*selse$_{S}$ – *ren*ser$_{S}$ – *ren*seri$_{S}$ – *ren*sning$_{S}$ – selv*ren*sende$_{A}$ – u*ren*set$_{A}$....

One morfeme koje su nosioci gramatičkih, morfoloških značenja (na primer, 'imenica', 'određeni oblik', 'ženski rod', 'množina') nazivamo **gramatičkim morfemama** (da/no. **grammatisk morfem**, šv. **grammatiskt morfem**). Takve su, na primer, morfeme *-a* 'određena jednina imenica ženskog roda' u no. kvinn*a*, *-te* 'preteriť u no. les*te* ili pak *-ere* 'komparativ' u no. sterk*ere*. Ove morfeme su pre pokazatelji kakve funkcije nego značenja. U skandinavističkoj literaturi je ipak dominantno shvatanje kako se u gramatičke morfeme ubrajaju i tvorbeni elementi poput *-are* 'vršilac radnje' u šv. lär*are*, tänk*are*, mur*are* ili forsk*are*, ili pak *-lig* 'odnos/koji se odnosi na' u šv. fack*lig*, språk*lig*, vetenskap*lig*. Ovakve, derivacione morfeme, mogu se zapravo posmatrati na kontinuumu negde između prototipičnih semantičkih i prototipičnih gramatičkih morfema, budući da vrše i određenu funkciju i nose određenu semantiku. Izvodeći, na primer imenicu od glagola, kao što smo ilustrovali švedskim primerima sa sufiksom *-are*, tvorbeni formant vrši funkciju sintaksičke transpozicije jer menja vrstu reči i istovremeno je nosilac gramatičkih informacija tipa 'imenica', 'utrum'. Istovremeno im se ne može u potpunosti odrediti značenje, makar ono ne bilo pojmovnog već opštijeg semantičko-kategorijalnog tipa (prema modelima, obrascima), kako je parafrazirano u navodnicima: 'osoba', 'vršilac radnje' (up. Kostić-Tomović 2013:30, Gortan Premk 2004: 10, 12–13, Schippan 1992: 81). Isti semantički obrazac mogu ponavljati i drugi, tzv. konkurentni tvorbeni formanti, up. *-ant* (šv. *demonstrant, musikant, trafikant*), *-ist* (šv. *komponist, cyklist, telegrafist*) ili pak *-(t)ör* (šv. *konstruktör, hypnotisör, kontrollör*) i drugi.

1.2.2.2 Samostalnost

Prema kriterijumu samostalnosti morfeme se tradicionalno dele dalje na slobodne i vezane morfeme. Ova distinkcija je tradicionalno prepoznata u literaturi, mada se potpuna samostalnost morfeme može u velikoj

meri dovesti u pitanje. **Slobodne morfeme** (da. **frie rødder** / **frie rodmorfemer**, no. **frie morfemer**, šv. **fria morfem**) su one koje (bi trebalo da) funkcionišu kao jednosložne ili višesložne jednomorfemske reči, na primer, da. *is, hest, rød, væsen, vindue*; no. *venn, blod, banan, klok, menneske*; šv. *mat, arg, hund, antik*, *krokodil*. Pri tome bi bilo veliko pojednostavljenje reći da su samostalne samo ako se javljaju kao netvorenice, odn. **simpleksi** (da. *simple ord*, no. *rotord*, šv. *enkla ord*)[3]. Tradicionalno se u slobodne morfeme ubrajaju i one koje se pojavljuju kao osnove samostalnih reči (up. termin *potentially free morphs* u Bauer 1992: 11). U skandinavskim jezicima su takve, na primer, korenske morfeme u glagolskim osnovama, budući da osim nje za formiranje glagolske lekseme uvek postoji još jedna vezana morfema, a kao kriterijum samostalnosti se ovde uzima samostalnost morfeme kad se realizuje kao posebna morfosintaksička reč u obliku imperativa (da. *læse - læs*).

Vezane morfeme (da/no. **bundne morfemer**, šv. **bundna morfem**) su one koje se javljaju kao obligatorno vezane za neku osnovu.

U najvećem broju slučajeva postoji korelacija između kriterijuma samostalnosti i značenja, te su vezane morfeme uglavnom nosioci gramatičkih informacija, i nazivaju se skupnim imenom **afiksi** (da/no. **affiks**, šv. **affix**) (up. dodatno i kriterijum pozicije). U skandinavistici se tradicionalno izdvajaju dve velike podskupine vezanih gramatičkih morfema koje se razlikuju po funkciji, a to su flektivne i derivacione morfeme. Flektivne gramatičke morfeme ili flektivni afiksi (da. **fleksiv/bøjningsendelse**, no. **bøyningsformativ/bøyningsendelse**, šv. **böjningsmorfem/böjningsändelse**) dodaju se na osnovu i označavaju određenu gramatičku kategoriju koja se može aktualizovati u paradigmi date vrste reči, odnosno učestvuju u oblikovanju različitih morfosintaksičkih reči jedne lekseme: no. *-et* 'određeni oblik jednine, srednji rod' u *huset*, *bordet*, *nummeret*. Najočiglednijom funkcijom derivacionih afiksa (da. **derivativ / afledningselement**, no. **avledningsformativ/avledningsmorfem**,

[3] Neki autori izdvajaju tzv. *partikelmorfem* kao posebnu grupu slobodnih morfema (Thorell 1981: 2, Volmert 2000: 86). Reč je zapravo o jednomorfemskim leksemama iz hiperonimske skupine partikula: to su reči koje pripadaju nepromenljivim vrstama reči kao što su prilozi, predlozi, konjunktori, subjunktori i uzvici. Partikule se ne mogu kombinovati sa nastavcima za oblik, za razliku od drugih slobodnih korenskih morfema koje samostalno mogu funkcionisati kao reči, ali koje čine osnovu imenica, prideva, glagola i zamenica i koje se mogu kombinovati sa gramatičkim morfemama.

šv. **avledningsmorfem**) možemo smatrati sintaksičku transpoziciju, odn. prevođenje reči iz jedne vrste u drugu (da. *læse*$_{V}$ > *læs<u>bar</u>*$_{A}$; no. *dum*$_{A}$ > *dum<u>het</u>*$_{S}$; šv. *vatten*$_{S}$ > *vatt<u>na</u>*$_{V}$), mada je ova problematika daleko složenija kada se ukrste kriterijumi promene gramatičke funkcije i promene kategorijalnog značenja (Fleischer 1983: 66–67, Fleischer & Barz 1992: 8, posebno Donalies 2007: 16–18).

Za vezane leksičke morfeme, kao što su konfiksi ili unikatne morfeme, up. 1.2.2.4 (kriterijum rekurentnosti).

Za interfiks ili fugu kao vezivni element složenica i problem njegovog statusa kao morfeme v. poglavlje 2.3.

1.2.2.3 Distribucija

Pod kriterijumom distribucije se podrazumeva sveukupnost okolnosti u kojima se neka morfema javlja (Schippan 1992: 82), i prema njemu morfeme možemo podeliti na **aditivne** i **supstitucione/implicitne** (no. **innskutte morfemer**, nem. **einsetzbare Morpheme**, eng. **replacive morph**).

Ovde ćemo samo sumarno napraviti osnovnu razliku između ova dva tipa morfema budući da se ovaj kriterijum aktualizuje ponajviše u fleksiji i derivaciji, a za problematiku slaganja je od perifernog značaja. Problematika distribucije, odnosno pozicije morfema vezuje se prvenstveno za afiksalne morfeme budući da je reč o njihovom pozicioniranju u odnosu na bazu ili osnovu. Afiksalne morfeme su u savremenim skandinavskim jezicima dominantno aditivnog tipa, i dodaju se levo ili desno od osnove. Ukoliko se nalaze iza osnove reči, reč je o postfiksima. Ako je postfiks derivaciona morfema, za njega se koristi termin **sufiks** (da/no. **suffiks**, šv. **suffix**), a ukoliko je reč o postfiksalnoj flektivnoj morfemi, onda se u skandinavistici za njih sasvim retko koristi termin sufiks[4], već pre nastavak za oblik (up. termine *bøjningsendelse* i dr. u 1.2.2.2): da. skriv-*eri* : skrive-*r*; no. bil-*ist* : bil-*ene*; šv. klok-*skap* : klok-*are*. Ukoliko se nalaze ispred osnove, ovakve aditivne afikse nazivamo **prefiksima** (da. **præfiks**[5], no. **prefiks**, šv. **prefix**), i oni su u savremenim skandinavskim je-

[4] Retko, ali se mogu sresti i termini poput no. *bøyningssuffiks*, šv. *böjningssuffix*.

[5] U danskom jeziku postoji i semiekvivalentni termin *forstavelse*, skupni pojam koji obuhvata prefikse i odredbe složenica.

zicima isključivo derivacione morfeme koje modifikuju značenje reči u osnovi: da. *for*-dømme, no. *mis*-forstå, šv. *o*-pålitlig.

I dok aditivne morfeme predstavljaju primere linearne morfologije, gde se morfeme ulančavaju u linearnim nizovima, neki autori redefinišu pojam morfeme smatrajući da mogu postojati i nelinearni morfološki procesi u kojima nova morfema počinje pre završetka druge (up. Römer & Matzke 2005: 64, Schippan 1992: 82–83). To su instance **implicitnih** ili **supstitucionih** morfema. One se vezuju za alternacije glasova u osnovi reči, poput ablauta: da. *s<u>y</u>ng-e : s<u>a</u>ng : s<u>u</u>ng-et*, no. *b<u>æ</u>r-e : b<u>a</u>r : b<u>å</u>r-et*, šv. *gr<u>å</u>t-a : gr<u>ä</u>t : gr<u>å</u>t-it*. Supstitucione morfeme mogu biti i flektivne, poput navedenih primera u kojima implicitna morfema signalizira promenu gramatičke kategorije (infinitiv > preterit > particip perfekta/supin), i derivacione, u instancama tzv. implicitne derivacije (da. *gr<u>i</u>b-e* : *gr<u>e</u>b*, no. *finn-e* : *f<u>u</u>nn*, šv. *dr<u>ä</u>p-a* : *dr<u>å</u>p*). Pojam implicitne morfeme se tada nužno povezuje sa pojmom **diskontinuirane morfeme** (da/šv. **diskontinuerligt morfem**, no. **diskontinuerlig morfem / splittet morfem**)[6], koju čini osnova reči u koju se implicitna morfema „umeće": *s—ng, b—re, gr—ta*.

1.2.1.4 Rekurentnost

Pod rekurentnošću se podrazumeva sposobnost morfeme da učestvuje u stvaranju većeg broja novih rezultata, i velika većina morfema je po pravilu reproduktabilna. Pa ipak, postoje morfeme koje imaju ograničenu reproduktabilnost, koje su blokirane i nisu sposobne da grade (tvorbenu) paradigmu. One se pojavljuju samo u jednom spoju, i po pravilu se otkrivaju metodom distinktivne opozicije. Takav je slučaj sa **unikatnim morfemama** (da/no/šv. **restmorfem**). To su vezane korenske morfeme koje

[6] Stav da postoji nešto poput supstitucione morfeme nije neproblematičan, posebno s obzirom na status takve jedinice kao morfa. U ovakvom 'Item-and-Process' tumačenju bi se tada pre moglo govoriti o morfem(at)skim procesima nego o zasebnim morfemama, budući da su, na primer, i nastavak za preterit i promena vokala osnove zapravo dva procesa koja vode ka istom cilju (Bauer 1992: 29, Rønnhovd 1993: 28). Kod skandinavskih autora poput Renhovda reč je o alomorfiji leksičkih morfema, gde bi morfema [bær] imala tri realizacije: /bær/, /bar/ i /bår/ koje stoje u gramatički uslovljenoj distribuciji (up. njegove primere sa imenicom *bok*, pridevom *stor* i glagolom *springe* u Rønnhovd 1993: 25–26).

se pojavljuju u unikatnom, jednom jedinom spoju, poput da/no. *kirsebær*, šv. *körsbär*. Reč je o složenim rečima sa jezgrom *bær/bär*, a da je reč o složenicama znamo na osnovu čitavog niza korespondentnih naziva za bobice u skandinavskim jezicima, up. da. *blåbær – jordbær – hyldebær – kirsebær – hindbær – tyttebær*/ no. *blåbær – jordbær – bringebær – bjørnebær – tranebær – kirsebær – tyttebær*/ šv. *vinbär – blåbär – enbär – kråkbär*. Odredbe ovih složenica u najvećem stepenu jesu leksičke morfeme koje funkcionišu i kao samostalne lekseme sa punoznačnom semantikom (*blå* 'plav', *jord* 'zemlja', *hyld* 'zova', *bjørn* 'medved' itd.). Odredbe *kirse-/körs-* i *tytte-* se ne pojavljuju ni u jednom drugom spoju, niti je njihovo značenje transparentno iz sinhronijskog aspekta, već su istorijski izolovani elementi[7]. Ovakve morfeme se u skandinavskim jezicima, prema analogiji sa engleskim terminom *cranberry morph*, nazivaju još i *tyttebærmorfemer* (za još primera unikatnih morfema v. poglavlje 3.3.3.3).

Konfiks je termin koji se u skandinavističkoj tvorbi reči do danas po pravilu ne pojavljuje, iako interesovanje za ovaj tip morfeme u germanističkoj literaturi postoji još od polovine 1980-ih. Rasprava o njihovom statusu još traje budući da od tretmana određene morfeme kao afiksa ili konfiksa zavisi i smeštanje određenog tvorbenog rezultata u izvedenice ili složenice[8], što je ključno i za predmet ove knjige. **Konfiksima** (da/no.

[7] Up i termin *Quasi-wurzel* koji koristi Kubrjakova (2000: 419, 423). Oni su podvrsta *kvazimorfema* (nem. *Quasimorphe*), gde pripadaju i kvaziafiksi, i karakteriše ih defektna i uslovna segmentacija.

[8] U skandinavskoj tvorbi reči se ovi vezani elementi dominantno tumače kao derivacioni afiksi, dakle, prefiksi i sufiksi, što produkte tvorbe u kojoj učestvuju svrstava u izvedenice (na primer up. Faarlund et al. 1997: 59). Lekseme romanskog porekla su *često pozajmlj*ivane u celosti i u velikom broju slučajeva je nemoguće smisleno analizirati njihovu strukturu bez ostatka, iako kao deo skandinavskog vokabulara pokazuju parcijalnu semantičku i morfološku pravilnost (SAG II: 526). Najobimnije i veoma kompetentno o ovome diskutuje Ulof Torel u svom pododeljku o tvorbi reči na grčkim i latinskim osnovama, izdvajajući četiri tipa tvorenica i time četiri različita statusa ovih tvorbenih elemenata (tip *kosmonaut* kao slaganje, tip *mikrofilm* kao hibridizaciju, tip *inhuman* kao prefiksaciju i tip *transfusion* kao prefiksaciju) (Thorell 1981: 23–25). Za ovog autora su morfeme *ante-*, *post-*, *pre-*, *trans-*, *re-* jednoznačno prefiksi budući da su vezane morfeme. Poznata danska lingvistkinja Pija Jarvad bavila se problematikom vezanih korenskih morfema, doduše ne koristeći termin konfiks. Ona smatra da jednu supklasu vezanih korenskih morfema čini tip koji nalikuje na unikatne morfeme, ali ga koristi i za morfeme stranog porekla koje se ne pojavljuju kao samostalne morfeme, već kao konstituentske jedinice u složenicama, i naziva takve morfeme 'kriptokorenskim morfemama', tzv. „*kryptorot*" (Jarvad 1995: 223).

konfiks, šv. **konfix**, po analogiji sa drugim terminima) nazivamo vezanu korensku morfemu koja ima samostalno leksičko značenje i prema kriterijumu rekurentnosti nije unikatna. Za razliku od unikatnih morfema, konfiksi su produktivni upravo zbog svoje semantičke motivisanosti, govornici ih lako prepoznaju i koriste uprkos tome što izvornu bazu konfiksa čine dominantno elementi stranog porekla[9], primarno iz grčkog i latinskog jezika, na primer, *aero-, mini-, multi-, super-, hyper-, bio-, filo-,* da/no. *øko-/*šv. öko-*, biblio-, geo-* i sl. Može se, dakle, ustanoviti kako u savremenim skandinavskim jezicima neki od ovih tvorbenih elemenata upravo na osnovu semantičke transparentnosti postaju produktivni, s vremenom počinju da se pojavljuju kao produktivne tvorbene osnove koje se potom vezuju i za domaće tvorbene elemente i na taj način izlaze iz ograničenog i nefleksibilnog sistema tvorbe stranih reči. Up. *øko-*, kao u rečima *økonomi* i *økologi*. *Øko-* je s vremenom postao posebna morfema u značenju 'økologisk' i koristi se kao odredba mnogih novonastalih složenica: da. *økomælk, økobonde, økososialisme, økofeminisme, økofilosofi, økolandbrug, økomad, økofreak, økoturisme, økovare, økomærke*. Neke od vezanih morfema putem analize postaju u određenom broju i samostalne lekseme (*mini, disko, super*). U tom slučaju je svakako reč o nekoj vrsti *rekompozicije*.

1.2.3 Alomorf

Budući da je morfema apstraktna jedinica, ona ima svoje konkretne realizacije ili morfove. U zavisnosti od okolnosti u kojima se neka morfema pojavljuje, njeni morfovi mogu biti različiti. Takve distribuciono uslovljene varijante ili realizacije neke morfeme nazivamo **alomorfima** (da/no/šv. **allomorf**), a u zavisnosti od okruženja koje provocira različitost realizacije, alomorfija može biti uslovljena pre svega fonološki

[9] Elementi stranog porekla, koji su u jeziku-davaocu bili slobodni, čine većinu konfiksa, ali bi se i određene domaće vezane leksičke morfeme mogle ubrojiti u ovu supklasu budući da se pojavljuju u ograničenoj tvorbenoj paradigmi. Takvi bi bili sinhronijski netransparentni elementi poput da. *sted-*/ no. *ste-*/ šv. *styv-* (*stedbarn, stedsøn, steddatter, stedmor, stedfar / stebarn, stesønn, stedatter, stemor, stefar / styvbarn, styvson, styvdotter, styvmor, styvfar*) ili da./no. *sviger-* / šv. *svär-* (*svigerfar, svigermor, svigersøn, svigerdatter / svärfar, svärmor, svärdotter, svärson*).

i morfološki[10] (Bauer 1992: 237, Luschützky 2000: 453, Schippan 1992: 83). Fonološki uslovljenu alomorfiju ilustrovaćemo na primeru derivacionog afiksa *in-* koji se u zavisnosti od fonološke strukture inicijalnog sloga osnove na koju se dodaje može realizovati u nekoliko varijanti, koje zadržavaju svoje značenje negacije: /in-/, /im-/ ispred m, p i b, /ir-/ ispred r i /il-/ ispred l: šv. *inaktiv, infertil, intolerant*; *immateriell, immun, imperfektum*; *irreal, irreguljär, irrelevant*; *illumination, illustration*. Alternacija između oblika *-or*, *-ar, -er* i *-r* 'neodređena množina imenica' u savremenom švedskom jeziku može se smatrati primerom gramatičke alomorfije (široko shvaćeno prema Neef 2000: 474). Alomorfi se u literaturi najčešće bogato ilustruju upravo iz perspektive tvorbenih i flektivnih morfema, ali se mogu, kao što smo videli u 1.2.2.3, posmatrati i na nivou leksičkih morfema, bilo da je reč o tvorbenim ili flektivnim procesima. Na primer, jednomorfemska leksema STOR se u norveškom jeziku realizuje u varijantama /stor/ i /stør/ u gramatički uslovljenoj distribuciji pozitiv (*stor*, *stor*-t, *stor*-e) : komparativ/superlativ (*stør*-re, *stør*-st), pa i u tvorbenim procesima: *stor*-het$_S$, ali for-*størr*-e$_V$.

1.2.4 Osnova i koren

U morfologiji se **osnovom** (da/no. **stamme**, šv. **stam**) tradicionalno smatra oblik reči bez flektivnih nastavaka, dok se termin **koren** (da. **rod**, no/šv. **rot**) izjednačava sa terminom korenske ili leksičke morfeme. Dakle, koren je deo reči koji se dalje ne može podeliti na manje jedinice koje su nosioci samostalnog značenja, a pritom može i samostalno tvoriti reč. Osnova tako u najmanju ruku može biti jednaka korenu, a može sadržavati jednu ili više derivacionih morfema i predstavlja osnov fleksije[11]. Morfosintaksička reč *vennen* sastoji se od dve morfeme, korenske morfeme *venn*, koja pritom može i samostalno funkcionisati kao reč, te flektivne morfeme *-en* 'određena jednina imenica muškog roda'. Osnova je u ovom slučaju *venn* (bez nastavka za oblik), a ujedno je jednaka korenu. U reči

[10] Za detaljnije razmatranje ostalih tipova distribucione uslovljenosti (na primer, sintaksičku), kao i za razliku među terminima gramatička, morfološka i leksička alomorfija up. Neef (2000), Bauer (1992: 14) .

[11] Nastavci za oblik mogu se dodavati i na različite osnove jedne lekseme, i tada je reč o supletivizmu (da. *suppletiv bøjning*, no. *suppletivbøying*, šv. *suppletiv böjning*).

venninna osnovu čini *venninn-* (bez nastavka za oblik -a 'određena jednina imenica ženskog roda'), sa dve morfeme: *venn* i *-inn(e)* (mocioni sufiks). U reči *venninna* je, dakle, osnova motivisana i šira od pojma korena.

U tvorbi reči se termin osnova koristi nešto drugačije, kao **tvorbena osnova** (da. **afledningsbase**, no. **avledningsbase** / **grunnord**, šv. **avledningsbas** / **grundord**) koja se dobija kada se ukloni poslednji derivacioni afiks. U tom kontekstu je u reči *venninna* tvorbena osnova jednaka korenu, budući da je kao baza derivacije poslužila korenska morfema *venn-*. U reči *vennskapligheten* izdvajamo 5 morfema (*venn-skap-lig-het-en*), pri čemu je jedna korenska (*venn-*), tri derivacione (*-skap, -lig i -het*) i jedna flektivna (*-en*). U strogo morfološkom smislu, osnovu reči čini *vennskaplighet*, bez nastavka za oblik. U derivatologiji je tvorbena osnova imenice *vennskaplighet* pridev *vennskaplig*, budući da je od njega izvedena dodavanjem sufiksa *-het*.

1.3 Slaganje i njegova pozicija u sistemu tvorbe reči u savremenim skandinavskim jezicima

1.3.1 Vrste tvorbe u savremenim skandinavskim jezicima

U značajnim skandinavskim monografijama koje su u celini ili delimično posvećene tvorbi reči (za danski Hansen 1967, za norveški Leira 1992, za švedski Söderbergh 1971 i Thorell 1981) do današnjeg dana nema konsenzusa oko toga kojim se sve vrstama tvorbe u savremenim skandinavskim jezicima grade nove reči. Konstanta koja postoji kod svih autora jeste da se obrađuju slaganje i izvođenje, veoma često i skraćivanje, i njih bismo u tom slučaju verovatno mogli posmatrati kao najproduktivnije i eventualno najrazgraničenije vrste tvorbe budući da im je posvećen najveći broj strana, dok se ostale vrste tvorbe, ako se uopšte i navode, uglavnom pominju skupno ili na daleko manjem broju strana. Tako Torel u uticajnoj monografiji, koja po našem mišljenju do danas ostaje najkompletnija analiza tvorbenih procesa i rezultata u skandinavskim jezicima, slaganju posvećuje ukupno 34 strane, prefiksaciji i sufiksaciji zajedno oko 100 strana, skraćivanju pet strana, dok se na preostalih pet strana obrađuju sve ostale vrste tvorbe zajedno.

Broj prepoznatih i analiziranih vrsta tvorbe izuzetno varira, od dve koja obrađuje Hansen (1967)[12], preko suštinski četiri kod Torela (Thorell 1981) i Lejre (Leira 1992), šest kod Vinjea (1973) i u *Norsk referansegrammatikk* (Faarlund et al. 1997), do sedam kod Sederberj (Söderbergh 1971).

Prema domaćim autorima, u skandinavskim jezicima moguće je izdvojiti sledeće vrste tvorbe iako se pojam i obim određenih tipova bitno razlikuju od autora do autora:

(1) Slaganje (v. dole).

(2) Izvođenje ili derivacija. Kod svih autora prepoznato kao vrsta tvorbe čiji je rezultat nova reč/osnova koja se sastoji od jedne tvorbene osnove i afiksa, i naziva se **afledning** (da.) odn. **avledning** (no/šv.), kao u da. *mis/lykkes*, *bag/eri*; no. *be/skrive*, *bær/bar*; šv. *in/konsekvent*, *betyd/else*. Torel je jedini autor koji zasebno obrađuje prefiksaciju (šv. **prefixavledning**) i sufiksaciju (šv. **suffixavledning**) u odvojenim poglavljima (Thorell 1981). Pa ipak, postoji određeni stepen neslaganja među autorima po pitanju pripadnosti određenih tvorenica složenim ili izvedenim rečima, primarno zbog statusa njihovih morfema (o tvorbenim procesima kao kontinuumu interpretacija, v. 1.3.3).

(3) Skraćivanje. U skandinavistici prepoznato kao vrsta tvorbe kod koje je proizvod kraći od ishodišne, leksički već etablirane osnove, mada označeno različitim terminima i sa vrlo raznolikom, i mora se reći, podosta nesistematičnom supklasifikacijom (up. termine **kortord** i **initialord** bez hiperonima kod Söderbergh 1971: 177–179, **förkortning** i **kortord** kao hiperonim kod Thorell 1981: 17, 159–163, **ellipse** u Vinje 1973: 86–100 i Rønnhovd 1993: 149–150, **forkorting** kod Faarlund et al. 1997: 129–135, **innkorting** kod Leira 1992: 43–47).

(4) Retrogradacija. Pod retrogradacijom (da/no/šv. **retrogradering**) se podrazumeva vrsta tvorbe kod koje nova leksema nastaje elizijom gramatičke morfeme, a termin retrogradacija se upotrebljava jer se tvorba odvija u pravcu suprotnom od očekivanog. Upravo zbog toga se retrogra-

[12] Hansen detaljno i u opštem pregledu (Hansen 1967 I: 233–260) i pojedinačno po vrstama reči (Hansen 1967 II) obrađuje zapravo samo izvođenje i slaganje. Konverzije se dotiče površno kod imenica, pod pojmom *substantivering* (1967 II: 320–322) i to u poglavlju o slaganju.

dacija smatra analoškom vrstom tvorbe jer se polazi od izvedene reči, a elizijom morfeme se gradi nova reč koja bi zapravo bila pretpostavljena tvorbena osnova ishodišne reči. Ovakva vrsta tvorbe uočava se na materijalu određenih deadjektivalnih imenica (no. *spenst* < *spenstig*, *selvfølge* < *selvfølgelig*, šv. *mångfald* < *mångfaldig*), a u poslednjih nekoliko decenija je posebno je česta u tvorbi denominalnih glagola (da. *koldsvede* < *koldsved*, no. *sjokkbehandle* < *sjokkbehandling*, šv. *polisanmäla* < *polisanmälan*). Ovaj tip tvorbe je u skandinavistici poznat još i kao **tilbakedannelse** (da/no.) ili **tilbakelaging** (kalk prema nem. **Rückbildung**). Od skandinavskih autora ovu vrstu tvorbe obrađuju Rønnhovd (1993: 148–149), Söderbergh (1971: 179–180), Vinje (1973: 101–105), Faarlund et al. (1997: 127–129) i Kulbrandstad (1998: 76), dok je Torel ne smatra autonomnim tipom tvorbe, već podvrstom izvođenja (**regressiv**/**retrograd avledning**) (Thorell 1981: 87–89).

(5) Kombinovana tvorba. Čini se da je ovo vrsta tvorbe oko čijeg statusa u skandinavskoj derivatologiji postoji najviše spora. Ova vrsta tvorbe poznata je pod više naziva, a u danskoj i norveškoj tvorbi najpre pod nazivom **samdannelse** /**samdanning**, termin koji je uveo istaknuti danski lingvista Pol Diderihsen (Diderichsen 1968). Pod ovom vrstom tvorbe Diderihsen podrazumeva tvorenicu koja je nastala izvođenjem od sintagme, kao u sledećim primerima: da. *arbejdstager, tosproget, overnatte*; no. *hjemmeværende, veiviser, barhodet*; šv. *femårig, handskriven, illamående*. Kao posebnu vrstu tvorbe obrađuju je Vinje (1973: 70–73), Leira (1992: 40–42) i Rønnhovd (1993: 150–151).

(6) Konverzija. Iako konverziju smatramo izuzetno značajnom vrstom tvorbe u skandinavskim jezicima, njoj je posvećeno izuzetno malo pažnje u dosadašnjim radovima[13]. Pod konverzijom se podrazumeva vrsta tvorbe u kom već etablirana leksema prelazi u drugu vrstu reči bez vidljivih morfemskih promena osnove, ali sa promenom sintaksičke funkcije i potpunom ili parcijalnom promenom paradigme. Ovaj tip tvorbe se u skandinavskoj literaturi obrađuje pod terminima **ordklasseovergang** (Vinje 1973: 114–116) / **ordklassövergång** (Thorell 1981: 21–22), **övergång**

[13] Tako Sederberj smatra da konverzija predstavlja samo proširenje jezičke funkcije i da se kao takva teško može posmatrati kao tvorba reči u užem smislu (Söderbergh 1971: 182).

till annan ordklass (Söderbergh, 1971: 182–183) i **konversjon** (Faarlund et al, 1997: 123–127[14]) ili **overføring** (Kulbrandstad, 1998: 76).

(7) Kontaminacija. Ovu vrstu tvorbe pominju, iako sumarno, samo veći priručnici poput Thorell (1981: 21) i Söderbergh (1971: 180–181) pod nazivom **kontamination**. Pod njim podrazumevaju vrstu tvorbe u kojoj dolazi do formalnog stapanja dve lekseme srodnog značenja, i koja nalikuje na srastanje: *sysslomål* < *sysslor/göromål*.

(8) Reduplikacija. Ovo je vrsta tvorbe koju Torel svrstava u ekspresivnu tvorbu reči zasnovanu na fonetskom simbolizmu. Zajedničko različitim tipovima reduplikacije je ponavljanje grupe glasova u ritmičnom obliku, a oblik se može ponoviti u istovetnom obliku (no. *namnam*, šv. *nöffnöff*), sa ablautom (no. *pikkpakk*, šv. *tingeltangel*) ili se zasnivati na rimi (šv. *hokuspokus*). Reduplikacija je poznata pod nazivom **reduplikasjon** (no.) / **reduplikation** (šv.) ili **fordobling** (no.) / **fördubbling** (šv.) (Thorell 1981: 20–21, Faarlund et al. 1997: 53–53).

(9) Narodna etimologija. Ovo je vrsta tvorbe zasnovana na rekompoziciji sadržaja čiji je razlog zamena određene konstituente reči srodnom ili lakšom za razumevanje usled toga što je maternji govornik ne prepoznaje, i srodna je kontaminaciji: no. *Skarpsno* (u Oslu) < fr. *Escarpe du nord*, šv. *allsköns* < *alls köns*, *fogsvans* < nem. *Fuchsschwanz*. Pod nazivom **folk(e)-etymologi** obrađuju je sasvim površno Vinje (1973: 112–113), Söderbergh (1971: 181) i Thorell (1981: 21).

1.3.2 Definicija slaganja

Skandinavski termini **sammensætning** (da.), **sammensetning** (no.) i **sammansättning** (šv.) koriste se u sva tri jezika da označe kako vrstu tvorbe (proces slaganja), tako i proizvod koji nastaje kao rezultat

[14] Autori *Norsk referansegrammatikk* pod terminom *konversjon* obrađuju periferno i slučajeve klasično prepoznate kao konverzija (*feil*$_S$ > *feil*$_A$), ali dominantno one procese koji bi se tradicionalno podveli pod izvođenje nultim sufiksom (*hoppe*$_V$ > *hopp*$_S$), implicitnu derivaciju (*brenne*$_V$ > *brann*$_S$) ili pak klasičnu sufiksaciju (*bil*$_S$ > *bile*$_V$). Razlog je u tome što autori konverzijom smatraju izvođenje (sic!) u kom postoji jednakost osnova; budući da se autori konsekventno pridržavaju stava da je afiks *-e* kod glagolskih leksema isključivo flektivni nastavak (za infinitiv), tako mu pristupaju i u odeljku o tvorbi reči.

tog tvorbenog procesa (složenica). Alternativno se koriste i termini **komposition** (da/šv.) / **komposisjon** (no.), a da označi rezultat i imenica **kompositum** (Pl. *komposita*).

Kompoziciju definišemo kao vrstu konstituentske tvorbe čiji je rezultat konstrukcija koja je proizvod najmanje dve komponente, minimalno dve korenske morfeme, a proizvod karakteriše određeni tip semantičkog i sintaksičkog jedinstva dve konstituente, kao i jedinstvena paradigma i zajednički naglasak (up. i slične definicije u Vinje 1973: 32, Becker-Christensen & Widell 2003: 124, Römer & Matzke 2005: 71, Rønnhovd 1993: 139).

U skandinavističkoj literaturi se još uvek mogu naći definicije koje podrazumevaju da je složenica spoj minimalno dve reči (Beito 1970: 137, Fjeldvig & Golden 1986: 73, Leira 1992: 16, 19, Faarlund et al. 1997: 53) ili minimalno dve slobodne morfeme (Thorell 1981: 26) (za kritiku up. Heidemann Andersen & Diderichsen 2011: 42–43 i Johannesen 2001: 61f). Ukoliko se kao donja granica postavi kriterijum korenske, a ne slobodne morfeme, time se otvara mogućnost šireg tumačenja slaganja u kom se složenicama mogu proglasiti i one konstrukcije koje kao jedan od elemenata sadrže i unikatne i blokirane morfeme, kao i konfikse u neoklasičnim složenicama. Tom linijom ide i Juhanesen kad se protivi tome da se delovi složenih reči posmatraju kao samostalne reči, pa čak i osnove, budući da se odredbe složenica u principu ne pojavljuju u flektiranim oblicima, a neki tipovi odredaba (kao, na primer, *tytte-* u no. *tyttebær*) se van složenice ni ne mogu flektirati, te definiše osnovu kao „onaj deo reči koji *bi bio* konstantan u flektivnoj paradigmi date reči *ako* bi se ona pojavila kao rečenični konstituent" (Johannesen 2001: 61). Gornju granicu autori obično ne određuju, a u ovom radu ćemo je ograničiti na nivo rečenice.

1.3.2.1 Tvorba kao konstituentska struktura

Kristijan Beker-Kristensen i Peter Videl definišu složenicu kao reč koja se pri prvoj podeli deli na konstituente od kojih nijedna nije derivaciona morfema, a sličnu, mada nepotpuniju definiciju daju i autori *Norsk referansegrammatikk*. Ovo su primeri definicija koje bi bile u skladu sa tradicionalnim shvatanjem tvorbe kao **konstituentske strukture** i sa pojmom konstrukcije[15] (Becker-Christensen & Widell 2003: 124, Faarlund

[15] Up. Flajšerovu definiciju slaganja koja je u skladu sa ovim shvatanjem: „Eine Zusammensetzung ist eine Morphemkonstruktion, deren unmittelbare Konstituenten auch

et al. 1997: 61, up. i Vinje 1973: 32, Fleischer 1983: 53, Fleischer & Barz 1992: 42–44). Analiza konstituentske strukture podrazumeva binarnost u izdvajanju sastavnih delova, tzv. neposrednih konstituenata (da/no. **umiddelbare konstituenter**, šv. **omedelbara konstituenter**) i njihovu hijerarhijsku ustrojenost, koja se najčešće u tom slučaju prikazuje na modelu drveta. Neposredni konstituenti mogu biti morfeme, reči ili konstrukcije, u zavisnosti od jedinica koje su na višem nivou strukture u analizi. Binarnost podrazumeva da konstituentski tipovi tvorbe uvek imaju dvočlanu neposrednu strukturu, bez obzira na to koliko morfema sadržali u linearnoj strukturi. Tako norvešku leksemu *ordbok* 'rečnik' analiziramo kao složenicu sa dva neposredna konstituenta: *ord* + *bok*, koji su istovremeno samostalne leksičke morfeme i proste reči. Složenice *ordboksarbeid* 'izrada rečnika' i *ordboksmedarbeider* 'saradnik na rečniku', linearno prikazane kao ord+bok+s+arbeid i ord+bok+s+med+arbeid+er takođe raščlanjujemo u prvom nivou analize na samostalne reči: ordbok + s + arbeid / ordbok + s + medarbeider, i tako dalje, sve dok se u analizi ne dođe do neraščlanjivih konstituenata: [{ord} + {bok}] + s + {arbeid} odn. [{ord} + {bok}] + s + [{med} + [{arbeid-} + {-er}]].

Konstituentskim tipovima tvorbe bi se smatrali slaganje, eksplicitna derivacija, reduplikacija i kontaminacija (up. još i termine *concatenation* u Plag 2003: 12 i *kombinierende Wortbildungsarten* u Donalies 2007: 35–87), a ostali tipovi tvorbe, poput implicitne derivacije i konverzije bi pripadali **nekonstituentskoj tvorbi** (up. i termine *non-concatenative* u Plag, loc.cit., *intern verändernde Wortbildungsarten* u Donalies 2007: 88–95) ili pak **redukciji**, poput retrogradacije i različitih tipova skraćivanja (up. i termine *truncation* u Plag, loc. cit, ili *reduzierende Wortbildungsarten* u Donalies 2007: 95–104)[16].

als freie Morpheme oder Morphemkonstruktionen vorkommen können…" (Fleischer 1983:53).

[16] Elke Donalis izdvaja i asocijativne tipove tvorbe (nem. *assoziative Wortbildungsarten*) poput igre reči i remotivacije (Donalies 2007: 104–106). Liljestrand (1975: 9) za konstituentske i nekonstituentske tipove tvorbe koristi nešto kolokvijalnije termine *plusord* za tipove tvorbe kojima se elementi dodaju, i *minusord* za tipove tvorbe u kojima se elementi elidiraju.

1.3.2.2 Definicija i izuzeci

Definicija slaganja koju smo naveli u 1.3.2 sveobuhvatnija je od onih koje se mogu naći u skandinavskim tvorbama reči i gramatikama. Pa ipak smatramo da se slaganju, kao i tvorbenim procesima uopšte, mora pristupiti sa stanovišta *teorije prototipa* budući da dosadašnja istraživanja, ma koliko sveobuhvatna bila, još uvek nisu pružila zaokruženu sliku tvorbenih procesa na opštelingvističkom nivou. O primeni teorije prototipa na tvorbene modele uopšte i o tvorbenim procesima kao kontinuumskoj strukturi v. 1.3.3.

Definicije slaganja koje su nam u literaturi dostupne, iako detaljno razrađene, pokrivaju zapravo prototipične slučajeve slaganja. Elementi koje definicija pokriva zaista i važe za najveći broj složenica, pa ne čudi što Torel, na primer, posebno definiše determinativne i kopulativne složenice polazeći od toga da im je zajednički samo morfološki sastav (dve slobodne morfeme), dok su prozodijski, sintaksički i semantički odnosi koji su ključna kriterijska obeležja složenica ipak dovoljno različiti da opravdavaju zaseban tretman počevši već od definicije (Thorell 1981: 26–28). Beker-Kristensen i Videl navode da postoje tri glavna elementa koja ukazuju na to da reči u nekom leksičkom spoju funkcionišu kao složenica (Becker-Christensen & Widell 2003: 127–128):

(a) tip spoja: najčešće se sastoje od reči koje u normalnom sintaksičkom poretku ne bi stajale u nizu kao samostalne reči, na primer, imenica + imenica ili imenica + pridev,

(b) izgovor: izgovaraju se kao jedna reč, a pomeraju se obično i mesto naglaska i menja se status glotalne stope (u danskom jeziku) i

(c) paradigma: flektira se samo poslednji deo novonastale lekseme.

Kao i inače, uočavamo pojavu leksema 'često', 'najčešće', 'uglavnom' koje već ukazuju na to da kriterijska obeležja ne važe za sve one leksema koje se u skandinavskim jezicima sa sinhronijskog stanovišta pak smatraju složenicama. Pored ovih, autori danske gramatike navode i ortografski kriterijum prema kome se složenica piše kao jedna reč.

U narednom odeljku ćemo napraviti sumarni pregled najčešćih kriterijskih obeležja složenica, od kojih se većina nalazi i u navedenoj radnoj definiciji koju ćemo korisititi u ovom prikazu, a koja će potom kroz knjigu biti detaljnije analizirana (za ostale kriterijume up. Lieber & Štekauer 2009: 6–7).

(1) Fonološki kriterijum

Skandinavski autori smatraju fonološki kriterijum izuzetno relevantnim kad je u pitanju osećaj maternjeg govornika da li se radi o složenoj reči ili ne, budući da je ovde reč o kontrastu između lekseme i sintagme. Složenica se tako može posmatrati kao jedna fonološka reč s obzirom na to da je njena prozodijska odlika jedinstven naglasak. Za većinu reči u skandinavskim jezicima je uobičajen jedan glavni naglasak, ali za potrebe opisa složenica na fonološkom planu nije dovoljna distinkcija između naglašenog i nenaglašenog sloga (da. *stærktryk* : *svagtryk*, no. *trykksterk* : *trykksvak (stavelse)*, šv. *betonad* : *obetonad*), već se mora uvesti i pojam jakog sporednog naglaska (da. *bitryk*; no. *sterkt bitrykk*; šv. *starkt bitryck*). Tako složene reči u skandinavskim jezicima karakteriše tipična raspodela naglaska, tzv. **sammensetningstrykk** (no.) / **sammansättningsaccent** (šv.), odnosno prisustvo glavnog naglaska na odredbi i jednog jakog sporednog naglaska na jezgru (Vinje 1973: 66, Thorell 1981: 27, Grønnum & Thorsen 1991: 46). Na taj način se složenica lako raspoznaje u odnosu na slobodnu sintagmu u kojoj svaka reč ima svoj glavni naglasak: da. *'tysk 'lærer* : *'tysk ˌlærer*, no. *'billig 'bok* : *'billig ˌbok*, šv. *'sjuk 'sköterska* : *'sjukˌsköterska*. Uz promenu naglaska, za složenice je karakteristična i promena tonskog akcenta u tonem 2/gravis (u švedskom i norveškom), odnosno promena uslova pod kojima se javlja glotalna stopa (za danski jezik).

Uprkos tome što se za maternje govornike fonološki kriterijum smatra najpouzdanijim, ima primetnih izuzetaka od ovog pravila, kao što su glavni naglasak na jezgru (šv. *Göte'borg*), dva jaka naglaska (da. *'skide'fuld*), zadržavanje akutnog akcenta (no. *¹krigsˌskip*). Detaljnije v. poglavlje 2.1.

(2) Ortografski kriterijum

Za razliku od engleskog jezika, gde ortografski kriterijum nije kriterijum raspoznavanja budući da se jedan deo složenica piše sastavljeno, a drugi rastavljeno, pravopisi skandinavskih jezika (u principu) nalažu sastavljeno pisanje složenica (da. **sammenskrivning**, no. **sammenskriving**, šv. **hopskrivning**). Pravila pisanja složenica su detaljno opisana u aktuelnim pravopisima pojedinačnih jezika i njihovim pravopisnim rečnicima. Ortografski kriterijum je u priručnicima i gramatikama jedan od

glavnih kriterijuma (Thorell 1984: 13, Gundersen et al. 2002: 294, Becker-Christensen & Widell 2003: 127, Jacobsen & Jørgensen 2005: 157). Tako pravopisni priručnik norveškog jezika u oba svoja izdanja u članku „Složene reči" kaže: „Složene reči (složenice) uvek se pišu kao jedna reč." ili „Naime, osnovni princip norveškog pravopisa je da složene reči treba pisati zajedno..." (Gundersen et al. 1995: 296; Gundersen et al. 2002: 294).

U osnovi ortografskog kriterijuma sastavljenog pisanja reči leži fonološki kriterijum koji pretpostavlja objedinjavanja svih složeničkih konstituenata pod jedinstvenim naglaskom (šv. **sammanhållande ordaccent**). Pa ipak, i u ovako normativnom pristupu postoji mnoštvo izuzetaka, a svakako se postavlja pitanje pouzdanosti ortografskog kriterijuma budući da on sekundarno odražava odnose govornog jezika (Lieber & Štekauer 2009: 7). Tako primećujemo da se u skandinavskim jezicima složenicama smatraju i reči koje zapravo ne ispunjavaju ortografski kriterijum i koje se pišu ili odvojeno ili sa crticom, kao na primer reči koje potiču iz stranog jezika gde se pišu odvojeno (*science fiction*), koje su deo dužih složenica u kojima se jedna od konstituenata piše ili rastavljeno ili sa crticom (da. *væg til væg-tæppe*), kao i određeni broj kopulativnih složenica (*šv. syntaktisk-semantisk*).

Osim toga, pravopisna norma je podložna promenama, a pravopisi savremenih skandinavskih jezika propisuju različita pravila pisanja posebno kad su u pitanju višeleksemski predloški izrazi, up. no. *i kveld* prema šv. *ikväll* ili *i kväll*. Budući da je pravopisna norma stvar dogovora, maternji govornik se može naći pred nemalim izazovom s obzirom na to da se kod nekih reči preporučuje samo sastavljeno pisanje, kod drugih samo rastavljeno, kod trećih su moguća oba rešenja, a kod četvrtih pak oba rešenja sa preporukom. Tako, na primer, Švedski jezički savet (*Språkrådet*) nalaže sastavljeno pisanje kod reči poput *alltför* ili *återigen* jer imaju naglasak na prvoj reči, a rastavljeno pisanje kod *i gång* ili *till godo* jer imaju naglasak na drugoj reči. Ali, kriterijum sastavljenog i rastavljenog pisanja ne prati uvek fonološki kriterijum, pa imamo *rent ut* ili *så pass* prema *ibland*, *ifall*, *tvärtom* ili *överallt* zbog ustaljenosti, te mogućnost izbora između *i kväll* / *ikväll*, *i dag* / *idag*, *i morgon* / *imorgon*, gde Savet dozvoljava obe verzije preporučučujući rastavljenu verziju[17]. Za problem sastavljenog i rastavljenog pisanja i razliku između slaganja i srastanja up. 2.2.2.2.3.

[17] Tokom 2017. je izašlo četvrto izdanje švedskog pravopisa, koje autoru nažalosti nije bilo na raspolaganju tokom rada na knjizi.

Poseban izazov predstavljaju tzv. *labavo složeni glagoli* (da. *løst sammensatte verber, no. løst sammensatte verb,* šv. *löst sammansätta verb*), gde se glagol bez izuzetka smatra složenim iako je očigledno kršenje ortografskog principa, čak i kada se glagol pojavljuje i u razdvojivoj i nerazdvojivoj varijanti (up. no. *tilta*: *ta til*) (up. 2.4.3). Osim toga, kod određenog broja složenih imenica i prideva kod kojih odredba izražava intenzifikaciju često postoji izbor između sastavljenog i rastavljenog pisanja (no. *bom stille* : *bomstille*, *lut doven : lutdoven*).

Uprkos insistiranju na sastavljenom pisanju složenica, rastavljeno pisanje se u savremenim skandinavskim jezicima smatra ozbiljnom ali čestom greškom i problemom koji je predmet rasprave na forumima, u jezičkim kolumnama i u više naučnih i stručnih radova.

(3) Morfološki i sintaksički kriterijum

Osim toga što se vrlo često, kako smo videli, insistira na tome da su složenice sastavljene od dve reči, u principu se ne problematizuje ni kriterijum gornje granice složeničke konstituente. Potom, kao kriterijsko obeležje složenica ističe se i primarnost druge složeničke konstituente kao gramatičkog jezgra složenice budući da ono određuje pripadnost složenice određenoj vrsti reči (da. $bygge_{V}$ + $plads_{S}$ > $byggeplads_{S}$), omogućava pristup gramatičkim kategorijama date reči (u ovom slučaju *genus commune*) i shodno tome odgovarajućoj paradigmi (da. *byggepladsen, byggepladser, byggepladserne*) (up. između ostalog i Hansen 2006: 32–33). Od ovog pravila ipak postoji određeni broj izuzetaka, tako da složenica kao celina ne mora pripadati istoj vrsti reči kao jezgro (up. da. $morlille_{S}$, no. $farvel_{S}$, šv. *därefter* i mnogi drugi složeni prilozi), a posebno kod većeg broja leksikalizovanih složenica paradigma može odstupati od ustaljene paradigme reči koja čini jezgro složenice (no. *tann – tenner*: *løvetann – løvetann(er)*) (za kritiku stava da je „pravilo desne strane" ispravno tumačenje up. Enger 1995). Valja primetiti i to da se neke složene reči ni u literaturi ne smatraju dvočlanim, već tročlanim i višečlanim, pa se postavlja pitanje da li iz bilo koje perspektive kopulativne složenice treba posmatrati skupno sa determinativnima (Söderbergh 1971: 7, Thorell 1981: 26).

Kao važno obeležje se ističe i nepromenljivost odredbene konstituente koja u složenicu po pravilu ulazi u osnovnom obliku, a ne flektirana, kao kad bi se reč pojavila u slobodnoj sintagmi (šv. *ett rött vin* : *ett rödvin*).

Ovo se prvenstveno tiče spoja pridev + imenica koji bi se u tom poretku i inače našli u sintagmatskom nizu, a sekundarno i spoja imenica + imenica ukoliko se spojni element/fuga *-s-* shvati kao eksponent genitiva, a ne prazan morf (za status fuge uporedi 2.3.1). Pa ipak, ima slučajeva kada se odredba pojavljuje u flektiranom obliku (da. *børnebibliotek*, no. *tungtvann*, šv. *lillasyster*), i to bez jasnih pravila kada se u tom obliku realizuje, a kada ne (za detaljno o obliku odredbe up. 2.2.2.3). Još jedan izuzetak tiče se mogućnosti modifikacije jer odredba složenice prototipično ne dozvoljava modifikaciju koja bi bila moguća kada bi se odredbena konstituenta pojavila samostalno u sintagmi (no. *(en) billig bok* : *billigbok*), već se atribut odnosi na složenicu kao celinu (no. *en veldig billig bok* : **en veldig billigbok*) (Lieber & Štekauer 2009: 11–12). Ipak postoje slučajevi koji se nužno interpretiraju kao modifikacija odredbene konstituente, kao na primer šv. *galna kosjukan* gde se pridev *galen* odnosi na odredbu *ko* 'krava' (za detalje v. 2.2.1.1.2).

(4) Semantički kriterijum

Primarnost jezgra u odnosu na odredbu aktuelna je i u razmatranju semantičkog kriterijuma, budući da se jezgro ističe i kao semantički centar složenice. Funkcija odredbe je da bliže odredi semantiku jezgra, ali i ovaj kriterijum tada važi pak samo za determinativne složenice poput no. *gullring* (= ring av gull), a isključuje kopulativne, kod kojih su obe komponente semantički jednako relevantne (da. *døvstum* = døv og stum) i egzocentrične složenice, čiji semantički centar čak nije ni jezgro same složenice (šv. *rödstjärt* = en fågel med röd stjärt). Za detaljno razmatranje semantičkih odnosa unutar složenice v. poglavlje 3.

1.3.3 Tvorba kao kontinuumska struktura

U prethodnim poglavljima smo mogli videti da bilo koja definicija zapravo važi za *prototipičnu* složenicu, i to determinativnu složenicu koja se sastoji od dve autosemantične reči (up. Booij 2005a: 112), ima jedinstveni naglasak na odredbi i karakterišu je morfološka, sintaksička i semantička primarnost drugog dela složenice/jezgra. Ostale složenice se od ovog prototipa mogu razlikovati u manjoj ili većoj meri prema različitim kriteriju-

mima, bilo da je, na primer, reč o suštinski determinativnoj složenici koja ima naglasak na jezgru, ili o kopulativnoj složenici koja je slična prototipu prema morfosintaksičkim kriterijumima, ali ima dve ravnopravne semantičke konstiuente, ili na primer o leksikalizovanoj složenici čija je semantika semitransparentna i ima anomaličnu morfologiju. Stoga se u ovoj knjizi zalažemo za prototipski pristup ne samo slaganju, već i tvorbi reči uopšte, a njene ćemo različite vrste ovde posmatrati kao kontinuum, pre nego jasno odeljene kategorije nepropusnih granica. Stav o tome da se neki tip tvorbe može posmatrati kao prototipska kategorija svakako nije nov, a u literaturi se do danas vode rasprave o demarkaciji između dva konstantno prisutne vrste tvorbe, izvođenja i slaganja (Lieber & Štekauer 2009: 17, Ten Hacken 2000, Kubrjakova 2000, Bauer 2005, Booij 2005, Štekauer 2005, Ralli 2010).

Teorija prototipa jedan je od važnih fundamenata kognitivne lingvistike, i predstavlja koncept kategorizacije zasnovan na ideji o postojanju prototipičnog člana kategorije. Teorija je ponikla sredinom 1970-ih godina iz psiholingvističkih istraživanja Elinor Roš (Eleanor Rosch). Prednosti teorije prototipa u odnosu na tada dominantnu komponencijalnu analizu bile su u tome što je, između ostalog, prevazilazila dotadašnje probleme koncepta jasno razgraničenog članstva u kategoriji, koji je u tradicionalnoj dekompozicionoj semantici bio zasnovan na nužnom prisustvu određenih kriterijskih obeležja u semantičkom sadržaju leksema. Prihvatanje prototipskog pristupa omogućilo je objašnjenje mogućnosti postojanja brojnih graničnih slučajeva, budući da teoriju prototipa karakteriše nekoliko važnih određenja osobina:

(1) Svaka kategorija se može posmatrati u svetlu prototipičnosti i osobine prototipa definišu kategoriju u jasnom kontrastu prema drugim kategorijama u istom domenu.

(2) Članstvo u kategoriji se ne zasniva na posedovanju nužnih i dovoljnih osobina, već se određuje u poređenju sa prototipičnim članom kategorije, koji je njen centralni predstavnik. Nisu svi članovi kategorije jednako dobri predstavnici kategorije.

(3) Zbog toga svaki član kategorije može posedovati manji ili veći broj kriterijskih obeležja koje deli s prototipom, a članstvo u kategoriji je stoga *gradabilno*, tj. predstavlja stepen pripadnosti kategoriji. I sama kategorija poseduje osobinu stepenovanosti budući da se semantička struktura unutar same kategorije može preklapati u značenju.

(4) Članstvo u kategoriji može biti nesigurno kad su u pitanju periferni članovi, koji dele najmanji broj obeležja sa prototipom, te kategorije međusobno mogu imati nejasne granice (en. *fuzzy edges*).

Osim što je od 1980-ih doživela značajnu primenu u okvirima semantičkih istraživanja, teorija prototipa se u poslednjih nekoliko decenija primenjivala u istraživanjima drugih nivoa jezičke strukture i u okvirima drugih lingvističkih disciplina, od fonetike do istorijske lingvistike (Taylor 1998: 142, Geeraerts 2006: 145). Za naše istraživanje je od ključnog značaja što se i različiti strukturni i gramatički fenomeni mogu proučavati kao gradabilne kategorije, pri čemu ovaj pristup pretpostavlja da različite konstrukcije postoje kao kontinuum. Takav pristup je ključan u razumevanju odnosa među različitim konstrukcijama jednog jezika, a sposoban je da obezbedi koristan analitički okvir za međujezička poređenja.

U prilog tome da tvorbu treba posmatrati kao prototipsku kategoriju govori i veliki broj raznovrsnih podtipova, koje autori pak različito kategorizuju jer imaju sličnosti sa drugim vrstama tvorbe. Kategorije koje su prototipski ustrojene pokazuju da je prototipične članove/supklase lako klasifikovati jer je reč o prototipu koji zadovoljava sve kriterijume, ali jednoznačna klasifikacija manje prototipičnih članova/supklasa može biti problematična. U narednom pododeljku ćemo ukratko predstaviti glavne linije preifernih preklapanja.

O nemogućnosti jasnog razgraničenja tako centralnih vrsta tvorbe kao što su izvođenje i slaganje i dalje se dosta raspravlja u literaturi (up. gore). Glavni problem je u tome što se kao osnov razgraničenja uzima status morfoloških jedinica koje ulaze u sastav rezultata ova dva tvorbena procesa, te se neka leksema može smatrati izvedenicom ukoliko se kao kriterijum uzme vezanost morfeme (na primer, *poly-* u *polygami*), a može se smatrati i složenicom ukoliko se kao kriterijum uzme značenje (up. *poly-* u *polygami* sa domaćom odredbom *fler-* u *flerkoneri* istog značenja). Osnovni periferni slučajevi u kontinuumu između slaganja i izvođenja tiču se:

(a) *konfiksnih složenica*, upravo zbog statusa njihovih konstituenata po pitanju vezanosti i autosemantičnosti. Za razliku od drugih afiksa tipa mogu stajati i preponirano i postponirano (*antropolog* : *filantrop*), a za njih je karakterističan izvestan stepen semantičke transparentnosti. U vezi sa ovim se može problematizovati i veliki broj prefiksalnih izvedenica

u skandinavskim jezicima, pošto se *prefiksacija* u ovoj tradiciji smatra podtipom izvođenja. Ipak, kako ističe A. Rali, razdvajanje prefiksacije i slaganja i inače predstavlja velik izazov s obzirom na modifikacionu prirodu prefiksa (Ralli 2010: 59). Ukoliko se određenom broju konfiksa u želji za jasnim razgraničenjem tvorbenih tipova prida konfiksni status na osnovu značenjskog kriterijuma, prefiksi u skandinavskoj tvorbe reči se principijelno svode na nenaglašene germanske prefikse *be-, for-/för-, er-* i *ge-*, te na niz prefiksa negativnog ili pejorativnog značenja (*van-, mis-/miss-, u-/o-*).

(b) nejasnog statusa tzv. *afiksoida*, koji u germanističkoj tradiciji ne predstavljaju tvorbene elemente stranog porekla, već produktivne (i parcijalno desemantizovane) konstituente koji čine jezgra velikog broja složenica, kao, na primer, *-rig/-rik* (da. *proteinrig*, no. *fiberrik*, šv. *detaljrik*), *-løs/-lös* (da. *håbløs*, no. *livløs*, šv. *hemlös*), *-fuld/-full/-fylld* (da. *smertefuld*, no. *betydningsfull*, šv. *rökfylld*), *-ve(n)nlig/-vänlig* (da. *allergivenlig*, no. *hudvennlig*, šv. *barnvänlig*), *-værk/-verk* (da. *gitterværk*, no. *tømmerverk*, šv. *järnverk*), *-tøj/-tøy/-tyg* (da. *syltetøj*, no. *strikketøy*, šv. *verktyg*). Kako smatra Booij (2005a: 117), uspostavljanje posebne kategorije koja se naziva afiksoidima ili poluprefiksima/polusufiksima ne rešava problem postojanja nejasne granice među kategorijama izvođenja i slaganja. Po svojoj kategorijalnoj pripadnosti oni su i marginalne lekseme i marginalni afiksi (Ralli 2010: 58). Ove tvorenice se u skandinavistici tradicionalno ubrajaju u složenice, mada mnogi autori obrađuju ovu problematiku u posebnim poglavljima „između slaganja i izvođenja", a u ponekim rečnicima se mnoge od njih lematizuju zasebno u odnosu na korespondentnu leksemu (na primer, DDO, NEO) (up. poglavlje 4.3).

(c) tvorenica kod kojih se teško može razlučiti da li je primaran proces slaganja ili derivacije, te se veoma često izdvajaju upravo na osnovu kriterijuma svoje nebinarne strukture (smatraju se hijerarhijski tročlanima), a kao osnov nebinarnosti se opet zapravo uspostavlja kriterijum leksičke samostalnosti potencijalne komponente. U danskim i norveškim izvorima se ovakve tvorenice tradicionalno smatraju proizvodom kombinovane tvorbe (up. pod *samdanning*, 1.3.1), motivisano time da, na primer, u reči *veiviser* nije primarno ni izvođenje (*veivise+er) pošto složenica *veivise* ne postoji, već samo sintagma *vise vei*, niti je primarno slaganje (vei+*viser) budući da izvedenica *viser* ne postoji u relevantnom značenju. Beito (1970: 137) ih tretira kao podtip složenica kod kojih dolazi do simultanog izvođenja

i slaganja (up. i eng. termin *synthetic compounds*), a kao složene reči ih posmatraju i Faarlund et al. (1997). Posebno se kod švedskih autora ovaj tip izdvaja kao autonomna supklasa u okvirima derivacije pod nazivima *avledning av ordgrupp* 'izvođenje od grupe reči' i *avledd sammansättning* 'izvedeno slaganje' (Söderbergh 1971: 8, Thorell 1981: 83–85).

(d) *retrogradacije*, i to onog dela koji se bavi retrogradiranim glagolima. Ovi glagoli na površini izgledaju kao složenice (up. 1.3.1), a tek nam sekundarno saznanje o primarnosti odgovarajuće imenice ili popridevljenog participa perfekta govori o tome da je oblik glagola sekundaran. Kao što je već navedeno, Torel u svojoj uticajnoj monografiji sve tipove retrogradacije smatra supklasom izvođenja. O problemu složenih glagola i retrogradaciji v. poglavlje 4. 1.

Osim kontinuumske interpretacije koju zahtevaju mnogobrojni periferni članovi kategorija slaganja i izvođenja, u svetlu gradabilnosti kategorija treba posmatrati i (a) nejasne granice između slaganja i *konverzije* na primeru tzv. imperativnih složenica, koje se mogu alternativno tumačiti ili kao konverzija gramatičke forme (imperativa) putem leksikalizacije celokupne sintaksičke strukture; (b) nejasne granice između slaganja i *reduplikacije* (up. termine *rhyme motivated compounds / ablaut motivated compounds* kod Bauer 1983: 212–213), (c) nejasne granice između slaganja i skraćivanja kod kojih je konačni proizvod i dalje složena reč, a skraćuju se ili morfeme odredbe ili leksički elementi koji ulaze u njen sastav (tzv. *klammerformer*): šv. *alkotest* < *alkoholtest* / *atomåldern* < *atomvapenåldern*.

Mnogi autori posvećuju posebna poglavlja ili potpoglavlja ovakvim „prelaznim" instancama, te se kasnije uglavnom na ove prelazne oblike slabije osvrću, obrađujući zapravo samo prototipične slučajeve.

2 FORMALNI ASPEKTI SLAGANJA

U ovom poglavlju analiza je posvećena formalnim, internim obličkim aspektima slaganja. U poglavlju 2.1. osvrnućemo se ukratko na fonološke aspekte, a ostatak poglavlja je posvećen morfološkoj strukturi složenica, koja obuhvata različite aspekte konstituentske strukture — morfološki status konstituenata, morfološke / morfofonološke promene odredbe, vezivne elemente, pripadnost konstituenata određenim vrstama reči i odnos prema paradigmi.

2.1 Slaganje i fonologija

U savremenim skandinavskim udžbenicima tvorbe reči tvorba se u svojoj celokupnosti uglavnom dovodi u vezu sa morfološkom strukturom, dok se prozodijska obeležja uglavnom ne uzimaju u obzir, a detaljniji pregledi su vezani za izabranu fonološku literaturu. Fonološka problematika derivatologije vezuje se s jedne strane za fonološki uslovljene promene alomorfa, što je aktuelnija tema za prototipične izvedenice, a potom se vezuje prvenstveno za prozodijska obeležja kao što su mesto naglaska u tvorenicama, te za fenomen preraspodele tonskog akcenta (tonema) u savremenom norveškom i švedskom jeziku, ili glotalne stope (da. *stød*) u danskom jeziku.

Kao što je navedeno u poglavlju 1.3.2.2, glavni prozodijski signal složenice koji je razdvaja od slobodne sintagme jeste njen jedinstven naglasak[18]. U skandinavskim jezicima reči najčešće imaju naglasak na prvom slogu, dok reči stranog porekla i tvorenice mogu imati naglasak i na nekom drugom slogu. Flektivni nastavci su nenaglašeni i po pravilu ne utiču ni na pomeranje naglaska u osnovi, sa ponekim izuzetkom (up. da. *'donor* : *do'norer*, no. *'lektor* : *lek'torer*, šv. *pro'fessor* : *profess'orer*). Prefiksi takođe po pravilu nisu naglašeni, što se posebno odnosi na prefikse grčkog i latinskog porekla, te verbalne prefikse nemačkog porekla (*for-/för-, be-,*

[18] Zanimljivo je što Diderihsen obrađuje slaganje u delu posvećenom sintaksi, u delu gramatike posvećenom hipotagmama. Za njega su složenice celine sa gubitkom naglaska, odn. sintetične jedinice (Diderichsen 1968: 231 i dalje).

ge-, er-)[19], dok je slika kod sufiksa daleko složenija: jedan broj sufiksa je naglašen *(-inde/-inne, -eri, -(t)ik/-(t)ikk, -i, -isme, -ist, -at, -ør/-ör*), dok drugi, iako sami nenaglašeni, utiču na izmeštanje mesta naglaska u osnovi (da. *'algebra* : *alge'braisk*)[20]. Sufiksi poput *-dom*, *-skab/-skap*, *-hed/-het*, *-mæssig/-messig* i *-sam* (u švedskom) posebni su po tome što tvore isti obrazac kao složene reči, sa glavnim naglaskom na osnovi i sporednim na sufiksu (SAG ih naziva fonološkim složenicama, SAG II: 34, 178; up. i Popperwell 1963: 129–130, Engstrand 2009: 71): šv. *'del¸bar, 'ren¸het, 'vak¸sam*.

Za sva tri skandinavska jezika se kao pravilo ističe pojava jakog sporednog naglaska u složenicama (da. *bitryk*, no. *bitrykk*, šv. *bibetoning*), jedinstvenog naglaska koji čine jak naglasak na odredbi i jak sporedni naglasak na jezgru i koji skupa čine tzv. naglasak složenica (pominjani no. *sammensetningstrykk*, šv. *sammansättningsbetoning* / *-accent*): da. *'rute¸bil*, no. *'hode¸pine*, šv. *'småbarns¸far*. Za razliku od korespondentne sintagme, složenica ima, dakle, samo jedan glavni naglasak, dok se jaki naglasci ostalih elemenata redukuju. Osim toga, prototipična složenica u norveškom i švedskom jeziku ima i tonem 2 (gravis), pošto započeti tonem 2 signalizira da nešto sledi i pomoću njega se realizuje takozvana konektivna funkcija. Po pravilu, što su odredba i jezgro kompleksniji po pitanju broja morfema, to se sporedni naglasak pomera sve dalje ka naglašenom slogu nove odredbe: šv. *identi'tets¸kort* > *identi'tetskortskon¸troll* > *identi'tetskontrollsys¸tem*; no. *'helse¸kost* > *'helsekostbu¸tikk* > *'helsekostbutikkperso¸nale*. Osim toga, kada se jedan do drugog nađu dva naglašena slo-

[19] Grenum za danski jezik navodi da prefiksi po pravilu nisu naglašeni i ne utiču na mesto naglaska u osnovi (*be'holde, er'kende, for'falde*), ali da neki produktivni prefiksi negativnog i pejorativnog značenja, poput *u-*, *und-* i *mis-* imaju promenljiv naglasak, up. da. *'utak, 'uheld, 'mistanke, 'undse* ispred nemotivisanih osnova, dok su ispred deriviranih osnova nenaglašeni (da. *utak'nemlig, u'heldig, und'seelig, mis'tænksom*), ali sa izvesnim brojem izuzetaka (up. da. *'ukærlig*) (Grønnum 1998: 204). Slična je situacija i u norveškom jeziku glede prefiksa *u-*, i pravila za raspodelu naglaska su izrazito složena. Ovaj prefiks je kod imenica, glagola i participskih prideva naglašen, kao i kod većine prideva (*ˈulyd, ˈuhell, ˈuroe*), ali postoji tendencija ka tome da se kod prideva i priloga deriviranih sufiksima *-ig*, *-(e)lig* realizuje kao nenaglašeni prefiks, doduše sa dosta izuzetaka i varijacija (*uˈlykkelig, uˈtrolig, uˈtenkelig* : *ˈutaknemlig* ili *utakˈnemlig*, *ˈuvesentlig* ili *uˈvesentlig*, up. Popperwell, 1963: 121–123).

[20] Ponekad u takvim slučajevima može doći i do promene kvantiteta vokala, pri čemu slog može postati nosilac glotalne stope: da. *'Kanada* : *ʔka'nadisk* (Grønnum 1998: 205).

ga, moguće je fakultativno pomeranje naglašenog sloga u jezgru, up. da. *sta'tion + 'forstander* : *sta'tionsfor¦stander*, šv. *'bok¦handel : universi'tetsbok¦handel* (up. i Grønnum 1998: 206).

Od pravila da je glavni naglasak složenice na odredbi odstupaju mnoge lekseme[21], a pravila je teško odrediti: da. *¦syd'vest, ¦borg'mester, stift'amtmand, efter'retningsvæsen, ret'færdig, stor'mægtig*; no. *general'løytnant, nord'øst, syd'vest, lang'fredag, sankt'hans, hu'kommelse*, šv. *trettio'fyra;* kao i mnogi toponimi – no. *Kristian'sand, Lindes'nes, Har'danger, Sta'vanger, Le'vanger*; šv. *Göte'borg, Drottning'holm, Öster'sund*. Postoji mogućnost realizacije dva jaka naglaska (da. *dobbelt tryk*), posebno u složenicama čija odredba označava intenzifikaciju (da. *'brand'farlig*, *'død'lækker*) i kod složenih brojeva[22] (da. *'treog'tyve*).

Fenomen raspodele tonema[23], odn. glotalne stope dodatno usložnjava razmatranje prozodijskih karakteristika složenih reči. Distribucija i pravila upotrebe stope i tonema suviše su složena za ovu analizu, u kojoj je data problematika od perifernog značaja, ali ćemo sasvim kratko napomenuti određene zakonomernosti kod polimorfemskih reči. Budući da složenice imaju samo jedan glavni naglasak (tipično na odredbi), one

[21] Rijad se bavi i naglaskom kod neoklasičnih složenica, koje se često ponašaju kao jedna prozodijska reč: *tautolo'gi, taxono'mi, psyko'farmaka, foto'graf,* mada ima i onih koje se ponašaju kao dve prozodijske reči: *ˈfotoelektrici¦tet, ˈtelekommunika¦tion, ˈparapsykolo¦gi, ˈbiomate¦matiker*. Rijadove opaske se u velikoj meri preklapaju sa tradicionalnim stavom o tome da su neki elementi u ovakvim tvorenicama sufiksi (naglašeni sufiksi), kao na primer, *-graf, -log, -logi, -nom, -nomi*, dok su elementi nekih konfiksi, i takve se tvorenice i značenjski i fonološki mogu posmatrati kao (prototipičnije) složenice (Riad 2009: 61-62)

[22] Husbi za norveški navodi da je kod brojeva reč o slabom naglasku na odredbi, a jakom na jezgru: *tjue'en, femti'fire* (Husby 1990: 40).

[23] Norveški i švedski jezik imaju kao prozodijsku karakteristiku i rudimentarni tonski akcenat (no. *tonem*, *tonelag*; šv. *tonaccent*). Visina tona u ova dva jezika ima diferencijalnu funkciju, što se pokazuje na velikom broju minimalnih parova (Sivertsen 1972: 127). Kontrast u visini tona pokazuje se samo na naglašenim slogovima, i to samo kad nakon naglašenog sloga slede slog((ovi) bez glavnog naglaska, a tonski akcenat se vezuje za celinu reči, pri čemu jedna reč može imati samo jedan akcenat. Obrazac/krivulja tona varira od dijalekta do dijalekta, ali se u najmanju ruku može ustanoviti kontrast između dva tona. Na teritoriji Norveške postoje i mnogi dijalekti, naročito na severu i zapadu, koji nemaju tonsku opoziciju, a i švedski dijalekti pokazuju razlike kako u realizaciji tonema 2 (jedan ili dva vrha), tako i po pitanju raspodele u odnosu na naglašeni slog (Riad 1997: 43–44).

mogu stoga imati i samo jedan tonem: no. ²*skole*: ²*høyskole*[24]. Tonem 1 (akut) je obično rezervisan za jednosložne reči, mada ga imaju i mnoge dvosložne reči. Za složenice je pak prototipičan tonem 2 kao konektivni faktor, up. šv. ¹*barn* + ¹*stol* : ²*barn*ˌ*stol* (prema Riad 1997: 38). Postoje ipak mnogobrojni izuzeci, koje nije uvek lako jednoznačno grupisati (za detalje up. Strandskogen 1979: 53–56, Popperwell 1963: 157–162). Na primer, tonem 1 u savremenom norveškom jeziku imaju one složenice kojima je odredba i sama nosilac tonema 1, a sa jezgrom su spojene fugom -s- (¹*krigsskip*, ¹*landsmann*, ¹*livsfarlig*, ¹*onsdag* i drugi dani u nedelji, up. sa ²*krigføring*, ²*landmann*), kao i mnoge složenice kojima je odredba glagolska osnova (¹*byggmester,* ¹*brekkstang,* ¹*drivkraft*) i mnoge složenice sa finalnim vokalom prednjeg reda u odredbi (¹*bikube,* ¹*skitur,* ¹*tekopp*) (Sivertsen 1972: 132, Popperwell 1963: 157–160). Osim toga, komponenta složenice može imati drugačiji tonem u složenici nego kad se realizuje samostalno, up. no. *viskelær* /¹viske-/ : *viske* /²viske/. Za detalje vezane za švedski jezik, kao i posebno za problematiku složenih imena up. Riad (2009), delo koje se u celini bavi odnosom tvorbe reči i tonskog akcenta u savremenom švedskom jeziku.

Kod složenih reči u danskom jeziku se, sa određenim brojem izuzetaka, na nivou jezgra složenice situacija sa stopom[25] po pravilu ne menja: *mandˀ : landmandˀ*. Ipak, ukoliko je jezgro sufigirani pridev, ukoliko nosi glavni naglasak cele složenice ili ako je reč o složenim glagolima sa semantički praznijom odredbom može doći do pojave glotalne stope: *gyldig* : *fuldgylˀdig; blodig : kold*ˌ*bloˀdig; smøre : indsmøˀre* (svi prema Grønnum 1998: 191). Na nivou odredbe status stope ostaje najčešće neizmenjen ukoliko je odredba polimorfemska, dok jednomorfemske i jednosložne često gube stopu, posebno već etablirane složenice: up. *soˀl : solskinˀ* : golˀ*f : golˀfkølle* (prema Grønnum 1998: 191–192).

[24] U ovom pododeljku markiramo toneme brojevima 1 (tonem 1) i 2 (tonem 2) na mestu naglašenog sloga, tj. ispred naglašenog sloga. Ovaj način markiranja je samo jedan od mogućih načina notacije u skandinavskim jezicima.

[25] *Stød* predstavlja jednu vrstu laringalizacije uslovljene nepravilnošću u pokretu glasnica, pri čemu njegova krajnji oblik u emfazi predstavlja potpuno zatvaranje glotisa. Ova pojava karakteristična je za danski jezik, odnosno za većinu njegovih dijalekata (severno od linije Rømø - Fåborg - Nyborg - južni vrh Sjællanda) i predstavlja artikulatornu, auditivnu i akustički složenu pojavu, čija su pravila distribucije veoma složena. Posebno je značajna značenjski distinktivna funkcija glotalne stope na nivou leksema i njegova signalizacija određenih morfemskih struktura (u fleksiji i tvorbi reči), za sve up. Grønnum (1998: 179–200).

2.2 Slaganje kao komponentska struktura: odredba i jezgro

U poglavlju 1.3.2.1 odredili smo slaganje kao vrstu tvorbe koja ima komponentsku strukturu, odnosno u analizi se prototipični produkti slaganja mogu razložiti na dve neposredne konstituente, koje se nazivaju **odredbom** (da. **forled**/**førsteled**, no. **forledd**, šv. **förled**) i **jezgrom** (da. **andet led** / **sidsteled** / **efterled**, no. **etterledd**, šv. **efterled**). Nešto su ređi slučajevi manje prototipičnih složenica koje mogu biti neposredno tročlane, i tada je uvek reč o višečlanim kopulativnim složenicama tipa *dansk-norsk-svensk* (da/no. **flerleddede**, šv. **flerledade**). Slaganje se zbog konstituentske strukture može stoga posmatrati kao rekurzivan proces budući da svaka komponenta može biti polimorfemska, tj. i sama može biti i složenica. Kao što vidimo na navedenim primerima iz danskog jezika, mnoge složenice se mogu raščlaniti na više nivoa, i na svakom od nivoa imaju binarnu strukturu:

(1) a. $skoledag_S$ = *skole*|*dag* < $skole_S$ + dag_S
b. $skolebygning_S$ = *skole*|*bygning* < $skole_S$ + [{*byg-*} + {*-ning*}]$_S$
c. $højskolebygning_S$ = *højskole*|*bygning* < [{*høj*} + {*skole* }]$_S$ + [{*byg-*} + {*-ning*}]$_S$
d. $landbohøjskole_S$ = *landbo*|*højskole* < [{*land*} + {*bo*}]$_S$ + [{*høj*} + {*skole*}]$_S$

2.2.1 Jezgro

Iako su skandinavski termini uglavnom neutralni po pitanju primarnosti jedne od komponenata budući da se vezuju za njihov redosled (prvi : potonji), a ne za važnost nekog od njih (*odredba* : *jezgro*, eng. *head* : *modifier*), dominantan je stav da je jezgro gramatički i semantički centar složenice (up. i termine *overled* : *underled* koje koristi Hansen 1997: 33). Treba ipak imati u vidu da se nadređenost jezgra kao konstituente pokazuje kao glavna odlika determinativnih složenica, a proces pod kojim se podrazumeva prenos celog skupa karakteristika sa jezgra na celokupnost složenice naziva se *perkolacija* (Scalise & Fábregas 2010: 111). Kod ko-

pulativnih i supklasa egzocentričnih složenica ova distinkcija igra daleko manju ulogu[26].

Pa ipak, pošto determinativne složenice na ukupnom materijalu čine dominantnu supklasu složenica, problematika hijerarhijskog odnosa konstituenata može se posmatrati kao važna odlika prototipičnih članova kategorije. Tako Skalize i Fabregas iznose zapažanja koja se odnose na prisustvo/odsustvo jezgrene konstituente u složenicama na interjezičkom planu, zasnovana na podacima iz projekta *MorBoComp* iz Bolonje, koja pokazuju da u germanskim jezicima čak 87% složenica ima strukturu u kojoj je jezgro druga konstituenta po redu (te su složenice prema eng. terminologiji *right-headed*), u poređenju sa samo 8.9% složenica bez jasnog jezgra i 1.9% složenica sa jezgrom kao prvom konstituentom[27] (Scalise i Fábregas 2010: 116–117).

2.2.1.1 Jezgro kao gramatički centar složenice

Pod tim se podrazumevaju različiti morfološki i sintaksički parametri koji ukazuju na primarnost jednog od članova.

2.2.1.1.1 Jezgro kao morfološki centar složenice

S morfološkog stanovišta je uočljivo da jezgro određuje vrstu reči kojoj pripada složenica kao celina:

(2) a. (da.) $sne_{S} + hvid_{A} > snehvid_{A}$
b. (no.) $skatt_{S} + legge_{V} > skattelegge_{V}$
c. (šv.) $lätt_{A} + mjölk_{S} > lättmjölk_{S}$

[26] S obzirom na postojanje izuzetaka, Enger se u svom članku protivi shvatanju toga da reči imaju jezgra (Enger 1995), ali kad se u obzir uzme prototipsko shvatanje slaganja, uočava se da su kod njega u u pitanju procesi koji čine periferiju kategorije.

[27] U opštem preseku jezgro kao druga komponenta u redosledu učestvuje sa 66.7%, bez jezgra se može odrediti 16.3% složenica, dok 6.8% ima jezgro sa leve strane. Ako se sagledava materijal indoevropskih jezika, romanski jezici pokazuju bitno drugačiju sliku od germanskih (Scalise & Fábregas, loc.cit.).

Slaganje je aktuelna vrsta tvorbe u vezi sa svim vrstama reči, ali je frekvencija složenica kod nekih vrsta reči veća nego kod drugih: jezgra najčešće pripadaju vrstama reči imenica, pridev ili glagol (tim redosledom). Synneve Munthe je 1972. godine, u svom i danas citiranom istraživanju koje se bavilo kvantitativnim osobinama norveških složenica došla do zaključka da oko 75% složenica čine imenice, potom glagoli (oko 15%) te pridevi (6%). To potvrđuju i drugi autori, up. SAG II: 34.

Uz pripadnost vrsti reči, jezgro određuje i flektivne kapacitete složenice, kao što su realizacija gramatičkih kategorija koje imponuju datoj vrsti reči, te paradigma složenice koja je jednaka paradigmi jezgra. Tako skandinavska složenica kojoj je jezgro imenica prototipično ima obeležje roda koji u samostalnoj upotrebi nosi i jezgro (primer 3a), poznaje gramatičke kategorije broja, padeža i određenosti (primer 3b), ovde na materijalu danskog jezika:

(3) a. *en seng*$_S$ + *et tæppe*$_S$ > *et sengetæppe*$_S$

b. *(et) tæppe – tæppet – tæpper – tæpperne / et tæppes – tæppets – tæppers – tæppernes > (et) sengetæppe – sengetæppet – sengetæpper – sengetæpperne / et sengetæppes – sengetæppets – sengetæppers – sengetæppernes*[28]

Pridevi kao jezgra uslovljavaju promenu u rodu, broju i određenosti i (uslovno) stepenu:

(4) (no). a. *melk*$_S$ + *hvit*$_A$ > *melkehvit*$_A$

b. *hvit, hvitt, hvite/hvitere, hvitest > melkehvit, melkehvitt, melkehvite / *melkehvitere, melkehvitest*

Stepenovanje složenih prideva u velikoj meri je ograničeno u zavisnosti od njihove semantike, u tom smislu što ih odredbe semantički modifikuju dominantno u značenjima intenziteta, visokog stepena prisustva osobine ili krajnjeg stepena prisustva ili je pak reč o klasifikativnim pridevima. S obzirom na to da je u ovom slučaju stepenovanje izvršeno pomoću

[28] Ovde i nadalje u tekstu paradigmu imenica navodimo redosledom koji je uobičajen u gramatikama skandinavskih jezika: neodređena jednina (sa članom), određena jednina, neodređena množina, određena množina i isti redosled u genitivu.

tvorbenih elemenata[29] koji dominantno označavaju semantičku intenzifikaciju (Bilandžija 2014b), može se reći da je dodatno stepenovanje morfološkim sredstvima blokirano (Faarlund et al 1997: 350–351).

Glagoli kao jezgra odrediće celu složenicu kao glagol sa pripadajućim kategorijama tempusa, modusa, dijateze kao i pripadnosti slaboj, jakoj ili mešovitoj promeni, up. švedske primere:

(5) a. *råd*$_{S}$ + *fråga*$_{V}$ > *rådfråga*$_{V}$ / *fråga – frågade – frågat* > *rådfråga – rådfrågade – rådfrågat*

b. *rund*$_{A}$ + *smörja*$_{V}$ > *rundsmörja*$_{V}$ / *smörja – smorde – smort* > *rundsmörja – rundsmorde – rundsmort*

c. *god*$_{A}$ + *ta*$_{V}$ > *godta*$_{V}$ / *ta – tog – tagit* > *godta – godtog – godtagit*

Paradigma je, osim toga, jedinstvena, pod čime se podrazumeva činjenica da se flektivni nastavci manifestuju samo na finalnoj konstituenti, a ne zasebno i na odredbi i na jezgru, kao što bi bio slučaj da se u sintagmi jedna do druge u istom redosledu kao u složenoj reči nađu dve vrste reči koje bi u datom poretku mogle stajati skupa (up. primedbu o 'locus inflectionis' u Scalise & Fábregas 2010: 114).

(6) (no.) *rød penn : **den** rød**e** penn**en** / rødpenn : rødpenn**en***

Odstupanja od jezgra kao morfološki determinantne konstituente očituju se na svim analiziranim nivoima. Kada je u pitanju određivanje pripadnosti vrsti reči, glavna odstupanja se tiču složenih priloga i takozvanih imperativnih složenica. Kod slaganja priloga odredba može biti pridev, zamenica, predlog ili prilog, a jezgro ili prilog ili predlog. Pa ipak, iako je kod nekih složenih priloga jezgro predlog, on ne određuje pripadnost vrsti reči (šv. *bakåt, hädanefter, ibland, nedtill, tvivelsutan*, prema Thorell 1973: 162). Za imperativne složenice je karakterističan oblik rečenice sa glagolom u imperativu, dok jezgro takve složenice može potencijalno biti bilo koja vrsta reči (up. da. *forglemmigej*, no. *krypinn*, šv. *farväl*). One su po

[29] Engel (2004: 340–347) posmatra stepenovanje kao semantičku kategoriju koja se može iskazati različitim formalnim sredstvima, tvorbenim (kao što su odredbe složenica), leksičkim (prilozi) i morfološkim (flektivni nastavci).

pravilu egzocentrične (up. 3.2.1), za razliku od endocentričnih pravih imeničkih složenica koje imaju kao odredbu glagol u obliku infinitiva (no. *gjør-det-selv-verktøy*); imperativne složenice se alternativno mogu posmatrati i u okvirima konverzije kao supstantivirane infinitivske sintagme (Thorell 1981: 22).

Iz aspekta paradigme i flektivnog potencijala ima više tipova odstupanja. Prvi tip se tiče izmene roda imenice i to primarno kod leksikalizovanih složenica (za pojam leksikalizacije up. 3.3.3), kao na primer:

(7) a. (da.) *et brød* > *en øllebrød*
b. (no.) *en vin* > *et brennevin*
c. (šv.) *en blick* > *ett ögonblick*

Promene u rodu ne moraju se na kognatnim rečima realizovati paralelno u nekom drugom skandinavskom jeziku: da. *et brød* > *en øllebrød* prema no. *et brød* > *et ølebrød*, da. *en stav* > *et bogstav* prema no. *en stav* > *en bokstav*.

Pored toga, u imeničkim paradigmama dolazi do odstupanja u promeni, najčešće kada umesto očekivane nepravilnosti u promeni složenica zadobija pravilnu paradigmu (primer 8) ili kada dolazi do promene gramatičke kategorije, primarno brojivosti (primer 9):

(8) a. (no.) *en/ei tann* – Pl. *tenner* : *en/ei løvetann* – Pl. *løvetanner*
b. (šv.) *en gås* – Pl. *gäss* : *en smörgås* – Pl. *smörgåsar*

(9) a. (no.) *post* – Pl. ÷ : *e-post* – Pl. *e-poster*
b. (da.) *mad* – Pl. ÷ : *ostemad* – Pl. *ostemadder*

Kao što je uočljivo u primeru (9), tvorenica ima oblike množine, za razliku od ishodišne reči koja je kolektivnog (primer 9a) ili gradivnog značenja (primer 9b) i može se modifikovati brojevima ili determinativima *mange, noen*/*mange*, *nogle* umesto *mye*/*meget*. Razlika je u tome što je u u primeru (9a) kategorija brojivosti realizovana isključivo kada se *post* (’pošta’) pojavi kao jezgro složenice *e-post* (’imejl’), dok se u primeru (9b) kao jezgro pojavljuje leksema *mad* (’hrana’) u svom sekundarnom značenju ’sendvič’ (up. van složenice: *fire madder*, *smøre madder*).

Kod glagolskih leksema izuzetno retko dolazi do flektivnih odstupanja, a najčešći tip je gubitak nepravilnih odlika (up. no. *være* – prez. *er* : *overvære* – prez. *overværer* (**overer*)).

2.2.1.1.2 Jezgro kao sintaksički centar složenice

Jezgro je relevantno kao sintaksički nadređeni član u tom smislu da se atributi u imeničkoj sintagmi u kojoj je upravna reč složena imenica odnose na jezgro kao semantički kategorijalno nadređenu komponentu, a time i na složenicu kao celinu (up. Kulbrandstad 1998: 69). Prototipično se i preponirani i postponirani atributi odnose na složenicu kao jedinstvenu leksemu:

(10) (no.) *en sporty jentegjeng fra Oslo*

I pridev *sporty* i predloška sintagma *fra Oslo* odnose se na složenicu *jentegjeng*, što možemo proveriti i metodom supstitucije, gde jezgro može zameniti složenicu: *en sporty gjeng fra Oslo*, ali ne i **en sporty jente fra Oslo* (ne u ovom značenju).

Pa ipak, skandinavski autori odavno primećuju pojavu da deskriptivni atributi ponekad mogu semantički specifikovati odredbu u složenoj reči:

(11) a. (da.) *kogt kartoffelsalat*
b. (no.) *økonomiske krisetider*
c. (šv.) *bärbar PC-industri*

Ovakva pojava se naziva 'vezivanjem za odredbu' (no. **forleddstilknytning**, šv. **förledsanslutning**, **förledsanknytning**, **förledsbestämning**) (up. SAG III: 28, Husby 1990: 31–32, Kulbrandstad 1998: 69, Åberg 2001: 157–158). Ovakvi atributi se pojavljuju u već etabliranim spojevima kod kojih je tumačenje jasno na osnovu konteksta: u da. *kogt kartoffelsalat* tumačenje nalaže da se particip *kogt* 'kuvan' odnosi na *kartoffel* 'krompir', a ne na jezgro *salat*; u no. økonomiske krisetider se pridev *økonomisk* 'ekonomski' odnosi na odredbu *krise*, a ne na jezgro

tider 'vremena'[30]; u šv. *bärbar PC-industri* se pridev *bärbar* 'prenosiv' odnosi na odredbu *PC*, a ne na jezgro *industri*. Valja napomenuti da poznavanje vanjezičkih odnosa igra veliku ulogu u tumačenju ovakvih sintagmi, posebno u poređenju sa korespodentnim sintagmama sa drugim atributom: da. *hvid slavehandel* (= handel med hvide slaver) u poređenju sa *dansk slavehandel* (= dansk handel med slaver). U ovakvim sintagmama se zapravo često pojavljuju složenice kojima bi odredba bila sintagma (da. **gruppesammensætninger**, up. poglavlje 2.2.2.2.3) i koje se inače u zavisnosti od pojedinačnih pravopisnih pravila mogu pisati i spojeno i kao polusloženice: up. šv. *förstamajtåg* 'prvomajska povorka' (< *första maj* + *tåg*) ili *dagen efter-pille* 'pilula za dan posle' (*dagen efter* + *pille*):

(12) a. (da.) *hvid slavehandel* 'trgovina belim robljem' < *hvid slave* + *handel*

b. (no.) *kinesisk eskesystem* 'sistem kineskih kutija' < *kinesisk eske* + *system*

c. (šv.) *varm korvgubbe* 'prodavac hot-dogova' < *varmkorv* + *gubbe*

Priručnici često odvraćaju od ovakvog pisanja, budući da bi se prema ortografskim pravilima sve moglo pisati spojeno, a ponekad se i interpretacija dovodi u pitanje, up. nazive institucija *Svensk/Norsk språkråd* – da li ih treba interpretirati kao švedski/norveški savet za jezike (bilo koje) ili savet za švedski odn. norveški jezik.

2.2.1.2 Jezgro kao semantički centar složenice

Prototipičan semantički odnos unutar složeničke strukture jeste asimetričan i odredba bliže određuje jezgro. Takve se složenice tradicionalno nazivaju *determinativnim složenicama*. One složenice kod kojih postoji odnos koordinacije, nazivaju se *kopulativnim složenicama* i kod njih nije

[30] Ovakva sinstaksička determinacija zapravo je više u vezi sa semantičkom interpretacijom, nego sa morfološkom. Uočava se da oblik množine korelira sa množinom jezgra/složenice kao celine, dok odredba ostaje neflektirana: *en krisetid* > *krisetider* : *en økonomisk krisetid* > *økonomiske krisetider*. Up. i upotrebu člana: *en/ei eske* + *et system* > *et kinesisk eskesystem* (: *en kinesisk eske*).

moguće izdvojiti samo jedno semantičko jezgro (da. *Slesvig-Holsten*, no. *marksist-leninist*, šv. *dövstum*). O semantici složenica biće detaljno reči u poglavlju 3, a na ovom mestu ćemo ukratko skicirati one odnose u kojima se uočava odnos subordinacije između jezgra i odredbe.

Jezgro kao semantički centar složenice se zapravo ponaša kao kakav genus proximum koji određuje kategorijalnu pripadnost cele složenice, dok je odredba differentia specifica koja bliže određuje supkategoriju. Tako je *kaffeautomat* vrsta automata, *robåt* vrsta čamca, a *barnläkare* vrsta lekara. Odredba dalje smešta složenicu u hiponimski odnos prema jezgru, jer određuje podtip u kontrastu prema drugim pripadnicima kategorije: automat je za kafu (ne za vodu), čamac je na vesla (a ne motorni), a lekar leči decu (a ne, na primer, žene).

Redosled konstituenata je prototipično konstantan, čak i kod kopulativnih složenica kod kojih postoji semantička simetričnost (no. *sursøt* : **søtsur*[31]). O prototipičnosti redosleda odredba–jezgro svedoči to da promena redosleda konstituenata menja smer i sadržaj determinacije:

(13) a. (da.) *farmor – morfar*
b. (no.) *passasjerfly – flypassasjer*
c. (šv.) *grytkött – köttgryta*

U primeru (13a) se kao složeničke konstituente pojavljuju imenice *mor* 'majka' i *far* 'otac'. U zavisnosti od redosleda konstituenata, prva složenica pripada kategoriji 'majka', odn. 'očeva majka' (tj. baba po ocu), dok je kategorijalna pripadnost druge složenice određena jezgrom *far*, u značenju 'majčin otac' (tj. deda po majci). Isto tako i u primerima (13b) i (13c): *passasjerfly* je *fly* ('avion'), dok je *flypassasjer passasjer* ('putnik'); *grytkött* je vrsta mesa (za gulaš, *gryta*), dok je *köttgryta* vrsta složenog jela (*gryta*) od mesa (*kött*).

Jezgra se takođe smatraju najvažnijim elementom u semantici diskursa, budući da se jezgro anaforički odnosi na prethodno pomenutu celinu složenice. Prilikom drugog pominjanja jedino jezgro ne može biti izostavljeno (Scalise & Fábregas 2010: 115):

[31] U švedskom jeziku je upravo suprotan redosled: *sötsur*.

(14) *TINE tar nå i bruk enda mer miljøvennlige melkekartonger. Siden i fjor høst har selskapet testet ut fornybare plantebaserte kartonger på økologisk melk, med godt resultat. Nå innføres kartongene i stor skala…* (tine.no)

Sasvim su retke složenice kojima je semantičko jezgro prva konstituenta (da. *morlille*, no. århundre, šv. *fadervår*). Jezgro nije centar složenice ni kod tzv. egzocentričnih složenica (up. poglavlje 3.2.2.3): *dumskalle* 'glupan' (no.) se ne može parafrazirati kao 'en skalle som er dum', te time i nije subordiniran jezgru *skalle* 'lobanja', već označava osobu koja poseduje takvu glavu (= 'en som har dum skalle'). Isto tako *løgnhals* (da.) nije vrsta vrata/grla (*hals*), već lažljiva osoba ('person som lyver'), odn. lažov (*løgner*).

2.2.1.3 Zajedničko jezgro

Često se dešava da se u tekstu jedna do druge nađu dve složenice koje imaju isto jezgro, i one tipično stoje u kakvom naporednom odnosu. U tim slučajevima je praksa da se zarad ekonomičnosti i izbegavanja ponavljanja elementa koji je zajednički obema složenicama, navodi odredba prve složenice sa crticom i druga složenica u celini, up. no. *helse- og treningsstudio*. Crtica nakon odredbe prve složenice po redosledu ukazuje na to da se na nju nastavlja jezgro druge složenice: *helsestudio og treningsstudio*. Takve su, na primer, sledeće paratagme: da. *mund- og klovsyge, olie- og gasproduktion, rug- eller franskbrød, ud- og hjemturen, over- og underjordisk, teater-, musik- og kunstinteresserede, SF- og CD-vælgerne, cafe- og shoppingmiljøet*; no. *Nordstrand skole- og ungdomsorkester, ekte- eller kjærestepar, barne- og ungdomstrinnet, jern- og fargehandel, kamp- og fluktreaksjon*; šv. *färg- och parfymhandel, sön- och helgdagar, damm- och rotsäker, vinst- och förlusträkning, bygg-, bostads- och fastighetsmarknaden*.

Pravopisi sva tri jezika navode primere i za izostavljanje iste odredbe, ali odvraćaju od ovakve prakse, up. da. **husbyggeri eller -salg*, **krydsordsordbøger og -leksika*; šv. **bilpriser och -reparationer*, **energiomvandling och -distribution*.

2.2.2 Odredba

Ovo poglavlje bavi se morfološkim karakteristikama odredbe, od njene morfološke kompleksnosti, preko specifičnih elemenata čiji je morfemski status upitan ili slabije obrađivan, do formalnih promena kroz koje odredbene konstituente prolaze pri ulasku u složenicu.

2.2.2.1 Morfološka kompleksnost odredbe: prototipični slučajevi

Kao što je prethodno već više puta navođeno, složenica se neretko sastoji od dve samostalne lekseme različitog stepena unutrašnje kompleksnosti, a kao minimalni kriterijum postavlja se prisustvo barem dve korenske morfeme. U ovom potpoglavlju se ukratko navode osnovne kategorije kojima pripadaju motivisane i nemotivisane složeničke odredbe u skandinavskim jezicima.

Odredba složenice može biti:

(1) **korenska morfema**

a. korenska morfema i/ili simpleks:

da. *pige/barn, kvinde/bevægelse, skrive/fejl, over/læbe, kvik/sand*
no. *skinn/hanske, båt/hus, kaffe/trakter, skole/gutt, ferie/penger*
šv. *bad/hus, guld/armband, luft/ledning, far/tyg, hög/skola*

b. konfiks:

da. *super/model*, *elektro/magnet, kvasi/intellektuel, ekstra/betaling, proto/typisk*
no. *super/marked, anti/kommunist, kontra/ordre, eks/kone, neo/natal*
šv. *astro/naut*, *eko/mjölk, bio/bränsle, mini/piano, semi/final*

c. unikatna morfema:

da. *bom/uld, kirse/bær, fre/dag, lør/dag, pur/løg*
no. *tytte/bær, blom/kål, skor/stein, ram/svart, ons/dag*
šv. *tis/dag, skär/torsdag, örn/gott*[32], *purjo/lök, körs/bär*

[32] Nije vezano za imenicu *örn* 'orao' već je etimološki u vezi sa *öron* 'uši', a jezgro najverovatnije u srodstvu sa *gitta*, u značenju 'uhvatiti' (prema SO).

(2) **izvedenica**

da. *virksomheds/skat, kommunikations/chef, venskabs/kamp, forenings/blad, fattigdoms/problem*
no. *kristendoms/undervisning, dybde/intervju, ferdsels/rett, fødsels/attest, bevegelses/energi*
šv. *barndoms/hem*, *tävlings/cyklist, medlemskaps/kort, observations/studie, kärleks/barn*

(3) **složenica**

da. *lillepige/look, landsby/kirke, fremmedord/bog, fodbold/klub, kirsebær/saft*
no. *ulveskinns/pels, isbjørn/jakt, julebords/komité, tungtvanns/aksjon, syltetøy/glass*
šv. *småhus/kö*, *råvaru/produktion, hårdplast/skal, sjukhus/präst, järnvägs/hjul*

Kao što smo naveli u odeljku 1.3.2.1, te u 2.2, prototipičnu složenicu treba posmatrati kao binarnu strukturu bez obzira na ukupan broj morfema. I odredba i jezgro mogu biti polimorfemski, dakle izvedena reč ili druga složenica (up. Leira 1991: 21 i termin **samansette samansetjingar** 'složene složenice'). Pa ipak, sposobnost građenja složenica nije neograničena. Iako su i mnogim laicima poznate legendarne duge složenice poput *nytelsesmiddelarbeiderforbund*, ili najduže norveške složenice od 61 slova, *minoritetsladningsbærerdiffusjonskoeffisientmålingsapparatur* (termin iz fizike), ili pak šaljivih poput *overbuljongterningpakkemesterassistent*, Ulaf Husbi upućuje na jedan (doduše stariji) frekvencijski rečnik Kolbjerna Hegstada iz 1982. godine, koji pokazuje da je većina reči u norveškom kratka[33]: skoro 92% reči u tom materijalu ima manje od 15 slova, 1,8% više od 20, a tek 0,05% više od 25 slova. Husbi smatra da postoji praktična granica od oko 25 slova nakon koje savremeni norveški ne gradi produktivne složenice, a razlozi su praktične prirode, jer je takve reči teško izgovarati pod jedinstvenim naglaskom, teško je u pisanom tekstu razaznati njihove sastavne delove i tako razumeti značenje, a takođe se protežu van granica dužine reda ili širine kolumne (Husby 1990: 38).

[33] Dati frekvencijski rečnik je zasnovan na korpusu novinskih tekstova. Prosečna reč je imala 7 slova, a nijedna preko 23.

Među prototipičnim strukturama mogu se izdvojiti sledeće (nevezano za prisustvo ili odsustvo fuge):

A + B: nemotivisana osnova + nemotivisana osnova **odredba: korenska morfema/simpleks** **jezgro: korenska morfema/simpleks**
da. *krystal/klar, banan/skal, avis/dreng*
no. *hvit/vin, ord/bok, plomme/kake*
šv. *syn/test, hus/annons*, *hem/lös*
A + (B + b): nemotivisana osnova + motivisana osnova **odredba: korenska morfema/simpleks** **jezgro: izvedena reč**
da. *land/befolkning, pige/opdragelse, pris/hop*
no. *papir/innsamling, kurs/beskrivelse, tog/fører*
šv. *kontakt/ledning, väder/observation*, *smör/förpackning*
A + (B + C): nemotivisana osnova + motivisana osnova **odredba: korenska morfema/simpleks** **jezgro: složena reč**
da. *krystal/lysekrone, tale/tidspunkt*, *motor/køretøj*
no. *plast/handveske, hytte/landsby, lomme/ordbok*
šv. *fågel/handbok*, *guld/armband*, *last/fartyg*
(A + a) + B: motivisana osnova + nemotivisana osnova **odredba: izvedena reč** **jezgro: korenska morfema/simpleks**
da. *betænknings/tid, videnskaps/kvinde, undervisnings/fri*
no. *redaktør/kontor*, *immunitets/test*, *vennskaps/dikt*
šv. *hörsel/test, monterings/klar, behandlings/plan*

(A + a) + (B + b): motivisana osnova + motivisana osnova **odredba: izvedena reč** **jezgro: izvedena reč**
da. *hastigheds/begrænsning, betydnings/udvikling, kommunikations/afdeling*
no. *frihets/følelse, vennskaps/bånd, salgs/avdeling*
šv. *utrustnings/finansiering, samlings/regering, försäkrings/hänseende*
(A + a) + (B + C): motivisana osnova + motivisana osnova **odredba: izvedena reč** **jezgro: složena reč**
da. *ulykkes/tidspunkt, fisker/landsby, arbejder/højskole*
no. *veterinær/høyskole*, *forsknings/årsverk*, *regjerings/flertall*
šv. *regerings/sammanträde*, *passagerar/fartyg*, *management/konsultfirma*
(A + B) + C: motivisana osnova + nemotivisana osnova **odredba: složena reč** **jezgro: korenska morfema/simpleks**
da. *landsby/kirke, skihop/bakke, venstrefløjs/folk*
no. *antirøyke/kampanje*, *statsminister/kandidat*, *jernbane/verk*
šv. *småhus/annons, resebyrå/kund, högskole/poäng*
(A + B) + (C + c): motivisana osnova + motivisana osnova **odredba: složena reč** **jezgro: izvedena reč**
da. *landsby/beboer, skrivebords/beslutning, fredags/stemning*

no. *folketings/valg, storby/konferanse, sukkersyke/behandling*
šv. *livsstils/ändring, söndags/bilist, resebyrå/verksamhet*
(A + B) + (C + D): motivisana osnova + motivisana osnova odredba: složena reč/sintagma jezgro: složena reč
da. *fodbold/landshold, kirsebær/brændevin, jernbane/knudepunkt*
no. *blåbær/syltetøy, førstedivisjons/fotballspiller*, *lastebåt/styrmann*
šv. *långtids/arbetslös, postgiro/inbetalningskort, enskrovs/fartyg*

2.2.2.2 Morfološka kompleksnost odredbe: ređe obrađivani slučajevi

Ostali slučajevi, u kojima odredba (i jezgro) nisu prepoznatljivi kao proste reči, izvedenice ili složenice, najčešće su predmet pravopisa i pravopisnih rečnika kako zbog specifičnog morfološkog statusa, tako i zbog nedoumica o njihovom sastavljenom i rastavljenom pisanju. To su slučajevi u kojima se kao odredbe pojavljuju (1) skraćenice, (2) vlastita imena i (3) sintagme.

2.2.2.2.1 Skraćeničke odredbe

Skraćeničke odredbe su kompleksan fenomen budući da je supkategorizacija skraćenica sama po sebi izuzetno složena, a u derivatološkim priručnicima savremenih skandinavskih jezika pristupa joj se sa veoma raznorodnih stanovišta. Tako Torel izdvaja sledeće procese skraćivanja (Thorell 1981: 159–163):

(1) skraćivanje putem elipse, u kom se brišu delovi složenih reči, po pravilu jezgro, sa podtipovima:

(a) skraćenica je jednaka simpleksu (tip: *flyg* < *flygplan, plan* < *flygplan*),

(b) skraćenica je jednaka složenoj reči (tip: *kanariegul* < *kanariefågelsgul*), te

(2) skraćivanje putem elizije (šv. **stympning**), čija je definicija negativna u odnosu na prethodnu, i podrazumeva proces pri kom dolazi do skraćivanja reči ili grupe reči elizijom morfema koje nisu jezgro složenice, sa podtipovima:

(a) skraćenica je jednaka simpleksu (tip: *lok* < *lokomotiv*),

(b) skraćenica je jednaka složenoj reči (tip: *alkotest* < *alkoholtest*), i

(c) kontrakcija (tip: *ytong* < *Yxhults betong*).

Poslednji tip skraćenica kod Torela čine

(3) inicijalne skraćenice (šv. **initialord**), odnosno akronimi, sa dve neimenovane supklase:

(a) tip: *ADB* (< *automatisk databehandling*), zapravo slovne skraćenice koje se izgovaraju abecednim imenima slova, i

(b) tip *AMS* (< *Arbetsmarknadsstyrelsen*), zapravo slovne verbalizovane skraćenice koje se izgovaraju kao cele reči.

Torelova klasifikacija je i najdetaljnija do sada, budući da joj ostali autori posvećuju manje od njegovih 5 stranica (Sederberj 2,5 strane, Husbi 2 strane).

Polje u kom dolazi do preklapanja procesa skraćivanja sa kategorijom slaganja izuzetno je razuđeno, što pokazuju sledeći primeri: no. *elpris* (< *elektrisitetspris*), *p-plass* (< *parkeringsplass*), *ubåt* (< *undervannsbåt*), *AIDS-smitte* ili *aids-smitte* (*AIDS/aids* < *acquired immune deficiency syndrome*), *U-rør* ('rør bøyd i U-form', gde U označava oblik slova), *bilvindu* (*bil* < *automobil*). Uočava se, dakle, da je status odredaba raznolik, neke su već etablirane skraćenice koje funkcionišu samostalno (imenica *bil*, akronim *AIDS/aids*), neke predstavljaju skraćivanje unutar postojeće složenice, bilo slogovno (*el/pris*), bilo inicijalno (*p-plass* i *ubåt*). Uočava se i njihov različit pravopisni tretman jer se isti tip ponekad može pisati sa crticom (*p-plass*), a ponekad bez crtice (*ubåt*), up. i švedsku kognatnu skraćenicu *P-plats* sa velikim inicijalom. Osim njih, u materijalu je prisutan i određeni broj odredaba čija je vrednost simbolička, i ne predstavlja jedinicu poput morfeme (*U-rør*)[34].

[34] Ove odredbe zapravo nisu skraćenice, već samo nalikuju na akronime. Na toj poziciji se mogu naći različite vrste znakova koji imaju samostalnu simboličku vrednost i u sva

(1) U prvu grupu skraćenih odredaba ubrajamo one gde se kao odredba pojavljuje skraćena reč koja u jeziku ima leksemski status (tip: *bil, AIDS/aids*).

(a) Kod odredaba koje nisu akronimi, a čiji je proizvod prosta reč (Torelove grupe 1a i 2a) možemo reči da odredba zapravo stupa u proces slaganja kao bilo koja druga osnova. Karakter skraćenice se u jeziku odavno izgubio bez obzira na njihovu ishodišnu skraćeničku prirodu. Takve su odredbe, na primer, *bil* (koji u skandinavskim jezicima postoji kao samostalna leksema od 1902. godine), *manus* (< *manuskript*), *foto* (< *fotografi*), da. *bus*, no/šv. *buss* (< *omnibus(s)*), da/šv. *cykel*, no. *sykkel* (< *bicykel*), da. *kondi* (< *kondition*), no. *lab/labb,* šv. *labb* (< *laboratorium*), *stereo* (< *stereofoni*), da. *krimi,* no. *krim* (< *kriminalfilm*). Up. sledeće složenice:

(15) a. (da.) *kondi/cykel, kondi/sko, kondi/løb, kondi/test, kondi/rum*
b. (no.) *krim/forfatter, krim/klubb, krim/bok, krim/festival, krim/blad*
c. (šv.) *cykel/däck, cykel/korg, cykel/hjälm, cykel/sport, cykel/bana*

Ovakav tip skraćenica ima samostalnu (imeničku) paradigmu, up. da. *bus – bussen – busser – busserne*; no. *foto – fotoet – foto/fotoer – fotoa/fotoene*; šv. *manus – manuset – manus – manusen*, upotrebljavaju se u samostalnim sintaksičkim funkcijama, up. da. *din kondi*, *dyrke/løbe kondi*; no. *et enkelt foto*, *ta et foto*; šv. *skriva ett manus*, *ett gott manus*, a mnoge od njih imaju i svoje porodice reči, up. na primer, da/no. *bile, bilisme, bilist*; šv. *cykle, cyklist*.

Važno je napomenuti da kao samostalne lekseme mogu u složenici zauzimati i poziciju odredbe i poziciju jezgra, da. *bil/tur – rute/bil*, *cykel/dæk – dame/cykel*; no. *manus/forfatter – film/manus*, *buss/passasjer – turist/buss*; šv. *foto/blixt – pass/foto, labb/assistent – foto/labb* (sa dve skraćenice).

---

tri jezika se sa jezgrom povezuju pomoću crtice. Takvi znaci mogu biti slova kao oznake nečega (slova abecede, klase, molske/durske lestvice, oblika na koji podsećaju), brojevi i drugi znaci. U takve simboličke odredbe spadaju, na primer: da. *5-kantet*, *A4-format*, *80-åring*, *@-tegnet*, *T-shirt*, *U-dal*, *C-dur*, *V-genser*; no. *B-vitaminer, A-dur, A-lag/a-lag, A-egg/a-egg, A-menneske, B-menneske*; šv. *50-årsjubileum, U-nyckel, ng-ljudet, 3D-diagram, 96-procentig, 2000-talet, x-axel, y-axel.*

Dodatno se može problematizovati pitanje samostalnosti određenih elemenata pri kontrastiranja tri skandinavska jezika, budući da su određeni kognatni oblici u nekom jeziku samostalni, dok u drugom ne moraju biti. Lejra smatra da se u norveškom jeziku reči poput *elpris* (= elektrisitetspris) smatraju složenicama[35], iako element *el-* ne može da stoji samostalno kao u švedskom jeziku (Leira 1992: 21). I DDO i NEO lematizuju *el* posebno kao imenicu (NEO doduše navodi da je upotreba uglavnom u složenicama), sa sledećim primerima: da. *elanlæg*, *elapparat, elbesparelse, eldrift, elenergi, elforbrug, elfirma, elforretning, elinstallation, elpris, elproduktion, elradiator, elregning* i *eltog*.

(b) Drugoj grupi samostalnih složeničkih odredaba pripadaju skraćenice akronimskog tipa, bilo da je reč o slovnim skraćenicama, koje se izgovaraju prema slovima abecede ili o verbalizovanim skraćenicama, koje se izgovaraju kao samostalne reči. Takvi su primeri da. *vvs/VVS* (< *varme, ventilation, sanitet*), *pH* (< nem. *Potenz* i *H* za vodonik), no. *EU* (< *Europeisk Union*), *VM* (< *verdensmesterskap*), šv. *tv/teve* (< *television*), *LO* (< *Landsorganisationen*) naspram verbalizovanih *AIDS/aids, hiv, Asea, Nato, Ikea, Unesco* i sl.

Problematika složenica čija se odredba sastoji od ovog tipa skraćenica jeste primarno pravopisne prirode. Ona se tiče pisanja skraćenice velikim ili malim slovom i razlikuje se od jezika do jezika, a pored toga i problematike sastavljenog ili rastavljenog pisanja i upotrebe crtice. Švedski pravopis nalaže pisanje sa crticom ako je odredba skraćenica koja se čita slovo po slovo: *FA-cupen*, *LO-kongressen*, *AGS-länderna*, *EU-ordförandeskap*, *Hb-värde*, *pvc-mantlad*. Ako se čita kao samostalna reč, onda se složenica piše bez crtice: *aidssjuk*, *cadteknik*, *hivsmittad*, *praoelev*, *syokonsulent*, *Aseakoncernen*, *Ikeasoffa*, *Stimpengar* (ali up. i: *ASEA-koncernen*, *IKEA-soffa*). U danskom jeziku je glavno pravopisno pravilo takođe da se ovakav tip odredbe sa jezgrom spaja pomoću crtice (*edb-operatør, tv-program, NaCl-opløsning, ATP-bidrag, att.-person, SF-kongres*), ali ako se složenica piše malim slovima i još je pritom verbalizovana, pisanje

[35] U kontekstu naše analize ovaj primer treba smatrati složenicom i u norveškom jeziku, ali zbog statusa odredbe ona može pripadati drugom podtipu. U vremenu koje je proteklo od nastanka knjige Viglejka Lejre, onlajn verzija rečnika norveškog bukmola – *Bokmålsordboka* (BMO), uvrstila je element *el* u listu lema, ali se uočava da nema zasebnu paradigmu. Za razliku od njih, onlajn verzija rečnika ninoška – *Nynorskordboka*, navodi i promenu reči *el* kao imenice srednjeg roda (*et el - elet - el - ela*).

crtice je u danskom opcionalno (*aids-patient/aidspatient, Unesco-ansat/Unescoansat/UNESCO-ansat*). I u norveškom pravopisu važi isto pravilo da se akronimi povezuju sa jezgrom pomoću crtice budući da je reč o osnovama koje je teško kombinovati (*NATO-land/Nato-land, Ph-verdi, VVS-forhandler, KFUM-medlem, EU-tilhenger*), ali se za određene verbalizovane skraćenice dopušta alternativno pisanje bez crtice (*AIDS-smitte/aidssmitte*).

Pri povezivanju akronima sa jezgrom ponekad može doći do stvaranja pleonazma jer nije poznato/uzeto u obzir značenje baze skraćenice: šv. *cd-skiva*, *SUC-korpusen* (< *Stockholm-Umeå Corpus*), da/no/šv. *ISBN-nummer* (< *International Standard Book Number*).

(2) U drugu grupu skraćenih odredaba ubrajamo one kod kojih odredba van složenice ne postoji kao samostalna skraćenica, već dolazi do elidiranja određenih segmenata odredbe sve dok najčešće ne ostane samo inicijalno slovo, kao u reči *a-våben* (< *~~atom~~våben*), mada je u manjem broju slučajeva rezultat skraćivanja zasnovan na elidiranju delova motivisane odredbe, kao u reči *ab-kjøp* (< *av~~betalings~~kjøp*). Produkti ovakvog tipa skraćivanja nazivaju se još i **parcijalnim skraćenicama** (nem. *partielle Kurzwörter*) i jedina su grupa skraćenica sa komponentskom strukturom, budući da dolazi do parcijalnog skraćivanja odredbene komponente, dok jezgro ostaje netaknuto (Fleischer & Barz 1992: 222, Römer & Matzke 2005: 107). Remer i Macke (loc. cit.) u ovakav tip skraćenica ubrajaju i ono što Torel razvrstava u dva različita tipa skraćenica (up. gore njegove podgrupe 1b i 2b) (Thorell 1981: 160–161).

U ovakav tip složenica spadaju sledeći primeri:

(16) a. (da.) *uland* (< *udviklingsland*), *iland* (< *industriland*), *ubåd* (< *undervandsbåd*), *p-pille* (< *præventivpille)*, *a-våben* (< *atomvåben*)

b. (no.) *a-bombe* (< *atombombe*), *alkotest* (< *alkoholtest*), *alverk* < (*aluminiumsverk*), *telestasjon* (< *telegrafstasjon*), *s-belte* (< *sikkerhetsbelte*)

c. (šv.) *T-bana* (< *tunnelbana*), *e-post* (< *elektronisk post*), *kemtvätt* (< *kemisk tvätt*), *p-plats* (< *parkeringsplats*), *Televerket* (< *Telegrafverket*)

Ovakve složenice se prema sva tri pravopisa pišu sa crticom ukoliko je odredba skraćena na inicijalno slovo, osim u ređim slučajevima etabliranih složenica (u sva tri jezika: *ubåt*), ali ima i međujezičkih razlika: da. *iland*, *uland* : no/šv. *i-land*, *u-land*. Ukoliko je odredba svedena na jedan znak, on se može produktivno pojavljivati u većem broju složenica u istom značenju, up. danske primere:

(17) *p-afgift, p-billet, p-bøde, p-hus, p-plads, p-skive*

u kojima se *p-* u svih šest primera pojavljuje kao skraćenica za *parkering/s-* i kao produktivan element je čak u DDO i lematizovan kao odredba *p-*. Pa ipak, ne mora u svakoj složenici isti inicijal predstavljati istu skraćenu leksemu, up. no. *p-plass* (< *parkeringsplass*) prema *p-pille* (< *prevensjonspille*), kao i norveške primere (prema Husby 1990: 105):

(18) *U-landskamp* < *ungdomslandskamp*
u-komiteen < *utenrikskomiteen*
u-avdelingen < *underholdningsavdelingen*
u-land < *utviklingsland*
u-direktorat < *utviklingshjelpsdirektoratet*

2.2.2.2.2 Onimijske odredbe

Za ovaj tip odredbe karakteristično je to što se u njoj pojavljuje vlastito ime odnosno onim, a onimijske složenice se formalno mogu sagledavati kao podvrsta i onimijske i deonimijske tvorbe reči. Budući da vlastita imena pripadaju imenicama kao vrsti reči, ova bi se problematika mogla razmatrati zasebno i u potpoglavlju posvećenom imeničkim odredbama, ali je ipak specifična u najmanje dva aspekta. Kao prvo, proprijumi su kao supklasa imenica specifični i po značenju i po defektnoj morfologiji u tolikoj meri da ih švedske gramatike posmatraju ili kao posebnu vrstu reči ili kao kategoriju koja taj status zaslužuje (za diskusiju up. Josefsson 2005: 30–34). Kao drugo, složenice sa onimijskim odredbama su često pravopisno specifične, budući da se neke od njih pišu velikim slovom (što se podrazumeva kod onih tvorenica koje jesu vlastita imena), dok kod jednog dela složenica, pak, postoji izbornost malog ili velikog slova, a treće se pišu sa crticom.

Pod **onimijskim složenicama** podrazumevaju se one složenice čiji je krajnji proizvod vlastito ime. Njihovo jezgro takođe može biti vlastito ime, i tada je reč o kopulativnim ili pseudokopulativnim složenicama u kojima se oba dela složenice pišu velikim slovom, up. da. *Jens-Christian, Slesvig-Holsten,* no. *Karl-Ove*, *Bache-Wiig*, šv. *Sven-Göran, Anna-Lena*.

Na sličan način nastaju i determinativne onimijske složenice u kojima je jezgro vlastito ime, a odredba apelativ u funkciji atributa koji ga bliže određuje bez obzira na to da li je reč o antroponimima ili toponimima, stalnim ili privremenim osobinama, up. da. *Udkant(s)danmark, Centralafrika, Østsjælland, Nazityskland, Eksjugoslavien*, no. *Jern-Erna, Vinter-Norge, Nord-Norge*, *Vest-Europa*, **šv.** *Mellansverige, Storstockholm, Internet-Europa, Teater-Sverige*.

U onimijske složenice se takođe ubrajaju i složena vlastita imena, često toponimi, čije je jezgro apelativnog karaktera i specifikuje vrstu naselja, ulice, institucije i terenske formacije o kojoj je reč, dok je odredba vlastito ime, up. da. *Silkeborgsøerne*, *Panamakanalen Fredensborghallen*, no. *Golfstrømmen*, *Grieghallen*, *Oslofjorden*, šv. *Andromedagalaxen, Storgatan, Inlandsbanan*.

Pod **deonimijskim složenicama** podrazumevaju se one složenice čija je jedna konstituenta vlastito ime, ali je složenica u celini zajednička imenica (apelativ) (Fleischer & Barz 1992: 130, 134–135). U ovom poglavlju je fokus na onimijskim odredbama (da. *dieselmotor,* no. *Blix-salmer,* šv. *Europasamarbete*), ali to ne znači da se vlastito ime ne može pojaviti kao jezgro (da. *dummepeter*, no. *kakemons*, šv. *latmaja*). Kod deonimijskih složenica čija je odredba vlastito ime, deonimizacija se odvija preko apelativne prirode jezgra. Prema prirodi onimijske odredbe, u deonimijskim složenicama se prema Flajšeru i Barc izdvajaju dva dominantna podtipa, (a) one složenice u kojima je odredba kakav antroponim ili hrematonim, ili (b) toponim (Fleischer & Barz 1992: 134-135). U složenicama čija je odredba vlastito ime čoveka ili ustanove, reč može biti o imenima i prezimenima stvarnih (savremenih i istorijskih) ili zamišljenih osoba, veoma često umetnika i državnika, književnih likova, te naziva preduzeća, kulturnih ustanova, novina, nagrada, političkih partija i sl.:

(19) a. (da.) *napoleonskage, dieselmotor, karljohansvamp, guccitaske, Magritte-udstilling, akillessene, bundesligahår, en churchilltale/ Churchilltale, folketingsmedlem*

b. (no.) *Oscarstatuetten, Arsenal-spiller, Wagner-rollen, Høyre--velger, Morgenblad-leser, Hurtigruten-blogg, Solstad-roman, Stortingsproposisjon, steinerskolen, nobelprisvinner (ali: Nobelpris)*

c. (šv.) *Mozartopera, Volvoledningen, Strindbergpjäs, Windowsprogram, Västerpartiledaren, mausergevär, bohrmagneton, Nesserdeckare, Göran Persson-regeringen*

Na materijalu se uočava primena različitih pravopisnih pravila. Ona se uglavnom tiču pisanja malim ili velikim slovom, pri čemu je pisanje malog slova obavezno kod leksikalizovanih složenica, odn. kako pravopisi objašnjavaju, i kod onih složenica kod kojih se više ne oseća onimijski karakter odredbe (da. *napoleonskage, akillessene,* no. *dieselmotor*, *pyrrhosseier*, šv. *potemkinkulisser*, *mausergevär*). Pa ipak su kriterijumi, kako stručni, tako i laički, i za prosečnog govornika i za lingvistu poprilično nestabilni i nedovoljno argumentovani. Ove se složenice obično pišu spojeno, a crtica je predviđena ili kod onimijskih odredaba koje se sastoje od imena i prezimena (po principu X Y-Z), up. da. *Carl Nielsen-symfoni*, no. *Ivar Aasen-dikt*, šv. *Evert Taube-priset*, ili kao praktična crtica koja razjašnjava od kojih se delova složenica sastoji, up. da. *Magritte-udstilling* (ali *Daliud-stilling*), no. *Wagner-rollen*, šv. *Linné-elever*.

Složenice čija je odredba kakav toponim prate pravopisna pravila kao i složenice sa antroponimima i hrematonimima, a odnose se na lokalitete, teme, osobe i pojave vezane za imena kontinenata, država, gradova, oblasti, reka i drugih vodenih površina, planina i drugih geografskih oblasti i tvorevina:

(20) a. (da.) *middelhavssalt, Almindingen-vandring, danmarkshistorie, Atlanterhavskyst /atlanterhavskyst, Nørrebrodigter, wienerbrød, en stockholmsrejse/Stockolmsrejse*

b. (no.) *grorudpalmen, Oslo-trikk, Tsjernobyl-katastrofe, oslofolk/ Oslo-folk, Antarktis-cruise, vestlandsbonde, holmenkollrenn*

c. (šv.) *Stockholmsutredning, gotlandsruss, vichyvatten, falukorv (ali: Falutrakten), Versaillesfreden, Londonkorrespondent, Åbotidning*

Za složenice kojima je jezgro vlastito ime, v. 3.3.3.1.

2.2.2.2.3 Sintagmatske odredbe

O sintagmatskim odredbama govorimo ukoliko je odredba složenice ishodišna sintagma, i za razliku od složenih odredaba ne postoji kao jedinstvena reč van složenice, up. no. *førstemaitog*, gde je odredba nastala od sintagme *første mai*, a ne od nepostojeće složenice **førstemai*. Ovakvi slučajevi se u velikim prikazima tvorbe reči prepoznaju kao odredbe posebnih struktura (Thorell 1981: 34–35, Fleischer & Barz 1992: 122–125), a složenice koje su njihovi proizvodi se nazivaju **ordgruppssammansättning** (šv.) (SAG II: 4, 43–44). Ovakvo široko shvatanje složenica imaju i Beito (1973: 137) i Hansen (1967: 234–235). Sintagmatske odredbe pripadaju najčešće imeničkim sintagmama, te predloškim i glagolskim sintagmama.

Ukoliko je odredba ishodišno imenička sintagma, reč je prevashodno o hipotagmama u kojima je atribut uz imenicu kakav pridev (primer 21) ili determinativ (primer 22).

(21) a. (da.) *god nat + sang > godnat/sang*, *rundt bord + samtale > rundbords/samtale*
b. (no.) *første mai + tale > førstemai/tale, Røde Kors + søster > rødekors/søster*
c. (šv.) *Stilla havet*[36] *+ krig > Stillahavs/kriget*, *röda vinbär + saft > rödvinbärs/saft*

(22) a. (da.) *fem år + plan > femårs/plan*, *fire takter + motor > fir(e) takts/motor*
b. (no.) *ingen mann + land > ingenmanns/land*, *tre etasjer + hus > treetasjes/hus*
c. (šv.) *en gång + kamera > engångs/kamera*, *tre faser + ström > trefas/ström*

Osim hipotagme sa preponiranim atributom, uočavamo da su relativno česte i složenice čija je odredba ishodišno imenička sintagma sa postponiranim situativnim atributom (da. *dagen-derpå-mad*, no. *jorda-*

[36] Up. na primer i da/no. *Stillehavet* (složenica) > *stillehavskyst*, šv. *svarta börsen* (fraza) > *svartabörshaj* prema da. *sortbørs* /no. *svartbørs* (složenica) > *sortebørshaj*/ *svartebørshai*.

rundt-reise, šv. *åretruntbebyggelse*), te imeničke sintagme sa predloškom sintagmom, u kojima se veoma često pojavljuje aliteracija (da. *væg til væg-tæppe*, *røv-til-bænk-pædagogik*, no. *dør-til-dør-aksjon*, *bit-for-bit-taktikk*, šv. *mun-till-mun-marknadsföring*).

Mogući su, aliređi, i koordinirani spojevi u odredbi kao u da. *country og western-musik, had-kærligheds-forhold*, *skole-hjem-samarbejde*, no. *hjertelunge-redning, eksport-import-firma*, *hjerte-kar-sykdom,* šv. *turo-chretur-biljett*, *berg-och-dalbana / bergochdalbana*.

Relativno su česte odredbe u formi predloških sintagmi, kao u sledećim primerima: da. *ud af kroppen-oplevelse / ud-af-kroppen-oplevelse*, *undervandskamera*, no. *under-bordet-betaling*, *rett-fra-leveren-prat*, šv. *överljudshastighet*, *efterkrigstiden*.

U glagolskim sintagmama kao odredbama u skandinavskim jezicima dominantno se pojavljuje glagol u obliku imperativa: da. *drive-in-bio, slå-om-nederdel, pil-selv-rejer*, *gå-hjem-møde*, no. *bruk-og-kast-varer*, *klipp-og-lim-funksjon*, *gjør-det-selv-bok, stå-på-holdning*, šv. *låtgåattityd, håll-Sverige-rent-kampanjen, tryckpåknappenkrig, grävdärdustårrörelsen*, a sasvim retko sadrže infinitivske sintagme: no. *vente-og-se-holdning*. Cele rečenice su uglavnom okazionalnog karaktera: da. *det-var-jo-det-jeg-sagde-kommentar, vi-cykler-til-arbejde-kampagne*, *det-vil-jeg-ikke-finde-mig-i-attitude*, no. *hjerte-rimer-på-smerte-romantikk*, *det-går-nok-bra-holdning*, *jeg-er-vant-til-litt-av-hvert-smil*.

Uočava se veoma različit pristup sastavljenom i rastavljenom pisanju ovakvih složenica. Složenice sa odredbama u obliku imeničkih i predloških sintagmi su u velikoj meri etablirane ili su na granici srastanja (v. dole), i u norveškom i švedskom jeziku se pišu spojeno.Ređi su slučajevi neetabliranih složenica koje se u tom slučaju pišu sa crticom: no. *åpen-skole-pedagogikk*, *svingete-vei-skilt*, šv. *alla hjärtans dag-konsert*, dok je u danskom jeziku spajanje jezgra i odredbe pomoću crtice uobičajena pravopisna norma čak i kod etabliranih složenica (da. *flydende krystal-skærm, fuldt stop-skilt, ad hoc-opgave)*. Crtica je posebno česta onda kad se odredba sastoji od više od dve reči budući da su tada granice između odredbe i jezgra nejasne, a švedski pravopis tada preporučuje pisanje sa crticom radi jasnog razgraničenja (šv. *sol och vår-historia*, *gör-det-själv-handböcker*), kao i kod složenica kojima je odredba složeno vlastito ime (šv. *New York-korrespondent*, *Kalle Anka-tidning*), iako u oba slučaja ima odstupanja i prilične izbornosti (šv. *tioitopplista, munmotmunmetode, Gustav Adolfsminnet*, *Svarta havs-flottan*/*Svartahavsflottan*, *tur och*

retur-biljett/turochreturbiljett). U danskom jeziku se ovakve složenice zovu **gruppesammensætninger**, a novi pravopis iz 2012. godine dozvolio je da se uz pisanje crtice između odredbe i jezgra može pisati i crtica između svih članova, iako Danski jezički savet (*Dansk sprognævn*) i dalje preporučuje izvorno pravilo sa jednom crticom: *væg til væg-tæppe / væg-til-væg-tæppe, røv til bænk-pædagogik / røv-til-bænk-pædagogik*. Norveški pravopis propisuje crticu između svih delova složenice: *vegg-til-vegg-teppe, ti-på-topp-liste, dagen-derpå-stemning, brent-jord-taktikk, munn-mot-munn-metode* / *munn-til-munn-metode*.

Problematika složenica kojima je odredba sintagmatskog karaktera dotiče se jednim svojim delom pitanja srastanja kao tipa tvorbe, te konverzije gramatičkih formi, posebno kod odredaba u kojima se pojavljuje glagol u finitnom obliku. Ponekad se **srastanje** (no. **sammengroing/ sammenrykning**, šv. **ordfogning**) izdvaja kao posebna vrsta tvorbe, iako formalno nalikuje na slaganje, budući da se konstituente složenice pojavljuju u istom obrascu kako bi se našli u slobodnom sintagmatskom nizu (Vinje 1973: 55, Berkov 1997: 173–174). Neki autori, poput Vinjea, podvode pod srastanje čak i određene prototipične složenice sa jednoleksemskim odredbama poput *rødvin* (up. *rød vin*), a preklapanje kategorija slaganja i srastanja tematizuje se upravo kod odredaba u obliku imeničkih sintagmi sa preponiranim atributom jer se deskriptivni atributi ispred nominalnog upravnog jezgra u savremenim skandinavskim jezicima svode uglavnom na prideve, participe i vlastita imena u „nominativu“ i genitivu (up. i Kulbrandstad 2005: 189). Granicu između sintagme i složenice nekad može činiti pravopisno pravilo o sastavljenom i rastavljenom pisanju, up. da. *en fireværelseslejlighed* : *en fireværelses lejlighed*, bez promene u značenju, a posebno aktualizovano pojavom fuge *-s-*, ovde shvaćene kao pravog eksponenta genitiva. Za razmatranja perifernih oblasti kompozicije na preseku sa srastanjem up. i 2.4.4.

2.2.2.3 Promene odredbe

Kao što je navedeno u poglavlju 2.2.1, odlika prototipičnih složenica je morfološko i sintaksičko preimućstvo jezgra, a odredba tipično ulazi u složenicu kao jedna morfosintaksička reč, i to u svom kanonskom obliku, bez obzira na to kakav bi oblik paradigme bio neophodan kad bi se konstituente u istom redosledu našle skupa u sintagmi.

2.2.2.3.1 Odredba – imenica

Imenica kao odredba se tipično javlja kao konstituenta u neodređenom obliku jednine, up. da. *frimærkesamling*, ne: **frimærkersamling* (iako nije album za jednu markicu), no. *bondegutter* (Pl.), ne: **bøndergutter*, šv. *tandställning*, *tandvård*, ne: **tänder-* (iako se odnosi na zube, a ne na jedan zub).

Izuzeci od ovog pravila tiču se pre svega pojave odredbene konstituente u obliku množine kod manjeg broja imenica, na primer, da. *Brødremenigheden, blomstergødning, blomsterkasse, blomsterfrø, fædreland, hønsehus*; no. *fedreland, fedrearv, fedreland, mødrehjelp, mødrekupé, mødrehjem, blomsterbarn, blomsterduft, blomsterbukett*; šv. *ögonskugga, öronsusning* (ali: *örhänge*), *ländergrupp*, *faktabok, faktafolder, faktamaterial, mödravård*. U ovoj grupi izuzetaka od posebne važnosti su danske odredbe *barn(e)-*/*børn(e)-*, s jedne strane zbog svoje brojnosti i nejednake distribucije, ali i zbog mogućnosti da se odredba menja u broju ukoliko se menjaju jezgro/cela složenica: *et barnebarn* - (Pl.) *børnebørn*, *en barnefødsel* - (Pl.) *børnefødsler/* (evt.) *barnefødsler* (isto tako i: *barneansigt, barneskole, barneseng, barnestol, barnehoved*). Kod nekih slozenica je i u osnovnom obliku dublet: *barnecykel/børnecykel* - (Pl.) *barnecykler/børnecykler*, *barnebillet/barnebillet* (up. i i *en bondedreng* - (Pl.) *bondedrenge/bønderdrenge*, *en bondepige* - (Pl.) *bondepiger/bønderpiger*). U skladu sa tendencijom da se oblik množine *børne-* pojavljuje kada je u pitanju i gramatička i semantička množina imamo i slučajeve samo sa oblikom množine: *børneblad*, *børnebog, børnefilm, børneeventyr, børnefjernsyn, børnebibliotek, børneasyl, børneavl,* ali *barnedåb, barnekrop, barnebrud*.

Odredba se ne javlja u određenom obliku, ali postoje slučajevi, posebno kada je odredba proprijum, da se nastavci za određeni oblik izgube: da. *Stillehavet* > *stillehavskyst*, *Alperne* > *alpejæger*, no. *Gudbrandsdalen* > *gudbrandsdalsost*, *Vålerenga* > *Vålerengtunnel*[37], šv. *Medelhavet* > *medelhavsmat*, *Svarta havet* > *svartahavsflottan*.

Odredbe stranog porekla na *-eum/-ium* mogu izgubiti finalno *-um*: no. *akvarium* > *akvariefisk*, *laboratorium* > *laboratorieforsøk* (ali: *museum* > *museumsgjenstand*, *aluminium* > *aluminiumfolie*), šv. *museum* > *musei-*

[37] Ali kada je odredba *Vålerenga* kao ime fudbalskog kluba, određeni oblik se zadržava: *Vålerenga-spiller*, *Vålerenga-sjappa*, *Vålerenga-fans*.

föremål, *stipendium* > *stipendiefond* (ali: *opium* > *opie-/opiumrus*, *jubileum* > *jubileumsskrift*, *linoleum* > *linoleumsnitt*)[38].

U određenim instancama slaganja, naročito direktnog (up. 2.3.2), dolazi do apokope nenaglašenog vokala osnove. U švedskom jeziku je ovo posebno česta pojava, i to ne samo kada je odredba imenica, već i kod drugih vrsta reči, i može se smatrati sistemskom, dok je u danskom i norveškom jeziku ovo daleko ređa pojava. Up. da. *kvinde* > *kvindfolk* (ali: *kvindefodbold* i dr.), *fire* > *firkant*, *krone* > *kronprins*, *kronhjort*, *billede* > *billedbog*; no. *leire* > *leirjord*, *rike* > *riksrett, jente* > *jentunge* (ali: *jentegjeng* i dr.), *flere* > *flertal*; šv. *lärare* > *lärarrum*, *mästare* > *mästartitel*, *flicka* > *flickskola*, *pojke* > *pojkvän*, *skola* > *skolbuss*, *lampa* > *lampfot*, *ficka* > *ficklampa*, *åska* > *åskhimmel*, *mygga* > *myggsvärm*.

Ukoliko se odredba završava udvojenim konsonantom, a jezgro istim konsonantom počinje, iz konsonantske grupe se elidira treći: no. *bygg* + *gryn* > *byggryn*, a ne: **bygggryn*; šv. *kastrull* + *lock* > *kastrullock*, a ne: * *kastrulllock*.

2.2.2.3.2 Odredba – pridev ili determinativ[39]

Pridevske i determinativske odredbe dominantno se javljaju u neodređenom obliku jednine muškog roda: da. *bredbånd* (ne: **bredtbånd*), *spædbarn* (ne: **spædtbarn*), *nyord* (ne: **nytord*); no. *bløtdyr* (ne: **bløttdyr*), *tungsinn* (ne: **tungtsinn)*, *Storsjøen* (ne: **Storesjøen*), *nypoteter* (ne: **nyepoteter*); šv. *rödvin* (ne:**röttvin*), *nyval* (ne: **nyttval*), *gråväder* (ne: **gråttväder*), *tunnbröd* (ne: **tuntbröd*).

---

[38] U danskom jeziku neke imenice na *-ium* imaju dubletne oblike sa finalnim *-ie* (*studium/studie*, *akvarium/akvarie*, *ministerium/ministerie*), tako da se oblik odredbe u leksemi *akvariefisk* ne može tumačiti kao gubitak nastavka. Ipak, valja primetiti da se složenice grade samo sa članom dubleta na *-ie*: *studielån, studeiekreds, studiegæld*. Imenice koja označavaju nazive elemenata, poput *aluminium*, ulaze u složenice u punom obliku (*aluminium(s)folie, aluminium(s)plade*).

[39] U ovoj knjizi se u podeli na vrste reči služimo norveškom podelom iz 1997. godine (Faarlund et al.) kada je po prvi put u skandinavistčku lingvistiku zvanično uveden pojam determinativa. Kako i danski i švedski materijal uklapamo u ovaj noviji pristup, nužno dolazi do nekih sitnijih pomeranja iz jedne vrste reči u drugu, što je najuočljivije upravo na determinativima kao vrsti reči. Otud u ovom potpoglavlju neke reči koje bi u tradicionalnoj gramatici bile svrstane u zamenice (pokazne, prisvojne i neke neodređene), članovi i osnovni brojevi.

Pa ipak, ponekad se odredba javlja u nekom drugom obliku paradigme. Najčešći su slučajevi kada pridevska/determinativska odredba u danskom i norveškom jeziku kongruira sa imeničkim jezgrom u rodu i broju, što se uočava samo kada je jezgro imenica srednjeg roda: da. *intetkøn*, *nytår*, *tungtvand*, *godtfolk, hvidtøl,* no. *varmtvann*, *godtfolk*, *nyttår*[40], *tungtvann*, *intetkjønn*, *flattjern*, *hvittmetall*.

Kao odredba participskih i glagolskih složenica (i ređe složenica kojima je jezgro glagolska imenica) pridev se javlja u obliku neodređene jednine srednjeg roda (jednak obliku priloga koji se produktivno na ovaj način izvode od preidevskih osnova): da. *tungtvejende*, *tungtlastet*, *tungtlæsset*, *tungtopløselig*, *højtbetalt*, *højtelsket*, *varmtfølt* (ali: *dybfølt*)[41]; no. *høytflygende, høytlesing, høytlønnet*[42]*, seig(t)flytende*; šv. *långtgående, högtmeriterad, tättbefolkad, vittberest, gottgöra*.

Nešto ređe se javljaju pridevske odredbe u određenom obliku jednine[43]: da. *gulerod*, *sortebroder*, *sortekunst*, *sort(e)bær*, *hvidebroder*, no. *lillebror, lillesøster* (i kod delova tela: *lillefinger, lilletå, lillehjerne*)[44], *lilletromme*, *storesøster*, *hvitevare/hvitvare*, *sortebror,* šv. *storasyster, storebror, lillasyster, lillebror, rikeman*, posebno kada je jezgro vlastita imenica (da. *Rundetårn*, šv. *Långa-Kurt, Gamlestaden)*. U obliku množine javlja se jedino pridev *liten* sa svojom supletivnom osnovom *små*: da. *småbørn, småkage*, *småting, småsten, småsur*, no. *smågris, småskog, småpige, smårusk, småby, småfe, småkårsfolk*, šv. *småpojkar, småpengar, småvilt, småborgare, småstuga*.

---

[40] *Nyttår* je praznik (Nova godina), a *nyår* nova kalendarska godina koja sledi.

[41] U danskom jeziku postoji veći broj dubleta: *nær(t)beslægtet*, *grofthakket/grovhakket*, *hård(t)frossen*, *sej(t)flydende*.

[42] BMO navodi sledećih 12 (!) kanonskih oblika datog prideva (popridevljeni participi perfekta): *høg|lønna, høg|lønnet, høg|lønt, høgt|lønna, høgt|lønnet, høgt|lønt, høy|lønna, høy|lønnet, høy|lønt, høyt|lønna, høyt|lønnet i høyt|lønt,* zasnovanih na mogućim kombinacijama tri oblika participa perfekta (*lønnet, lønna, lønt*), dubletnih oblika prideva (*høy* ili *høg*), te oblika prideva (muški ili srednji rod).

[43] U određenim složenicama kao, na primer, no. *galehus, blindeinstitutt, sjukekasse, døvelære,* nastavak -e na pridevskoj osnovi se može tumačiti i kao nastavak množine kod poimeničenih prideva (*institutt for blinde*), zaključak koji se izvodi na osnovu semantike datih složenica i u poređenju sa složenicama u kojima je pridevska odredba u komparativu, poput *eldrebolig* (*bolig for de eldre*).

[44] Obavezno voditi računa o tome da u danskom jeziku oblik *lille* nije određeni oblik prideva *liden*, već samostalan pridev (up. *lille gruppe, lille smil*).

U jednom broju složenica sreću se pridevske odredbe u obliku komparativa i (određenom obliku) superlativa: da. *mer(e)bemidlet, merbevilling, merforbrug, mindretal, mindreindtægt, størsteparten, størstedelen*, *bedsteforældre, bedsteborger*, no. *bedreviter, flertall, merverdi, mersmak, mindreverd*, *laverestående* / *bestefar, bestemor, bestevenn, besteborger, mestepart, minstepensjon, eldstemann, yngstemann, ypperstepresť*, šv. *lägreliggande, senarelagd, högrestånd, mindrevärde*, *flertal* / *högstbjudande, högstgräns, bästsäljare*, *bästeman, överstepräst*.

Neki pridevi stranog porekla na *-el*/*-ell* i *-är* u složenici menjaju oblik u *-al-*, odn. *-ar-*: da. *individuel* > *individualpsykologi*, *seksuel* > *seksualforbryder*, no. *individuell* > *individualpreventiv*, *spesiell* > *spesialavfall*, šv. *kriminell* > *kriminalroman*, *sexuell* > *sexualkunskap*, *elementär* > *elementarpartikel*.

2.2.2.3.3 Odredba – glagol

Glagolske odredbe u danskom i norveškom jeziku u složenice stupaju najčešće u obliku infinitiva: da. *læremiddel*, *byggefirma*, *skriveblok*, *høreapparat*, *badedragt*, no. *sitteplass, sovemedisin, spisesal, vaskebalje, røykekupé*. U švedskom jeziku je veoma česta apokopa nenaglašenih vokala, kao i kod drugih vrsta reči, te glagoli u složenice ulaze primarno u obliku infinitivske osnove: *bygg/a* > *byggkloss*, *bad/a* > *baddräkt*, *sov/a* > *sovsäck*, *tvätt/a* > *tvättmaskin*, *läs/a* > *lässvårighet*, *skriv/a* > *skrivbord, spring/a* > *springbrunn, häng/a* > *hängbjörk*. U danskom i norveškom jeziku su takvi slučajevi pre izuzetak nego pravilo (da. *bygmester*, *knækbrød*, no. *byggmester*, *klippfisk*). Glagoli izvedeni sufiksom *-ere*/*-era* (često) gube finalno *-e*: da. *barbere* > *barberskum*, no. *kopiere* > *kopiermaskin*[45], šv. *isolera* > *isolerglas*.

Glagoli čija se osnova završava na *-re*/*-ra* i u švedskom na *-la* mogu promeniti svoj oblik u *-er*, odn. *-el*: da/no. *flagre* > *flagermus/flaggermus*, *sladre* > *sladderhank*, *klapre* > *klapperslange*, šv. *klättra* > *klätterros*, *knyppla* > *knyppelpinne*.

[45] Strategije koje jedan jezik koristi u tvorbi reči od kognatnog materijala mogu biti drugačije. Tako je u norveškom *kopiere* > *kopiermaskin*, a u švedskom *kopiera* > *kopieringsmaskin* ili *kopiator*.

2.2.2.3.5 Odredba – supletivna osnova

U literaturi se retko pominju odredbe čija raznorodnost oblika prostiče zapravo iz činjenice da je reč o parcijalnoj formalnoj povezanosti sa korespondentnom samostalnom leksemom. Ovakve osnove Juhanesen naziva **supletivnim osnovama** (Johannesen 2001: 65). Na primer, šv. imenica *önskan* 'želja' se u složenicama javlja samo u obliku *önske-: önskelista, önskemål, önskedröm*. U norveškim složenicama se kao odraz starijeg jezičkog stanja često javlja odredba *billed-*, a ne pak savremeno *bilde* 'slika': *billedramme, billedvakker*. Up. i no. *ytre* 'spoljašnji', ali: *ytterdør*, *klær* (Pl. tantum) 'odeća' ali: *klesplagg, klesskap, klestyv, klesgal*, te *hode* 'glava', ali u složenicama sa značenjem 'glavni' samo starije *hoved-*: *hovedinngang, hovedkarakter, hovedgate* (u danskom i švedskom se i van složenica i kao složenička odredba u oba slučaja javlja leksema *hoved* odn. *huvud* u svom kanonskom obliku).

2.2.2.3.5 Promene odredbe kod kopulativnih složenica

Većina složenih prideva je determinativna, ali postoje i tzv. *kopulativne* ili *aditivne složenice* sa dva prideva, kod kojih su oba člana semantički naporedna (*blågul, svartvit, sötsur*). Ako složenica nije u potpunosti leksikalizovana, delovi se u pismu rastavljaju crticom (*romersk-katolsk, engelsk-svensk, spansk-tysk-fransk*). Sasvim izuzetno, što je i u suprotnosti sa preporukama normativista, svaki član se može menjati, posebno u neodređenom obliku jednine srednjeg roda (šv. *en engelsk-svensk lexikon - ett engelskt-svenskt lexikon*; up. i *den engelsk-svenska ordboken*, *engelsk-svenska ordböcker*).

2.2.4 Elementi stranog porekla u slaganju

Problematika tvorbenih elemenata stranog porekla se na suptilan način dotiče slaganja kao vrste tvorbe budući da se retko tematizuje u derivatološkoj literaturi, već pre u leksikološkoj, i to onoj koja se bavi temama poput indirektnog pozajmljivanja (kalkova i semantičkih pozajmljenica) i zamenskih reči u jeziku primaocu (Knudsen 1973, Sandøy 2000, Szubert 2003). Smatramo da bi ovoj temi u budućim istraživanjima

koja bi se bavila slaganjem u skandinavskim jezicima trebalo posvetiti nešto više pažnje s obzirom na to da se u pravopisnoj literaturi u prvom planu često pojavljuje problem etabliranosti i neetabliranosti određene pozajmljenice. Tako skandinavski pravopisi dominantno navode pravilo da se složenice čija je jedna konstituenta etablirana složenica pišu bez crtice (šv. *offsettryckning*), dok se sa crticom pišu one složenice čija se jedna od konstiuenata raspoznaje kao reč stranog porekla (šv. *crossover-produkt*). Stepen etabliranosti kakve pozajmljenice teško da je objektivno merljiv, a skandinavska leksikološka literatura još uvek u skladu sa svojom tradicijom operiše pojmovima kao što su da. **låneord**, no/šv. **lånord** 'pozajmljenica' naspram da/no. **fremmedord**, šv. **främmande ord** 'tuđica', pri čemu se pod tuđice podvode sve one pozajmljenice čije je strano poreklo još uvek očigledno u ortografiji, fleksiji, izgovoru ili morfemskim elementima koji se u datoj reči pojavljuju (up. između ostalog Edlund & Hene 1992: 38–40).

Osim pravopisnih tema, tema stranih elemenata dotiče se interfejsa tvorbe reči i onog dela leksikologije koji se bavi strukturom i popunom leksikona, budući da se složenice koje sadrže pozajmljenicu kao odredbu ili jezgro posmatraju dominantno u vezi sa temama kao što su kalkiranje i hibridne pozajmljenice. Uvođenje ovih tema u fokus derivatoloških istraživanja trebalo bi da doprinese nijansiranju diksusije o tome da li je reč o „pravoj" složenici ili tzv. hibridnoj složenici (up. diskusiju u Sandøy 2000: 123–124).

Mnoge već etablirane skandinavske složenice zapravo su proizvod kalkiranja i predstavljaju složene lekseme koje pomoću domaćih elemenata reprodukuju formalni obrazac strane reči. U skandinavskim jezicima tradicionalno postoji veliki broj leksema koje su nastale prvenstveno po uzoru na lekseme nemačkog jezika (kao, na primer, da/no. *avlyd*, šv. *avljud* < *Ablaut*, da/no. *omlyd*, šv. *omljud* < *Umlaut*, da. *aha-oplevelse*, no. *aha-opplevelse*, šv. *aha-upplevelse* < *Aha-erlebnis*), a u posleratnom periodu je dominantan uticaj engleskog jezika (kao, na primer, da. *nærlæsning* < *close reading*, no. *godvilje* < *goodwill*, šv. *frystorka* < *freeze dry*). Kalkovi se bez obzira na strani uzor ne raspoznaju kao neskandinavske lekseme, s tom razlikom što je kod leksema čiji tvorbeni obrazac potiče iz engleskog jezika primetna tendencija ka ortografskom jedinstvu u skandinavskom jeziku naspram rastavljenog pisanja u jeziku-davaocu. Ovakav princip

nadovezuje se na opšti princip sastavljenog pisanja i kod onih složenica koje su rezultat direktnog pozajmljivanja, up. da. *milkshake* < *milk shake*, *snackbar* < *snack bar*, *fairplay* < *fair play, beachparty* < *beach party*.

Drugi pravac diskusije obično se vezuje za pojam **hibridne pozajmljenice** (da. **blandingslån** / **hybridlån**, no. **hybridord**, šv. **blandlån**). To su tvorenice, tipično složenice i izvedenice, koje se sastoje od jezičkog materijala koji potiče iz različitih jezika (za različite definicije up. Szubert 2003: 24–25, 75). Šubert takođe utvrđuje da se većina hibridnih tvorenica u savremenom danskom jeziku sastoji od domaćeg elementa koji čini prvu komponentu i stranog elementa koji konstituiše drugu komponentu. U hibridne složenice se tako ubrajaju reči poput da. *lillepigelook*, *intercitytog, salgsminded*, no. *spinningsal*, *hårspray*, *grapefrukt* ili šv. *drive-in-bio*, *krismanager*, *sminkremover*. U leksikologiji status hibridnih složenica nije uvek jasno definisan, i postavlja se pitanje da li autor smatra da je reč o pozajmljenici ili domaćoj reči, najčešće tzv. **zamenskoj reči** (da. **afløsningsord**, no. **avløser-/avløysarord**, šv. **ersättningsord**), pod čime se podrazumeva reč sa interno domaćom strukturom koja zamenjuje reč stranog porekla ili koja se uvodi kako bi se sprečilo preuzimanje reči stranog porekla[46]. Prema tumačenju koje daje Sandej, kao hibridna se može prihvatiti svaka ona reč kod koje se makar jedna konstituenta može prihvatiti kao norveška reč, bez obzira na status druge komponente, i tu je prema njegovom mišljenju reč o procesu norvagizacije, iako i sam priznaje da je granica između fenomena norvagizacije i ponorveživanja nejasna[47] (Sandøy 2000: 123). Šubert pokušava da reši ovaj problem razlikovanjem **pravih** (nem. *echte Hybridbildungen*)

[46] One se ne ubrajaju u reči stranog porekla (*importord*), jer predstavljaju upravo kontrameru protiv pozajmljenica. Zamenske reči nastaju ili spontano ili putem sistematske jezičke politike koja radi na zamenjivanju stranih reči. Po svojoj strukturi zamenske reči mogu biti kalkovi (da. *frontløber* < eng. *frontrunner*, no. *fengselsfugl* < eng. *jail bird*, šv. *hemsida* < eng. *homepage*), ali se mogu pojaviti i kao neologizmi (da. *genbrug* 'reciklaža', no. *programvare* 'softver', šv. *bildskärm* 'ekran') ili pak nastati kao semantičke pozajmljenice (up. šv. *nät* 'mreža' > i 'Internet', no. *skriver* 'pisar' > i 'štampač').

[47] Norveška leksikologija razlikuje pojam *norvagizacije* (no. *norvagisering*) od pojma *„ponorveživanja"* (no. *fornorsking*). Pod norvagizacijom se podrazumeva adaptacija reči stranog porekla (eng. *overhead* > no. *overhedd*), dok ponorveživanje podrazumeva proces stvaranja zamenskih reči, dakle, stvaranje domaće alternative. Fonološki, ortografski i morfološki adaptirane pozajmljenice potpadaju pod domen norvagizacije, dok su kalkovi prototipične instance koje ilustruju proces ponorveživanja.

i **nepravih hibridnih pozajmljenica**[48] (nem. *unechte Hybridbildungen*) (Szubert 2003: 75-78). Prave hibridne pozajmljenice su one koje ne predstavljaju kalk neke reči iz jezika-davaoca, dakle, nemaju strukturni uzor u stranom jeziku, ali i dalje sadrže reč stranog porekla kao jednu od konstituenata (da. *limefrugt* < eng. *lime*, *jobsamtale* < eng. *interview*). Neprave su prema njegovom mišljenju one tvorenice koje sadrže reč stranog porekla, ali su istovremeno nastale po strukturnom uzoru na reč iz jezika-davaoca, kao, na primer, da. *backupkopi* < eng. *back-up copy*, *cocktailryster* < eng. *cocktail shaker* ili *bordtennis* < eng. *table tennis*.

Postavlja se, dakle, pitanje da li se složenica poput šv. kalka *CD-brännare* (< eng. *CD burner*) ili da. *jobsamtale* (v. gore) uopšte može smatrati hibridnom ako u obzir uzmemo stepen etabliranosti očiglednih pozajmljenica *CD* ili *job*, pa čak i to da li šv. složenice *all-in-one look* ili *partyoutfit* treba podvesti pod hibridne uprkos površinskoj strukturi koja nalaže tumačenje da se ove složenice zapravo sastoje od dve komponente engleskog jezika. Kerola (2010: 27–29) ih, na primer, podvodi pod hibridne pozajmljenice jer su lekseme *look* i *party* već etablirane kao neadaptirane pozajmljenice i kao takve lematizovane i u velikim rečnicima savremenog švedskog jezika. I kod stranih elemenata koji se javljaju kao složeničke konstituente možemo uspostaviti kontinuumsku interpretaciju ilustrovanu primerom (23) na materijalu norveškog jezika:

(23) *copyright → fairplay → webredaktør → businesskvinne/business-kvinne → jobbsamtale*

Kontinuum treba tumačiti kao prelaz od direktne pozajmljenice čija je ortografija istovetna kao u jeziku-davaocu (*copyright*), preko pozajmljenice koja je shodno pomenutim tendencijama ortografski jedinstvena, poput bilo koje skandinavske složenice (*fairplay*). Zatim slede tri stadijuma hibridizacije: prototipična hibridna složenica (*webredaktør)*, potom hibridna složenica sa etabliranom, ali formalno neadaptiranom rečju stranog porekla (*businesskvinne/business-kvinne*) i konačno, složenica koju možemo nazvati pseudohibridnom jer sadrži etabliranu i adaptiranu pozajmljenicu, koja bi se morala smatrati leksemom norveškog leksičkog fonda (*jobbsamtale*).

[48] Treba obratiti pažnju na to da je Šubert jedan od retkih skandinavista koji za ovaj tip složenica koristi derivatološki termin *Bildung*.

2.3 Fuga

Više puta se u do sada obrađenim primerima moglo uočiti da ponekad dolazi do direktnog spajanja odredbe i jezgra (da. *motor/køretøj*, no. *Solstad/roman*, šv. *cykel/däck*), dok u ponekim slučajevima između odredbe i jezgra postoji spojni element (da. *napoleon/s/kage*, *ost/e/mad*, no. *frihet/s/følelse*, *melk/e/kartong*, šv. *råvar/u/produktion*, *montering/s/klar*). Reč je o takozvanoj **fugi** (da. **fuge** / **bindebogstav**, no. **fugeaffiks** / **fuge**, šv. **fogemorfem** / **fogeelement**), koja se u skandinavističkoj literaturi ponekad naziva i spojnim vokalom (**bindevokal**) iako je i na prvi pogled sasvim jasno da se ne radi samo o vokalskim fugama. Kao što se iz naziva ovog elementa vidi, u skandinavističkoj derivatologiji je morfološki status ovog elementa upitan.

2.3.1 *Morfološki status fuge*

Neki autori, poput poznatog švedskog leksikologa Malmgrena ili norveškog morfologa Renhevda, izdvajaju fuge kao posebnu grupu vezanih gramatičkih morfema i posmatraju ih kao svojevrsnu vrstu interfiksa, naporedo sa derivacionim i flektivnim morfemama, što se između ostalog uočava i u nazivima koje koriste (no. *fugeaffiks*, šv. *fogemorfem*) (Malmgren 1994: 28, 36, Rønnhovd 1993: 19–20, 25). Drugi autori ne ekspliciraju da li se radi o elementu sa posebnim morfološkim statusom, već ga navode kao spojni element (šv. *fogeelement*) ili kao mesto gde se spajaju dve lekseme (v. Josefsson 2005: 95, odn. Leira 1992: 55), dok ih treći pak pominju kao stare genitivske nastavke ne zauzimajući stav o tome šta je taj element iz sinhronijske perspektive (Söderbergh 1971: 15, Hallström 1982: 9). Neki autori, poput Torela, Hansena i Vinjea, takođe ne ekspliciraju sinhronijski status spojnog elementa, ali ih eksplicitno vezuju za odredbu, kao njen poseban oblik (šv. *førledens fogeform*), s tim što Hansen naglašava da se radi o alomorfima jedne morfeme (Vinje 1973: 124–149, Thorell 1981: 35–41, Hansen 1997: 34)[49].

[49] Fuge se osim u slaganju, mogu javiti i između tvorbene osnove i sufiksa. U skandinavskim jezicima su to najčešće sufiksi koji su u starijem jezičkom stanju bili jezgra složenica, up. da. *venskab-e-lig*, no. *yrke-s-messig*, šv. *tillräkn-e-lig*.

U savremenoj germanističkoj literaturi preovladava mišljenje da fuga sa sinhronijskog stanovišta nema status morfeme, iako se njeni pojavni oblici dijahronijski mogu svesti na genitivske nastavke. U savremenom ih jeziku ipak ne treba posmatrati kao flektivne nastavke jer nisu paradigmatski, već kao **prazan morf** (nem. *leeres Morph*) zbog semantičke deplecije (Fleischer & Barz 1992: 137, Schippan 1992: 85, Altman & Kemmerling 2005: 27, Kostić-Tomović 2013: 88). Paradigmatskom fugom bi se mogla sa sinhronijskog stanovišta posmatrati samo fuga *-s-* u nekim svojim realizacijama koje i danas imaju uporišta u korespondentnom sintaksičkom nizu, tj. one instance fuge *-s-* u perifernim kompozicionim strukturama koje su na interfejsu slaganja i srastanja, poput no. *en dags reise* : en *dagsreise*, *fem dagers uke* : *femdagersuke*, gde i inače postoji varijantnost u izboru između imeničke sintagme sa preponiranim genitivskim atributom i korespondentne složenice[50].

Autori koji morfemski status fuga kao vezivnih elemenata objašnjavaju polazeći od starijeg jezičkog stanja, zapravo se vraćaju na distinkciju između pravih i nepravih složenica, koja je poznata u istorijskoj lingvistici (Wessén 1965: 76, Vinje 1973: 124). U **prave** bi složenice, ili **osnovičke** (no. **stammekomposita**, šv. **stamkomposita**) spadale one složenice u kojima je imenička odredba u obliku osnove, dakle, bez morfema koje bi izražavale neku od gramatičkih kategorija. U **neprave** ili **padežne** složenice (no/šv. **kasuskomposita**) svrstavaju se one složenice nastale iz jukstapozicije atributa u kosom padežu (najčešće genitivu) i upravne reči. Kako navodi Vesen, sve veći broj padežnih složenica počinje da se primećuje u periodu staronordijskih jezika, a pošto je genitiv u tom perodu još uvek bio morfološki razvijena kategorija, sreću se složenice sa većim brojem različitih fuga (no. *-s, -ar, -r, -a, -u* i Pl. *-a*; šv. *-s, -a, -u/-o*, Pl. *-a* i *-na*) (Wessén 1965: 76–77, up. i Knudsen 1967: 44). U nordijskim jezicima je za savremene genitivske nastavke karakteristična uniformnost morfološkog izražavanja, budući da je nastavak *-s*, kao stabilan fonološki element, još pre kraja srednjeg veka potisnuo vokalske flektivne formante. Genitivski nastavci iz starog perioda jezika danas se u jeziku prepoznaju u određe-

[50] Budući da je potekla od genitivskog nastavka preponiranog atributa, fuga se obično vezuje za pojam odredbe i smatra se da od nje zavisi. Izuzetke predstavljaju izvedenice na *-vis* u značenju količine (sa fugom *-e-*: no. *buntevis, dagevis, haugevis, flokkevis…*), te složenice na *-løs* (sa fugom -s-: no. *ryggesløs, kraftesløs, maktesløs, fruktesløs, skjødesløs…*).

nim ustaljenim izrazima kao unikatne frazeološke komponente i u složenicama kao fuge (Knudsen 1967: 48).

U prilog neparadigmatičnom posmatranju fuga osim savremenog stanja idu i nekolike druge činjenice čak i ako autor pokušava da svede savremeno stanje na istorijski odnos genitivskog atributa i upravnog člana. Kao prvo, postoji izuzetno velik stepen varijabilnosti (up. dole) kada je u pitanju „preferencija" odredbe ka određenoj fugi, a pravila je skoro nemoguće odvojiti od izuzetaka. Kao drugo, iako postoje autori koji smatraju da se instance tzv. *s-genitiva* moraju i danas u složenicama smatrati flektivnim nastavkom (Rønnhovd 1993: 20), činjenica je da određeni eksponenti genitiva ne odgovaraju ishodišnom istorijskom odnosu između odredbe i jezgra. Tako, na primer, imamo slučajeve naizgled direktnog slaganja u savremenom jeziku gde su nekada bile složenice sa genitivom (no. *kirkegård* < norr. *kirkjugarðr*, šv. *skärgård* < stšv. *skäriagardher*), kao i slučajeve koji u savremenom jeziku izgledaju kao jukstapozicija (*modersmål* < *moders mål*), iako se nastavak *-s* nije dodavao imenicama ženskog roda (stšv. *modhurmal*). Osim toga, a možda i najvažnije, jedna te ista odredba može bez očiglednih razloga u jednom slučaju provocirati izbor drugačije fuge, up. izbor nulte fuge ili fuge *-s* (primer 23a), izbor nulte fuge, fuge *-s* ili fuge *-e* (primer 23b, parcijalno motivisan različitim semantičkim realizacijama), ili pak izbor između nulte fuge i fuge *-e* (primer 23c), gde postoje varijacije bez obzira na semantičku realizaciju ('jaje'/'jajna ćelija'):

(23) a. (šv.) *kniv/blad, knivs/egg*
b. (no.) *drift/hastighet, drifte/fe, drifts/økonomi*; (da.) *land/fast, lande/grænse, lands/avis*
c. (da.) *æg/formet, æg/lægning, ægge/ret, ægge/blomme; æg/donor, ægge/stok, ægge/leder*

Svođenje fuge u savremenom jezičkom stanju na genitivski odnos nije moguće u svim slučajevima, a pravila izbora fuge je teško ustanoviti zbog analoškog izjednačavanja (Vesen čak smatra da je većina savremenih složenica nastala analoškom tvorbom), zbog uticaja stranih jezika (pre svega nemačkog), te fonoloških faktora, od kojih se najvažnijim smatra olakšavanje izgovora (Wessen 1965: 78, 80, Vinje 1973: 125, Thorell 1981: 35).

2.3.2 Direktno slaganje

Direktno slaganje u savremenom jeziku odgovara osnovičkom slaganju iz istorijske perspektive, ono je starije, a u savremenim skandinavskim jezicima i najrasprostranjenije (Vinje 1973: 125). Jane Bundi Johannesen i Helge Hauglin navode da čak 75% norveških složenica pripada ovom tipu (Johannessen & Hauglin 1998: 211). Kod ovog tipa slaganja nema spojnog elementa, te se spoj još naziva u da. i **nulfuge**, a u no. **nullbinding**. U ovom odeljku govorimo primarno o imeničkim odredbama koje učestvuju u direktnom slaganju, budući da je kod njih najčešće reč o opoziciji direktno slaganje / slaganje sa fugom, dok se kod drugih vrsta reči polazi od pretpostavke da o opoziciji ne može biti reči. Takvim složenicama pripadaju:

(24) a. (da.) *bogbind, lampeskærm, pigeskole, madpakke, sommerferie, græsplæne, industrimand, klassekamp, cykelpumpe, motorolie, forfattertalent, køkkenkniv, ingeniørfirma, kollektivaftale, naturfredning*

b. (no.) *iskake, dusjbad, plastboks, FN-observatør, limtube, saftflaske, vaktmester, teltleir, banankake, immigrantkontroll, hotelldirektør, arkivkontor, sosialistleder, psykologmøte, campingplass*

c. (šv.) *bildäck, kaffebryggare, pizzabageri, villatomt, garagedörr, turistbyrå, valdag, saltkar, matsal, sandstorm, pendeltåg, vattenkraft, pulverkaffe, diktaturstat, arkivchef*

Iako ima dosta izuzetaka, za sva tri jezika se može ustanoviti nekoliko grubih pravila koja se primarno tiču fonoloških i tvorbenih osobina odredbene konstituente. Ukoliko se odredba završava na /s/, /ʃ/ ili konsonantsku grupu koja sadrži ove glasove, tipično je spajanje bez fuge: da. *græsplæne*, *isbjerg, plysbamse, rustrød*; no. *rusdrikk, plasthall, buskvekst, plysjmøbel*; šv. *duschkabin*, *kratsborste*, *garagedörr*, *ljusbärare*. Takođe, ukoliko se odredba završava naglašenim vokalom ili nenaglašenim *-e* (ne u švedskom, gde nenaglašeni vokali imaju specijalan status u direktnom slaganju, up. 2.2.2.3): da. *industrimand*, *klassekamp*, *komælk*, *pigeskole*; no. *flybillett, sofapute, eplekake, hjernehinne*; šv. *kaffe-*

bryggare, pizzabageri, villatomt, *koskälla*. Direktno slaganje je uobičajeno kod velikog broja odredaba sa finalnim nenaglašenim *-el, -er, -en*: da. *cykelpumpe*, *forfattertalent*, *køkkenkniv*, no. *nøkkelhull, våpenhvile, fingerkyss,* šv. *hyvelspån*, *vattensamling*, *pulverkaffe* (sa velikim brojem izuzetaka u sva tri jezika).

Tvorbeni faktori koji utiču na direktnost slaganja jesu skraćenička odredba i sufiksi stranog porekla, koji u najvećem broju slučajeva dovode do spajanja nultom fugom: da. *ingeniørfirma*, *naturfredning*, *fysiklærer*, *konsulenthjælp*; no. *musikkinstrument, romanforfatter, amatørbilde, korrekturark*; šv. *diktaturstat, arkivchef, dirigentpult, modellflygplan*.

2.3.3 Fuga -s-

Epentetsko *-s-* se u savremenim skandinavskim jezicima jedino još prepoznaje kao mogući genitivski nastavak i naziva se još i *fuge-s/foge-s* ili *binde-s*. Od eksplicitnih fuga predstavlja najčešći marker u složenicama, a Juhanesen i Hauglin navode da ih je u savremenom norveškom jeziku oko 17% (Johannessen & Hauglin 1998: 210). Kao i kod ostalih fuga, pravila upotrebe mogu se predstaviti samo u grubim crtama, a maternji govornici često imaju nedoumica oko upotrebe ove fuge, te je ovoj problematici često posvećeno dosta mesta u jezičkim priručnicima, u savetima nacionalnih jezičkih saveta, kao i u naučno-popularnim časopisima koje navedeni jezički saveti izdaju, poput danskog *Nyt fra Sprognævnet*, norveškog *Språknytt* ili švedskog *Språktidningen*.

Povremeno je upotreba fuge *-s-* povezana sa razlikama u značenju, i to u kontrastu sa nultom fugom. Klasični su primeri poput šv. *chef/redaktör* 'glavni urednik' i *chefs/assistent* 'asistent urednika'. Na isti način se odnose *bord/tennis* 'stoni tenis' (vrsta) i *bords/ben* 'noga stola' (pripadnost), *arm/band* 'narukvica' (vrsta) prema *armslängd* (pripadnost) ili *dag/bok* 'dnevnik' (vrsta) prema *dagsljus* 'dnevna svetlost' (pripadnost). Zbog toga neki autori smatraju da ne treba sasvim otpisati izbor fuge u markiranju (genitivskog) značenja (Kann 2011). Klasična je razlika u sva tri jezika između *landmand/landmann/lantman* 'poljoprivrednik' prema *landsmand/landsmann/landsman* 'sunarodnik'.

Tvorbeni elementi koji uslovljavaju skoro obligatorno pojavljivanje fuge *-s-* jesu pojave određenih sufiksa domaćeg i stranog porekla (domi-

nantno se koriste za izvođenje glagolskih i apstraktnih imenica) poput *-ing*[51], *-ning*, *-ling*, *-dom*, *-hed/-het*, *-skab/-skap*, *-(i)tet*, *-(a)tion/-(a)sjon*, te *-an, -nad* i *-lek*, koji nisu zajednički svim trima jezicima, a u danskom i norveškom jeziku i sufiks *-else*:

(25) a. (da.) *forsikrings/præmie, sætnings/læd, ungdoms/herberg, virksomheds/ejer, videnskaps/mand, universitets/bibliotek, stations/forstander, menstruations/bind, forlovelses/ring*
b. (no.) *nærings/middel, åpnings/tid, ungdoms/tid, organisasjons/møte, frihets/følelse, vennskaps/bånd, nasjonalitets/konflikt, departements/råd, kostnads/økning, fødsels/dag, utdannelses/kløft*
c. (šv.) *tidnings/kiosk*, *galnings/verk*, *vänskaps/match, kärleks/barn, barndoms/vän, organisations/förmåga, kvalitets/produkt, tystnads/plikt*

Kao posebno pravilo koje se sprovodi sa relativno visokim stepenom regularnosti treba izdvojiti umetanje fuge *-s-* kao označitelja granice između neposrednih konstituenata, i to u vezi sa kompleksnošću odredbe: važna funkcija fuge *-s-* je markiranje kraja složene odredbe[52]:

(26) a. (da.) *bord/skuffe* : *skrivebords/skuffe*, *mælke/karton* : *sødmælks/karton*
b. (no.) *vin/glass* : *hvitvins/glass*, *bok/møte* : *ordboks/møte*
c. (šv.) *väg/karta* : *järnvägs/karta*, *bok/avdelning* : *skolboks/avdelning*

[51] Od ovog pravila ima izuzetaka i kod domaćih reči izvedenih sufiksom *-ing/-ning*, ali u drugim značenjima osim aktivnosti/procesa, na primer, kod izvedenica na *-ing/-ning* koje označavaju osobe ili životinje: da. *brisling-e/fiskeri*, *flygtning-e/barn*, no. *viking/skip*, *flyktning/hjelp*. Druga velika grupa izvedenica na *-ing* koja blokira fugu *-s* jesu reči engleskog porekla, na primer, da. *marketingchef*, *dumpingpris*, *bookingfirma*; no. *cateringfirma*, *campingplass*, *spinningsykkel*.

[52] Svakako sa određenim brojem izuzetaka: da. *fodbold/dommer*, *tændstik/æske*, no. *lærebok/forfatter*, *personbil/trafikk*.

2.3.4 Vokalske fuge

Vokalske fuge nisu se u jednakoj meri očuvale u sva tri skandinavska jezika. Reč je o fugama *-e-, -a-, -o-* i *-u-*, s tim što se fuga *-e-* javlja u sva tri jezika, fuga *-a-* u švedskom i periferno u norveškom bukmolu, a fuge *-o-* i *-u-* su se sačuvale samo u švedskom jeziku. Ova pojava je sasvim u skladu sa opštim razvojem punih vokala u fleksiji skandinavskih jezika, gde danski i norveški bukmol (koji je na njemu zasnovan) pokazuju veoma ranu tendenciju ka slabljenju vokala. U staronorveškim tekstovima se, na primer, već od 13. v. uočava slabljenje genitivskih nastavaka gde nastavci *-a* i *-ar* prelaze u *-æ* i *-ær*, posle u *-e*, a u danskom su tempo i intenzitet slabljenja još veći (up. Knudsen 1967: 50).

Fuga *-e-* (poznata još i kao *binde-e*) najfrekventnija je vokalska fuga, a Juhanesen i Hauglin za norveški jezik navode da se pojavljuje u 8% složenica na ispitanom materijalu (Johannessen & Hauglin 1998: 211). Ona može biti odraz i starog genitiva jednine (da. *natteleje, juledag*) ili starog genitiva množine na *-ar*, što se tek naslućuje u određenom broju već etabliranih složenica čija odredba označava kakav „množinski" pojam (da. *engleskare*, *invalidepension*, *musehul*, *vennerråd*, no. *barnemat, ulveflokk, folkevett, fuglesang*). Pa ipak, osim ovih nasleđenih oblika, iz sinhronijske perspektive fuga *-e-* u savremenom jeziku ima ponajčešće ulogu svarabhakti vokala koji olakšava izgovor. Otuda pravila koja govore o tome da se fuga *-e-* često umeće između osnove koja se završava konsonantom i jezgra koje njime počinje: da. *drengeforbund, havnekaj, myggestik, ostemad*; no. *folkedans, gutterom, kattemat, laksefiske*; šv. *oljefärg, flundrefilé, humlebo, värdinneplikt*. U švedskom jeziku se može pojaviti i kod jednog broja glagolskih osnova sa finalnom konsonantskom grupom, dakle, nezavisno od bilo kakvih padežnih oblika: šv. *hittelön, räknemaskin, läsecirkel, följesedel, bindestreck*. U švedskom jeziku joj funkcija ponekad može biti kao kod fuge *-s-* u markiranju granice između odredbe i jezgra (šv. *fång/utväxling : krigsfånge/utväxling, gruv/arbetare : kolgruve/arbetare*), dok u savremenom norveškom jeziku, za razliku od epentetskog *-s-* koje markira maksimalnu razdvojenost, *-e-* u nekim slučajevima markira bliskost (no. *laste/skip – diesel/lasteskip*, ali: *tørrlast/skip*, *ormebol – kjempe/ormebol*, ali: *hoggorm/bol*).

Fuga *-a-* nije produktivna ni u švedskom ni u norveškom jeziku, već je nalazimo u jednom broju već etabliranih složenica. U norveškom bukmolu

se izuzetno retko pojavljuje, primarno u starijim spojevima sa odredbom *ferd-* (*ferdafolk, ferdamann*), ponekad sa *møkk-* (u složenicama pejorativnog značenja: *møkkavær, møkkasekk*, inače samo *møkk-*), i u nekim leksikalizovanim složenicama koje dolaze iz dijalekata (*vossakorv, smalahovud, dølahest*). U savremenom švedskom jeziku je pak, poput ostalih vokalskih fuga, vezana za etablirane složenice u pisanom jeziku, ponekad i arhaizme ili reči iz višeg ili poetskog registra (*bergatroll, jordagods, fiskafänge, fåraherde*), što se vidi i na primerima kada se fuga *-a-* pojavljuje samo u složenicama koje se sreću kao unikatne frazeološke komponente (*i mannaminne*, *ulv i fårakläder*). Ova fuga se prepoznaje i u nekim složenicama kao eksponent starog genitiva množine (šv. *mödragymnastik, föräldrahem, barnavård, niomannakonferens, tiomilaskog*).

Fuge *-o-* i *-u-* očuvale su se u jednom broju leksema u švedskom jeziku, i to prvenstveno zahvaljujući književnom predlošku (Wessén 1965: 78), up. primere *veckoslut, känsloliv, tungomål, hälsokost; gatubelysning, ladugård, salutorg, varuhus*. Ponekad se fuga *-o-* javlja i kod glagolskih odredaba, ali marginalno, i to po analogiji sa fugom kod imeničkih odredaba, up. *göromål, lärobok*. I u mnogim novijim složenicama odredbe koje se tradicionalno vezuju za jezgro fugama *-o-* ili *-u-* tvore nove složenice po analogiji, up. *kvinnodräkt*, *kvinnorörelse*, *kvinnokropp, kvinnopräst, kvinnokamp* prema *kvinnfolk*; *hälsokost, hälsofärlig, hälsotecken, hälsovård*, dok kod nekih postoji mogućnost spajanja bez fuge, up. *gatukontor*, *gatuplan*, *gatubelysning*, *gatumusik* ili *gatukök* (od 1965.) prema *gathörn, gatsten, gatflicka, gatlykta* ili *gatsopare*.

2.3.5 Fuge -en- i -er-

Fuge *-en-* i *-er-* se u skandinavskim jezicima danas javljaju u manjem broju već etabliranih složenica i nisu produktivne. Obe fuge se mogu javiti kao refleks starijeg jezičkog stanja. Fuga *-en-* se javlja ređe kao ostatak i danas prisutne, ali stare fleksije imenica i prideva, na primer, da. *ørenlyd, øjenlåg,* no. *øyenbryn, øyenkast, øyenskygge,* šv. *höganloft*. U nešto većem broju leksema se javlja u složenicama nastalim po nemačkom uzoru, kada se vezuje za ograničen broj odredaba koje po analogiji grade određeni niz, up. da *rosenbusk* > *rosenbed, rosenblad, rosenolie,*

rosenkål, rosenvand. Takve su složenice da/no. *galgenfrist, galgenhumor, bakkenbart, fruentimmer, blikkenslager, børstenbinder* (ali: no. *børstebinder*), *risengryn*, šv. *rosenbuske, furstendöme*. Ponekad se ova fuga javlja u toponimima i antroponimima sa proprijumom kao odredbom: *Fredensborg, Marienlyst, Charlottenlund, Wallenberg*.

Fuga *-er-* se kao refleks starijeg jezičkog stanja javlja sporadično, kao u šv. *dummerjöns, ungersven* (odredba je pridev) ili da/no. *rettergang, giftermål, nattergal*. Refleks ovog starog oblika genitiva množine na *-ar* u danskom i norveškom jeziku su danas zapravo mnoge složenice sa fugom *-e* (da/no. *sotteseng, sønnesønn*). U određenom broju složenica se fuga *-er-* interpretira kao nastavak za množinu: da. *blomster-*, *studenter-*[53], šv. *bilderbok, nipperask, Samariterhemmet*. Ostale složenice zapravo su nastale po uzoru na nemačke složenice sa proprijumom kao odredbom: da. *berlinerblåt, pariserblåt, hamburgerryg, wienerbrød, wienerpølse*, no. *berlinerkrans, berlinerblå, wienerbrød, sveitserost, pariserloff, hamburgerrygg*, šv. *edamerost, scweizerost, tyrolerhatt, wienervals, Boulognerskogen*.

2.4 Tipovi tvorbe: slaganje po vrstama reči

U ovom potpoglavlju ćemo ukratko predstaviti morfološku strukturu skandinavskih složenica prema pripadnosti jezgra i odredbe određenoj vrsti reči. Iz istraživanja koje je sprovela S. Munte na materijalu norveškog jezika najveći broj složenica čine one kojima je jezgro imenica (oko 75%), potom složeni glagoli (oko 15%) i složeni pridevi (oko 6%) (Munthe 1972). Ostatak čine složenice čije jezgro pripada nekoj drugoj vrsti reči (za slične podatke za švedski, up. Malmgren 1994: 34–35). Kao odredbe se najčešće javljaju vrste reči koje pripadaju otvorenim vrstama reči (imenice, glagoli, pridevi), dok se ostale vrste reči, dominantno iz zatvorenih klasa, javljaju tek sporadično (Eiesland 2008: 28).

[53] Up. no. *studentersamfunn* kao arhaizam, i novije reči sa *student-* (*studentsamfunn, studentby, studentopprør*).

2.4.1 Slaganje imenica

Pod složenim imenicama podrazumevamo one složenice kojima jezgro pripada imenicama kao vrsti reči, i one bez sumnje u skandinavskim jezicima čine dominantnu klasu među složenicama. Istovremeno je najzastupljenija kombinacija odredbe i jezgra nominalnog karaktera, budući da i oko 80% odredaba takođe pripada imenicama kao vrsti reči. Oko 8% imeničkih složenica ima prilog ili predlog kao odredbu, 6% odredaba su pridevi i 4% glagol (Söderbergh 1971: 9 za švedski, Vinje 1973: 117 za norveški jezik).

(1) Odredba je imenica. Za ovaj frekventni tip slaganja važe sva pravila i izuzeci koji se tiču oblika odredbe (poglavlje 2.2.2.3), izbora fuge (poglavlje 2.3), kao i složenosti odredbe (poglavlje 2.2.2.1). Ovakve su, na primer, sledeće složenice: da. *bordplade, kaffeautomat, lampeskærm, indbrudsforsøg, folketingsvalg, voldtægtsmænd, skøhedsdronning, fakturadato, vandseng, lædersofa, betalingsbetingelser, mordforsøg, parkeringstilladelse, Menneskesønnen, opdagelsesrejsende*; no. *smaksprøve, bondegård, kongsgård, skateboardhjelm, frokostblanding, ostehøvel, Utkant-Norge, sukkersyke, Ønskekonserten, vindusramme*, *brennevinsglass, bomullstøy, skrivebordsplate, vikingskipsmuseum, treningsstudio*; šv. *apelsinskal, blomdoft, facklitteratur, gatubelysning, varuleverans, sommar-OS, yrkesutbildning, sparbanksbok, parkeringsmätare, temperaturfall, olycksfallsförsäkringsavdelning, nickelindustri, webbyrå, finanspolitik, sopstation*.

(2) Odredba je pridev. Ovo je tip slaganja sa manjom frekvencijom uprkos tome što pridevi takođe pripadaju otvorenim vrstama reči, verovatno zbog toga što se u normalnom sintaksičkom poretku ove dve vrste u datom redosledu najčešće nalaze kao slobodne sintagme, a kombinacija pridev + imenica u složenici ima najčešće nešto specifičniju semantiku (up. poglavlje 3.3). U pridevske odredbe se mogu uvrstiti i participi. U takve složenice spadaju, na primer: da. *Helligånden, lillefinger, brunkål, rødbede, nytår, blåtand, godtfolk, centralvarme, fjernsyn, særskrivning, blåsyre, digitaludstyr, finpartikel, bedstefar, storebror*; no. *ungkar, fritid, tomflaske, gamalost, blindgate, tredjepart, Stor-Oslo, Grønland, bruktbil, halvsirkel, tungtvann, flatbrød, kriminalroman, normaltalemål, snarkjøp*; šv. *blidväder, privatperson, adoptivbarn, dubbelhaka, fristad, lågpris, torrschampo, heldag, färdigprodukt, lokaltåg, simultanmatch, polarfauna, mjukglass, vitvara, bittermandel*.

(3) Odredba je glagol. Kao što je prethodno više puta navođeno, glagolske odredbe se u savremenom danskom i norveškom jeziku realizuju dominantno u obliku infinitiva, a u savremenom švedskom jeziku u obliku infinitivske osnove. Za sva tri jezika je aktuelno pitanje da li je u nekim slučajevima reč o glagolskoj odredbi ili je pak odredba glagolska imenica, up. da. *rejseapotek, drømmehus*, no. *diktekunst, arvefiende*, šv. *lastbåt, dansmusik*. U složene imenice kojima je odredba glagol / glagolska osnova spadaju, na primer, sledeće: da. *spisebord, lænestol, ståfod, vasketøj, gågade, viskelæder, vaskebræt, kørebane, tegnekonkurrence, polereklud, knækbrød, rivejern, spadserestok, byggeklods, klatreplante;* no. *rugemor, lesepenn, knitrepose, griljermel, repeterverk, glidelås, reisebyrå, lesesal, ringeklokke, badekåpe, gågate, robåt, spåmann, vaskemaskin, skillelinje*; šv. *sovrum, stekpanna, strykjärn, sovvagn, hängbro, sparbank, gungstol, blandekonomi, sugrör, skärbräda, strösocker, raktvål, tvättmedel, läs**e**bok, bind**e**sträck*.

(4) Odredba je prilog: da. *datid, nutid, fremtid, velstand, engroshandel, acontobetaling*, *ikkeindblanding*, *indefodbold*, *bortdøen*, *udekamp*; no. *ikke-person, ikkevold, nedfall, borteseier, hjemmehjelp, utestemme*, *nåtid, bortebane*, *utepils*, *oppgang*; šv. *ditresa, framsteg, välstånd, nutiden, dåtiden, högertrafik, närbutik, utegrill, fjärrvärme (< fjärran), hemmakväll*.

(5) Odredba je predlog[54]: da. *modvind, fremtid, omvej, efterår, mellemrum, overklasse, mellemstykke*, *underlag*, *førbillede, gennemfart;* no. *mottiltak, unnabakke, underskrift, ettersyn, undertøy, fraspark, medarbeider, baktanke, etterord*, *utland*; šv. *insjö, baksäte, mellanvägg, eftersmak, medvind, överklass, omkrets, utväg, utanpåskjorta, överläkare*.

(6) Odredba je uzvik. Ovaj tip odredbe se javlja marginalno, kao u primerima: da. *hovsaløsning*, *tys-tys-sag*, *jasiger*, *nejstemme, hejaråb;* no. *aha-opplevelse, fy-rop, heieagjeng, hurragutt, pangsak*; šv. *pangpris, jaröst, nejsedel, fyrop, veklagan*.

[54] Kod nekih složenica kojima je odredba predlog ili prilog, tipa no. *utskrift, påbygg*, *opptak*, *fremdrift*, može se s pravom postaviti pitanje da li je reč o direktnom slaganju predloga i imenice (jer postoje reči *skrift*, *bygg*, *tak, drift*), ili pak o derivaciji (nultim sufiksom) od složenih glagolskih osnova *skrive ut, bygge på, ta opp*, *drive frem* ili pak o analoškoj tvorbi. U ovom kontekstu je važno primetiti da se mnoge izvedenice sa nultim sufiksom u savremenim skandinavskim jezicima javljaju upravo u ovakvim „složenim“ rečima.

(7) Odredba je zamenica. I ovaj tip odredbe se javlja sa relativno niskom frekvencijom, up. da. *jegroman, hanstik, hunstik*; no. *jegroman, hankjønn*; šv. *du-reform, jagroman, jagmedvetande*.

(8) Odredba je determinativ. Determinativi se kao posebna vrsta reči u skandinavskim jezicima pojavljuju samo u norveškoj gramatičkoj terminologiji, te su u skladu sa ujednačavanjem opisa ovde svrstane i neke odredbe koje bi se u danskoj ili švedskoj gramatici mogle podvesti pod zamenice ili brojeve. Od mnogih supklasa determinativa kao odredbe se ne javljaju demonstrativi i posesivi, već dominantno kvantori i intenzifikator *selv/själv*, up. da. *tiår*, *femogtyveøre*, *syttenhundredetallet, syvkamp, selvhjælp*, *selvagtelse, selvbefrugtelse, selvbetjening*, *alrum, alsang*; no. *trekant, hundreår, femkrone, tikamp, sjusover, annenfiolin, selvsensur, selvmelding, selvplukk, hverdag*; šv. *fyrklöver, tiotal, trefot, fyrtakt, ett-tiden, åttatåget, mångmiljonär, självstyre, självhärskare, självservering*.

2.4.2 *Slaganje prideva*

Kako statistike pokazuju, slaganje je kod prideva daleko manje produktivno nego kod imenica. I kod njih se, doduše, ponavlja obrazac u kom je najčešća odredba imenica, a potom dolaze i prilozi i predlozi kao vrste reči sa relativno visokom frekvencijom. Odredbe kod složenih prideva pripadaju sledećim vrstama reči:

(1) Odredba je imenica. da. *kongeblå, snehvid, dødsyg, ærekær, nøddebrun, tillidsfuld, indholdsløs, fabriksny, grydeklar, moderigtig, energipolitisk, stensikker, kropsnær*, *detaljerig*, *teglstensrød*; no. *matlei, iskald, kjempesterk, sjøgrønn, melkehvit, fargerik, rustfri, morgengretten*, *språkmektig*, *stilsikker*, *barnløs*, *pottetett, maktglad, lakserød, knivskarp*; šv. *vattentät, värmetålig, matglad, kvällstrött, söndagsledig, gästvänlig, tidstypisk, invandrarfientlig, hjärtegod, feberfri, morgonpigg, kristallklar, viljestark, lungsjuk, citrongul.*

2) Odredba je pridev: da. *gammelklog, blågrøn, sursød, hvidglødende, lyserød, mørkegrøn, dybfrossen, kortsigtet, mørk(e)blond, populærvidenskabelig, halvblind, helautomatisk*; no. *blågul, gulgrønn, allmennyttig, smårar, fullgod, nybakt, styggvakker, lysgrå, høylønnet, dobbeltsidig;* šv. *vitglödande, gråblek, dövstum, mörkblå, yrvåken, blåfrusen, nyfödd, grekisk-katolsk, fulsnygg, ensamstående*.

(3) Odredba je glagol, kao u primerima: da. *køresyg, talehæmmet, lærenem, seværdig, smørelet, læsesvag, strygefri, skidedum, hørehæmmet, snakkelysten*; no. *kjøpegal, skrivekyndig, spilleklar, smørevillig, kjøreklar, lesesterk, knirkefri, sklisikker, snakkesalig, brennaktuell;* šv. *skrivkunnig, bränhet, fryshärdig, körklar, skrivkunnig, träffsäker, härsklysten, bländfri, skådelysten, smädelysten*.

(4) Odredba je prilog ili predlog, kao, na primer: da. *gennemblødt, overtræt, nedkørt, velholdt, allerstørst, underjordisk, hårdtbrændt*; no. *innevant, velvoksen, oppskrytt, avlang, gjennommoden, mellombrun, nedgrodd*; šv. *lättfattlig, icke-militär, baktung, utfattig, genomtrött, överaktiv, mellanstor*.

(5) Odredba je determinativ, opet dominantno kakav kvantor ili intenzifikator *selv/själv*: da. *femstjernet, selvoptaget, selvgod*; no. *tredobbelt, selvgod, selvberget;* šv. *självkritisk, självupptagen, självmedveten*

2.4.3 Slaganje glagola

U skandinavskim jezicima od davnina postoji veoma produktivno slaganje glagola pomoću priloga i predloga, dok su odredbe koje pripadaju drugim vrstama reči relativno retke (Hansen 1967 III: 181–182).

(1) Odredba je imenica. Glagoli sa imeničkim odredbama postaju posebno produktivni u 20. veku, i to prvobitno u pisanim tekstovima. Torel navodi da su složeni glagoli ovog tipa relativno malobrojni (šv. *deltaga, soltorka, vingklippa, protokollföra, knäböja*), dok su ostali sa prividno imeničkim odredbama ili izvedeni od složenih imenica (šv. *färgfilma, priskontrollera, valtala*) ili retrogradirani (šv. *tullbehandla, söndagsstänga, kostnadsberäkna*) (Thorell 1981: 49–50). Status retrogradacije kao posebnog tipa tvorbe u skandinavskim jezicima biće posebno obrađen u poglavlju 4.1, a u ovom potpoglavlju će se posmatrati skupno sa prototipičnim glagolskim složenicama tipa N + V. Osim kao fenomen na interfejsu slaganja i retrogradacije, mnogi glagoli ovakve strukture podvode se kod nekih autora pod pojam *inkorporacije* (Bäcklund 2007). Okermalm je u svojoj tezi iz 1955. i članku iz 1954. godine identifikovao oko 200 glagola strukture N + V u starošvedskom, i ustanovio da ovaj tip nije bio posebno produktivan sve do 20. veka, kada posebno u novinskim naslovima raste broj glagola sa ovom strukturom, pri čemu se smatra da je veći broj njih

retrogradiran od odgovarajućih složenih imenica sa glagolskom imenicom kao jezgrom (up. šv. *hjärtoperation* > *hjärtoperera*) (Mellenius 1996: 134–135, Åkermalm 1955).

U glagole sa imeničkom odredbom u skandinavskim jezicima mogu se ubrojiti da. *korsfæste, lovprise, kæderyge, strejkelamme, vandkøle, produktudvikle, tinglyse, tyvstarte, pantsætte, klukle*; no. *støvsuge, tallfeste, fredlyse, bannlyse, halshugge, skattelegge, delta, maskinskrive, sesongåpne, planlegge*; šv. *hungerstrejka, tjuvlyssna, rådfråga, bokföra, bönhöra, värdesätta, korrekturläsa, våldta, smaksätta, kroppsvisitera*.

(2) Odredba je pridev. Kod pridevskih odredaba posebno su produktivne one u kojima se pojavljuju određeni gradabilni pridevi, naročito oni za koje bi se moglo reći da označavaju stepen ili intenzitet (*stor-/små-*), a potom i određeni broj gradabilnih prideva koji označavaju stanja i pojavljuju se u veoma produktivnom modelu sa glagolom 'činiti' (*-gøre/-gjøre/-göra*). U složene glagole sa pridevskom osnovom spadaju, na primer, da. *småregne, småfryse, smågrine, småsnakke, småløbe, småkoge, småfilosofere, storryge, stortude, blødgøre, rengøre, umuliggøre, fastlægge, ødelægge, nøgenbade*; no. *storgråte, storle, småkoke, smågråte, småregne, småfryse, småprate, grønnmale, klargjøre, godtgjøre, halvsove, helsteke, muliggjøre, virkeliggjøre, tydeliggjøre*; šv. *storskratta, storstäda, småle, småprata, småmysa, godta, rengöra, fullända, godkänna, finkamma, ledigförklara, färdigbygga, snedvrida, grovplanera, hårdträna*.

(3) Odredba je glagol. Ovaj kompozicioni model tradicionalno se smatra neproduktivnim u germanskim jezicima ili mu se odriče postojanje (Booij 2005b: 77, 91, Haspelmath 2002: 221). U svom master-radu Ejesland je ipak identifikovala i analizirala 266 glagolskih složenica ovog tipa, iako se pokazalo da su najfrekventnije pojave u korpusu ograničene na mali broj već etabliranih složenica tipa V + V (Eiesland 2008). U složene glagole sa glagolskom odredbom spadaju, između ostalog, i sledeće lekseme: da. *sultestrejke*, *øsregne, brændemærke, prøveflyve, trøstespise*; no. *kjennemerke*, *byttelåne*, *høljregne*, *tulleringe*, *frysetørke*, *prøvekjøre*, *trøstespise, sittedanse;* šv. *bränmärka, sprutmåla, sittstrejka, krypköra, ösregna, hällregna, duggregna, vrålköra*.

(4) Odredba je prilog ili predlog. Razlog podvođenja dve vrste reči pod jedinstveni tip odredbe u slučaju složenih glagola nije njihova malobrojnost, već upravo produktivnost, a ovo je najproduktivniji model glagolske kompozicije u savremenim skandinavskim jezicima (Golden et al.

2008: 124). Pri tome se prilozi i predlozi kao odredbe glagolskih složenica tradicionalno u skandinavistici nazivaju partikulama (da/šv. *partikel*, no. *partikkel*), a glagoli složeni prema ovom modelu glagoli sa partikulom (no. *partikkelverb*, šv. *partikelverb*) (za raspravu o statusu partikula / glagolskih partikula kao posebne vrste reči up. Josefsson 2005: 46–49). Glagolima sa partikulom pripadaju, na primer, da. *afgøre, bagtale, eftergive, frasige, iberegne, medføre, modtage, nedlægge, ombygge, opføre, overbevise, sammenstille, tilgive, udelade*; no. *avbryte, bortføre, gjennomgå, frata, innse, inneholde, medvirke, omarbeide, overfalle, påvirke, tillate, utstyre*; šv. *avsätta, bortföra, bortlägga, föreställa, inlämna, tillbakabilda, tillfoga, undervärdera, utlåna,* överreagera.

Za status partikula kao odredaba u savremenim skandinavskim jezicima važno je osvrnuti se i na termine tzv. čvrstog i labavog slaganja (da/no. **løst og fast sammensatte verb(er)** / šv. **löst och fast sammansatta verb**):

(27) a. (da.) *underskrive (en erklæring) : skrive under (på en erklæring), afspærre (vejen) : spærre af (vejen)*
b. (no.) *utgi (en bok)* : *gi ut (en bok)*, *nedlegge (en fabrikk)* : *legge ned (en fabrikk)*
c. (šv.) *tillsätta (grädde)* : *sätta till (grädde)*, *tillbakavisa (kritiken)* : *visa tillbaka (kritiken)*

Pri tome se u skandinavistici tradicionalno oba tipa podvode pod kategoriju slaganja iako su „labavo složeni" glagoli zapravo visoko leksikalizovane glagolske sintagme sa naglašenim partikulama (šv. *partikeladverbial*), koje treba razlikovati od kombinacija glagol + predlog (šv. *prepositionsverb*) (Thorell 1973: 173, SAG II: 527)[55]. Kriterijum naglašenosti partikule kod složenih glagola sa odvojivom partikulom je posebno vezan za švedski jezik (naglasak je na partikuli), dok je naglašenost partikule u danskom i norveškom jeziku slabije primenljiv parametar, te je u mnogim slučajevima otežano tumačenje kakvog spoja kao leksikalizovane složenice ili glagola sa predlogom.

[55] U danskom jeziku se kombinacija partikula + glagol često naziva i pravim slaganjem (*ægte sammensatte udsagnsord*), dok se leksikalizovane glagolske fraze tipa labavog slaganja nazivaju nepravim složenim glagolima (*uægte sammensatte udsagnsord*).

Osim toga, neki glagoli postoje samo kao čvrsto vezani (up. da. *medvirke*, *undervise, uddanne*; no. *avlyse, innebære, overdrive*; šv. *utbilda, avbilda, påpeka*), neki samo u odvojivom spoju (da. *slå igen, falde omkuld;* no. *komme på, sette opp, henge sammen*; šv. *hålla med, ligga i*, *tycka om*), dok se najveći broj složenih glagola javlja u obe varijante, up. da. *udelade – lade ude*, *udbene – bene ud*, *bortadoptere – adoptere bort*, no. *utgi – gi ut, oppta – ta opp, tilhøre – høre til*; šv. *eftersträva – sträva efter, inlämna – lämna in*, *bygga upp – uppbygga*. Kod njih se svakako postavlja pitanje međuzamenljivosti, a moguća su tri glavna pravca:

(a) Kod jednog broja složenih glagolskih leksema se u bilo kom kontekstu naizmenično mogu upotrebljavati i prava i neprava složenica bez bitnije razlike u značenju, kao, na primer, da. *skrive under – underskrive,* no. *høre til – tilhøre*, šv. *fastslå – slå fast*.

(b) Kod određenog broja glagola reč je o stilskoj razlici. Odnos između prave i neprave složenice obično je semantički regularan, pri čemu se prava složenica vezuje za viši registar, administrativne, naučne ili verske tekstove (i time za pretežno pisani jezik), dok se u svakodnevnoj upotrebi jezika kao i u nižim registrima preferiraju neprave složenice (i u pisanom i u govornom jeziku)[56]. Up. da. *lægge ned – nedlægge* u značenju 'spustiti, položiti', *gå over – overgå;* no. *tvinge fram – framtvinge, betale tilbake – tilbakebetale;* šv. *föra bort – bortföra, söka upp – uppsöka, tala om – omtala* (Johannisson 1964b: 23, Norén 1995: 324, Golden et al. 2008: 125).

(c) Jedan broj složenica ipak pokazuje i značajne razlike u semantičkom sadržaju[57], pri čemu se kao dominantni kriterijum izdvaja razlika između konkretnog i apstraktnog značenja. Prave složenice u takvim parovima imaju najčešće preneseno ili apstraktno značenje koje može biti

[56] Juhanison ukazuje na istraživanja u okvirima istorije švedskog jezika, gde je na materijalu starošvedskog i švedskog u 16.veku pokazano da se neprave složenice pojavljuju u stilovima koji su najbliži govornom jeziku, a u pisanom stilu, posebno u visokoj prozi (npr. *vadstenalitteratur*) pod uticajem latinskih modela preovladava spojeno pisanje (Johannisson 1964: 24–25).

[57] Juhanison smatra stilsku varijabilnost starijom, jer prožima sve grupe složenih glagola (apsolutnost tendencije u sistemu odvojeno — spojeno). Nasuprot tome, značenjske razlike deluju kao mlađa pojava, i smatra da ni latinski ni nemački ne pokazuju takve tendencije (Johannisson 1964b: 25).

i indikator jake leksikalizacije (Norén 1995: 325), dok neprave složenice najčešće imaju konkretno značenje. Neprava složenica u tom slučaju nije parafraza prave složenice, up. sledeće primere:

(28) a. (da.) *føre ind (i stuen) – indføre (en regel); nå op (over 5 meter) – opnå (et resultat)*
b. (no.) *slå av (radioen) – avslå (et tilbud); kalle fram (en elev) – framkalle (et bilde)*
c. (šv.) *angå* (*Det angår dig inte*): *gå an (Det går inte an att...)*, *ställa fram (koppar på bordet) – framställa (ett förslag)*

Ponekad je značenje oba člana para slično (motivisano), ali samo prava složenica ima apstraktno značenje, up. no. *ta på seg (jakke/ansvar) – påta seg (*jakke/ansvar*)*, *stå fram (som en idiot / i forsamlingen) – framstå (*i forsamlingen / som en idiot)*.

Posebnu podgrupu glagolskih složenica čine one kojima je odredba sintagma, i to dominantno predloška sintagma koja se u nemarkiranom sintagmatskom nizu nalazi iza glagola, up. no. *sette i gang* > *igangsette*. Reč je o svojevrsnim leksikalizovanim spojevima u kojima se pojavljuju glagoli opšte semantike ili istrošenog (depleciranog) leksičkog značenja, koji mogu funkcionisati i kao funkcionalni glagoli, poput *gå*, *gøre/gjøre/göra*, *ta*, *sætte/sette/sätta* i sl. Semantika ovakvih spojeva i njima odgovarajućih složenica je dominanto kauzativne, inhoativne i stativne semantike, up. da. *gøre i stand* > *istandgøre*, *sætte i stand* > *istandsætte*, *give til kende* > *tilkendegive*, *holde ved lige* > *vedligeholde*, *iscenesætte*; isto tako i no. *iscenesette, igangsette, ivareta, tilrettelegge, tilintetgjøre, tilkjennegi* ili šv. *iscensätta, iståndsätta, igångsätta, försiggå, ihågkomma, åstadkomma, tillintetgöra, tillmötesgå, tillkännage/-giva*.

(5) Odredba je determinativ. Ovde je dominantno reč o kvantorima (staroj klasi brojeva) u kombinaciji sa glagolima *doble/dubbla* i *dele/dela*, up. da. *fir(e)doble*, *todele*; no. *femdoble, tredele*; šv. *tiodubbla, tudela*. Od ostalih determinativa javlja se još i intenzifikator *selv/själv*, pri čemu se složena glagolska leksema može posmatrati i kao produkt retrogradacije, up. da. *selvangive, selvfinansiere*; no. *selvforsyne, selvplukke, selvhjelpe*; šv. *självdö, självspricka, självså*.

2.4.4 Slaganje drugih vrsta reči

Slaganje drugih vrsta reči, tj. slaganje priloga, predloga, veznika i kvantora, nije produktivno, kao što se na datim vrstama reči koje pripadaju podskupu zatvorenih i nepromenljivih vrsta reči ne realizuju posebno produktivno ni drugi tipovi tvorbe. Za slaganje datih vrsta reči karakteristično je njihovo stapanje, te je ponekad teško objektivno razlučiti je li reč o prototipičnom slaganju ili srastanju. Tako Flajšer i Barc smatraju da veliki broj složenih priloga zapravo treba svrstati u produkte srastanja jer im jezgro nije prilog, već neka druga vrsta reči (Fleischer & Barz 1992: 280).

(1) Slaganje priloga. Najčešće odredbe koje se pojavljuju u slaganju priloga jesu prilozi, predlozi, ponekad zamenice i pridevi, a jezgro mogu biti prilozi i predlozi. Iako kriterijum vrste reči kojoj pripada jezgro propisuje da bi kod složenog priloga jezgro takođe moralo pripadati prilozima kao vrsti reči, dok bi predloško jezgro ukazivalo na kakvu vrstu konverzije, u ovom prikazu u složene priloge ubrajamo i one kojima je jezgro predlog, budući da takvi prilozi nisu prethodno funkcionisali kao složeni predlozi, a potom bili konvertovani u drugu vrstu reči. Ovde je reč o složenicama koje su odavno već etablirane i može se reći leksikalizovane u jeziku, a njihov inventar je u sva tri jezika veoma srodan.

Najčešću kombinaciju čine prilog + predlog, mada se kao odredba mogu javiti i drugi predlozi, pa i pridevi, imenice i veznici, a sasvim retko jezgro može biti i neka druga vrsta reči, pri čemu možemo složeni prilog posmatrati kao leksikalizovanu sintagmu, up. da. *bagtil, herudover, udad, hertil*, *oppefra*, *derigennem*, *vistnok, også, rigtignok, desuden, tidsnok, overhovedet, undertiden, undervejs*; no. *hvorav, dessuten, derhen nordover, nordpå, hermed, heretter, herunder, likevel, især, riktignok, alltid, overalt, forresten*; šv. *därhän, alltså, bakåt, nedtill, därvid, därtill, härifrån, alltför, också, tvivelsutan, ibland, alltjämt, däran, ännu*.

(2) Slaganje predloga. Konstituente složenih predloga su mahom prilog kao odredba i predlog kao jezgro (Thorell 1973: 170), up. da. *imod, igennem, udi, fremfor* (ili: *frem for*), *foruden* ; no. *utpå, innover, imellom, igjennom, iblant, ifra, imot, borti, igjennom, ifølge, imens, utenom, inni*; šv. *framför, inför, innanför, ovanför, utanför, emot, framemot, gentemot, inemot, förutom, inom, utom, ibland, utav, omkring, förutan, uppå, emellan, igenom*, mada ima i slučajeva kada je jezgro prilog (da. *omend,*

foruden). Mnogi se paralelno javljaju i kao predlozi i kao prilozi, a neretko i kao veznici (up. da. *foruden*).

(3) Slaganje veznika. Ovde je reč o jednom manjem broju već etabliranih subjunktora koji predstavljaju leksikalizovane vezničke spojeve i predloške sintagme iz starijeg jezičkog stanja, up. da. *selvom* (i: *selv om*), *eftersom, hvorvidt, såfremt, dersom, idet, ifald, førend, ligesom, såsom, enddog* (Hansen 1967 III: 294–295); no. *fordi, dersom*, šv. *ehuru, emedan, enär, såvida, huruvida*.

(4) Slaganje kvantora. Ovde se prvenstveno misli na supklasu brojeva, čije je slaganje etablirano u rasponu od desetice do desetice (21–29, 31–39 itd.). Brojevi od 13 do 19 se takođe mogu posmatrati kao složenice, ali pre u segmentu dijahronijske tvorbe reči. Za slaganje kvantora ključna su dva faktora: (a) redosled jedinica i desetica, i (b) tip sistema.

Savremeni švedski jezik koristi sistem u kom desetice prethode jedinicama (*21: tjugo/ett, 22: tjugo/två, 23: tjugo/tre* itd.), dok se u danskom jeziku dominantno koristi sistem u kom jedinice prethode deseticama (*21: en/og/tyve, 22: to/og/tyve, 23: treogtyve* itd.). Savremeni norveški jezik paralelno koristi oba sistema, iako je sistem u kom desetice prethode jedinicama (no. *den nye tellemåten*) zvanično uveden 1950. godine[58] i predstavlja normu. Dakle, zvanično je *21: tjue/en, 22: tjue/to, 23: tjue/tre*, ali se u govornom jeziku javljaju i oblici poput *en/og/tyve, to/og/tyve, tre/og/tyve*. U norveškom jeziku se u tom slučaju u zavisnosti od vrste sistema, koriste i različite lekseme za brojeve 7 (*sju* : *syv*), 20 (*tjue* : *tyve*), 30 (*tretti* : *tredve*) i 40 (*førti* : *førr*).

Druga karakteristika, koja se smatra jednim od najvećih otežavajućih faktora u međusobnom razumevanju u Skandinaviji je činjenica da savremeni norveški i švedski jezik koriste za brojeve od 20 do 100 decimalni sistem brojeva (zasnovan na broju 10), dok danski jezik koristi vigezimalni sistem (zasnovan na broju 20), što se odražava i na same nazive „desetica". U norveškom i švedskom jeziku su nazivi za desetice od 30 do 90 zapravo

[58] Uvođenje novog načina brojanja predstavlja zapravo jedinu jezičko-političku odluku koja je bila usmerena ka normiranju govornog jezika u Norveškoj. Odluku je jednoglasno doneo norveški parlament 1950.g. na inicijativu *Telegrafverket* 1949. godine, kada su u Oslu uvedeni šestocifreni telefonski brojevi, a institucija je želela da se olakša posao telefonistkinjama koje su u to vreme radile na centralama. Iako mlađe generacije koriste skoro isključivo nov način brojanja, on se u srednjoj i starijoj populaciji nije izgubio.

i sami složenice čije je jezgro naziv za broj deset (up. no. *tretti, førti, femti, seksti, sytti, åtti, nitti*; šv. *trettio, fyrtio, femtio, sextio, sjuttio, åttio, nittio*). Danski brojevi od 50 do 90 (*halvtreds*, *tres*, *halvfjerds*, *firs*, *halvfems*) nastali su od starih složenih izraza zasnovanih na dva starinska sistema brojanja: na vigezimalnom sistemu i (delom) na nazivima za pola broja (up. no. *halv/annen* 'pola drugog' odn. 'jedan ipo'). Finalno *-s* u nazivima za brojeve potiče od pogrešne segmentacije starog izraza koji je u sebi sadržao reč *sinde* 'puta'. Nazivi za brojeve 60 i 80 nastali su prostim množenjem sa dvadeset, dakle, *tre/sinds/tyve* (3x20) odn. današnje *tres*, i *fir/sinds/tyve* (4x20), odn. današnje *firs*. Nazivi za brojeve 50, 70 i 90 nastali su množenjem dvadesetica sa količinom od pola broja, dakle, 50 = *halvtred/sinds/tyve* (< *halvtredje* 'pola trećeg', tj. 2½ x 20), odn. današnje *halvtreds*; 70 = *halvfjerd/sinds/tyve* (< *halvfjerde* 'pola četvrtog', tj. 3½ x 20), današnje *halvfjerds*, te 90 = *halvfem/sinds/tyve* (< *halvfemte* 'pola petog', tj. 4½ x 20), današnje *halvfems*.

3 SEMANTIČKI ODNOSI UNUTAR SLOŽENICA

Kada se u derivatološkoj literaturi govori o semantičkom sadržaju složenih reči, prototipično se govori o značenju imeničkih složenica, i to onih sa strukturom N + N, budući da je to i najproduktivniji tip slaganja (up. poglavlje 2.4.1). Kako je već naglašeno, slaganje je produktivan proces jer su maternji govornici u stanju da stvaraju nove složenice u svrhu novih imenovanja i da značenje novih složenica interpretiraju bez problema, te se stoga često misli da je semantika novih tvorenica relativno prozirna. Izuzetkom se smatraju one instance koje su prošle kroz složeni proces leksikalizacije, i čije značenje više nije transparentno, tj. nije izvodivo na osnovu značenja delova. Takve složenice se više ne interpretiraju kompoziciono (up. poglavlje 3.3.3) i njihovo značenje se mora naučiti u celini jer je složenica kao proizvod deo leksikona. Pa ipak, značenje čak i onih složenica čije se značenje smatra kompozicionim i transparentnim, kako će analiza pokazati, i nije sasvim predvidivo i to posebno kod najproučavanije supklase koji pripada tvorbenom modelu N + N. Na značenje složenice utiče i polisemantička struktura njenih komponenata, kao i aktiviranje našeg znanja o okruženju, koje nas upućuje ka najizglednijoj interpretaciji složenog koncepta koji složenica iskazuje kao celina.

Tako, na primer, danska reč *chokolade* kao odredba složenica očekivano može da se pojavi u nekoj od svojih semantičkih realizacija: (1) čvrsti proizvod smeđe boje napravljen od zrna kakaoa, koji se upotrebljava za uživanje sâm ili u slatkišima (ekv. *čokolada*), (2) pojedinačni proizvod od čokolade, često sa punjenjem (ekv. *čokoladica/pralina*), i (3) topli napitak sa mlekom (ekv. *topla čokolada*).[59] Ukoliko se kombinuje sa jezgrom koje označava kakav poslastičarski ili pekarski proizvod, odnos između odredbe i jezgra se tada očekivano može zasnivati na materijalnom odnosu 'koji se sastoji od'/'koji sadrži', i od registrovanih složenica sa odredbom *chokolade-* u DDO (ukupno 24), njih 19 je zasnovano na tom odnosu, na primer, *chokoladecreme, chokoladeis, chokoladekage, chokolademousse, chokoladebudding, chokoladekiks, chokoladesovs*. Pa ipak i među njima ima onih gde je jezgro upotrebljeno u nekoj od svojih sekundar-

[59] Prema DDO: 1. fast, brunt nydelsesmiddel fremstillet af ristede og formalede kakaobønner der iblandes sukker, smagsstoffer og evt. mælk - bruges som slik eller i bagværk og desserter; 1.a. et enkelt stykke chokolade, ofte med fyld, fx af blød nougat, marcipan eller trøffel; 2. varm drik bestående af mælk og smeltet chokolade

nih realizacija, te interpretaciju možemo nazvati uslovljenom, tj. zasnovanom na međusobnoj uslovljenosti interpretacije kad se određeno jezgro i odredba nađu skupa: *chokoladeæg* (čokolada + jaje, 'čokoladno jaje') gde se leksema æg 'jaje' javlja u sekundarnoj semantičkoj realizaciji zasnovanoj na metafori ('nešto što ima oblik jajeta'), tj. maternji govornik iz saodnosa dve komponente tumači da ne može biti reči o primarnoj semantičkoj realizaciji 'jaje peradi'. Isto tako i *chokoladefrø* (čokolada + žaba, 'čokoladica u obliku žabe', 'žaba od čokolade'). U ostalim složenicama sa odredbom *chokolade-* realizovan je široko shvaćen lokativni odnos ('mesto gde se proizvodi' / 'mesto gde se prodaje'), kao u složenicama *chokoladefabrik* 'fabrika čokolade', *chokoladeforretning* 'prodavnica čokolade' (na osnovu lokativnog značenja jezgra kao mesta na kom se nešto obično proizvodi/prodaje). Lokativnim odnosom se može smatrati i interpretacija složenice *chokoladeæske* 'bombonjera' (doslovno: 'kutija za čokoladu/sa čokoladom'), na osnovu interpretacije kutije kao mesta u kom se nešto nalazi, u u koje se nešto smešta, u ovom slučaju *chokolade* u sekundarnom značenju praline. Preostale dve složenice, *chokoladebrun* 'čokoladno-smeđ' i *chokoladefarvet* 'koji je boje čokolade' jesu pridevske složenice koje su zasnovane na evokaciji semantičke komponente specifične tamnosmeđe boje koju čokolada ima.

Kada je semantika složenica u pitanju, ovo poglavlje će se baviti problemima transparentnosti, kompozicionalnosti značenja i prediktabilnosti značenja, a sa tim u vezi i problemima leksikalizacije i idiomatizacije značenja. Pored toga, predmet poglavlja je uloga jezgra kao semantičkog centra složenice (odnos između endocentričnih i egzocentričnih složenica), te problem kvalifikacije saodnosa odredbe kao semantičkog modifikatora i jezgra kao semantičkog upravnog člana, čime se analiza dotiče i specifične pozicije slaganja na interfejsu sintakse i semantike.

3.1 Na interfejsu sintakse i semantike

U literaturi se neretko primećuje da slaganje u germanskim jezicima ima neosporan sintaksički karakter, već je opšte mesto da je slaganje po prirodi „najsintaksičkije" od svih tvorbenih procesa, a klasična pitanja generativističkih istraživanja tiču se modula iz kog se generišu tvorenice — morfološkog ili sintaksičkog (Ackema & Neeleman 2010). Mnoga ovakva

istraživanja bave se posebno problematikom takozvanih sintetičnih složenica (eng. *synthetic compounds*), čiji se neki predstavnici u tradicionalno orijentisanim istraživanjima mogu podvesti pod rekcijske složenice (up. poglavlje 3.2.2.1), a neki u kombinovanu tvorbu, kao što su, na primer, no. *polforsker*, *polfarer* ili pak *romanleser*. Reč je o složenicama čije je jezgro deverbalna imenica koja nasleđuje argumente svoje baze, a poklonici generativističkog pristupa smatraju da još uvek nije na zadovoljavajući način rešeno pitanje stadijuma derivacije, eventualnog postojanja međunivoa ili prelaznog stadijuma na kom se generiše glagolska složenica, i time pitanja je li zapravo reč o svojevrsnoj inkorporaciji (up. Gaeta 2010). Postavlja se pitanje da li je reč o strukturi koja se može generalizovati kao $[_{N}N[_{N}V\ affix_{N}]]$ ili kao $[_{N}[_{V}NV]\ affix_{N}]$, tj. preneto na skandinavske primere, kao $[_{N}pol[_{N}far_{V}\ -er_{affixN}]]$ ili kao $[_{N}[_{V}pol_{N}far\text{-}_{V}]\ -er_{affixN}]$ (Ackema & Neeleman 2010: 25).

Interfejs semantike i sintakse aktuelan je ipak i u analizama koje se nalaze van okvira generativističkog pristupa. On se prvenstveno dotiče geneze različitih vrsta složenica u dijahronijskoj perpektivi, odnosa složenice kao jedinstvene celine i odgovarajuće sintagme koja bi sadržala iste komponente, te odnosa složenice i sintaksičke parafraze njenog semantičkog sadržaja kao tradicionalnog polazišta u analizi.

3.1.1 Sintaksička geneza germanskih složenica

Kako je već primećeno u poglavlju 2.3.1, neke osobenosti skandinavskih složenica svedoče o razvoju određenih formalnih tipova slaganja iz imeničke sintagme sa preponiranim genitivskim atributom. I Kastovski u pregledu značajnih dijahronijskih aspekata indoevropskih složenica govori o prototipu kategorije slaganja koji je nastao iz jukstapozicije dve reči, što svedoči o sintaksičkom poreklu slaganja (Kastovsky 2009). On ukazuje i na mnoga prethodna istraživanja koja upućuju na to da su sintetičke odnosno rekcijske složenice, danas sa deverbalnom imenicom kao jezgrom, prvobitno verovatno bile pridevske/participske, zasnovane na preponiranoj atributivnoj relativnoj rečenici[60] (Kastovsky 2009: 334-335).

[60] On upućuje na Jakobija, koji pretpostavlja postojanje tzv. „relativnih participa“ koji su u nedostatku relativne rečenice funkcionisali kao atribut nominalnog jezgra. Takvi participi su se javljali samo u složenicama i predstavljaju instancu proto-relativne

Za egzocentrične složenice sa strukturom V + N se pretpostavlja razvoj iz postponirane apozitivne protorelativne rečenice vezane za nominalnu komponentu konstrukcijom bez relativne zamenice, ali sa koreferencijalnošću, i smatra se da one nisu bile česte u ranom jeziku[61]. Ovakvi oblici, shvaćeni kao prototipi, kasnije su poslužili kao baza analoških tvorenica koje nemaju nužno sintaksički izvor. Nešto slično smo videli na primeru fuga, koje sada pre imaju status vezivnog elementa lišenog sintaksičke funkcije i gde se određene fuge javljaju bez istorijske opravdanosti.

U starijim skandinavskim tekstovima u srednjem veku, pa sve do 17. i 18. veka, se uočava tendencija spojenog pisanja spojeva predlog + imenica (norr. *ilandinu*, *ahofði*) i vrlo često nekonsekventno sprovedeno spojeno pisanje imeničkih složenica (norr. *hofuð engill*, *konungs maðr*; stšv. *saaffue rwm*, šv. *kjöpmans husen*, *pennige styrka*) (up. Haugen 1993: 264).

3.1.2 Odnos između složenice i sintagme

Kada je u pitanju odnos između konstituenata složenice i slobodne sintagme u kojoj bi se ti isti konstituenti mogli naći, zanimljive za istraživanje su prvenstveno one sintagme u kojima se dati konstituenti mogu naći u istom redosledu kao u složenici. Ovo je svojevrsna restrikcija koja podrazumeva da je reč o sintagmama sa preponiranim pridevskim i genitivskim atributima, te o sintagmama koje se sastoje od nepromenljivih vrsta reči.

Jedno od pitanja je pitanje naglaska, koje je za svakog maternjeg govornika distinktivno obeležje, budući da razlikuje dva glavna naglaska u sintagmi od jednog glavnog naglaska u složenici. Za osobu koja usvaja neki skandinavski jezik kao strani, ovo je distinkcija koja se mora naučiti.

Drugo pitanje je pitanje promene lekseme koja funkcioniše kao odredba složenice, budući da u složenicu leksema ulazi dominantno u nepromenjenom obliku, koji zadržava u celokupnoj paradigmi složenice kao

rečenice „x (koji je) y“. Svrha ovakvih složenica je bila sintaksička prekategorizacija (glagolski izraz > nominalni izraz).

[61] Još uvek je aktuelna diskusija o prirodi verbalne komponente, odnosno je li ishodišno reč o glagolskoj imenici, kao što misle neki stariji autori, zastupajući tezu da se glagolska osnova nije mogla pojavljivati kao odredba nominalne složenice, te da je ova imenica kasnije reinterpretirana kao glagol. Kastovski upućuje opet na Jakobija za koga smatra da ubedljivo zastupa tezu da je odredba neflektirana glagolska osnova iz vremena kad se glagol nije konjugirao (Kastovsky 2009: 335).

celine, dok u sintagmi svakako ima sopstvenu paradigmu, što je problem koji smo obrađivali u poglavlju 2.2.1.1.1. Između odredbe i jezgra se takođe ne mogu umetati drugi atributi, dok je u sintagmi ta opcija regularna.

Treće pitanje je pitanje semantike. Veoma retko se dešava da sintagma i složenica imaju isto značenje, ili značenje gde se ne mogu uočiti neke bitnije razlike, kao, na primer, u da. *en stor gård : en storgård* 'veliko imanje' ili no. *nye poteter : nypoteter* 'mladi krompiri'. U određenom broju slučajeva se skandinavski jezici mogu i razlikovati po pitanju sastavljenog i rastavljenog pisanja, up. da. *skummetmælk* : no. *skummet melk* 'obrano mleko'[62]. U najvećem broju slučajeva uočava se izmena semantičkog sadržaja u složenici, i to u pravcu specijalizacije značenja (često i terminološkog) u odnosu na predvidivu opštu semantiku sintagme, čije je značenje u potpunosti predvidivo na osnovu značenja delova. Up. na primer:

(28) a. (da.) *en billig bog* 'jeftina knjiga' : *en billigbog* 'džepna knjiga'
en ældre bolig 'stariji stan/kuća' : *en* ældrebolig 'kuća za starije osobe'[63]
normal fordeling 'normalna/uobičajena raspodela' :
normalfordeling 'normalna raspodela/Gausova raspodela'
en ung karl 'mlad čovek' : *en ungkarl* 'neženja'
en lille finger 'prst koji je mali': *en lillefinger* 'mali prst (do domalog)'

b. (no.) *en tysk lærer* 'profesor koji je Nemac': *en tysklærer* 'profesor nemačkog'
en stor by 'velik grad' : *en storby* 'velegrad'
en stor fugl 'velika ptica': *en storfugl* 'tetreb'
blå bær 'plave bobice' : *blåbær* 'borovnice'
en ny pris 'nova cena': *en nypris* 'cena novog proizvoda'

c. (šv.) *en gammal vals* 'star valcer' : *en gammalvals* 'vrsta narodnog plesa'
en grå sten 'kamen sive boje' : *en gråsten* 'granit'
en lång film 'dugačak film' : *en långfilm* 'dugometražni film'

[62] Švedski jezik ima složenicu *skummjölk*, koja se ovde ne kvalifikuje kao primer jer je kod danske i norveške reči atribut odn. odredba particip perfekta, a u švedskom imenica.

[63] Reč je o kulturološkom fenomenu koji podrazumeva omanje stanove ili kuće (u nizu), često finansirane od strane opština ili stambenih zadruga, a koji su namenjeni stanovanju starijih osoba čije zdravstveno stanje ne podrazumeva opravdanost smeštanja u dom za stara lica.

en röd penna 'olovka crvene boje' : *en rödpenna* 'olovka koja piše crveno'
en stor familj 'velika porodica' : *en storfamilj* 'šira porodica/zadruga'

U nešto manjem broju slučajeva se može dovesti u pitanje značenjska razlika između složenice i imeničke sintagme sa preponiranim genitivskim atributom, jer je njihova distribucija markirana pošto preponirani genitivski atribut ima obavezni afiks *-s*, dok u složenici prisustvo ovog elementa u vidu fuge *-s-* nije obavezno (up. poglavlje 2.3.3). Ukoliko se i nađu u poređenju, reč je dominantno o razlici u referenciji, s obzirom na to da odredba u složenici po pravilu nema referentno značenje, već samo denotativno, na primer, no. *et fakultets råd* 'savet jednog/nekog fakulteta' : *et fakultetsråd* 'savet fakulteta (kao telo)', šv. *ett lands vägar* 'putevi jedne/neke zemlje' : *landsvägar* 'lokalni put', gde se determinativ *et/ett* odnosi na *fakultet/land*, a ne na složenicu predstavljenu svojim jezgrom.

Kada je reč o predloškim sintagmama, već je više puta napominjano da se, ukoliko se pišu spojeno, mogu posmatrati kao posebna periferna grupa složenica na prelazu ka kategoriji srastanja, a njihovo sastavljeno ili rastavljeno pisanje je stvar pravopisne konvencije i podložno je promenama, up. varijacije u šv. *i sär* : *isär*, *i går* : *igår, över huvud taget* : *överhuvudtaget*.

3.1.3 Složenica i parafraza

Parafraza je dominantan metod eksplikacije sintaksičko-semantičkih odnosa između odredbe i jezgra u klasičnim pristupima opisu značenja složenice. Mogućnost parafraziranja je u direktnoj vezi sa pojmom kompozicionalnosti semantičkog sadržaja složenice i ma koliko bila sveprisutna u različitim opisima (up. poglavlje 3.2.2.1 o determinativnim složenicama), postavlja se pitanje njene adekvatnosti, s obzirom na nepostojanje univerzalnog formalizovanog instrumentarija, što ih može činiti prilično nepreciznim. Posebno problematičnim se u ovom kontekstu nameće i pitanje adekvatnosti semantičkog opisa isključivo na osnovu parafraze (Fleischer & Barz 1995: 11, Römer & Matzke 2005: 68–70).

Keneke se dosta bavio pitanjem modelovanja parafraze pokušavajući da preko nje posredno dođe do odgovora na pitanje da li su danske slože-

nice na njegovom materijalu glagolske ili imenske odredbe, i postavio je dva zahteva: (a) jezgro parafraze treba da bude jezgro sintagme, i (b) izraz treba da bude što ekonomičniji. Naravno, na ovaj način se mogu parafrazirati prevashodno determinativne složenice kojima jezgro jeste gramatički i semantički centar, dok egzocentrične složenice izmiču ovakvom opisu, up. *knækbrød* 'brød der (let) knækker', ali *fyldebøtte* 'en person, der fylder bøtten'[64] (Køneke 1989: 151). Takvi su i na našem materijalu mnogobrojni egzocentrični primeri zasnovani na metaforizaciji jezgra, poput no. *bokflom* 'stor mengde av bøker', *bokskred* 'stort billigsalg av bøker', ili pak *bokorm* 'person som leser mange bøker'. Kako ćemo videti nešto niže, pitanje ekonomičnosti izraza je krajnje okvirno/neprecizno, budući da se jedna te ista složenica može parafrazirati na više načina, pri čemu jedan ni po kom kriterijumu nije aktuelniji ili kvalitetniji od drugog.

Naša najveća zamerka opisu semantičkog sadržaja *isključivo* preko parafraze jeste nepreciznost, nemogućnost nijansiranijeg semantičkog opisa, kao i česta proizvoljnost tumačenja i mešanje semantičkog i sintaksičkog kriterijuma, u koji lako zapadaju i eminentni autori. Tako, na primer, Sederberj smatra da su primeri poput šv. *hårfager* 'lepokos' ili *färgsprakande* 'jarkih boja' zapravo bahuvrihi-složenice (up. 3.2.2.3), jer se njihovo značenje može parafrazirati kao: 'med fagert hår', 'med sprakade färger', dakle, kao posesivni odnos 'koji ima...' (Söderbergh 1971: 27). Ipak, autorka kaže da je naklonjena ovom tumačenju samo zbog parafraze, te u istom pasusu navodi i moguću drugačiju parafrazu: 'fager i håret', 'sprakande i färgerna', dakle, klasičnu parafrazu u obliku (pridevske) sintagme u kojoj je upravna reč jednaka jezgru složenice sa atributom u vidu predloške sintagme. Rukovodeći se ovom parafrazom kao aktuelnom, navedene složenice više nisu egzocentrične posesivne složenice, već klasične endocentrične, determinativne.

Kao što ćemo pokazati u narednom odeljku, većina parafraza imenskih složenica u skandinavskim jezicima zasniva se na *odnosu atribucije* kao osnovnom sintaksičkom odnosu između odredbe i jezgra, uz ogradu da je naravno reč o onim slučajevima u kojima se parafraza uopšte i može tumačiti kao adekvatno sredstvo opisa, dakle kod determinativnih složenica

[64] *Fyldebøtte* u savremenom danskom jeziku ima značenje 'pijanica', 'alkoholičar'. Budući da je reč o egzocentričnoj složenici koja je osim toga i zasnovana na ekspresivno obeleženoj sekundarnoj semantičkoj realizaciji lekseme *bøtte* 'kanta' → *bøtte* 'glava', dovodi se u pitanje realna eksplanatorna mogućnost ove parafraze.

sa relativno transparentnim značenjem. Pa ipak, i eminentnim autorima poput Ulofa Torela dešava se da u velikom broju interpretacija pomešaju sintaksički i semantički kriterijum, kako s obzirom na njihovu upotrebu (čas jedan, čas drugi), tako i s obzirom na pogrešno imenovanje sintaksičkih kriterijuma zbog suštinski semantičke interpretacije (Thorell 1981: 41-44, 47–48, 51). Tako Torel u različitim potpoglavljima obrađuje **značenje** složenica, ali odmah potom značenje objašnjava upotrebom sintaksičkog kriterijuma navodeći, na primer, kod imeničkih složenica kojima je jezgro glagolska imenica da odredba može funkcionisati kao subjekat, objekat i adverbijal (Thorell 1981: 41). Nije dalje poznato šta to čitaocu govori o semantičkoj analizi ovih, veoma očigledno, rekcijskih složenica. Nešto dalje u tekstu Torel obrađuje imeničke složenice kojima ni jezgro ni odredba nisu glagolske imenice, ovoga puta prelazeći sa očigledno sintaksičkog kriterijuma na doslednije semantički, tvrdeći da dominiraju adverbijalni (sic!), sadržinski i posesivni odnosi, te odnos identiteta (Thorell 1981: 42–43). Osim očigledne terminološke problematike „adverbijalnog značenja", pri čemu čitalac može pomisliti da je nanovo reč o zameni kriterijuma koja dovodi do toga da se na istom nivou nađu *adverbijal* i *materijal*, uočavamo da Torel u ovom slučaju pogrešno interpretira i parafrazu, up. *vinterkläder* 'kläder som man har på vintern' ili *bensinmotor* 'motor som drivs med bensin'. Sintaksički kriterijum nalaže atributivnu interpretaciju (postponirani atributi u vidu odnosne rečenice), ali pošto je reč o temporalnom, odnosno instrumentalnom značenju, Torel ih tumači kao adverbijale.

Koji su to najčešći tipovi parafraze imenskih determinativnih složenica koji nalažu atributivnu sintaksičku interpretaciju? Na materijalu uočavamo dominantno sledeće grupe parafraza sa različitom frekventnošću:

(1) Postponirani atributi

(a) atribut u obliku predloške sintagme, koje čine najčešći podtip parafraze. Takve su, na primer, sledeće: da. *komælk* → 'mælk fra en ko', *stuegulv* → 'gulv i en stue', *bibelstudium* → 'studium af Bibelen', *jødehad* → 'had mod jøder', *postejmadder* → 'madder med postej'; no. *fjordarm* → 'arm av en fjord', *bandefører* → 'fører for en bande', *avfallsbøtte* → 'bøtte for avfall', *solbærsaft* → 'saft av solbær', *bokekspert* → 'ekspert på bøker'; šv. *sjukvård* → 'vård av sjuka', *franskkunskaper* → 'kunskaper i franska', *Sverigekarta* → 'karta över Sverige', *romanbörjan* → 'början av romanen', *mordförsöket* → 'försöket till mord', *ansvarsfrihet* → 'frihet från ansvar'.

(b) atribut u obliku poredbene sintagme, veoma česte posebno u parafrazi pridevskih složenica, poput da. *guldhår* → 'hår som guld', *ildrød* → 'rød som ild', *glasklar* → 'klar som glas'; no. *iskald* → 'kald som is', *knivskarp* → 'skarp som en kniv', *beinhard* → 'hard som bein'; šv. *dockfötter* → 'fötter som en docka', *jättestor* → 'stor som en jätte', *dunmjuk* → 'mjuk som dun'.

(c) pridevske i/ili participske sintagme, poput da. *debutantbog* → 'bog skrevet af en debutant'; no. *pengesekk* → 'sekk full med penger'; šv. *vapenbåt* → 'båt lastad med vapen'.

(d) prilozi: šv. *hemvägen* → 'vägen hem'.

(e) imenice, tzv. *nomen invarians* (up. Engel 2004: 298, Engel 2009: 89, Đurović 2011: 154) koje se najčešće javljaju kao kvantitativne sintagme[65]. Jezgro složenice se u parafrazi zapravo javlja kao kvantitativni atribut, a odredba se javlja kao upravna reč – ono od čega se navedena količina sastoji: da. *kartoffelsæk* → 'en sæk kartofler'; no. *kakestykke* → 'et stykke kake'; šv. *vindroppe* → 'en droppe vin'.[66]

(f) infinitivske sintagme, up. da. *letgenkendelig* → 'let at genkende'; no. *lettfattelig* → 'lett å fatte'; šv. *svårförståelig* → 'svår att förstå'. Kod imeničkih složenica rekcijskog tipa, dakle kod onih kojima je jezgro glagolska imenica, primećuje se dosledno parafraziranje pomoću infinitivskih sintagmi. Kao nukleus parafraze ne mora da se pojavi deverbativno jezgro složenice, već infinitiv prezenta sa aktualizovanim ekspletivnim *det:* da. → 'det at bortadoptere et barn'; no. *bokbrenning* → 'det å brenne bøker'; šv. *husdjurförädling* → 'det att förädla husdjur'.

(g) atribut u obliku zavisne rečenice. Radi se o atributskim rečenicama jer imaju imensku upravnu reč (u parafrazi predstavljenu jezgrom

[65] Skandinavski autori ovo često smatraju stalnom apozicijom (šv. *fast apposition*), a u apoziciju ih ubrajaju budući da zavisni član sintagme nije morfološki markiran, na primer, genitivom kao u starom jeziku, već se oba člana sintagme nalaze u „nominativu" (da. *grundform* / no. *grunnform*) (SAG III: 118, Kinn 2001: 129).

[66] U ovakvoj upotrebi je, s jedne strane, kod pseudopartitivnih konstrukcija nestabilna upotreba predloga, budući da se one mogu konstruisati i kao imenički i kao predloški postpozitivni atributi (up. no. *katteflokk* → 'en flokk katter'/'en flokk med katter'/en flokk av katter'). S druge strane, interpretacija složenica može biti nekad dvosmislena, kao kod navedenog primera *kartoffelsæk* (da li je reč o džaku krompira ili o džaku za krompir), up. i šv. *bensindunk*→ 'en dunk bensin'/'en dunk med bensin' ili pak 'en dunk (avsedd) för bensin'. Nekada složenica ima samo značenje namene, a ne količine, up. no. *vinglass* ≠ 'et glass vin', *kaffekopp* ≠ 'en kopp kaffe'.

složenice). Ovakve rečenice se uvode relativnim zamenicama ili subjunktorima, up. da. *baggård* → 'gård der ligger bag', *arbejdssted* 'sted, hvor man arbejder'; no. *appelsinhud* → 'hud som ligner appelsin(skall)'; šv. *sovmorgon* → 'morgon då man kan sova länge'.

(2) Preponirani atributi.

(a) pridevski atribut, dominantno kod imeničkih složenica sa pridevskom odredbom, često kao slobodna sintagma koja postoji van složenice: da. *intensivafdeling* → 'intensiv afdeling'; no. *baksete* → 'bakerste sete'; šv. *småbarn* → 'små barn'.

(b) genitivski atribut,[67] poput da. *ordbetydning* → 'et ords / ordenes betydning'; no. *barneskrik* → 'barnets skrik'; šv. *samhällsutveckling* → 'samhällets utveckling'.

Valja voditi računa o tome da se jedna složenica može adekvatno parafrazirati na više načina, na primer, da. *trægrene* → 'træets grene' / 'grenene på træet'; no. *kvinneyrker* → 'kvinners yrker' / 'yrker for kvinner' / 'kvinnelige yrker'; *šv. samhällsutveckling* → 'samhällets utveckling' / 'utveckling inom samhället' / 'den samhälleliga utvecklingen', te da jedna vrsta atributa nije nužno bolja za parafraziranje od drugog.

3.2 Tradicionalna klasifikacija složenica

U literaturi o slaganju se tradicionalno najčešće izdvajaju endocentrične i egzocentrične složenice, te determinativne, kopulativne i posesivne. Ove tradicionalne podele su zasnovane, s jedne strane, na kriterijumu prisustva jezgra u složenici (eng. *headedness*), odnosno aktualizaciji jedne konstituente kao jasnog semantičkog i sintaksičkog jezgra složenice, a sa druge strane na međusobnom odnosu konstitituenata, opet na interfejsu sintakse i semantike. Iako je za potrebe didaktizacije materijala

[67] Savremeni skandinavski jezici su po pitanju imeničkih genitivskih atributa unutar imeničke sintagme mnogo bliži engleskom nego nemačkom. Za razliku od nemačkog, u kojem se genitivski imenički atributi najčešće javljaju kao postponirani iza imeničkog nukleusa (up. Đurović 2012: 150, Engel 2004: 294–296), u savremenim skandinavskim jezicima genitiv je isključivo moguć kao preponirani atribut (tzv. saksonski genitiv). O fenomenu saksonskog genitiva u današnjem nemačkom jeziku up. Đurović loc. cit. i Zilić 2002: 121–126.

ova podela više nego prikladna, valja svakako ukazati na to da ipak nije nedvosmislena. S. Skalize i A. Biseto zaključuju da raznolikost podela, sa terminologijom koja varira od jezika do jezika, često ne pruža dobar osnov za kontrastiranje. U svom radu navode i analiziraju devet uticajnih klasifikacija, predlažući pritom i sopstvenu, pri čemu se pojmovi endocentričnosti/egzocentričnosti i determinativnosti/kopulativnosti / posesivnosti u njima mogu naći na različitim nivoima analize (Scalise & Bisetto 2009).

3.2.1 Endocentrične i egzocentrične složenice

Iako se pojam endocentričnosti i egzocentričnosti u kompoziciji (da. *endocentrisk — eksocentrisk;* no. *endosentrisk — eksosentrisk;* šv. *endocentrisk — exocentrisk*) zasniva na sintaksičkoj terminologiji endocentričnih i egzocentričnih sintaksičkih konstrukcija, u radu se ovoj terminologiji priklanjamo isključivo iz semantičke perspektive (up. Szubert 2010: 168). U samim terminima nalaze se morfeme endo- i egzo-, koje ukazuju na to da se centar složenice nalazi unutar, odnosno van nje, što treba tumačiti tako da **endocentrične složenice** imaju jasno (semantički) nadređeno jezgro, a to se pokazuje između ostalog i u njihovoj sposobnosti da u parafrazama semantičkog sadržaja jezgro predstavlja upravnu reč koja pokazuje kategorijalnu pripadnost cele složenice. Na taj način se da. *blad/salat* tumači kao vrsta salate (kojoj se reže lišće), no. *familie/bil* kao vrsta automobila (porodičnog), a šv. *get/ost* kao vrsta sira (kozji). Značenje endocentričnih složenica je, dakle, izvodivo iz značenja konstituenata na osnovu poznavanja internog odnosa među njima.

Za razliku od njih, u **egzocentričnim složenicama** druga konstituenta ne čini semantičko jezgro cele složenice, i značenje složenice kao celine ne može se parafrazirati tako da formalno jezgro složenice/druga konstiuenta označava pripadnost cele složenice određenoj kategoriji. Takve su, na primer, da. *krokodille/næb* 'krokodil-klema' < *krokodille* 'krokodil' + *næb* 'kljun', no. *sladre/bøtte* 'alapača' < *sladre* 'ogovarati' + *bøtte* 'kofa/kanta', šv. *tjock/skalle* 'glupan' < *tjock* 'debeo' + *skalle* 'lobanja'. Semantičko jezgro, dakle, nisu jezgra *næb*, *bøtte* i *skalle* (= *et næb, der ligner en krokodille, *en bøtte som sladrer, *en skalle som är tjock), već jezgra parafraze: *krokodille/næb* → en klemme med spidse tænder der ligner en krokodille, *sladre/bøtte* → en person som sladrer, *tjock/skalle* → en

person som har tjock skalle (dvs. som är dum). Na taj način značenje egzocentričnih složenica nije neposredno izvodivo iz značenja konstituenata i zahteva svojevrsnu reinterpretaciju sadržaja, najčešće zasnovanu na metonimijskoj ili metaforičnoj interpretaciji.

Zašto ekspliciramo da pitanju endocentričnosti i egzocentričnosti pristupamo isključivo iz perspektive značenja? Zato što endocentričnosti i egzocentričnost mogu da se posmatraju i šire, kao što je prethodno navedeno, tj. kao prisustvo ili odsustvo jezgra kao dominantne komponente i gramatički i semantički. Stoga iz različitosti tumačenja mogu proisteći i različitosti u klasifikaciji. Za nas je, tako, endocentričnost nadređeni pojam u okviru kog ćemo dalje izdvojiti supklase na osnovu saodnosa komponenata, dok za neke autore endocentričnost može biti komponenta na nižem nivou supklasifikacije. Tako Skalize i Biseto prvo izdvajaju tri supklase složenica na osnovu kriterijuma sintaksičke konstrukcije (subordinativne, atributivne i koordinativne), od čega svaka supklasa dalje može biti endocentrična i egzocentrična (Scalise & Bisetto 2009: 44 i dalje).

3.2.2 Odnos između konstituenata: determinacija, koordinacija, posesivnost

U zavisnosti od toga da li složenica poseduje komponentu koja se može smatrati semantički nadređenom, svaki od podtipova se dalje može bliže odrediti na osnovu međusobnog odnosa koji vlada među konstituentama. Ovaj odnos se može opet posmatrati na interfejsu sintakse i semantike, ili uže, samo semantički.

3.2.2.1 Determinativne složenice

Determinativne složenice su najproduktivnija i najobuhvatnija semantička supklasa složenica. One su podtip koji je najizdiferanciraniji kod imenica i prideva, a prema mišljenjima nekih autora ne postoje determinativne glagolske i priloške složenice (Altmann & Kemmerling 2005: 33). Termin 'determinativan' potiče od toga što se odredba posmatra kao član koji bliže određuje (determiniše) jezgro. Po pravilu su determinativne složenice endocentrične, budući da jezgro određuje osnovnu kategorijalnu pripadnost celokupne složenice, i tako se izdvaja kao njen centar. Jezgro

determinativnih složenica se na taj način u logičko-semantičkim terminima može posmatrati kao *genus proximum*, odnosno determinatum, nadređeni pojam koji uključuje složenicu u najbližu tematsku grupu. Odredba u odnosu na tako definisano jezgro funkcioniše kao *differentia specifica*, odnosno determinans, razlikovna semantička komponenta (up. i Donalies 2007: 36). Tako, na primer, da. složenice *sy/maskine* 'šivaća mašina', *malke/maskine* 'muzilica/mašina za mužu krava', *skrive/maskine* 'pisaća mašina', *vaske/maskine* 'mašina za veš' ili *opvaske/maskine* 'mašina za sudove' sadrže jezgro *maskine* 'mašina', koje kao determinatum pokazuje da je *symaskine* vrsta mašine, isto kao što su i denotati ostalih složenica pripadnici kategorije 'mašina'. Odredbe detaljnije određuju na koju vrstu mašina se složenica odnosi.

Zbog naglašene semantičke funkcije jezgra kao dominantne pojmovne komponente, one se neretko nazivaju i **subordinativnim složenicama** (up. Drijver 2007: 21). To znači da se neposredne konstituente nalaze u odnosu *hipotakse*, čime se smanjuje ekstenzija jezgra (Römer & Matzke 2005: 73). Složenica kao celina funkcioniše kao svojevrstan hiponim jezgra, up. odnos no. *bil* 'automobil' prema složenicama u kojima se nalazi kao jezgro, a u kojima odredba bliže određuje izgled, funkciju i namenu automobila: *person/bil* 'personalno vozilo', *terreng/bil* 'terensko vozilo', *familie/bil* 'porodični automobil', *hybrid/bil* 'hibridni automobil', *bo/bil* 'kamper', *laste/bil* 'kamion', *kasse/bil* ili *vare/bil* 'kombi', *firma/bil* 'službeno vozilo' itd.

U vezi sa hiponimskim odnosom jezgra i složenice jeste i *restriktivni kapacitet* determinativnih složenica, pod čim se podrazumeva sposobnost odredbe da ograniči denotaciju jezgra (up. Gudiksen 2000: 203, Benczes 2006: 34). Ukoliko odredba u kombinaciji sa određenim jezgrom nema mogućnost da izdvoji složenicu iz šire tematske grupe reči, takva složenica je po pravilu nemoguća. Ovo se lepo može ilustrovati sledećim primerima. Budući da svinje mogu postojati i kao divlje i kao domaće životinje, složenica poput no. *villsvin* 'divlja svinja' je moguća i postoji u kontrastu sa opštim pojmom *svin* 'svinja', i korespondentnom složenicom *tamsvin* 'domaća svinja'. Nasuprot tome, složenica **villelg* 'divlji los' nije moguća, jer se za sada losovi ne drže kao domaće životinje, a složenica kao celina je pleonastična. Donedavno nisu postojale ni složenice poput *vil/laks* 'divlji losos', *papir/avis* 'papirne novine', *papir/brev* 'pismo na papiru', te *bolig/telefon* ili *fast/telefon* 'fiksni telefon', sve dok materijalno čovekovo

okruženje nije iznedrilo entitete koji su se morali imenovati tako da opšta kategorija *laks* 'losos' (koji se uvek pecao u divljini), *avis* 'novine' (koje su uvek bile štampane na papiru), *brev* 'pismo' (koje se uvek pisalo ili kucalo na papiru) ili pak *telefon* (koji je uvek bio povezan žicom) mogu sadržati minimalno dva inkompatibilna podpojma i tako obrazovati kategoriju. Imenice *villaks*, *papiravis*, *papirbrev* i *fasttelefon* nastale su sekundarno u odnosu na novoimenovane pojmove *oppdrettslaks*, *elektronisk avis/e-avis, e-brev* i *mobiltelefon*.

Iako se u kontekstu semantičke klasifikacije složenica slabo govori o neoklasičnim i konfiksnim složenicama, budući da one čine perifernu supklasu na interfejsu slaganja i izvođenja, važno je napomenuti da one takođe dominantno pripadaju ovoj semantičkoj supklasi.

Posebnim tipom determinativnih složenica smatraju se **rekcijske složenice** (nem. *Rektionskomposita*), u literaturi na engleskom jeziku tradicionalno poznate kao sintetičke složenice (eng. *synthetic compounds*). To su determinativne složenice sa posebnim odnosom između odredbe i jezgra, koji je zasnovan na rekciji, odn. sintaksičkoj zavisnosti jedne konstituente od druge (Donalies 2007: 45). Takve su, na primer, da. *rente/betaling* 'plaćanje kamate', *oste/fremstilling* 'proizvodnja sira', *vej/udvidelse* 'proširenje puta'; no. *bolig/bygging* 'izgradnja stanova', *luft/forurensning* 'zagađenje vazduha', *egge/deler* 'secko za jaja'; šv. *cellulosa/produktion* 'proizvodnja celuloze', *brev/skrivare* 'osoba koja piše pisma', *ros/blomning* 'cvetanje ruža'.

Iako ih skandinavski autori ne imenuju nikakvim posebnim terminom, u mnogim prikazima uočava se razdvajanja „običnih" složenica sa strukturom N + N od onih kojima je jezgro deverbalna imenica (Thorell 1981, Ørsnes 1996). Upravo su to one složenice kod kojih Torel primenjuje sintaksički kriterijum, proglašavajući jezgro predikatom, a odredbu subjektom, objektom ili adverbijalom (Thorell 1981: 41). Reč je o tome da se njihove parafraze zasnivaju na parafrazi sa genitivskim atributom (subjekatski/objekatski genitiv), na parafrazi sa infinitivskom sintagmom, a česte su i parafraze u obliku rečenice:

(29) a. (da.) *osteproduktion* → produktion af ost / ostens produktion / det at producere ost / nogen producerer ost
b. (no.) *luftforurensning* → forurensning av luft / luftens forurensning / det å forurense luften / noen forurenser luften

c. (šv.) *rosblomning* → blomning av rosor / rosornas blomning / rosor blommar

Za semantiku rekcijskih složenica je karakteristična interpretacija zasnovana na tome što deverbalna imenica, najčešće *nomen actionis* ili *nomen agentis / nomen instrumenti*, nasleđuje argumente svoje tvorbene osnove. Njihovo značenje je predvidivo u poređenju sa složenicama kojima jezgro nije deverbalno, jer između komponenata vlada struktura između argumenta i predikata. U nominalnoj odredbi se tipično realizuju semantička uloga agensa (primer 30a), pacijensa (primer 30b) i instrumenta (primer 30c):

(30) a. (da.) *ammoniakfordampning* 'isparavanje amonijaka', (no.) *håndskjelving* 'drhtanje ruku', (šv.) *brukarbetalning* 'korisnička pretplata'
b. (da.) *huskøb* 'kupovina kuće', (no.) øldrikker 'pivopija', (šv.) *bussförare* 'vozač autobusa'
c. (da.) *insulinbehandling* 'insulinska terapija', (no.) *knivdrap* 'ubistvo nožem', (šv.) *jästbakning* 'mešenje sa kvascem'

3.2.2.2 Koordinativne složenice

Koordinativne složenice, poznate u skandinavističkoj literaturi još i kao **kopulativne složenice** (te još kao *aditivne* ili *konjunktivne* složenice) čine posebnu supklasu i formalno i semantički zato što zapravo imaju dva jezgra. One su po pravilu endocentrične, a za semantiku je karakteristična jednaka važnost obe konstituente: referent složenice u jednakoj meri poseduje oba kvaliteta. Pridev *sursød* (da.) / *sursøt* (no.) / *sötsur* (šv.) označava osobinu nečega što je u isti mah i slatko i kiselo (na primer, miris ili ukus). One se mogu parafrazirati parataktičnom konstrukcijom sa veznikom *og*/*och*, otuda i naziv kopulativna/koordinativna složenica.

Za razliku od drugih supklasa, za kopulativne složenice je karakteristična pripadnost obe konstituente istoj vrsti reči, na primer, N + N: da. *had-kærlighed*, *køkken-alrum*, no. *dikterkomponist*, *marksist-leninist*, šv. *författaren-journalisten,* ili pak A + A: da. *sort-hvid, marxistisk-leni-*

nistisk, tæt-lav; no. *evangelisk-luthersk, dumsnill, rundpen*; šv. *blågul*[68], *dövstum, fulsnygg*. Česte su među složenim proprijumima poput *Slesvig-Holsten*, *Lolland-Falster*, *Danmark-Norge*, *Per-Erik*, *Anne-Lise*, a i složeni brojevi poput da. *enogtyve*, no. *nittini* ili šv. *trettiofem* ubrajaju se među kopulativne složenice. Iako su semantički u principu simetrične[69], dolazi do leksikalizacije redosleda, up. no. *sursøt*: **søtsur*, šv. *dövstum:* **stumdöv*. I same mogu da ulaze u nove složenice, čija se odredba tada posmatra kao naporedna sintagma, up. da. *brændstof-luftblanding*, no. *opp-ned-kake*, šv. *Sverige-Norgeavtal*.

Iako nisu produktivne poput determinativnih složenica, kopulativne ipak u indoevropskim okvirima zadaju nemalo brige lingvistima, čak i po pitanju terminologije. Neretko se za njih u literaturi koristi termin poreklom iz sanskritske gramatike, **dvandva**, kojim se onda tradicionalno imenuju sve one složenice čija je parafraza parataktična (Arcodia et al. 2010: 178), iako su 'prave dvandve' aditivne i koordiniraju dva elementa bez upućivanja na bilo koji od njih, već na hiperonim koji skupno izražavaju. Na taj način i skandinavske kopulativne složenice predstavljaju 'pseudodvandve', budući da iskazuju dva svojstva koja se vezuju za istog referenta odnoseći se na dva hiponimska pojma. One prema terminologiji M. Haspelmata zapravo pripadaju *apozitivnim složenicama* (eng. *appositional compounds*), budući da prema njemu u indoevropskim jezicima pravih koordinativnih složenica i nema (Haspelmath & Sims 2010: 141).

[68] Kod složenica koje označavaju boje valja biti obazriv, pošto složenica čije obe konstituente označavaju boje ne mora biti uopšte koordinativna. Pridev *blågul* je koordinativna složenica u švedskom jeziku budući da je primarna asocijacija zastava, i s tim u vezi se nešto može poimati kao u istoj meri plavo i žuto; za danski i norveški jezik reč je o determinativnoj složenici koja se odnosi na nešto žuto sa primesama plavog. Isto tako je no. *rødgrønn* koordinativna složenica kada se nađe u sintagmi *rødgrønn regjering* 'crvenozelena vlada' jer se odnosi na drugu vladu Jensa Stoltenberga (od 2005. do 2013.g.) u kojoj su se kao koalicioni partneri našli Radnička partija (*Arbeiderpartiet*), Socijalistička levica (*Sosialistisk Venstreparti*) - samoproklamovana kao crvena i Partija centra (*Senterpartiet*) - samoproklamovana kao zelena.

[69] Kristine Remer i Brigite Macke raspravljaju o suštinskoj koordinaciji konstituenata, pozivajući se na nekoliko autora koji tvrde da nije uvek reč o naporednoj strukturi, već da se u mnogim složenicama koje se tradicionalno podvode pod kopulativne zapravo radi o dominaciji jedne od konstituenata. Postavlja se pitanje da li, na primer, reč *Dichterkomponist* treba interpretirati kopulativno kao 'eine Person, die sowohl Dichter als auch Komponist ist' ili pak kao 'Komponist, der auch Dichter ist' (Römer & Matzke 2005: 80–81).

3.2.2.3 Posesivne složenice

Posesivne složenice su najobimnija supklasa semantički egzocentričnih složenica, ali svakako valja voditi računa o tome da nisu sve egzocentrične složenice posesivne. U egzocentrične složenice ubrajaju se i tzv. *imperativne složenice*, poput da. *tagfat* 'šuga (igra)', *hugaf* 'mrgud', no. *svingom* 'ples', *krypinn* 'sobica', šv. *förgätmigej* 'nezaboravak', *farväl* 'zbogom/oproštaj' ili pak čitav niz neimenovanih, u manjoj ili većoj meri leksikalizovanih metaforičnih složenica poput da. *guldknap* (< *guld* 'zlatan' + *knap* 'dugme') '(žuti) vratić', no. *prestekrage* (< *prest* 'sveštenik' + *krage* 'kragna') 'bela rada' ili šv. *språkgroda* (< *språk* 'jezik' + *groda* 'žaba') 'lapsus'.

Posesivne složenice (da. **possessivsammensætning**, no. **possessiv sammensetning**, šv. **possessivsammansättning/possessiv sammansättning**) tradicionalno se nazivaju, koristeći opet sanskritski termin, **bahuvrihi** složenicama (da/no/šv. **bahuvrihi-komposita**): bahuvrihi znači 'mnogo pirinča' i označava osobu koja je bogata, tj. ima mnogo pirinča[70]. Otuda i termin posesivnost, jer označavaju pre svega ljude, životinje i biljke preko njihovih osobina, odnosno kao entitete koji poseduju kakvu osobinu. Tako da. *silkehale* nije 'rep od svile/svileni rep', već ptica koja ima rep koji kao da je svilen ('svilorepa kugara'); no. *dumskalle* 'glupan' nije 'en dum skalle' ('glupa lobanja') već osoba koja ima glupu glavu ('en som har dum skalle'), a šv. *gråben* nije 'ett ben som är grått' ('noga koja je siva'), već eufemizam za vuka, dakle za životinju koja ima sive šape.

Ova podgrupa se formalno ne razlikuje od klasičnih determinativnih složenica, budući da prva konstituenta semantički modifikuje drugu, a Torel ih formalno čak i svrstava u determinativne (Thorell 1981: 43–44). Ono što ih razlikuje jeste semantička interpretacija, s obzirom na to da se u parafrazi kao upravna reč ne pojavljuje jezgro složenice (up. da. *rødhals* → 'fugl med rød hals'), te da su zasnovane ili na metonimijskom odnosu ili odnosu sinegdohe, *pars pro toto*, gde deo (najčešće deo tela/odeća) predstavlja celinu (čoveka/životinju/biljku). Posesivne složenice nisu velika grupa složenica u skandinavskim jezicima u poređenju sa de-

[70] Kako derivatolozi ukazuju, korišćenje sanskritskog termina ni na ovom polju nije bez problema. sanskritski termin bahuvrihi se koristio da označi samo posesivne složenice, ali je u zapadnjačkoj literaturi opseg termina toliko proširivan da se neretko koristi da označi sve egzocentrične složenice (Andreou & Ralli 2015: 164–165).

terminativnim složenicama, ali ih svakako treba razlikovati od drugih egzocentričnih složenica koje označavaju slične entitete, ali su bazirane na metaforičnom odnosu, kao što su na primer da. *dovenlars* 'lenjivac', no. *reddhare* 'zec/plašljivac', šv. *charmtroll* 'slatkiš/slatko dete'. Pod posesivne složenice u skandinavskim jezicima mogu se podvesti, na primer, da. *korsnæb* ('(ptica) krstokljun'), *næsehorn* ('nosorog'), *bonderøv* ('seljober'), *snobberøv* ('snob'), *drukmås* i *drukkenbolt*, ('pijandura'), *dummerhoved* ('tupan'), *vendekåbe* ('preletač'), *blegansigt* ('belac/bledoliki'), *torskehoved* ('glupan'), *løgnhals* ('lažov'); no. *rødstrømpe* ('feministkinja'), *tusenbein* ('stonoga'), *blåstjert* ('sibirska plavorepka'), *svartbak* ('crni galeb'), *brunrot* ('(biljka) strupnik'), *firblad* ('(biljka) Petrov krst'), *slukhals* ('halapljivac'), *slikkmunn* ('sladokusac'), *kjøtthue* ('glupan'); šv. *blekansikte* ('belac/bledoliki'), *bleknos* ('bolešljiva osoba'), *rödskinn* ('crvenokožac'), *girigbuk* ('škrtica'), *slughuvud* ('lukava/pametna osoba'), *brunskjorta* ('nacista'), *svartskjorta* ('crnokošuljaš/fašista'), *svartrot* ('crni koren'), *gaphals* ('galamdžija') i *sidensvans* ('svilorepa kugara'). Posesivne složenice česte su kao deskriptivna lična imena i nadimci, kao, na primer *Rødhætte/Rødhette/Rödluvan* (Crvenkapa), *Fedtmule/Langben/Långben* (Šilja), *Harald Blåtand/Blåtann* (Harald Plavozubi), *Svend Tveskæg/Svein Tjugeskjeg/Sven Tveskägg* (Sven Rašljobradi), *Magnus Barfod/Berrføtt/Barfot* (Magnus Bosonogi) i *Pippi Langstrømpe/Långstrump* (Pipi Duga Čarapa).

3.3 Transparentnost značenja i leksikalizacija

Polazeći od toga da je broj novostvorenih složenica u skandinavskim jezicima praktično nepregledan, da ih maternji govornici sa lakoćom tvore, interpretiraju i samostalno upotrebljavaju, te da se veliki broj endocentričnih determinativnih složenica veoma lako može parafrazirati, neretko se polazi od pretpostavke da je semantički sadržaj većine složenica lako razumeti. Takve složenice se nazivaju **rækkedannelser** (da.), i po definiciji predstavljaju složenice čije značenje proističe iz značenja delova i koje se lako mogu parafrazirati (Becker-Christensen & Widell 2003: 129–130). To znači da su takve složenice **transparentne** (da/no/šv. *transparent*; da. *gennemsigtig*, no. *gjennomsiktig*, šv. *genomskinlig*), i da je značenje složenice kao celine predvidivo na osnovu značenja njenih

delova, kao što smo prethodno navodili kod prototipičnih primera endocentričnih složenica. Na prvi pogled zaista nema ničeg što bi omelo interpretaciju leksema *fiske/ben* (da.) 'riblja kost', *hus/tak* (no.) 'krov kuće' ili *gottis/affär* (šv.) 'prodavnica slatkiša'. Interpretacija složenica je **motivisana**, dakle, na osnovu značenja delova se izvodi značenje složenice, za razliku od nemotivisanosti simpleksa kao što su *fisk*, *ben*, *hus*, *tak* ili *affär*. Pa ipak, čak i kod ovakvih složenica koje se tradicionalno smatraju transparentnim, uočavamo da se u interpretaciji u najmanju ruku mora aktivirati ono znanje o jeziku i svetu koje nam govori da je kod lekseme *ben* aktualizovana semantička realizacija 'kost', a ne 'noga', kod lekseme *tak* realizacija 'krov', a ne 'plafon', a kod lekseme *affär* značenje 'prodavnica', a ne 'posao/transakcija' ili 'afera'.

3.3.1 Transparentnost i kompozicionalnost

Složenice nisu lake za tumačenje, čak ni one kvazitransparentne, i zahtevaju mnogobrojna predznanja, od znanja o jezičkom sistemu do aktiviranja znanja o vanjezičkoj stvarnosti, uključujući i poznavanje kulture određene jezičke zajednice. Jan Svanlund u studiji posvećenoj etabliranju značenja složenica navodi najvažnije faktore koji utiču na motivisanost značenja tvorenica: (1) značenje prostih reči koje čine konstrukciju, (2) poznavanje obrasca sličnih vrsta tvorbe (3) opšte znanje o jeziku, pod šta podvodi i poznavanje obrazaca semantičkih transformacija koje učestvuju u proširivanju značenja, (4) poznavanje jezičkog okruženja u kom se reč etablira, (5) poznavanje toga koje oblasti saznanja članovi tvorenice aktiviraju, (6) znanja koja aktiviraju situacije u kojima se data tvorenica primenjuje, (7) poznavanje diskursnih obrazaca kojima se navedene situacije odlikuju (Svanlund 2009: 15). Ajzenberg sažeto ukazuje na saznanja do kojih su došli derivatolozi, i u vezi s tim iznosi više zanimljivih zapažanja. Kao prvo, on ukazuje na to da je kod svih složenica zapravo reč o manje ili više leksikalizovanim rečima koje već imaju svoja ustaljena značenja za koja autori onda pretpostavljaju da je to njihovo „pravo", prirodno značenje, i koje se stoga shvata kao datost. Ipak, istraživanja su pokazala da je svaka složenica podložna većem broju interpretacija, budući da se u njima komponente mogu javljati u više semantičkih realizacija, i ukazuje na istraživanje Hartmuta Ginthera iz 1981. godine, u kom su kombinacije po

14 odredaba i jezgara iz osnovnog leksičkog fonda davale skoro 200 mogućih interpretacija (Eisenberg 2004: 229). Osim toga, Ajzenberg smatra da i kontekst ponešto govori o mogućoj interpretaciji, up. nem. *Fabriknagel*. Kontekst ovde podrazumeva aktiviranje određenih frejmova koji su najpogodniji za interpretaciju, pri čemu reč *Fabrik* prvo asocira na mesto gde se nešto proizvodi (kao što i reč *Sohn* 'sin', budući relacionog karaktera, upućuje na ono tumačenje značenja koje podstiče interpretaciju 'nečiji sin') (Eisenberg 2004: 230).

O važnosti poznavanja konteksta za interpretaciju interne strukture složenica svedoče sledeći primeri, u kojima se u parovima reči kao odredbe javljaju iste lekseme, ali je odnos između odredbe i jezgra drugačiji. U švedskim složenicama *mamma/ledighet*[71] i *barn/ledighet* kao jezgro se javlja imenica *ledighet* 'bolovanje', a poznavanje šireg konteksta nalaže da obe reči treba interpretirati kao porodiljsko bolovanje, iako se kao odredbe pojavljuju konverzivni antonimi *mamma* 'mama' — *barn* 'dete'. Dakle, u oba slučaja majka ide na bolovanje, druga složenica se ne tumači kao odsustvo deteta, i govornik uspešno interpretira odnos u prvoj složenici kao rekcijski odnos, a u drugoj odredbu kao uzrok. Isto tako i sa da. *dame/sko* 'ženske cipele' : *læder/sko* 'kožne cipele', dakle, namena u odnosu na materijal, kao i u no. *dame/skinnhansker* 'ženske kožne rukavice' : *lammeskinn/hansker* 'rukavice od jagnjeće kože', gde poznavanje konteksta u kom se ne prave rukavice od 'damske kože' nalaže i dve različite granice između odredbe i jezgra (up. i parafraze *dameskinnhansker* → 'skinnhanser for damer/kvinner', prema *lammeskinnhansker* → 'hansker av/i lammeskinn').

Nasuprot tome, postoji i određeni broj složenica koji može biti dvosmislen, upravo zbog toga što jedna kombinacija konstituenata ne nalaže nužno jednu jedinu interpretaciju. Tako no. *tenårings/mor* može biti i majka tinejdžera (koja ima dete koje je tinejdžer) i majka tinejdžerka (koja je sama tinejdžer), a šv. *bensin/dunk* može biti i kanister za benzin (posuda) ili kanister benzina (količina). Složenica poput da. *mammut/udstilling* može se tumačiti kao izložba mamuta (na primer, u kontekstu *mammutudstilling på Zoologisk Museum*), ali i kao velika („mamutska") izložba, pri čemu se odredba *mammut-* u ovom slučaju inter-

[71] U novije vreme preinačena u administrativno i politički korektnije *föräldraledighet* ili *mamma- och pappaledighet*.

pretira kao intenzifikator. O takvom novom značenju ove lekseme govore složenice u kojima se ona pojavljuje kao veoma produktivna odredba, up. *mammutroman*, *mammutserie*, *mammutbog*. Leksema *båd* 'brod/čamac' pojavljuje se kao jezgro mnogobrojnih složenica u kojima odredba većinom određuje vrstu brodića/čamca ili njegov pogon (da. *passagerbåd* 'putnički brod', *fragtbåd* 'teretni brod', *motorbåd* 'motorni čamac', *robåd* 'čamac na vesla', *sejlbåd* 'jedrenjak/jedrilica'i dr.), dok se u jednom broju složenica ova leksema pojavljuje u svom sekundarnom značenju 'kriška', dakle, značenju nastalom metaforom po obliku, kao što su *citronbåd* 'kriška limuna', *kartoffelbåd* 'krompir u kriškama', *tomatbåd* 'kriška paradajza', *appelsinbåd* 'kriška pomorandže' ili pak *lakridsbåd* 'bombone od lakrica u obliku čamca'. Ipak, iako su i ove složenice leksički etablirane, ništa se ne protivi dvostrukom tumačenju složenice *appelsinbåd* kao (a) 'kriška pomorandže' i (b) 'brod koji prevozi pomorandže', u skladu sa našim vanjezičkim iskustvom broda kao prevoznog sredstva kojim se može prenositi kakav tovar. Uporedi i da. *fiskedag* sa dva već etablirana i leksikografski zabeležena značenja, oba motivisana: (a) dan kad se jede riba (sa strukturom N + N), i (b) dan za pecanje (sa strukturom V + N). Up. i primere koje iznosi Ersnes, govoreći o tome kako zapravo nema granica u mogućnosti interpretacije: *kaffe/pause* → 'en pause til at drikke kaffe' : *trænings/pause* → 'en pause fra at træne' (Ørsnes 1996: 25).

Ajzenbergova i naša zapažanja ovde svakako podrazumevaju složenice koje su već postale stabilni deo leksikona nekog jezika, tj. udaljili se od *okazionalne* tvorenice. Svaka složenica koja je deo leksikona zapravo je već prošla kroz *prvu fazu leksikalizacije* prema norveškoj lingvistkinji Kristin Baken, koja se intenzivno bavila proučavanjem leksikalizacije složenica iz dijahronijske perpektive. U trenutku svog nastajanja složenica ima kompoziciono značenje, tj. značenje celine je proizvod značenja delova. Ona nastaje u određenom kontekstu, odnosno kao celina ima specifičnu referencu koja se u procesu etabliranja gubi (Bakken 1995: 29). Na taj način prva faza leksikalizacije predstavlja **konvencionalizaciju** spontanog rezultata i tumačenje više ne zavisi od neposrednog konteksta. Dakle, čak i za one složenice čije se značenje smatra transparentnim mora se ustvrditi da su leksikalizovane u minimalnom stepenu čim imaju jasno utvrđenu interpretaciju, i stoga naziv kvazitransparentan.

Danska složenica *fiskebil* 'auto za ribu' ima transparentno značenje u tom smislu što je reč o interpretaciji jezgra kao vozila kojim se u skladu

sa iskustvom i znanjem o svetu nešto prevozi, u ovom slučaju riba. Reč je, dakle, o transparentnosti zasnovanoj na habitualnoj interpretaciji lekseme *bil* (up. i Benczes 2006: 31–32). Znanje o svetu obezbeđuje interpretaciji kulturološki kontekst u kom govornik i primalac dele iskustvo na osnovu kog znaju da se ovakvim automobilom najčešće dovozi riba i iz njega prodaje, najčešće na lokalu, i da dolazi u određeno vreme, kao i mnoga druga vozila koja prevoze namirnice (up. na primer i *ostebil*, *mælkevogn*). Dakle, interpretacija složenice je zapravo uslovljena i konvencionalizovana; da to nije slučaj, ista kombinacija konstituenata bi se zavisno od neposrednog konteksta mogla upotrebiti, na primer, da označi automobil na kom je naslikana riba, automobil u obliku ribe, automobil koji prevozi ljude na pecanje, jelo od ribe u obliku automobila i sl.

3.3.2 Tipični semantički odnosi između odredbe i jezgra

Nakon inicijalnih istraživanja, u kojima su starije gramatike tip odnosa između odredbe i jezgra svodile isključivo na atribuciju, potonji derivatolozi pokušali da svedu značenja na liste produktivnih značenja, i ovaj pristup se sreće u najvećem broju relevantnih obimnijih derivatoloških monografija (up. Söderbergh 1971, Levi 1978, Thorell 1981, Fleischer 1983, Ortner & Ortner 1984, Ortner et al. 1991, Fleischer & Barz 1992, Eisenberg 2004: 228).

U tradicionalnim prikazima fokus može biti na značenju odredbe ili na apstraktnom operatoru kojim se predstavlja odnos između konstituenata. Prema prvom pristupu odredba najčešće označava materiju, predmete, vreme ili mesto, i na osnovu njih se izdvajaju semantički tipovi kao što su:

(a) materijal (da. *jernrør*),
(b) mesto ili pravac (no. *fingerring*/*utenlandsreise*)
(c) vreme (šv. *vinterkläder*)
(d) namena (šv. *tvättpulver*)
(e) sredstvo (da. *håndvaske*)
(f) predmet bavljenja (no. *vinprodusent*)

Ovakvi su pristupi u Söderbergh (1971), Thorell (1981), Fleischer (1983).

Prema drugom pristupu reč je o formalnim operatorima poput ČINITI/PRAVITI (da. *kaffemaskine*), IMATI (no. *vindusrute*), UZROKOVATI (šv. *feberkramp*), U (da. *morgenmad*), OD (no. *solenergi*), ZA (šv.

tvättmaskin) i sl. (up. Levi 1978, Ørsnes 1996). Najrazrađeniju klasifikaciju daju Ortner & Ortner (1984) i Ortner et al. (1991) na materijalu nemačkog jezika. Na osnovu tih podataka ukratko ćemo predstaviti najfrekventnije tipove i podtipove semantičkih odnosa između konstituenata složenice u savremenim skandinavskim jezicima, budući da bi detaljnija analiza sama po sebi mogla biti predmet obimnije samostalne studije[72]. Imenovani odnosi se zasnivaju i na parafrazama semantičkog sadržaja i na semantičkim ulogama, veoma su detaljno analizirani, ali ni oni svakako nisu bez svojih mana, koje se prvenstveno tiču graničnih slučajeva.

3.3.2.1 Odnos jednakosti: ekvativne složenice

Pod jednakošću se ovde podrazumeva predikacija 'biti' u odnosu između odredbe i jezgra. U najširem smislu složenicama ovog tipa odgovara okvir 'B (koji je) A' ili obratno, 'A (koji je) B'. Ovo je izuzetno razuđen semantički tip, u kom se javljaju odnosi poput kvalifikacije, generalizacije, komparacije i supstitutivnosti, te pokazatelji oblika, mere ili dimenzije.

U *kvalifikativnim* složenicama odnos jednakosti je najbliži opštem okviru, a konstituente se semantički javljaju kao kvalifikaciona i kvalifikovana veličina (Ortner et al. 1991: 163). Primeri ovakvih složenica u skandinavskim jezicima bile bi, na primer, da. *filmkomedie, cheflæge, bestsellerroman, fribillet, negerkvinde*; no. *krydderplante, bagatellsak, nabokone, villand*, *proffsyklist*; šv. *amatörboxare, mjukplast, privatlektion, tvillingsbarn*, *pojkvän*.

Drugu produktivnu podgrupu čine *generalizovane* složenice, tj. one čije je jezgro toliko uopštene semantike da se značenje cele složenice ponekad graniči sa pleonazmom. Veoma često je reč o jezgru koje je hiperonim odredbene konstituente: da. *trævegetation, plastmateriale*, *rokokostil*; no. *rødfarge, lindetre, nappalær*; šv. *grönskaksplanta, brieost, diktkonst*. Ponekad su odredba i jezgro, pak, u sinonimskom odnosu, kao, na primer u no. *enkeltindivid*. U ovakve složenice mogu se ubrojiti i one skandinavske složenice čija su jezgra imenice sa značenjem 'proces', 'stanje' i 'aktivnost' koje poslednjih decenija grade veoma produktivne nizove,

[72] Ortner et al. (1991) su samo u delu posvećenom imeničkim složenicama analizirali nešto manje od 60 000 složenica.

često na granici pleonazma: da. *udviklingsproces*, *dvaletilstand*; no. *undervisningsprosess*, *utviklingsaktivitet*; šv. *testaktivitet*, *verksamhetsprocess*.

Treću grupu ekvativnih složenica čine *komparativne* složenice, kod kojih zapravo vlada interni metaforični odnos između odredbe i jezgra, pri čemu se jedna konstituenta shvata pomoću druge. Takve relacione složenice su, na primer, sledeće: da. *perlesukker*, *mandeløjne, spaghettistrop*; no. *marmorkake, blodappelsin, trompetsopp;* šv. *nålfiskar, sammetsröst, potatisnäsa*.

Značajnu podgrupu, veoma uočljivu, čine složenice koje Ortner et al. (1991: 224) nazivaju *figurativnim* zato što se odnos između jezgra i odredbe zasniva na formi ili pojavnom obliku neke materije. Ukoliko je reč o odnosu 'B je u obliku A', pod njega se mogu podvesti složenice poput da. *pulversuppe, spiralfjeder, skiveost*; no. *hodekål, stangselleri, bønnekaffe*; šv. *bitsocker*, *bladguld, klyftpotatis*. Pod odnos 'A je u obliku B' mogu se podvesti sledeće složenice: da. *hårlok, kakaopulver, smørklat*; no. *isklump, kålhode, brødsmule*; šv. *kolbrikett, vätskedropp, majsflingor*.

Može se izdvojiti i supklasa *specifikativnih* složenica, čija su jezgra većinom reči srodnog značenja, i koje podrazumevaju vrstu, tip, klasu ili sortu nečega. Takve su, na primer, složenice poput da. *hunderace, æblesort, hudtype*; no. *bilmerke, kakeslag, dyreart*; šv. *vinsort, ordklass, växttyp*.

Kao poslednju supklasu ekvativnih složenica navešćemo *apelativne složenice*, koje se mogu zasnivati ili na odnosu 'ime : nosilac imena' ili na odnosu 'iskaz : oblik iskaza'. Prvoj supklasi pripadaju one složenice kojima je odredba proprijum (up. poglavlje 2.2.2.2.2), a jezgro apelativ, a zasnivaju se na parafrazi 'B se zove A'. Takve su složenice poput da. *Fortran-sprog*, *Øresundsbron*, *Oscar-pris*; no. *Vikgården*, *Oslofjord*, *Dagsrevyen-sending*; šv. *Ångermanälven, Nämforsen, Doktor Zjivago-film*. Mnoge od njih nisu uzualizovane[73]. Drugoj supklasi pripadaju one imeničke složenice kojima odredba predstavlja iskaz, a jezgro je imenica koja predstavlja metakomentar navedenog iskaza (Ortner et al. 1991: 193), kao, na primer, da. *hurraråb*, no. *godmorgen-hilsen*, šv. *bravorop*.

[73] Osim toga, odnos ovog tipa se ne realizuje uvek putem slaganja (no. *Sorgenfrigate* : *Henrik Wergelands gate*, šv. *Indalsälven : Göta älv*).

3.3.2.2 Odnos sadržavanja: supstancijalne složenice

Supstancijalne složenice čine semantički relativno ujednačenu klasu u odnosu na prethodnu, i u njima vlada odnos sadržavanja ili konstitutivnosti, u tom smislu da je odredba konstitutivni deo sadržaja jezgrene konstituente.

Veliku supklasu supstancijalnih složenica čine *konstitutivne složenice* koje označavaju različite vrste kompleksa ili celina, kao što su na primer odnos 'element : kolektiv', 'masa/element : količina' ili pak 'masa/element : konfiguracija'. Njihova jezgra su mahom iz semantički srodnih grupa reči u opštem značenju 'kompleks'. U takve složenice mogu se ubrojiti da. *pigeklasse*, *ammunitionsdepot*, *digtcyklus*, *vandmængde, snelag*; no. *planterike, veisystem*, *tåkesky, melforråd, ulveflokk*; šv. *sillstim, djurvärld, fårskock, ordförråd, fiendehop*.

Drugu supklasu čine *supstancijalne složenice u užem smislu* (Ortner et al. 1991: 260). To je odnos sadržavanja koji kao frekventan pominju svi skandinavski autori u kraćim pregledima, imenujući ga kao 'sadržaj' ili 'materijal' (Söderbergh 1971: 24, Thorell 1981: 42). Između konstituenata vlada odnos 'B je od A'/'B se sastoji od A' u tom smislu da odredbena konstituenta predstavlja materijal ili supstancu, a jezgrena konstituenta veličinu koja se od navedenog materijala sastoji[74], ili što je češće, proizvod od datog materijala. U supstancijalne složenice ubrajaju se da. *runealfabet* / *leverpostej, nylonstrømpe, gummibold, træbord, tintallerken*; no. *trerettersmeny* / *marsipangris, ullkjole, betongvegg, pelskåpe, jernplate*; šv. *snölavin* / *frottéhandduk, guldring, lädersko, glassruta*, *tegeltak*.

3.3.2.3 Odnos karakterizacije: kvalifikativne i posesivne složenice

Ovaj odnos obuhvata dve velike grupe imeničkih složenica koje opisuju Ortner et al. (1991). Za razliku od ekvativnih složenica, kod kojih se između konstituenata uspostavlja predikacija 'biti', kod kvalifikativnih i posesivnih složenica između konstituenata postoji predikacija 'imati'. To su složenice čija semantika izražava kvalifikaciju (nem. *Kennzeichnungskomposita*) i pripadnost (nem. *Zugehörigkeitskomposita*). Iako se obe grupe grana-

[74] Granica ovakvih složenica može biti nejasna, te ih je ponekad teško razgraničiti od složenica sa semantikom 'kolektiv' i od složenica sa semantikom 'količine'.

ju u znatan broj podgrupa i mogu se analizirati zasebno, u ovom odeljku ih posmatramo skupno jer razvijaju paralelne nizove semantičkih odnosa kao u ogledalu, te ih ovde posmatramo u skraćenoj verziji koju iznosi Ortner (1997).

Prva velika supklasa predstavlja odnos 'deo : celina', a dijagnostički okvir u grupi ornativnih složenica čini parafraza 'B ima A (kao deo)', dok se kod partitivnih složenica kao dijagnostički okvir postavljaju parafraze 'A ima B' / 'B pripada A'.

Ornativne složenice imenuju određenu veličinu prema kvalitetu koji je njen deo, odnosno koji poseduje i kojim se odlikuje, i prema tradicionalnom nazivu može se primeniti na sve odnose koji podrazumevaju „ukrašenost" kakvim kvalitetom (posedovati, sadržati, biti nečim presvučen/namazan/pokriven/okružen/povezan i sl.). Prototipične ornativne složenice su, na primer, da. *æblekage, vitaminpræparat, fjerhat, poppelallé;* no. *valmueboller*, *fløtekake*, *kromstål, hovdyr*; šv. *grusplan*[75]*, mandeltårta*, *pendelur*. Prema ovom skraćenom pristupu, u ornativne složenice ubrajaju se i one u kojima se javlja opštiji odnos 'deo : celina', te 'osobina : nosilac osobine'. U prve spadaju one poput da. *hælesko*, no. *tutekanne*, šv. *kragskjorta*. U drugu supklasu ubrajaju se, na primer, da. *luksusbil*, *succesforfatter*; no. *velstandsfamilie, trestjerners-hotell;* šv. *kvalitetsvin*, *glansläder*.

U podgrupu *partitivnih složenica* ubrajaju se one koje određenu veličinu imenuju prema njenom odnosu sa nadređenom veličinom. Paralelno odnosima koji vladaju kod ornativnih složenica, u ovu supklasu ubrajaju se složenice sa odnosima 'celina : deo'[76], 'nosilac osobine : osobina', pa

[75] Ponekad zavisi od interpretacije da li je ornativna ('prekriven šljunkom'), ili je supstancijalna ('od šljunka') ili pak ekvativna ('šljunak čini teren'). Isto tako se primer tipa no. *jordbærsyltetøy* 'džem od jagoda' tumači supstancijalno, a ne ornativno ('džem sa jagodama') jer se jagode shvataju kao masa.

[76] U korpusu na kom su radili naučnici iz Insbruka ova supklasa čini 5% ukupnog korpusa složenih imenica i time je druga supklasa po veličini (Ortner 1997: 36). Prototipičnih složenica koje ilustruju odnos 'deo:celina' ima daleko manje budući da se pod odnosom celine i dela uvek posmatra inherentni deo date celine. S obzirom na to da odredba bliže specifikuje jezgro, možemo samo pretpostaviti da je verovatno manje izgledno da će se kakva veličina bliže određivati ili ograničavati putem dela koji joj po uzusu pripada (up. no. *bukseben* 'nogavice pantalona', ali **benbukse(r)* 'pantalone s nogavicama'). U vezi s tim up. i složene/složeno-izvedene primere tipa *enarmet* (poglavlje 4.2).

čak i 'kolektiv : član' (Ortner 1997: 37). Takve su složenice da. *barnefod*, *skohæl*, *bildør*, *hårfarve*[77], *fagforeningsmedlem*; no. *bukseben*, *skjortekrage*, *dørhåndtak*, *vinkvalitet*, *stortingsrepresentant*; šv. *grytöron*, *skospets*, *trädrot*, *vattentemperatur*, *partiledare*.

Druga celina u okviru odnosa karakterizacije predstavljena je složenicama koje označavaju vlasnički odnos, te su i one suštinski posesivne, ali u smislu neinherentnog posedovanja (Ortner 1997: 38). S jedne strane se nalaze složenice koje imenuju određenu veličinu prema onome što poseduje, nosi ili ima na raspolaganju, kao na primer da. *brillepige*, no. *kjoledame*. S druge strane se nalaze *benefaktivne složenice*, koje određenu veličinu imenuju prema njenom nosiocu, primaocu, korisniku i sl. Takve su, na primer, složenice poput da. *klubejendom*, no. *jentebriller*, šv. *statsbudget*.

3.3.2.4 Referencijalne složenice

Pod referencijalnim složenicama se posmatraju one složenice kod kojih se na mestu odredbene konstituente javlja semantička uloga tema ili sadržaja, a odnos između odredbe i jezgra zasniva se na metanivou ('radi se o', 'bavi se', 'tiče se'). Referencijalne složenice mogu biti usmerene ka temi ili ka cilju. Tematski usmerene su, na primer, da. *formlære, rytterstatue, ridderroman*; no. *religionsvitenskap, forsvarsloven, bokanmeldelse*; šv. *språkkonferens, facklitteratur, klimatdebatt*, dok se u ciljno orijentisane ubrajaju složenice poput da. *Dreyfus-sag*, no. *tilbake-til-naturen-trend*, šv. *tentaångest*. Kod ovog tipa referencijalnih složenica usmerenost je nelokalnog tipa i podrazumeva imenovanje ciljno orijentisanih procesa.

3.3.2.5 Temporalne složenice

Temporalne složenice čine značajnu supklasu imeničkih složenica čija odredba specifikuje vremenski okvir egzistencije jezgrene konstituente, a jezgro složenice označava i aktivnost, proces, događaj, aficirani objekat, pojavu ili predmet. Pod vremenom se ovde veoma široko posmatraju i punktualnost i trajanje u vremenu. U različitim kombinacijama punk-

[77] U primarnom značenju 'boja kose', ne 'boja za kosu'/'sredstvo za bojenje kose'.

tualnosti i durativnosti sa entitetima i događajima se u temporalne složenice u skandinavskim jezicima ubrajaju složenice poput da. *månedspenge, ferierejse, sommerkål, eftermiddagskaffe, forpremiere*; no. *dagskort, døgnflue, vinterdvale, fritidsaktivitet, nattvakt*; šv. *förstamajstal, aftonstjärnan, veckomarknad, Oktoberrevolutionen, eftermiddagssömn*.

3.3.2.6 Lokativne složenice

Kod lokativnih složenica odredba specifikuje mesto na kom se odvija, vrši određena radnja, na kom postoji ili se nalazi određeni entitet ili specifikuje situaciju koja je za određeno mesto karakteristična. I pojam mesta, kao i prethodno pojam vremena, ovde treba shvatiti i kao situativnost i direktivnost. Značenje lokativnih složenica zbog većeg broja semantičkih parametara kojima se odlikuju kako odredba, tako i jezgro može biti kompleksno. Ovde ćemo se zadovoljiti samo time da navedemo nekoliko složenica koje se mogu podvesti pod lokativni tip. Takve su, na primer sledeće složenice: da. *stuepalme, vejskilt, indefodbold, eksilcubaner, havluft, skovvandring*; no. *gatekafé, vindusplass, markjordbær, skogstroll, skulderveske*; šv. *storstadsbarn, trädgårdsplanta, fjällräv, gatlykta, ansiktsmask, månfärd*.

3.3.2.7 Kondicionalne, kauzativne i konsekutivne složenice

Ove složenice čine veliku grupu u kojoj vladaju uzročno-posledični odnosi i odnos uslovnosti. *Uslovne* ili *kondicionalne* složenice su najslabije diferencirana grupa jer da se zasnivaju na semantičkom odnosu u kom referent jezgra nastaje ili se odvija ukoliko dođe do ispunjenosti uslova koji označava odredba (’ako’, ’u slučaju’). One su stoga zapravo kondicionalno-okazionalne i semantički se parcijalno preklapaju sa kauzativnim složenicama (referent odredbe dovodi do nastanka referenta jezgra), a delimično i sa temporalnim složenicama (odvijanje jednog događaja u vremenu naznačenom drugim događajem), na primer, da. *nødhjælp* ’humanitarna pomoć’, doslovno: ’pomoć u nuždi’, no. *bursdagsgave* ’rođendanski poklon’ ili pak šv. *krigsfångenskap* ’ratno zarobljeništvo’.

Kauzativne složenice su one čija odredba izražava uzrok pojave, nastanka entiteta ili događaja označenog jezgrom složenice. Jezgra često označavaju proizvode ili različite tipove pojava, kao na primer da. *medlidenhedsdrab*, *kærlighedssorg*, *trafiklarm*; no. *blekkflekk, hvitløksstank, fotspor*; šv. *solsken, bilutsläpp, ljuslåga*.

Posledične složenice, ili *konsekultivno-kauzativne*, jesu semantičko ogledalo kauzativnih složenica jer obe supklase identifikuju fenomene iz istog, uzročno-posledičnog polja, samo uz različitu perspektivizaciju. Kod posledičnih složenica odredba izražava posledicu do koje dovodi referent označen jezgrenom komponentom, kao na primer u sledećim složenicama: da. *ulykkesbil*, *dannelsesrejse*; no. *slankekur*, *abortpille*; šv. *doftljus*, *sovmedicin*. Posledičnim složenicama mogu se smatrati i *prohibitivne složenice*, kod kojih jezgro imenuje sredstvo ili aktivnost koji sprečavaju nastanak događaja, stanja ili entiteta označenog odredbom: da. *hostsaft*, no. *rottegift*, šv. *malkula*.

3.3.2.8 Instrumentalne složenice

U instrumentalnim složenicama, kako im i ime kaže, odredba označava sredstvo ili instrument pomoću kog se vrši kakva radnja, uz čiju pomoć određeni entitet funkcioniše (aficiranost) ili pomoću kog nastaje (eficiranost). Takve su, na primer složenice poput da. *kølleslag*, *knivmord*, *damplokomotiv*; no. *saksangrep*, *nålebroderi*, *bilreise*; šv. *blyertskiss* (zapravo skraćeno od *blyertspenna*), *bensinmotor, jästbakning*.

3.3.2.9 Značenje pridevskih složenica

Značenje pridevskih i participskih složenica je u odnosu na značenje imeničkih složenica daleko slabije izdifrencirano, ali se kod njih takođe sreću značenja karakteristična za imeničke složenice, kako navode V. Flajšer i I. Barc (Fleischer & Barz 1992: 244). Autori koji su se detaljnije bavili značenjem pridevskih složenica, u ovom slučaju na materijalu nemačkog jezika, veoma često posmatraju njihovo značenje onako kako se realizuje eksterno, odnosno u sintagmatskom spoju složenog prideva sa imenicom, u kom pridev vrši funkciju preponiranog atributa (Ortner & Ortner 1984, Pümpel-Mader 1992). U takvim relacijama se značenje pride-

va posmatra u saigri sa eksternim referentom (’X’) koji poseduje osobinu označenu pridevom (’A’) modifikovanu na različite načine imeničkom, pridevskom ili glagolskom odredbom (’O’).

Veoma brojnu supklasu složenih prideva čine pridevi između čijih konstituenata vlada *gradacijski odnos*, koji se ponekad naziva i odnosom modifikacije[78], a pod kojim se zapravo posmatra gradacija prideva na internom semantičkom planu. Osobina A je u određenom stepenu osobina eksternog referenta X, up. da. *småfed, overfed*, šv. *halvtom*, *mellanstor*. Kao jezgra se često pojavljuju nazivi za boje, posebno u kontekstu relativno transparentnih tvorenica, i tada se pomoću pridevskih odredaba specifikuje stepen prisustva/odsustva boje ili njena nijansa. Takvi su, na primer, pridevi poput da. *lyserød*, no. *mørkegul*, šv. *marinblå*.

Drugi izuzetno produktivan model je onaj u kom vlada semantički *odnos komparacije*, i ovi pridevi se dominantno mogu parafrazirati poredbenim frazama poput da. *snehvid* → ’hvid som sne’. Eksterni referent X poseduje osobinu A, koja je tipična osobina imeničke odredbe. Takvi su, na primer, pridevi poput da. *krystalklar*, *hudfarvet*; no. *sylspiss, kullsvart*; šv. *vinröd*, *lavendelblå*. Među ovim pridevima mnogo je onih koji označavaju kakva konkretna fizička svojstva entiteta (boju, ukus, visinu, težinu, širinu, brzinu i sl.), up. da. *valnødstor*, *spejlblank*; no. *sukkersøt*, *blytung*; šv. *fjäderlätt*, *jättestark*. I među gradacijskim i među komparativnim postoji veliki broj onih kod kojih je interni semantički odnos zasnovan na metaforizaciji, te će više reči o njima biti u odeljku 3.3.3.2 (up. *højrød*, *bunnfalsk*, *djupsvart*).

Interna semantička struktura mnogih pridevskih složenica označava vremenske ili mesne odnose. *Temporalni odnos* u pridevskim složenicama može označavati i punktualnost i durativnost, i takve su, na primer, da. *nataktiv*, *aftenstille*, no. *morgengretten*, *daggammel*, šv. *morgonpigg*, *dagblind*. *Lokativni odnos* između odredbe i jezgra označava mesto (lokalno-situativno značenje), pravac (lokalno-direkcionalno značenje) ili pak krajnju tačku u prostoru (lokalno-dimenzionalno), kao u da. *skulderlang*, no. *verdensberømt*, šv. *knähög*. V. Flajšer i I. Barc izdvajaju kao posebnu supklasu *menzurativni odnos*, koji Ortnerovi nazivaju dimenzionalnim,

[78] Termin modifikacija nije u ovom kontekstu najbolje moguće rešenje budući da je celokupno determinativno slaganje modifikacija u širem smislu, tako da nam ovaj termin ne kazuje ništa o posebnosti ovog tvorbenog modela.

i on može deliti mnoge karakteristike sa prethodno imenovanim lokativno-dimenzionalnim značenjem, kao i sa temporalno-dimenzionalnim (Fleischer & Barz 1992: 244, Ortner & Ortner 1984: 149). Menzurativni odnos pretpostavlja prisustvo osobine A u određenoj identifikabilnoj meri, kao na primer da. *ugelang*, *meterhøj*; no. *kilometerlang*, *nattgammel*; šv. *milsvid*, *årsgammal*.

Značajnu grupu čine pridevske složenice u kojima vlada *kvalitativni odnos*, koji podrazumeva da eksterni referent X poseduje osobinu označenu imeničkom odredbom koja poseduje kvalitet A, ili pak X ima osobinu A, koja je ograničena obimom imeničke odredbe, up. no. *en karaktersvak leder* → 'en leder med svak karakter' / 'en leder som er svak i karakteren' (za parafrazu i diskusiju o tome da li je ovde reč o endo- ili egzocentričnim složenicama up. 3.1.3). Ovaj odnos M. Pumpel-Mader i dr. nazivaju *subjektivnim odnosom*, smatrajući da eksterna sintagmatska struktura označava nosioca osobine, i generalno odgovara referencijalnim složenicama sa kontekstualno uslovljenom predikacijom 'biti', up. da. *betydningsfast* → 'betydningen er fast', no. *karaktersvak* → 'karakteren er svak' (Pümpel-Mader et al. 1992: 32). Ovakve su složenice poput da. *hårfager, nyresyg, karakterfast*; no. *hudøm, nervesvak*, *trafikktung*; šv. *konturskarp, smärtintensiv, statushög*.

Kvalitativnom značenju su srodna ona značenja koja se u literaturi često nazivaju kauzativnim, konsekutivnim, konsekultivno-graduativnim, finalnim, limitativno-relacionim, a ovde bi svakako trebalo uvrstiti i privativna značenja. Kako naglašava Lipka (1967: 35), svi ovi podtipovi (skupno sa našim kvalitativnim) bitno se razlikuju od specifikativnog/intenzifikativnog/dimenzionalnog podtipa po tome što u njihovoj internoj semantičkoj strukturi vlada specifičan odnos imeđu odredbe (determinansa) i jezgra (determinatuma), u tom smislu što pridev u jezgru bez determinansa može biti semantički relativno prazan. Ovakvi tipovi pridevskih složenica zahtevaju i relativno složenije parafraze.

Pod *kauzativni odnos* podvodimo one pridevske složenice u kojima je odredba percipirani uzrok ili povod nastanka određene osobine imenovane jezgrom, kao u da. *søsyg*, *skamrød*; no. *tårevåt*, *reisetrøtt*; šv. *regnvåt*, *avundsjuk*.

Konsekutivno ili *finalno* značenje primetno je u onim pridevskim složenicama kod kojih odredba imenuje cilj ili rezultat (da. *tjenstvillig, allergifremkaldende*; no. *dryppvåt*, *stryketørr*; šv. *makthungrig, renra-*

kad, rörelsehämmad), a njihovu značajnu supklasu čine *prohibitivne* ili *protektivne* složenice, kojima se označava sprečavanje nastanka (štetnog) dejstva označenog odredbom, poput da. *brandsikker, ildfast*; no. *ovnfast, sklisikker*; šv. *brandhärdig, syrafast*.

Privativni odnos prisutan je u onim složenicama u kojima odnos između odredbe i jezgra označava odsustvo ili uklanjanje osobine i uglavnom se vezuje za prideve *løs*/*lös* i *fri*: da. *nytteløs, håbløs*/*eksamensfri, kalkfri*; no. *barnløs, husløs*/*barnefri, laktosefri*; šv. *fantasilös, fruktlös*/*sockerfri, fördomsfri*. Privativne složenice u kojima je jezgro *løs*/*lös* označavaju najčešće kakav negativan kvalitet, budući da se osobina označena odredbom shvata kao pozitivna, i odsustvo date osobine se vrednuje kao negativno. Ponekad mogu biti i vrednosno neutralne, odnosno označavati samo nedostatak osobine, up. da. *lydløs*. Privativne složenice u kojima se kao jezgro pojavljuje pridev *fri* obično označavaju pozitivno vrednovan kvalitet, zato što se osobina označena odredbom uglavnom shvata kao negativna. Ipak, postoje i retki izuzeci, poput šv. *bekymmerslös*.

Za participske konstrukcije je, osim navednih semantičkih kategorija, posebno važan i odnos *ornativnosti* (da. *pailletbesat*, no. *pelsforet*, šv. *smutsbelagt*, up. pridevske složenice sa *-fuld*/*-full*/*-fylld*: da. *yndefuld*, no. *betydningsfull*, šv. *smärtfylld*), te odnos *instrumentalnosti*, upravo zbog veze sa semantikom glagola čiju rekciju može zadržati (da. *maskindrevet/maskindreven*, no. *håndvasket*, šv. *hyvelrakad*).

3.3.2.10 Značenje glagolskih složenica

Složenih glagola, ukoliko se izuzmu glagoli nastali retrogradacijom, u savremenim skandinavskim jezicima nema mnogo u poređenju sa imeničkim složenicama. Njihova semantika u mnogim pristupima svodi se na sintaksičku analizu, zbog same prirode glagola čija se semantika veoma često analizira na interfejsu semantike i sintakse polazeći od argumentske strukture i semantičkih uloga koje glagol zadaje.

Ukoliko je odredba složenog glagola i sama glagolska leksema / glagolska osnova, između nje i odredbe može vladati i odnos koordinacije i odnos subordinacije (Fleischer & Barz 1992: 295). Koordinacija, kao i kod drugih tipova koordinativnih složenica podrazumeva paralelnost nominacije, a kod složenih glagola istovremeno vršenje dve aktivnosti ozna-

čene glagolom, kao kod no. *elske-hate*. Odnos subordinacije između dve verbalne konstituente najčešće pretpostavlja da odredba služi kao modalna specifikacija, odnosno označava način na koji se radnja označena jezgrom vrši, kao u da. *plaskregne* (= 'regne så det plasker'), no. *svømmetrene* (= 'trene ved å svømme'), šv. *sprutmåla* (= 'måla genom att spruta').

Ukoliko je odredba složenog glagola imenica, semantički odnos koji vlada između jezgra i odredbe je odnos koji vlada između glagola i nekog od njegovih argumenata. Odredba tako može biti manje ili više prototipičan pacijens, koji bi u sintaksičkoj strukturi funkcionisao kao aficirani ili eficirani objekat (da. *bønhøre*, *ærekrænke, hjernevaske*; no. *karaktersette*, *kostnadsberegne*, *livberge*; šv. *grundlägga, halshugga, lyckönska*). Odredba može biti instrument, i takvi glagoli su veoma često retrogradirani glagoli (da. *røntgenfotografere*, *pistolskyde*; no. *håndvaske*, *voldta*; šv. *knivskära*, *maskintvätta*). Odredba takođe ponekad vrši semantičku ulogu teme, najčešće specifikujući mesni, vremenski ili načinski odnos, a u korespondentnoj sintaksičkoj strukturi bi najčešće funkcionisala kao kakva priloška odredba, kao u da. *hjemkalde, jordfæste*; no. *korsfeste*, *sesongåpne*; šv. *protokollföra, fotvandra*.

Ukoliko je odredba pridev, na materijalu se kao dominantna supklasa javlja ona u kojoj pridev u odredbi označava *rezultat* vršenja radnje, a u korespondentnoj sintaksičkoj konstrukciji bi funkcionisao kao predikativ, kao u da. *glatpolere, rendyrke, lamslå*; no. *ødelegge, blankpusse, hardkoke*; šv. *barskrapa, grönmåla, hårdkoka* (detaljnije o formi složenih glagola sa kauzativno-rezultativnom semantikom up. Bilandžija 2014a: 57 i Bilandžija 2016: 196-197).Uočava se i jedna značajna supklasa u kojoj pridevska odredba označava *intenzifikaciju*/*diminuciju* kao u da. *småblunde, småfnise, stortrives*; no. *småløpe*, *småprate*, *halvsove*; šv. *småle, storstäda, storskratta*. Ovde je reč o ograničenoj grupi odredaba koje grade produktivne antonimske nizove i približavaju se poluprefiksima (up. poglavlje 4).

3.3.3 Leksikalizacija i idiomatizacija

U literaturi se veoma često s jedne strane izjednačavaju pojmovi transparentnosti, kompozicionalnosti i analizabilnosti, a sa druge strane pojmovi demotivacije, leksikalizacije i idiomatizacije, i ove dve strane se često

posmatraju kao suprotstavljeni fenomeni (Myking 2008: 103–104). Kao što je primećeno u prethodnom poglavlju, kriterijum apsolutne transparentnosti nije sasvim primenljiv u svojoj jakoj verziji jer čitav proces ulaska složene lekseme u leksikon jednog jezika treba posmatrati kao proces u kom stabilizacija proizvoda zapravo predstavlja ranu fazu leksikalizacije, odnosno etabliranja.

Hansen je jedan od onih naučnika koji zastupa tradicionalno viđenje leksikalizacije, koje kaže da leksikalizacija proces u kom određena leksema više nema značenje koje je izvodivo iz značenja delova (Hansen 1985: 66). Dakle, ovde se leksikalizacija shvata uže, kao manjak kompozicionalnosti. Kako navodi Svanlund, mnoge empirijske studije naklonjene su analizama leksema čije značenje više nije izvodivo iz njihovih konstituenata, i koje se smatraju izuzecima, a njihovo značenje odstupanjem od norme. Njegovo je mišljenje da je pogrešno za takve lekseme upotrebljavati termin leksikalizacija jer nas on podstiče na razmišljanje da su lekseme deo leksikona samo ako imaju nesistemsko značenje (Svanlund 2009: 17). Za Svanlunda je leksikalizacija jednaka procesu etabliranja, dok proces koji slabi kompozicionalnost i transparentnost složenih izraza naziva demotivacijom.

Kristin Baken posmatra leksikalizaciju kao proces, i to skalarni ili gradualni proces koji je postepen i bez čvrstih granica (Bakken 1995: 31). Bakenova, dakle, i sâm proces leksikalizacije posmatra kao prototipsku strukturu u obliku kontinuuma. Osim prve faze, odn. konvencionalizacije, ova norveška naučnica izdvaja još dve faze. Drugu fazu leksikalizacije predstavlja **stapanje pojmova** (no. *begrepssammensmelting*), kada se menja značenjska struktura, a delovi složenice se u strukturi same složenice više ne mogu zameniti svojim sinonimom: up. zamenljivost kod *nøkkelknippe* : *nøkkelbunt* 'svežanj ključeva', ali ne i kod *brannmann* 'vatrogasac' : **ildmann* ili **brannkar* (Bakken 1995: 30–31). **Demotivacija** je tek treća faza, i njen krajnji rezultat je **idiomatizacija**, u kojoj je irelevantna unutrašnja semantička i morfološka struktura – izraz deluje nemotivisano u odnosu na značenje, i može se postepeno približavati arbitrarnom znaku (Bakken 1995: 31, Fleischer & Barz 1992: 18, Eisenberg 2004: 215). Dakle, da zaključimo: leksikalizovana reč pripada vokabularu i kao takva je poznata i uzualizovana. Leksikalizovane reči mogu, ali ne moraju biti demotivisane. Sve dok konstituente doprinose značenju, složenica je motivisana, ako je značenje demotivisano (ili: nemotivisano) onda govorimo

o idiomatizovanosti. Demotivisane složenice su u tradicionalnoj literaturi poznate i kao „veoma leksikalizovane“ (da. *stærkt leksikaliseret*), kao, na primer, da. *tegnebog* ’novčanik’ od komponenata *tegne* ’pribeležiti’ i *bog* ’knjiga’[79], no. *marihøne* ’bubamara’ od komponenata *mari* (< *Maria*) ’Marija, Devica Marija’ i *høne* ’koka/kokoška’ ili šv. *lussekatt* ’vrsta zemičke sa šafranom’ od komponenata *lusse* (< *Lucia*) ’Sv. Lucija’ i *katt* ’mačka’ da označi pecivo u obliku latiničnog slova S koje se jede oko praznika sv. Lucije. Njihov visok stepen leksikalizacije različite je prirode, od metaforizacije (*katt*), preko desemantizacije (*tegne*, *bog*), pa sve do fonoloških promena koje dovode do unikatnosti komponenata (*mari*, *lusse*; up. poglavlje 3.3.3.3).

Važno je naglasiti da demotivacija nije vezana samo za slaganje, već veoma često i za izvođenje, iako je u toj vrsti tvorbe ponekad slabije uočljivija. Kod derivacije je veoma često reč o drugoj strani leksikalizacije koja se često previđa, a to je *specijalizacija značenja*. Ona predstavlja značenje koje je suženo u odnosu na moguće značenje, a kao primer se često navodi primer danske složenice *spillehus*. Ona se sastoji od odredbene konstituente *spille* ’igrati/svirati’ i jezgra *hus* ’kuća’ i teorijski bi mogla da označi bilo koju kuću, tj. zgradu u kojoj se nešto svira ili igra (= ’et hus hvor der spilles’), kao na primer, pozorište ili koncertnu dvoranu, ali se složenica etablirala samo u značenju ’kazino’ (Hansen 1985: 66). Kod izvedenica su takve, na primer, da. *damper* ’parobrod’ (kao ekvivalent složenice *dampskib*), dakle, ne bilo šta što isparava, nego prevozno sredstvo koje pokreće para, ili pak *griner* ’napad smeha’, a ne očekivano ’osoba koja se smeje’ budući da je izveden sufiksom *-er,* kojim se tipično izvode *nomina agentis* ili *nomina instrumenti*. Na sličan način su leksikalizovane i norveške imenice *viser* ’kazaljka’, a ne ’osoba koja nešto pokazuje/vodič’, te *værelse* ’prostorija’, izvedena od glagola *være* ’biti’ pomoću sufiksa *-else,* koji produktivno izvodi apstraktne imenice. Važan pokazatelj je mogućnost predvidivosti rezultata. Za sufiks *-ing/-ning* je već poznata tendencija da primarno izvodi glagolske imenice, ali da veoma često razvija i konkretna značenja poput mesta ili *nomina acti/facti* (šv. *regering* ’vlada’, *målning* ’slika’, *öppning* ’otvor’), te ne iznenađuje dvostruko značenje lekseme *parkering* kao ’parkiranje’ (aktivnost) i ’parking’ (mesto). U leksikalizovane izvedenice možemo ubrojiti i primere poput

[79] Sa ishodišnim značenjem ’beležnica’.

tydelig 'jasan, očigledan' (a ne: 'koji nešto znači'), *merkelig* 'čudan' (a ne: 'značajan'), *ufin* 'prost, grub' (a ne samo negacija 'ne-dobar'), *gerning* 'delo, poziv' (a ne: procesualno 'činjenje'), *ledning* 'kabl' (a ne: procesualno 'vođenje'), *fordufte* 'ispariti' (samo u suženom značenju 'nestati'), *tidlig* 'rano' (a ne: 'vremenski').

U narednim potpoglavljima predstavićemo na izabranim primerima različite stepene leksikalizacije složenica[80]. Kao što je prethodno navedeno, kompleksni proces leksikalizacije treba shvatiti kao kontinuum bez jasnih granica, i ne postoji pouzdana metoda koja može utvrditi da li je neka složenica demotivisana u manjem, srednjem ili većem stepenu, već su interpretacije skalarne, a konačni gubitak motivacije zahteva poznavanje dijahronijske perpektive. Složenice koje će biti predmet analize zapravo se uklapaju u već navedene klasifikacije kvazitransparentnih složenica (referencijalnost, kvalifikativnost, lokativnost i sl.) s tim što dolazi do semantičkog preoblikovanja jedne od konstituenata putem semantičkih transformacija kao što su metafora, metonimija ili sinegdoha, ili dolazi do semantičkog preoblikovanja njihovog međusobnog odnosa. Ovakav pristup podseća na ono što Pavol Štekauer i koautori predstavljaju kao model pristupa prediktabilnosti značenja koji zastupaju, na primer, Dresler ili Liben, i koji nazivaju asimetričnim modelom (Körtvélyessy, Štekauer & Zimmerman 2015: 87). On je svakako pojednostavljen, ali i kao takav pretpostavlja četiri moguće kombinacije odredbe i jezgra koje pokazuju odnos nejednake semantičke transparentnosti:

1) obe konstituente su transparentne (en. *doorbell*),
2) jezgro je transparentno, a oredba netransparentna (en. *strawberry*),
3) jezgro je netransparentno, a odredba transparentna (en. *jail bird*) i
4) obe konstituente su netransparentne (en. *humbug*).

Liben razlikuje *constituency*, tj. upotrebu morfema u originalnom ili sekundarnom značenju, i *componentiality*, tj. izvodivost značenja složenice iz značenja delova, pri čemu je transparentnost saigra između značenja delova i značenja celine (Libben 1998).

[80] Činjenica da će se navoditi izabrani primeri koji će se ilustrovati samo na jednom od skandinavskih jezika nipošto ne znači da isti prenos značenja ne postoji u druga dva, ali smo zbog uštede prostora odlučili da odabrane primere ilustrujemo samo na jednom od tri jezika.

3.3.3.1 Jezgro kao nosilac demotivacije

I pomenuti asimetrični model očigledno pridaje veći značaj jezgru i njegovoj transparentnosti u interpretaciji složenog kombinovanog koncepta. Jezgro može u manjoj ili većoj meri transparentno, i na taj način uticati prvenstveno na to da li je složenica determinativna ili ne.

Ne smemo zaboraviti na to da se sekundarna značenja skandinavskih leksema veoma često očituju upravo u situacijama kada sa drugom rečju tvore neki složeni koncept, te su složenice pogodan materijal na kom se može analizirati polisemantička disperzija većeg broja leksema. Reč je o etabliranim, sistemskim značenjima leksema koje ulaze u sastav složenice kao njeno jezgro, i tradicionalno bi trebalo da su (relativno) transparentne. Ipak se mora imati u vidu da se svakako u saigri sa odredbenom komponentom aktivira i određeno tumačenje složenice čije je jezgro data leksema.

Takav je, na primer, slučaj sa leksemom *bein*. U savremenom norveškom jeziku ima tri već dobro etablirana značenja: 'kost', 'noga' i 'noga/nogara'. U složenicama poput *hoftebein*, *lårbein*, *setebein* realizovana je u primarnom značenju kosti ('karlična kost', 'bedrena kost' i 'sedalna kost'), u složenicama *jentebein*, *bakbein* ili *forbein* realizovano je sekundarno značenje noge ('devojačka noga', 'zadnja noga', 'prednja noga'), dok su u složenicama *buksebein* 'nogavica', *bordbein* 'nogara stola', *stolbein* 'nogara stolice' realizovana značenja nastala metonimijom (buksebein), odn. metaforom (bordbein, stolbein) od sekundarne semantičke realizacije 'noga'. Ove su lekseme kvazitransparentne jer celokupnost složenice obezbeđuje dovoljan kontekstualni okvir, specifičnu semantičku poziciju koja omogućava diferencijaciju značenja. Ali složenice *stålbein* i *plastbein*, koje se zasnivaju na frekventnom i transparentnom odnosu „materijal : proizvod", i čija je semantika svakako kompozicionog karaktera, ipak nisu jednako transparentne jer noga od čelika može biti i čelična nogara na nameštaju i proteza od čelika, a plastika kao materijal može se odnositi i na nogaru nameštaja i na kost kao igračku za životinje, izrađenu od plastike.

Slično je i sa šv. leksemom *katt* 'mačka', koja se može pojaviti u složenicama u primarnom značenju domaće mačke (*raskatt* 'rasna mačka', *huskatt* 'kućna mačka', *perserkatt* 'persijska mačka'), potom u sekundarnom značenju nastalom sinegdohom ('deo → celina'), kao u složenicama *lokatt* 'ris', *leopardkatt* 'leopard mačka', *djungelkatt* 'močvarna mačka'

(up. i naziv *kattdjur* 'porodica mačaka'). Van toga se ova leksema pojavljuje isključivo u složenicama da označi druge životinje (*apekatt* 'repati majmun'[81], *havskatt* 'morski vuk (riba)', *lekatt* 'hermelin'), kao i za predmete koji po svom obliku liče na mačku, kako navodi NEO (već pominjani *lussekatt* ili *solkatt* 'odsjaj (od sata) na zidu'). Uprkos tome što i ova značenja lekseme *katt* leksikografski izvor navodi kao sekundarne semantičke realizacije, one se pojavljuju vezane samo za specifičnu semantičku poziciju u složenici, pri čemu jezgro ne može samostalno zameniti složenicu kao celinu (up. poglavlje 2.2.1.2). Značenja u kojima su realizovana nisu motivisana i treba ih smatrati veoma leksikalizovanima (na primer, u leksemi *lussekatt* je jezgro pride vezano za unikatnu morfemu).

Kao primere blage demotivacije navešćemo nekoliko primera kulinarizama, gde se na polju zdrave ishrane uočava porast broja naziva za namirnice u kojima se značenje klasične namirnice ili jela zapravo *proširuje*. To se uočava upravo na materijalu složenica, jer sada uz specifikaciju pomoću odredbe može imati daleko širi referencijalni opseg, i ove promene rečnici za sada registruju u slabijoj meri. Tako se za da. leksemu *frikadelle* 'ćufta/faširana šnicla' (skraćeno: *delle*) u DDO navodi da je to okruglica ili komadić pripremljenog mlevenog mesa, pržen u tiganju. Semantičke komponente oblika i materijala mogu se smatrati ključnim, pa ipak na internetu susrećemo složenice poput *vegetarfrikadelle/vegetardelle* 'vegetarijanska pljeskavica', *linsefrikadelle/linsedelle* 'pljeskavica od sočiva', *kikærtefrikadeller/kikærtedeller* 'pljeskavica od leblebija', *bønnefrikadeller/bønnedeller* 'pljeskavica od pasulja' i sl[82]. Model

[81] U savremenom norveškom i danskom jeziku lekseme *apekatt* odn. *abekat* označavaju majmuna uopšte. Za upotrebu jezgra *katt* pretpostavlja se da je nastao kao prevodni ekvivalent nem. *Meerkatze* ili hol. *meerkat*, pri čemu holandski naziv danas služi za imenovanje sasvim druge vrste (jedna vrsta mungosa). Nije poznato da li su ovi mali majmuni nazvani „mačkama" zato što su u Evropu tada dolazili brodovima sa mora, ili je reč o pogrešnoj etimologizaciji sanskritske reči za majmuna, *markata*.

[82] Uočavamo zanimljivost da se paralelno sa obrascem 'NAZIV POVRĆA + FRIKADELLE/DELLE', frekventno pojavljuje i model 'NAZIV POVRĆA + BØF'. Ovo je zanimljivo zbog toga što leksema *bøf* u danskom jeziku u svom primarnom značenju označava pečenje, sekundarno pljeskavicu (*hakkebøf*), i skraćeni je oblik starije složenice *bøfsteg* 'goveđe pečenje' (< eng. *beefsteak*). Leksema je, dakle, etimološki jasno vezana za govedinu, ali je značenje u određenoj meri već uopšteno ('goveđe meso → meso'), a sada se poput lekseme *frikadelle/delle* može dodatno uopštiti (u značenju pljeskavice), što se vidi na primerima *vegetarbøf, linsebøf, kikæretebøf, bønnebøf* i sl. (najčešće u obliku množine, *-bøffer*).

je više nego očigledno produktivan, s tim što potreba za specifikacijom uklanja iz semantičke strukture jednu od ključnih komponenata (’meso’), dok se zadržava sema oblika i načina pripreme.

Isto tako i sa da/no/šv. leksemom *smør/smör* ’puter’, čije nam definicije govore da je reč o žućkastoj masnoći koja se bućkanjem izdvaja od slatke pavlake, i služi za pripremu hrane. Prema definiciji je, dakle, nedvosmisleno reč o mlečnom proizvodu. Produktivno javljanje ove lekseme u većem broju složenica, govori nam o tome da je sema induktor sekundarnog značenja zapravo potencijalna sema koja se odnosi na konzistenciju i mazivost proizvoda: *mandelsmør/-smör* ’puter od badema’, *nødde-/nøttesmør/nötsmör* ’puter od orašastih plodova’, *kerne-/kjernesmør/frösmör* ’puter od semenki’, *solsikkesmør/solrossmör* ’puter od semenki suncokreta’, i sl. Isto tako i leksema *mælk/melk/mjölk* ’mleko’, sa primarnim značenjem beličasta, hranljiva tečnost koju luče mlečne žlezde sisara, gde se u složenicama poput *sojamælk/-melk/-mjölk* ’sojino mleko’, *mandelmælk/-melk/-mjölk* ’bademovo mleko’, *rismælk/-melk/-mjölk* ’pirinčano mleko’, *havremælk/-melk/-mjölk* ’ovseno mleko’[83] i dr. prenose arhisema ’tečnost’ i sema ’beličast’.

Primeri složenica u kojima se javlja relativno viši stepen leksikalizacije na osnovu sekundarne semantičke transformacije jezgra su i *perlemor/pärlemor* ’sedef’[84], *livmor/livmoder* ’materica’ (< *mor* ’majka’, nije registrovano kao sekundarno značenje ove lekseme[85]), *vaffeljern/våffeljärn* ’pekač za galete’, *strygejern/strykejern/strykjärn* ’pegla’ ili *rivejern/rivjärn* ’rende’ (< *jern* ’gvožđe’ u etabliranom značenju nastalom metonimijom ’materijal → oruđe ili aparat’), *smagsløg/smaksløk/smaklök* ’čulne kvržice na jeziku’ (< *løg/løk/lök* ’luk’, nije registrovano kao sekundarno značenje ove lekseme).

Određena jezgra u složenicama se javljaju u svojim etabliranim sekundarnim značenjima i mogu formirati čitave nizove produktivnih složenica. Takve su lekseme, na primer, da. *jungle* ’džungla’ ili no. *konge* ’kralj’. Imenica *jungle* javlja se u tri semantičke realizacije: 1. teško prohodna tropska šuma, 2. oblast obrasla gustim rastinjem koje raste bez održava-

[83] U švedskom jeziku još alternativno i sa jezgrom *dryck* ’piće’.

[84] Ova reč je prema DDO nastala kao prevodna pozajmljenica prema nemačkom uzoru (*Perlenmutter*), koji je i sam kalk (lat. *mater perlarum*).

[85] Ali je zanimljivo što se *mor* u novim složenicama može samostalno javljati kao jezgro i tada zamenjuje celu složenicu *livmor*, up. no. *mor/munn* ’grlić materice’.

nja, i 3. mesto ili situacija koje karakteriše nepreglednost ili oštra konkurencija. U ovom trećem značenju leksema *jungle* se javlja u najvećem broju složenica, poput *storbyjungle* 'urbana džungla', *lovjungle* 'zakonska džungla, džungla paragrafa', *regeljungle* 'džungla pravila', *fradragsjungle* 'džungla poreskih olakšica'. Osim metaforizacije jezgra, za interpretaciju složenice je neophodno poznavanje odnosa koji se mapiraju u sferama preklapanja dva domena, na primer surovost i oštra konkurencija za složenicu *storbyjungle* ili brojnost, gustina i teško snalaženje za poslednje tri lekseme.

Značenje lekseme *konge* koje doprinosi idiomatizaciji složenica je sekundarno značenje 'najviši, najbolji svoje vrste, u svojoj oblasti', i kao takvo se realizuje u složenicama koje dominantno označavaju osobe koje vode veoma uspešne firme ili uspešne sportiste: *aviskonge* 'novinski mogul', *motekonge* 'kralj mode', *byggekonge* 'građevinski mogul', *hotellkonge* 'hotelijerski mogul', *skikonge* 'kralj skijanja', *skytterkonge* 'pobednik norveškog prvenstva u streljaštvu', *skøytekonge* 'kralj klizanja', *målkonge* 'golgeter', *rockekonge* 'kralj roka'. Ovakve složenice tvore poziciono uslovljenu porodicu reči, što neki autori tumače kao semantičku depleciju ili istrošenost, dok se mi slažemo sa tvrdnjom da je ovde pre reč o različitoj motivaciji koja proističe iz metaforično indukovane polisemije (Körtvélyessy, Štekauer & Zimmerman 2015: 88). Stig Toftgor Andersen mnoge od ovakvih složenica sa produktivnim metaforičnim jezgrom obrađuje u svojoj knjizi posvećenoj frazeologizmima, smatrajući idiomatične složenice zapravo podtipom tzv. jednoleksemskih frazeologizama (Andersen 2001: 348–353). Takve su, na primer, složenice sa leksemom *-haj/-hai/-haj*, koja osim primarnog značenja 'ajkula', može označavati i lukavu osobu koja bezobzirno iskorišćava druge ljude (da. *bolighaj, narkohaj, sortbørshaj*, *billethaj*; no. *hushai, narkotikahai, svartebørshai*; šv. *narkotikahaj, svartabörshaj, hyreshaj*) ili ređe osobu koja je u nečemu vešta (da. *skihaj*, šv. *pokerhaj*). Složenice sa produktivnim jezgrom *løve/lejon* 'lav' označavaju osobe koje privlače pažnju na određenoj lokaciji/skupu (da. *balløve, selskabsløve, salonløve, strandløve*), a mogu označavati i osobe uspešne u određenom poslu, slično jezgru *konge/kung* ('kralj'), ali posebno u kontekstu društvenog života, up. da. *klaverløve*, no. *danseløve*, šv. *modelejon*.

U vezi sa prenesenim značenjem jezgra, a u vezi sa nazivima za osobe, uočava se posebna produktivnost metaforično upotrebljenih jezgrenih kon-

stituenata u egzocentričnim složenicama, i za njih važi pravilo da su u visokom stepenu idiomatizovane. Među takvim složenicama su česta jezgra koja čine nazivi životinja, potom delova tela, predmeta, pa i apelatizovana lična imena. Ovakve su složenice veoma ekspresivne, vrlo često pejorativne, a odredba imenuje kakav kvalitet koji se odlikuje date životinje, predmeta ili dela tela i odeće. Reč je najčešće o metaforičnom prenosu zasnovanom na potencijalnim semama (Dragićević 2007: 72–73), ukoliko je povezivanje uopšte i motivisano. Veoma često, posebno kod onih složenica kojima je jezgro kakvo lično ime, dolazi do desemantizacije u tolikom stepenu da je ishodišno poređenje nemoguće, a cela složenica je idiomatizovana u najvišem mogućem stepenu. Takve su složenice poput da. *brilleabe* 'osoba koja nosi naočare', *horebuk* 'švaler', *skovsvin* 'osoba koja zagađuje prirodu' i po analogiji složeno *vejsvin* 'osoba (vozač) koji usput baca smeće iz automobila', *snydepels* 'prevarant', *kræsenpind* 'probirljivac', *vigtigprås* 'naduvenko' (i sinonim *vigtigper*), *blærerøv* 'hvalisavac' (i sinonimi *pralhals*, *pralhans* i *pralerøv*), *arrigtrold* 'preka i ljutita osoba' (i sinonim *hidsigprop*), *dovenlars* 'lenjivac' (i sinonimi *dovendidrik* i *dovenkrop*), *dummepeter* 'glupan', *spørgejørgen* 'ljubopitljivac', *kluddermikkel* 'nemarna osoba', *sjuskedorte* 'neuredna žena'; no. *reddhare* 'zec, plašljivac', *jålebukk* 'afektirana osoba', *stribukk* 'tvrdoglava, naporna osoba', *bråkebøtte* 'galamdžija', *fyllebøtte* 'pijandura' (sa sinonimom *drukkenbolt*), *nysgjerrigper* 'radoznala osoba', *klossmajor* 'šeprtlja', *pugghest* 'bubalica', *lathans* 'lenjivac', *skrytepave* 'hvalisavac', *fengselsfugl* 'robijaš', *fattiglus* 'siromašna osoba', *tullekopp* 'tupan' (sa sinonimom *tullebukk*), *fliremikkel* 'osoba koja se cereka', *kakemons* 'osoba koja voli slatkiše'; šv. *härmapa* 'imitator', *landkrabba* 'osoba koja nije navikla na more', *badkruka* 'osoba koja se plaši plivanja/skakanja u vodu', *partipåve* 'uticajna osoba u partiji/glavonja', *viktigpetter* 'naduvenko', *trasmaja* 'odrpana žena', *horbock* 'švaler', *dummerjöns* 'glupan'.

3.3.3.2 Odredba kao nosilac demotivacije

Odredba se na prvi pogled možda ne čini jednako važnim induktorom demotivacije jer za razliku od jezgra ne utiče na mogućnost egzocentrizacije značenja cele složenice. Pa ipak se među metaforičnim odredbama nalaze induktori nekih veoma kreativnih složenica.

Njihova kreativnost leži u tome što na inovativan i slikovit način povezuju osobine referenta označenog jezgrom i semantičke komponente odredbe, i ta značenja odredbe tipično nisu sistemska. Ilustrovaćemo to novijim primerima poput *teflonpolitiker, curlingföräldre, papfar / plasticfar, rosablogg, moderselskap, paraplyorganisation*, a posebno odredbama koje u imenskim složenicama služe kao intenzifikatori.

Navedenim složenicama zajedničko je to da se jezgro javlja u etabliranom značenju, *politiker* 'političar', *föräldre* 'roditelji', *far* 'otac', *blogg* 'blog', *selskap* 'kompanija', *organisation* 'organizacija'. Odredba bliže specifikuje neku osobinu referenta imenovanog jezgra, i *tertium comparationis*, osnov poređenja, najčešće nije iskazan. Tako se u da. složenicama *teflonmand*, *teflonpolitiker* i *teflonpræsident* porede osobine teflona kao materijala i osobine neke osobe, tipično one koja se bavi politikom. Reč je o političarima koji uspevaju da izbegnu skandale, što se poima kao sposobnost da se za njih ne vezuje ili ne lepi bilo kakav skandal, te se osobina nelepljivosti povezuje sa glavnom karakteristikom teflona, kao materijala kojim se oblaže posuđe. Dakle, i *teflonpande* 'teflonski tiganj' i *teflonpolitiker* su ornativne složenice, s tim što je prva kompoziciono ornativna ('en pande belagt med teflon'), a druga zahvaljujući odredbi metaforično ornativna[86]. Up. i šv. složenicu *kevlarminister*, za ministre koji uspevaju da se odbrane od političkih optužbi i kriza kao što zaštitini prsluk od kevlara uspeva da odbije metke.

Za dalju ilustraciju smo odabrali polje rodbinskih odnosa. Na materijalu danskog jezika samo uočili dve posebne odredbe koje pokazuju i određeni stepen produktivnosti, naime, *pap-* i *plastic-*. U složenicama poput *papfar, papmor, papdatter, papsøn, plasticfamilie, plasticfar, plasticsøskende* i slično, one predstavljaju kolokvijalniju i neformalniju zamenu dosadašnje blokirane morfeme *ste-* za označavanje članova nove porodice, poput očuha, maćehe, pastoraka. Umesto neutralnog *ste-*, odabir modifikativnih odredba poput lekseme *pap* 'karton' i *plastic* 'plastika' pokazuju i svojevrstan stav prema vrednostima novih porodica. Povezuju se na planu nečeg nestabilnog, netrajnog ili veštačkog. Leksema *plastic-/plastik-* u danskom jeziku već ima etablirano značenje 'nešto loše, veštačko,

[86] Termin *teflonpræsident* je najstariji, i nastao je po uzoru na engleski termin *teflon-coated president/presidency*, ishodišno skovan osamdesetih godina 20. veka u vezi sa vladavinom američkog predsednika Ronalda Regana i percipiranom veštinom da izbegne optužbe u vezi sa korupcijom ili bilo kakvim skandalom.

jeftino, bezukusno' kada ulazi u složenice kao odredba (up. *plasticmad* 'jeftina veštačka hrana', *plasticsprog* 'osiromašeni (trendi) jezik sa televizije', *plastikkultur* 'savremena pop-kultura').

Ili, na primer, lekseme *mor/moder* 'majka' i *datter* 'ćerka', koje se u složenicama pojavljuju gradeći produktivne paralelne nizove nadređenosti i podređenosti, najčešće u kombinaciji sa leksemama koje označavaju različite tipove preduzeća i udruženja: no. *mor-/moderselskap* : *datterselkap*, *mor-/moderbedrift* : *datterbedrift*, *mor-/modersmål* : *datterspråk*, *moderkirke* : *datterkirke*. Reč je, dakle, o kompanijama, preduzećima, jezicima i crkvama ili crkvenim organizacijama koje imaju jedno jezgro iz kog su potekli, konceptualizovano kao roditelj-majka, i nekoliko podređenih filijala koje su iz tog jezgra potekle (dete → ćerka). U vezi sa pojmom nadređenosti je i leksema poput šv. *paraplyorganisation* (< *paraply* 'kišobran'), gde se organizacija koja rukovodi većim brojem manjih organizacija čuvajući njihove interese poredi sa oblikom kišobrana koji natkriljuje osobe, čini se pre nego sa funkcijom.

Leksema *curlingförälder* 'zaštitnički nastrojen roditelj' jedna je od najpoznatijih novijih reči koja je ušla na zvaničnu listu švedskih neologizama 2004. godine[87]. *Tertium comparationis* je 'uklanjanje prepreka'. Reč je o roditeljima koji žele da zaštite svoje dete tako što brižno i predano uklanjaju sa detetovog puta sve prepreke, na isti način na koji igrač karlinga čisti led ispred kamene kugle, kako bi ona što glatkije stigla do cilja. Termin *rosablogg* 'ružičasti blog' označava vrstu bloga koji je karakterističan za tinejdžer(k)e koje na svom blogu pišu o modi, šminkanju, proizvodima koje testiraju, kao i o svojim svakodnevnim aktivnostima, druženjima i izlascima. Roze boja se dvostruko vezuje za njih (up. *rosablogger*), budući da na ovim blogovima s jedne strane preovladava roze boja (roze odeća, roze tastatura, telefoni sa roze šljokicama). Veza je sa druge strane simbolična, jer su ove devojke veoma često plavuše sa nadogradnjom kose, tamnijim tenom (iz solarijuma), bujnim grudima, da liče na barbike, i da su poruke u veselom i razdraganom tonu.

[87] Reč je o ishodišno danskoj reči (*curlingforældre*) koju je Bent Hougaard lansirao 2000. godine u svojoj knjizi "Curling-forældre og Service-børn". Doduše, još 1996. godine je u Švedskoj lansiran termin *curlingpolitik* (politika u kojoj jedna osoba, žrtvujući sebe, otvara put drugoj), ali je tek 2004. ova odredba doživela skandinavski bum (up. i no. *curlingforeldre*), dajući podstrek i tvorenicama koje su zasnovane na tada već odavno poznatom terminu *curlingpolitik*, up. šv. *curlingstat* 'država koja previše štiti svoje građane', *curlingpolitiker*.

Kod nekih složenih imenica, a posebno kod složenih prideva javlja se veliki broj odredaba čija je funkcija intenzifikativnog karaktera, i o tome smo podrobnije pisali u Bilandžija (2014b). Ovde ćemo izneti tek nekoliko zapažanja koja su vezana za one intenzifikatore koji dovode do višeg stepena demotivacije značenja. Upravo je transparentnost značenja odredbe jedan od razloga što se u skandinavistici raspravlja i o morfološkom statusu veze, odnosno da li ovakve vezane intenzifikatore treba posmatrati kao odredbu složenice ili kao prefiksoid (Bilandžija 2014b: 56–61). Neke od odredaba mogu se tumačiti kao kvalifikovane (šv. *kvalificerad*, termin preuzet iz Lundbladh 2002), jer je reč o komparativnom podtipu koji „podrazumeva motivisan tip odnosa između odredbe i jezgra, zasnovan na intenzifikaciji koja proističe iz poređenja dva entiteta označena odredbom i jezgrom" (Bilandžija 2014b: 64). Takvi su, na primer, da. *lynsnar* 'brz kao munja', no. *blytung* 'težak kao olovo' ili šv. *kolsvart* 'crn kao ugalj'. Poređenje ovde ne predstavlja semantičku konkretizaciju sadržaja, već se kao primarne ističu gradacija i intenzifikacija koje proističu iz percipirane sličnosti sa idealnim predstavnikom date osobine. U ovoj supklasi je većina odredaba dominantno ograničena restrikcijama koje nalaže njihovo denotativno značenje.

U komparativnoj supklasi postoji i podtip koji je u većem stepenu leksikalizovan, a čine ga pridevi kod kojih je poređenje zasnovano na sekundarnom značenju odredbene lekseme, poput da. *svineheldig* 'koji ima neverovatnu sreću' (doslovno: 'srećan kao svinja'), no. *stokkblind* 'potpuno slep' (doslovno: 'slep kao cepanica') ili šv. *stendöv* 'potpuno gluv' (doslovno: 'gluv kao kamen'). U ovim složenicama postoji poređenje, ali na osnovu već pominjanih implicitnih sema, na osnovu (kulturološke) predstave cele jedne jezičke zajednice o postojanju određenih karakteristika lekseme koja čini odredbu.

U drugoj, konsekutivnoj supklasi, nalaze se one složenice čija je parafraza takođe poredbena, s tim što je parafraza verbalna. Semantički označava stanje ili aktivnost čija je posledica aktivnost označena odredbom, na primer, da. *skoldhed* 'vreo' ('toliko vruć da peče'), no. *ravgal* 'potpuno lud' (doslovno: 'toliko lud da se tetura') ili šv. *sprängfylld* 'prepun' (doslovno: 'toliko pun da će pući'). Veliki broj složenica iz ove supklase sadrži metaforično preoblikovanu vezu između odredbe i jezgra. Veza je najčešće asocijativna, a materijal norveškog jezika, na kom je ishodišna analiza vršena, pokazuje da da se asocijativnost vezuje pretežno za odavanje

čulnog utiska, često zasnovana na metaforičnom (sinestezijskom) poređenju. Takve su, na primer složenice *knallblå* 'jarkoplav', *knallgul* 'jarkožut', *knallrød* 'jarkocrven', *knallgrønn* 'jarkozelen', *knallåpning* 'uspešno otvaranje (kakvog događaja)', čiju odredbenu konstituentu čini infinitivska osnova glagola *knalle* 'pući, eksplodirati'. Dakle, visok intenzitet boje ili odjek kakvog događaja se preoblikuje, doživljava kao visok intenzitet koji se percipira drugim čulom, ovoga puta čulom sluha. Up. i složenice poput *smellfet* 'predebeo', *sprengfet* 'predebeo', *pangsuksess* 'uspešno otvaranje'.

3.3.3.3 Unikatne morfeme kao nosilac demotivacije

Najviši stepen demotivacije zasigurno pokazuju one složenice čija odredba više nema prepoznatljivo značenje, i na taj način veza između odredbe i jezgra sinhronijski više nije motivisana. Na taj način se može reći da leksikalizacija i idiomatizacija podrazumevaju krajnju granicu analize jer složenicu postaje teško razložiti na konstituente, te prisustvo unikatnih komponenata predstavlja poslednji stadijum demotivacije. Postojanje unikatnih komponenata vezano je za blokiranost morfeme, ova vezana leksička morfema se pojavljuje u samo jednom spoju, i možemo reći da je kod ovakvih složenica došlo do procesa *opacifikacije*. Unikatne morfeme su istorijski izolovani elementi, i etimološki su svodivi na minimalno jednu slobodnu morfemu. Od drugih derivacionih morfema i konfiksa se razlikuju upravo po svojoj semantičkoj netransparentnosti i nemogućnosti da ulaze u sastav drugih reči, tj. da grade tvorbenu paradigmu, na osnovu čega se i izdvajaju kao posebna grupa morfema bez obeležja rekurentnosti.

U složenicama se najčešće javljaju kao demotivisane odredbe, ali ima i slučajeva unikatnih jezgara. Složenice sa unikatnom odredbom su, na primer, nazivi dana u nedelji, te lekseme *kirsebær/körsbär* 'višnja', *bomuld/bomull* 'pamuk', *skorsten* 'odžak', *valnød/valnøtt/valnött* 'orah', no/šv. *skjærtorsdag/skärtorsdag* 'Veliki četvrtak', *blomkål* 'karfiol', da/no. *tyttebær* 'brusnica', da. *brombær* 'kupina', da/šv. *ramsløg/ramslök* 'sremuš', no. *pultost* 'sir od kiselog mleka s kimom', no/šv. *ramsvart* 'crn crncijat', da. *purløg* 'luk vlašac' i no/šv. *purreløk/purjolök* 'praziluk', dok se pod složenice sa unikatnim jezgrom mogu podvesti *brudgom/brudgum* 'mladoženja', *fastelavn/fastlagen* 'karneval', da/no. *muldvarp* 'krtica', *solsikke* 'suncokret', *lækkerbisken/lekkerbisken* 'poslastica'.

Pošto je jedna od konstituenata ipak transparentnog značenja, ovakav gubitak motivacije može se posmatrati kao delimičan gubitak motivacije zbog opskurnosti jedne morfeme (Ronneberger-Sibold 2001). Uočava se da opskurnost može nastati zbog zbog zastarevanja određene lekseme u leksikonu datog jezika i/ili zbog njenog izlaska iz leksičkog fonda, kakav je slučaj sa odredbama *brom-* i *bringe-* (od starijeg *bram-/brem-*, a u vezi sa savremenim no. *brum*, u značenju 'izdanak'), *skjær/skär-*[88] (od norr. *skíra* '(pro)čistiti' u značenju pročistiti od grehova, kada se post završavao ritualnim kupanjem) i jezgrima *-gom/-gum* (od starog *gumi* 'čovek, muškarac', up. šv. *gumma* 'baba') ili *-varp* (od starog *verpe* 'baciti'). Mnogi slučajevi demotivacije potiču od činjenice da su elementi ishodišno stranog porekla, u skandinavskim jezicima veoma često iz srednjeniskonemačkog u periodu od 13. do 15. veka, i da su doživeli svojevrsnu fonološku i morfološku reinterpretaciju, poput *kirse-/körs-* (preko nnem. *kersebere*, od gr. *kerasia*), *bom-* (od nnem. *bom* 'drvo'), *skor-* (od nnem. *schor(e)* 'podupirač'), *blom-*[89] (od hol. *bloemkool*), *rams-* (prema DDO od sr.hol. *ramese* u značenju 'sremuš'), *pur-/purre-/purjo-* (od lat. *porrum* u značenju 'praziluk' i 'vlašac'), *-lavn/-lagen* (cela složenica nastala od nnem. *vastelavent* < *avent* 'veče'), *-sikke* (cela složenica potiče od lat. *solsequium* < *sol* 'Sunce' i izvedenice od *sequi* 'pratiti') i *-bisken* (od nem. *bisschen*, up. šv. *läckerbit*). Uočavamo da pozajmljivanje može dovesti do pleonastičnog slaganja, kao kod *purreløk/purjolök* ili *ramsløg/ramslök*, ili pak do pogrešnog segmentovanja kada se u srodnim jezicima pozajmljeni element zameni kognatnom rečju (da/no. *faste*, šv. *fasta* 'post' sa nepoznatim ostatkom *-lavn/-lagen*).

U trenutku kada značenje složenice prestaje da bude kompoziciono, onda morfološka struktura više nema svoj semantički korelat (up. *avent* > *lavn*). To otvara put ka morfološkoj reanalizi, narodnoj etimologiji i fonološkim promenama, i u savremenim skandinavskim jezicima imamo sve-

[88] Ovde nismo uključili kao unikatnu dansku odredbu *skær-* u *skærtorsdag* u istom značenju, budući da u savremenom danskom jeziku postoji pridev *skær* u značenjima 'blistav, sjajan', 'svež', 'besprekoran, čist'. Iako je značenje cele složenice svakako kulturološki i verski motivisano, pridev kao konstituenta u srodnom značenju postoji.

[89] Švedsku složenicu *blomkål* nismo uvrstili jer uprkos zajedničkom poreklu naziva za karfiol, u savremenom švedskom jeziku postoji imanica *blom* u značenju 'cvet', što i jeste ishodišno značenje ove lekseme, i ona se u švedskom jeziku, dakle, može razložiti na konstituente bez ostatka.

dočanstva o mnogobrojnim leksemama koje su pre više stotina godina započele svoj put kao složenice, da bi se danas smatrale simpleksima, poput *stakkel/stakkar/stackare* 'jadnik' (< *staf* 'štap' i *karl* 'čovek', u značenju 'prosjak'), da/no. *bryllup* i šv. *bröllop* (< norr. *brúð* 'mlada' i *hlaup* 'pratnja'), no. *fjøs* 'štala' (< *fe* 'stoka' i *hus* 'kuća'), *akevitt* 'rakija sa kimom' (< lat. *aqua vitae* 'voda života'), *frokost* 'doručak' (< nnem. *vrokost* 'rani obrok', up. savremeno *kost* 'hrana'/'ishrana'), da/no. *vindue/vindu* 'prozor' (< *vind* 'vetar' i *auga* 'oko'), *barsel* 'porođaj/babine' (< *barn* 'dete' i *øl* 'pivo' > 'zdravica'/'gozba', up. i *gravøl*) (up. i Bakken 1995: 31–32).

3.3.3.4 Visok stepen leksikalizacije zasnovan na transformaciji celokupnog izraza, kulturološkoj ili frazeološkoj interpretaciji

Semantička interpretacija mnogih složenica ne zavisi od razumevanja sekundarnog značenja odredbe ili jezgra, ili pak poznavanja odnosa poređenja između konstituenata. U ovom potpoglavlju ukratko ćemo obraditi one složenice kod kojih može doći do prenosa celokupnog semantičkog sadržaja i one složenice za čije je razumevanje potrebno šire poznavanje kulture, običaja ili istorije jezičke zajednice. Ove složenice našle su se skupa jer se radi o interpretaciji celokupnog složenog pojma koji konstituente zajedno oblikuju.

3.3.3.4.1 Prenos značenja celokupne složenice

Kao prvo, u ovoj grupi treba pomenuti veoma leksikalizovane složenice u kojima značenje komponenata može biti transparentno, ali značenje složenice kao celine nije izvodivo iz delova. Kod nekih, kao što je na primer, da/no. *sommerfugl* 'leptir' (< *sommer* 'leto' i *fugl* 'ptica') veza nije motivisana sa sinhronijskog stanovišta, dok su druge visoko leksikalizovane složenice zasnovane na kreativnoj upotrebi i odredbe i jezgra. Takve su, na primer, složenice *paragrafrytter/paragrafryttare*, *asfaltjungle /asfaltjungel / asfaltsdjungel,* da. *sofakartoffel* i no. *sofagris*[90], šv. *mullvadsarbete*, da. *asfaltpirat*, *skrankepave*, *papirnusser*, *krutpaket*. U ovim složenicama

[90] Up. i *sofabonde* 'seljak koji ne radi grube poslove na imanju' i *sofavelger* 'osoba koja ne izlazi na glasanje'.

interpretacija zavisi od kompleksne, najčešće metaforične predstave koju složeni pojam čini. Prethodno smo već komentarisali metaforizaciju leksema *jungle/jungel/djungel*, a *pave* 'papa' bi se moglo analizirati na isti način kao prethodno *konge* (up. 3.3.3.1). Pa ipak, *asfaltjungel*, upotrebljena pejorativno za velegrad, nije zasnovana samo na metaforizaciji jezgra, već i odredba *asfalt* mora biti shvaćena preko metonimijskog prenosa. Pritom *asfalt* ni u jednom od skandinavskih jezika nije leksikalizovano u sekundarnom značenju 'velegrad', već je interpretacija kontekstualno zavisna u ovoj specifičnoj semantičkoj poziciji. Uočavamo da mnoge ovakve složenice označavaju osobe, a odredba specifikuje mesto na kom one rade ili borave, sredstva koja koriste ili osobinu koja ih odlikuje, i konotativno su veoma ekspresivne. Tako je *asfaltpirat* osoba koja izvodi prepravke na crno, pri čemu je ovde *pirat* 'osoba koja obavlja nelegalan posao' (up. *piratsender*, kao i imenice koje ne označavaju osobe, već nelegalne aktivnosti ili proizvode: *piratkopi*, *piratkopiering*, *pirat-cd* i sl.). Odredba *asfalt* je ovde kulturološki interpretabilna i vezuje se za osobe (putare) koje idu od kuće do kuće i nude se da za određenu cenu asfaltiraju prilaz kući jer im je preostalo asfalta od legalno obavljenog posla. Ova leksema počela je da označava i bilo kog radnika koji obavlja građevinske poslove loše ili ih ne dovršava. *Skrankepave*, od komponenata *skranke* 'pult' i *pave* 'papa' jeste (nadmena) osoba koja radi u državnoj instituciji i svojim klijentima se obraća s visine, držeći se čvrsto pravila umesto zdravog razuma. Leksema *pave* je već etablirana u sekundarnom značenju 'osoba koja sebi pridaje veliku važnost' (up. *kulturpave*), a *skranke* u ovom kontekstu označava celokupnu instituciju. Naglašavanje pulta doprinosi ekspresivnosti, jer ne označava samo mesto za kojim nadmena osoba sedi, već se naglašava i kontrast između profanosti i (neopravdane) uzvišenosti. *Papirnusser* označava osobu koja se bavi dosadnim administrativnim poslovima, i cela složenica se zapravo može objasniti kao kombinovana tvorba, budući da imenica *nusser* ne postoji u samostalnoj upotrebi, ali je u okviru složenice kontekstualno derivirana od glagola *nusse* u sekundarnom značenju 'petljati, prčkati'.

U materijalu se takođe može uočiti znatan broj složenica koje imaju svoje etablirano primarno značenje, ali metaforizacija zahvata kompleksni dvosložni pojam kao celinu, a ne njene delove. Osnov poređenja je strukturno eksteran. Takve su, na primer, složenice poput no. *hestehale* u pri-

marnom značenju 'konjski rep / rep konja', a u sekundarnom značenju '(frizura) konjski rep'. I ove složenice mogu biti veoma ekspresivne. U ovakve složenice ubrajamo i šv. *stolvärmare* (1. 'grejač za stolicu' → 2. 'osoba koja (samo) greje stolicu', odnosno 'administrativac/političar koji ne radi svoj posao/nije vidljiv na svom poslu'), da. *nålestik* (1. 'ubod igle' → 2. 'namerna kritika'; 3. 'sitno zalaganje koje ponavljanjem može dovesti do uspeha'), no. *arbeidsmaur* (1. 'pčela radilica' → 2. 'vredan radnik'), da. *dovendyr* (1. 'lenjivac (životinja)' → 2. 'lenj čovek'), da. *rivejern* (1. 'rende' → 2. 'devojka oštrog jezika'), no. *gåsunge* (1. 'gušče' → 2. 'maca (na drvetu)'), šv. *prästkrage* (1. 'sveštenički okovratnik' → 2. 'bela rada'), no. *solstråle* (1. 'sunčev zrak' → 2. 'osoba koja širi radost'), da. *kviksand* (1. 'živi pesak' → 2. 'opasan posao / nepoznate okolnosti koje mogu dovesti do neuspeha').

Osim ovih, ima i onih složenica koje u skandinavskim jezicima formalno liče jedna na drugu, ali je semantička transformacija drugačija. Takve su, na primer, složenice da. *kragefødder*, no. *kråkeføtter* i šv. *kråkfötter*. Osim formalne osobine da se najčešće javlja u obliku množine, semantička disperzija je različita. Primarno značenje je u sva tri jezika transparentno, budući da su konstituente *krage/kråke/kråka* 'vrana' i *fødder/føtter/fötter* 'stopala, noge'. U norveškom jeziku može označavati i vrstu biljke ('prečica') (up. danski naziv iste biljke: *ulvefod* 'vučje stopalo'). Osim toga, označava i sitne bore koje nastaju oko očiju, što je semantička realizacija koju ova složenica ima i u danskom i u švedskom jeziku, u sva tri slučaja nastala kao kalk eng. *crow's feet*. U švedskom jeziku leksema pak ima još i sekundarno značenje 'švrakopis', nastalo po uzoru na nem. složenicu *Krähenfüße* (up. no. *kråkeskrift*), kao i sekundarno značenje nastalo takođe metaforom po obliku, kada označava vrstu viljuškastog ključa. U ovom kontekstu podsećamo i na distinkciju između odredaba *barn(e)-* i *børne-* u danskom jeziku (up. poglavlje 2.2.2.3.1), i primećujemo da nekada mogu nositi i značenjsku razliku: u složenicama *børnemad* i *børneleg*, u kojima se odredba pojavljuje u obliku množine, značenje je transparentno - 'hrana za decu' i 'dečija igra / igra u kojoj učestvuju deca'. Nasuprot tome, složenice *barnemad* i *barneleg*, u kojima se odredba pojavljuje u obliku jednine, imaju samo preneseno značenje: nešto što je lako shvatiti ili uraditi, odn. 'dečija igra' ili 'mačiji kašalj'.

3.3.3.4.2 Kulturološki uslovljena interpretacija

Složenice čija je interpretacija zasnovana na poznavanju materijalne i nematerijalne kulture određene jezičke zajednice ne moraju nužno biti demotivisane iz perspektive maternjih govornika, ali za nematernje govornike mogu predstavljati svojevrstan izazov (up. istraživanje Ahlin 2012 o tumačenju švedskih složenica od strane nematernjih govornika). Ovakve složenice zapravo se nalaze na različitim stadijumima kontinuuma etabliranosti i leksikalizovanosti, i među njima se mogu naći manje ili više transparentne složenice. Ipak im je zajedničko to što je za razumevanje značenja celokupnog pojma nephodno razumevanje šireg kulturnog okvira u kom su nastale, bez obzira na to da li se kao konstituente javljaju odredbe u svojim etabliranim ili neetabliranim značenjima. Takve su, na primer, mnoge skandinavske lekseme u kojima se kao odredbe javljaju nazivi dana u nedelji, posebno *fredag* 'petak', *lørdag/lördag* 'subota' i *søndag/söndag* 'nedelja'. One su kompoziciono jednostavne jer označavaju to da se neka aktivnost vrši određenog dana u nedelji, i lekseme koje se javljaju kao odredbena i jezgrena konstituenta ulaze u složenicu u svojim etabliranim značenjima. Pa ipak je za tumačenje celokupnog pojma potrebno umeti rastumačiti kontekst završetka radne nedelje i vanjezičke faktore koji se vezuju za uživanje, ugodnost, rasterećenost i višak vremena. *Fredagspizza* nije samo 'pica koja se jede petkom' (up. da za sada nema složenica koje kulturološko-sistemski kao posebnu identifikuju picu koja se jede nekim drugim danom u radnoj nedelji), već je vezana za aktivnosti koje se odvijaju posle završetka radne nedelje, petkom po podne ili uveče, i koje se vezuju za druženja, okupljanja ili izlaske, kada je hrana neobavezna i često brza (up. i pojmove koji su izraženi kroz lekseme *fredagstacos* 'takos petkom', *fredagsøl/fredagspils* 'pivo petkom', *fredagsmad/fredagsmat* 'hrana petkom', šv. *fredagsläsk* 'gazirano piće (petkom)', i sl). U švedskoj kulturi se tokom 80-ih i 90-ih godina 20. veka etablirao pojam *fredagsmys* 'uživanje petkom' i tokom godina postao novi ritual koji se posebno vezuje za trenutak kad se porodice sa decom, obeležavajući kraj radne i školske nedelje i pripremu za vikend, okupljaju kod kuće uz tv-program i uživanje u neobaveznoj hrani[91]. Up. i lekseme poput no. *lørdagsmat* 'subotnja hrana, u kojoj čo-

[91] Ovaj pojam je brzo prerastao samo porodično okupljanje koje uključuje decu, već

vek uživa kad ima vremena da je spremi', vezana za pojam *lørdagskos* (v. fusnotu), jer okupljanje porodice za stolom i uživanje u hrani imaju dugu kulturnu tradiciju. U 19. i početkom 20. veka to je bilo vezano za *søndagsmat* i *søndagsmiddag*/*söndagsmiddag* 'nedeljni ručak', kada je nedelja bila jedini neradni dan u nedelji, a u savremenom društvu se danas vezuje posebno za svečani ručak[92].

Primetili smo da su studentima skandinavistike posebno interesantni pojmovi poput no. *lørdagsgodt(eri)* i šv. *lördagsgodis,* vezani za kulturnu tradiciju da se deci slatkiši daju samo subotom. Ova tradicija proistekla je sredinom 20. veka iz napora zdravstvenih vlasti da se promoviše zdravija ishrana i smanji stopa karijesa kod dece, a osim transparentnog značenja 'subotnji slatkiši' nosi sa sobom i komponentu velike radosti.

Mnoge su složenice u skandinavskim jezicima zasnovane na poznavanju određenog istorijskog konteksta, pri čemu stepen leksikalizacije složenice može biti manji ili veći. Neke od složenica, poput no. *eidsvollsmann* se nalaze na nešto transparentnijem delu skale, iako nema kompoziciono značenje '(bilo koji) čovek iz Ejdsvola'. Ipak, za interpretaciju celokupnog značenja je dovoljno poznavati činjenicu da je grad Ejdsvol (no. Eidsvoll) bio mesto okupljanja istaknutih državnih činovnika 1814. i da

---

se može odnositi i na parove ili prijatelje koji uživaju u društvu, piću i laganoj hrani, pa čak i na osobu koja se petkom sama opušta uz, na primer, tv i skupo vino. Pojmovi poput da. *hygge*, no. *kos*/*hygge* ili šv. *mys* vezuju se tradicionalno za pojam uživanja u opuštenoj i prijatnoj atmosferi, bilo da je neko sam ili u društvu, u sopstvenom domu ili van kuće, i ne moraju se nužno odnositi na aktivnosti koje su po bilo čemu posebne ili avanturističke, već se pre odnose na uživanje u nečem poznatom gde se čovek oseća sigurno i smireno. Up. da. *familiehygge*, *hjemmehygge*, *hyggebukser*; no. *hjemmekos*, *lørdagskos*, *kveldskos*; šv. *myset i tv-soffan, myslampa, familjmys*. Danska reč *hygge* se u značenju „a quality of cosiness and comfortable conviviality that engenders a feeling of contentment or well-being" našla među finalistima za reč 2016. godine Oksfordskog rečnika.

[92] Aneken Buge u doktoratu koji se bavi sociološkom analizom norveškog ručka, kao važnu razliku ističe distinkciju između radnog dana i vikenda, pri čemu su vikend-ručkovi predviđeni za uživanje (Bugge 2005: 163). Određene vrste jela se takođe vezuju za vrednosti koje nalaže svakodnevni ručak ili ručak tokom vikenda, pri čemu postoji određeni stepen konvencionalizovanosti i prihvatljivosti određenih vrsta jela određenog dana u nedelji – up. izjave informanata: "*tacos er ikke søndagsmiddag, men lørdagskos*", "*skinkestek er søndagsmiddag*", "*kyllingvinger er fredagsmat*") (op.cit: 190). Prema njenom istraživanju posebno nedeljni ručak pokazuje mnogo sličnosti sa svečanim ručkom koji se priprema tokom praznika (op.cit: 168).

je u toj prilici donet i danas važeći norveški ustav[93]. Druge, poput šv. *runebergstårta*, nalaze se nešto bliže drugom kraju skale jer nam poznavanje činjenice da je odredba zapravo vlastito ime Runeberg ne govori ništa o tome da je reč o slatkišu ukrašenom glazurom i marmeladom od malina, već samo upućuje na to da se odnosi na finskog pesnika Johana Ludviga Runeberga[94]. Treće pak, poput da. *pebersvend*/*pebermø* mogu se smatrati u potpunosti demotivisanim jer i govornici maternjeg jezika moraju naučiti ove složenice u značenju 'neženja' i 'usedelica', i ne moraju poznavati motivaciju, tj. zašto se složenice sastoje od odredbe *peber* 'biber' i *svend* 'momak/šegrt' odn. *mø* 'deva, devica'. Za dalje razumevanje motivacije potrebno je znati da je reč o istorijskim prilikama s kraja srednjeg veka kada su neoženjeni putujući sitni trgovci bili u obavezi da upravi grada plaćaju porez u biberu, tada veoma skupom začinu.

Na ovaj način su parcijalno ili visoko leksikalizovane i druge složenice čija se odredba, jezgro ili složenica kao celina vezuju za određene pojave, događaje, prakse i rituale vezane za istoriju, geografiju, mitologiju i religiju, etnologiju ili, na primer, književnost. Takve su složenice one poput da/no. *palmesøndag* i šv. *palmsöndagen* 'Cveti' (odredba *palme*/*palm* vezana

[93] Ovo je popularno ime za 112 predstavnika koji su se okupili na Zemaljskoj skupštini (no. *Riksforsamling*) kako bi doneli norveški ustav na inicijativu danskog princa Kristijana Frederika. Naime, nakon skoro četiri veka pod vlašću danskog kralja, Norveška je 1814. godine, nakon poraza danske kraljevine u Napoleonskim ratovima i nakon Mira u Kilu, bila prepuštena Švedskoj. Princ Kristijan Frederik je kao dotadašnji guverner Norveške, smatrajući da polaže pravo na Norvešku kao deo svog nasledstva, sazvao skupštinu u Ejdsvolu koja je donela norveški ustav i predvidela podelu vlasti između kralja i parlamenta, odbijajući ponovnu apsolutističku monarhiju (no/da. *enevelde*, od 1660. g.). Dan kada je donet ustav, 17. maj, slavi se kao nacionalni praznik Norveške. Ipak, Švedska je avgusta meseca napala Norvešku, sa kojom je potom ušla u personalnu uniju, koja je raskinuta tek 1905.g.

[94] Pesnik Johan Ludvig Runeberg je navodno svakog dana jeo ovaj kolač, koji je potom po njemu i nazvan. Runebergov kolač se tradicionalno jede u Finskoj svakog 5. februara, kada se slavi Runebergov dan (šv. *Runebergsdagen*). Runeberg (1804-1877) se smatra nacionalnim pesnikom Finske. Runeberg je rođen na današnjoj teritoriji Finske, koja je u vreme njegovog rođenja bila deo Kraljevine Švedske, i svoja dela je pisao na švedskom jeziku. Ona su potom prevođena na finski, ali i na niz drugih jezika. Najpoznatijim delom se do danas smatra ep *Priče poručnika Stola* (šv. *Fänrik Ståls sägner*), koji govori o tzv. finskom ratu koji se vodio između Švedske i Rusije 1808-1809. godine, nakon čega je Švedska prepustila Rusiji Finsku, Oland i delove tadašnje Laponije i Zapadne Botnije. Početak ovog dela je pesma *Naša zemlja* (šv.*Vårt land*, fi. *Maamme*) čija prva i poslednja strofa čine himnu Finske.

je za ulazak Isusa Hrista u Jerusalim gde ga je narod dočekao sa listovima palme u rukama), da/no. *askeonsdag* i šv. *askonsdagen* 'Pepelnica/Čista sreda' (odredba *aske/aska* vezana je za običaj posipanja vernika pepelom uoči početka Velikog posta), da. *roskildesyge* 'stomačni grip' (odredba *Roskilde* je ime danskog grada u kom je 1935. izbila epidemija stomačnog gripa), da/no. *blåmandag* i šv. *blåmåndag*[95], čija se odredba *blå* vezuje za običaj pokrivanja oltara plavom tkaninom, šv. *kasperteater*[96] 'lutkarsko pozorište' (odredba *kasper* zasnovana je na proprijumu Kasper/Kasperl/Kasperle, lutki nemačkog lutkarskog pozorišta *Kaspertheater*), *prokrustesseng/-säng* 'Prokrustova postelja', *potemkinkulisser* 'Potemkinova sela', *ariadnetråd* 'Arijadnina nit', *akilleshæl/-häl* 'Ahilova peta', no/šv. *tantaluskval* i da. *tantaluskvaler* 'muke Tantalove', *sisyfosarbejde /-arbeid/-arbete* 'Sizifov posao', da. *pyrrhussejr*, no. *pyrrhosseier* i šv. *pyrrhusseger* 'Pirova pobeda', *damoklessværd / -sverd / -svärd* 'Damoklov mač' i mnoge druge.

Neke složenice čija je interpretacija kulturološki uslovljena mogu biti i šaljive, poput no. *drosjegrønt* ili *harryhandle*, i takve složenice najčešće nisu još uvek postale stabilni deo leksičkog sistema. Prva složenica, sastavljena od komponenata *drosje* 'taksi' i *grønt* 'zeleno', označava žuto svetlo na semaforu, a zasnovana je na zajedničkoj predstavi jedne jezičke zajednice o bezobraznom ponašanju taksista koji kreću kad je žuto. Druga složenica, sastavljena od komponenata *harry*[97] 'seljoberski' i *handle* 'ku-

[95] Značenja ove složenice se u savremenim skandinavskim jezicima ponešto razlikuju, bez obzira na isto poreklo. Reč je o složenici koja je nastala kao kalk nem. *Blauer Montag*, i običaj vezan za ponedeljak uoči Čiste srede kada su se oltari u nekim nemačkim crkvama prekrivali plavim ili ljubičastim platnom. Tog dana su i zanatlije imale slobodan dan. U danskom jeziku se plavi ponedeljak vezuje dominantno za dan nakon konfirmacije/krizmanja, kada konfirmanti ne idu u školu. U norveškom jeziku se osim religijskog konteksta, leksema *blåmandag* koristi da označi dan posle provoda, kada se čovek oseća iscrpljeno i umorno. U švedskom jeziku se koristi u religijskom značenju, takođe i pod nazivom *svart måndag*.

[96] Na danskom jeziku: *Mester Jakel-teater,* po istom junaku.

[97] *Harry* je nepromenljiv pridev nastao od vlastitog imena *Harry*, i etabliran je kao kolokvijalna reč koja označava nešto što je lošeg ukusa ili prostački, vulgarno (up. *harry klær*, *dyreprint er harry*) ili nešto što nije u trendu. Pojava imenice *harryhandel* vezuje se za 2002. godinu i izjavu tadašnjeg norveškog ministra poljoprivrede Larsa Spunhejma (no. Sponheim) da je kupovina velikih količina mesa, alkohola i cigareta u Švedskoj „harry".

povati', označava pojavu da mnogi Norvežani veoma često putuju u pogranične tržne centre u susednoj Švedskoj u povoljniju nabavku hrane i alkohola. Očigledno je da oni koji ovu složenicu upotrebljavaju, markiraju ovakvu kupovinu (u velikim količinama) kao socijalno neprihvatljivu.

3.3.3.4.3 Leksikalizacija složenica i frazeologija

Odnos između leksikalizacije složenica i frazeologije je višestruk i složen, a neki od aspekata su delimično već i obrađeni u prethodnim poglavljima. Može se reći da odnos slaganje i frazeologije zahvata više nivoa i različitih perspektiva, a najznačajniji su:

(a) frazeologizmi kao komponente složenica,
(b) paralelnost nominacije,
(c) pitanja defrazeološke derivacije i
(d) složenice kao unikatne frazeološke komponente,

pri čemu su za diskusiju o leksikalizaciji posebno aktuelna poslednja dva fenomena.

(a) Određene supklase frazeologizama mogu se javiti kao komponente složenica, najčešće odredbe, i ovoj pojavi smo nešto više pažnje posvetili u odeljku 2.2.2.2.3.

(b) Pod *paralelnošću nominacije* podrazumevamo, kako navodi Flajšer, mogućnost nominacije ili imenovanja jednog istog denotata i pomoću frazeologizma i pomoću određene tvorbene konstrukcije, u našem slučaju složenice (Fleischer 1997: 169). Takvi su, na primer, slučajevi poput šv. *Tantali kval / tantaliska kval* : *Tantaluskval*, no. *Kainsmerke* : *Kainsmerke*, *hvit som snø* : *snøhvit* ili da. *(så) skarp som en kniv* : *knivskarp*. Flajšer navodi kako je ova pojava relativno retka kod imenica kao vrste reči, skrećući pritom pažnju i na pojavu da se složenica i slobodna sintaksička veza među rečima, tzv. slobodna sintagma, mogu takođe koristiti paralelno (up. prethodno pominjani no. primer *nye poteter* : *nypoteter*).

(c) Pod *defrazeološkom derivacijom* se podrazumeva tvorbena konstrukcija čija je baza frazeologizam[98]. Iako se defrazeološka derivacija odvija po istim strukturnim principima kao i eksplicitna derivacija čija je

[98] O razlici između defrazeološke derivacije i paralelne nominacije up. Fleischer (1997: 185).

tvorbena osnova slobodna sintagma, Flajšer naglašava da kao proizvode defrazeološke derivacije ne treba posmatrati samo klasične eksplicitne i implicitne izvedenice, već i frazeološki uslovljene komponente složenice (Fleischer 1997: 186). Na našem materijalu se u vezi sa ovom temom primećuju dve tendencije: kvantitativna tendencija izmeštanja proizvoda od prototipične složenice ka polju kombinovane tvorbe (up. poglavlje 4.2) i kvalitativna tendencija ka ekspresivnosti. U ovakve složenice ubrajamo šv. *klavertramp* 'pogreška/blamaža' (< *trampa i klaveret* '(nenamerno) napraviti glupost'), da. *dyneløfter* 'znatiželjnik' (< *løfte dyner* 'zabadati nos', doslovno: 'dizati jorgane'), no. *rentetak* gde se jezgro *tak* (inače u primarnom značenju 'krov') javlja u sekundarnom značenju vezanom za frazeologizam *sette tak på* 'ograničiti/postaviti gornju granicu' (up. i *lønnstak, skattetak*) ili, pak, okazionalizam *(kongen av) leversnakk* '(kralj) sasipanja u lice' (< *snakke rett fra levra* 'što na umu, to na drumu').

(d) Od posebnog značaja u ovom odeljku su, pak, one složenice koje se u frazeologizmima javljaju kao **unikatne frazeološke komponente** (da. **unikk komponent,** da/no/šv. **unikal komponent**). Reč je o leksemama koje se ne javljaju van datog frazeologizma, i mogu se smatrati frazeološki vezanim formativima (Fleischer 1997: 37). Frazeologizmi u čijoj se strukturi javljaju ovakve komponente poznati su i pod engleskim nazivom **cranberry collocations**, po analogiji sa unikatnim morfemama u morfologiji i tvorbi reči (up. Buhofer 2002: 429, Günther 2000: 759, Schippan 1992: 82, Kostić-Tomović 2013: 26–27, Srdić 2008: 15, up. i termin *cranberry morph* u poglavlju 1.2.1.4). Unikatne frazeološke komponente čine heterogen skup i po pravilu potiču iz vrsta reči imenica, pridev i prilog, a najređi su glagoli (up. Ivanović 2005: 21, Fleischer 1997: 44, Buhofer & Guiriato 2002: 127). Sa tvorbenog aspekta prevashodno je reč o simpleksima, izvedenicama i složenicama, a veoma retko se mogu javiti i konverzije gramatičke forme (up. Ivanović 2005: 23, Dobrovol'skij 1978: 40-66). Istraživanja pokazuju da su unikatne frazeološke komponente karakteristične su za sve indoevropske jezike jer svaki od posebnih jezika iz navedene velike porodice pokazuje tendenciju, mada u niskom stepenu, da zadržava jezičke relikte, u ovom slučaju leksičke, unutar frazeološkog sistema.

Unikatne frazeološke komponente čine heterogen skup (za detalje up. Ivanović 2013: 235–237), a u ovom pododeljku je reč samo o onim unikat-

nim komponentama koje su tvorbeno ograničene na supklasu složenica, bez pretenzija da se ova supklasa kvantitativno iscrpi budući da konačan broj unikatnih komponenata nije sasvim lako utvrditi[99] (Sköldberg 2009: 423–428, Söhn 2003: 3, Buhofer 2002: 431).

Složeničke unikatne komponente se javljaju, između ostalog, u sledećim frazeologizmima: da. *bringe nogen* i *fedtefadet* ili *komme / sidde i fedtefadet*, *ikke stikke op for bollemælk*, *have spenderbukserne på*, *gå i baglås*, *gå på listefødder*, *halvkvædet vise*, *gå i giftetanker;* no. *fra barnsben*, *ha dårlig hårdag*, *få bakoversveis*, *(ikke) være på talefot med*, *gå i glemmeboka*, *ta motmæle*, *ulv i fåreklær*; šv. *sätta ngt i vrångstrupen*, *från hjässan till fotabjället*, *vara klart som korvspad*, *slå dövörat till*, *rida barbacka*, *vara en nödraket*, *gnugga geniknölarna*.

Primećuje se da se kao unikatne komponente javljaju pre svega složene imenice, ređe druge vrste reči (na primer, prilog *barbacka* u rida *barbacka* ili pridev *halvkvædet* u *halvkvædet vise*), a učestvuju kao komponente formalno različitih tipova frazeologizama (imeničkih, glagolskih, predloških). Ono što se javlja kao zajednička karakteristika jeste zajedničko u odnosu na karakteristike drugih frazeološki unikatnih komponenata:

(I) Pokazuju restriktivnost sintagmatskog opsega, budući da se ne javljaju u slobodnoj upotrebi, tj. vezane su ili za samo jedan frazeologizam, ili se javljaju u ograničenom broju frazeologizama (Ivanović 2013: 238-239). Tako se da. *fedtefad*, kako beleži DDO, javlja u tri frazeologizma koja u ostalim komponentama mogu pokazivati izvestan stepen varijabilnosti, pre svega glagolske komponente: (1) *bringe nogen i fedtefadet*, (2) *komme/sidde i fedtefadet*, (3) *stikke/få fingrene i fedtefadet*.

[99] Ema Šeldberj u svom istraživanju dolazi do ishodišnog broja od oko 600 leksema koje se u savremenom švedskom jeziku mogu javiti kao unikatne frazeološke komponente, zasnovano na ispitivanju baze podataka pri Univerzitetu u Geteborgu koja je bazirana na rečniku *Nationalencyklopedins ordbok* (1995–96). Reč je o lemama čiji je upotrebni opseg označen markerima *i frasen* ('u frazi'), *nästan enbart i frasen* ('skoro samo u frazi'), *endast i ett fåtal uttryck* ('samo u malom broju izraza') i *mest i ett uttryck* ('najčešće u izrazu') (Sköldberg 2009: 423). Do sličnih podataka je došla i pregledom danskog materijala. Pa ipak, pregled korpusa navedenih jezika pokazao je nešto veći stepen varijacije, te Seldberj zaključuje da određeni broj leksema ipak nije strukturno vezan koliko rečnici nagoveštavaju, te da broj onih leksema koje se mogu opravdano proglasiti unikatnim komponenatama mora biti znatno manji (Sköldberg 2009: 425, 426).

(II) Pokazuju *morfološku blokiranost*, budući da se u već definisanom ograničenom sintagmatskom opsegu javljaju samo u manjem broju mogućih oblika svoje morfološke paradigme, veoma često samo u jednom), čime ona ostaje defektna (Ivanović 2012: 240). Ovo ćemo pokazati na nekoliko primera. Tako se da. *fedtefad* u sva tri pomenuta frazeologizma javlja u obliku određene jednine (*fedtefadet*), isto kao i no. *glemmebok* (:*glemmeboka*), šv. *vrångstrupa* (:*vrångstrupen*), *dövöra* (:*dövörat*), *fotabjälle* (:*fotabjället*). U neodređenom obliku množine pojavljuju se da. *listefødder*, *giftetanker* ili no. *fåreklær,* dok se u određenom obliku množine javljaju da. *spenderbukserne* ili pak šv. *geniknölarna*. U ostalim navedenim frazeologizmima se složene reči javljaju u svojim osnovnim oblicima paradigme (za imenice - neodređeni oblik jednine). Za one imeničke složenice koje se javljaju u oblicima određene jednine, ili neodređene i određene množine, zanimljivo je pogledati odnos referentnih leksikografskih priručnika prema lematizaciji datih složenica budući da kao lekseme postoje samo u navedenim oblicima paradigme, tj. da li se unikatna složenička komponenta lematizuje u svom nominacionom obliku ili u obliku u kom se javlja u frazeološkom formativu. Rečnici ovde imaju različite principe lematizacije, pa se u DDO *fedtefadet* lematizuje pod nominacionim oblikom *fedtefad* (sa morfološkim informacijama da je reč o imenici srednjeg roda), dok se *listefødder* i *giftetanker* lematizuju različito: prva kao pluralia tantum (*listefødder*), druga u obliku neodređene jednine (*giftetanke*). Za one složenice koje se u frazeologizmu javljaju u svom nominacionom obliku, poput da. *bollemælk* ili *baglås*, navode se opšte morfološke informacije poput vrste reči (imenica) i roda, ali očekivano nema informacija o oblicima paradigme koje bi leksema imala u slobodnom sintagmatskom nizu. BMO, nasuprot tome, ima tendenciju ka tome da navodi potpune oblike paradigme iako navodi da se složenica javlja samo u jednom izrazu i posledično samo u tom obliku, up. lematizaciju *glemmebok* sa navedenim oblicima *glemmeboka/glemmeboken, glemmebøker, glemmebøkene*.

(III) Osim morfološke blokiranosti, za složene unikatne komponente specifična je i *sintaksička blokiranost*. S obzirom na ograničen sintagmatski opseg u kojem se javljaju, ovakve složenice ne mogu da realizuju sve sintaksičke funkcije tipične za vrstu reči iz koje potiču. Metaforično rečeno, one „pružaju sliku svojevrsne *'*sintaksičke stereotipnosti*'* i *'*sintaksičkog osiromašenja*'*" (Ivanović 2014: 47). Ukoliko je reč o imeničkim složenim

unikatnim komponentama, one pokazuju nizak afinitet prema atribuiranju, a ne javljaju se ni kao imenički atributi drugih imenica unutar frazeologizma (up. Ivanović 2014: 47–48). Verovatno da razloge za iznetu tvrdnju treba tražiti u strukturnim obeležjima frazeologizma kao celine, ali i u činjenici da je njihova semantika narušena i veoma često visoko leksikalizovana.

(IV) Specifičnost složeničkih unikatnih komponenata jeste i česta sinhronijska neprepoznatljivost njihove semantike, što ih dodatno razlikuje od složenica u klasičnom smislu. Ona s vremenom može biti izgubljena, posebno kod onih sa dugim dijahronijskim kontinuitetom i u tom smislu se opravdano može postaviti pitanje da li se kod njih, kao kod složenica u klasičnom smislu, može govoriti o ispunjenosti kriterijuma bilateralnosti kao suštinskog obeležja jezičkog znaka. Kod velikog broja složenih unikatnih komponenata zadržana je samo forma unutar frazeologizma, a njihova primarna semantika nije sinhronijski prepoznatljiva, pa se često slikovito nazivaju i leksičkim nekrotizmima, leksičkim ruinama i zerosignifikantima (up. Ivanović 2005: 20). Uprkos ovako specifičnim obeležjima zbog kojih bi se moglo reći da imaju svojevrstan hipoleksemski status, složene unikatne komponente u unutrašnjoj strukturi frazeologizma funkcionišu kao specifični frazeološki nukleusi. One se javljaju kao tzv. determinativne komponente jer konstituišu frazeologizam kao celinu, okupljajući oko sebe ostale komponente ograničenog i ustaljenog sintagmatskog niza.

(V) Treba istaći da se složene unikatne komponente smatraju stabilnim delovima frazeoleksikona, a zbog svojih specifičnosti smatraju se prototipičnim markerima stabilnosti frazeologizma (Palm 1997: 29 i dalje). S obzirom na to da se njihovo značenje sinhronijski najčešće ne može prepoznati, složene unikatne komponente se mogu smatrati i indikatorima idiomatičnosti i opacifikacije motivne slike celog frazeologizma (up. Burger 1982: 24–25).

4 CENTAR I PERIFERIJA: ODNOS SLAGANJA I SRODNIH TIPOVA TVORBE

U poglavlju 1.3.3 smo izneli stav da ne samo slaganje, već i celu tvorbu reči treba posmatrati i analizirati kako prototipsku strukturu, u kojoj postoje centar i periferija, a članstvo u kategorijama kao kontinuum na kom postoje bolji pripadnici kategorije (bliže centru) i lošiji predstavnici kategorije, tj. članovi koji sa prototipom dele manje karakteristika, odn. centralnim članom kategorije. U svim monografijama posvećenim tvorbi reči, bilo skandinavističkim ili onima koje govore o drugim germanskim jezicima, bilo da je reč o naučnim monografijama ili udžbenicima, nailazimo na mnoge nejasnoće i prelazne slučajeve, koje i sami autori priznaju ili pak navode da ih drugi autori analiziraju na drugačiji način.

U svetlu tradicionalnih pristupa, koji polaze od pojma morfeme, čije podtipove naizgled jasno ograničavaju i kategorizuju, postojanje ovakvih sivih zona može izgledati kao manjkavost analize. Ovo predstavlja posebno složen problem kad je reč o didaktizaciji materijala za nastavu tvorbe reči. I stručni čitalac i student se prema takvim pristupima u praktičnoj analizi stavljaju najčešće u situaciju da moraju doneti konačnu odluku o tome kojoj vrsti tvorbe određena leksema pripada (ili samo rešenje A ili samo rešenje B), iako je jasno da se slučaj može sagledati iz različitih perspektiva. Posledica toga je često da je nastavnik prinuđen da u analizi zapravo daje samo prototipične predstavnike svake vrste tvorbe, što stvara lažnu sliku o urednosti i jasnoj ograničenosti svake vrste tvorbe. Autori koji se drže tradicionalnog pristupa, a svesni su postojanja više perspektiva i mogućnosti klasifikacije određenog tvorbenog proizvoda, mogu takođe ostaviti izlaganje nedorečenim. Na primer, Torelov pristup konfiksima (koje on, doduše, ne imenuje tako) dovodi do toga da se ova tema, budući vrlo problematična, razmatra nezavisno od izlaganja o ostalim vrstama tvorbe. Pri tome se kao zaključak nameće samo to da tvorenice tipa *kosmonaut* ili *mikroskop* nisu ni tipično slaganje ni izvođenje, a sistem analize je toliko komplikovan da lekseme *kosmonaut*, *mikrofilm* i *transfusion* treba posmatrati kao različite tvorbene procese (Thorell 1981: 24–25).

Kod Torela uočavamo sledeće nejasnoće, bilo da su eksplicirane u posebnim odeljcima ili se daju naslutiti kao periferni slučajevi na osnovu

drugih pristupa u obradi: (a) potreba za odvojenim definisanjem determinativnih i kopulativnih složenica u samom uvodu u slaganje (1981: 14, 26, 28), (b) prelazni slučajevi između slaganja i izvođenja na primerima složeničkih odredaba koje funkcionišu kao intenzifikatori (1981: 14–15), (c) prelazni slučajevi između slaganja i sufiksacije (1981: 15), na primerima sufiksoida, (d) tvrdnja da pojedine tvorenice tipa *kosmonaut* ili *mikroskop* nisu ni tipično slaganje ni izvođenje (1981: 24), (e) ukazivanje na postojanje imperativnih složenica sa primedbom da se obrađuju pod pojmom konverzije (1981: 26), i (f) naznaka da se primeri regresivnog izvođenja mogu posmatrati kao složeni glagoli (1981: 146).

Flajšer i Barc se od slučajeva sa posebnom pozicijom bave kompleksnošću razgraničavanja između afiksoida i bazičnih morfema, homonimijom između afiksa i bazične morfeme, statusom verbalnih prefiksa u savremenom nemačkom jeziku, procesom eksplicitne derivacije od leksičkih spojeva koji se mogu posmatrati kao (a) derivacija, (b) istovremeno jednakovredno analizirati i kao derivacija i kao kompozicija, (c) kao kombinovana tvorba kod nekih autora (op.cit. : 46–47), kao i problematikom konfiksa i njihove funkcionalne i semantičke samostalnosti (ukrštanje derivacije i kompozicije) (Fleischer & Barz 1992: 26, 27, 29, 46–47, 120 i dalje).

Uočava se, dakle, da i autori sa više nego tradicionalnim pristupom odavno sagledavaju nemogućnost crno-belog razgraničenja kategorija po principu neophodnih i dovoljnih kriterijuma, već da se postavljaju kao preteče prototipskog pristupa kategorijama.

U ovom poglavlju ćemo detaljnije razmotriti odnos između slaganja i retrogradacije, slaganja i kombinovane tvorbe, slaganja i određenih instanci derivacije, te slaganja i reduplikacije, budući da smo se prelaznim oblicima između slaganja i srastanja, te slaganja i skraćivanja prethodno već bavili u odeljcima 2.2.2.2.3 i 2.4.4, odn. 2.2.2.2.1.

4.1 Slaganje i retrogradacija

Retrogradacija je vrsta tvorbe koja je naročito na polju tvorbe glagola sve produktivnija u savremenim skandinavskim jezicima, što se zapaža još od 60-ih i 70-ih godina prošlog veka (Johannisson 1964a: 18–19, Söderbergh 1971, Vinje 1973). U skandinavskoj derivatologiji je poznata pod

nazivima **retrogradering**, **regressiv avledning**, **retrograd bildning** (šv.), **tilbakelaging/tilbakedanning/tilbakedannelse** (no.), **tilbagedannelse**[100] (da.). Još Vinje primećuje da je terminologija razuđena, a da se dobrim delom koristi i da označi ponešto različite sadržaje, dok Flajšer i Barc primećuju da su retrogradirani glagoli morfološki neujednačena klasa (Vinje 1973: 101, Fleischer & Barz 1992: 352). Neki skandinavski autori ne priznaju samostalnost ovoj vrsti tvorbe i klasifikuju je kao specijalni podtip sufiksacije (Thorell 1981: 87–89). Flajšer i Barc definišu retrogradaciju (i to pod navodnicima, kao "Rückbildung") kao „derivation nicht durch Hinzufügung, sondern durch Tilgung oder Austausch eines Wortbildungssuffixes mit gleichzeitiger Transposition in eine andere Wortart"[101], smatrajući da ova vrsta tvorbe uglavnom nema komponentsku strukturu, osim u onim slučajevima kada se može analizirati kao zamena sufiksa (nem. *Mürr-e* < *mürr-isch*) (Fleischer & Barz 1992: 51).

U skandinavističkoj derivatologiji identifikovana su tri glavna načina na koji retrogradacija deluje i to na osnovu rezultata ovog procesa, tj. tipa tvorenice:

(a) deadjektivalne imenice (da. *plast* < *plastic*, no. *mangfold* < *mangfoldig*, šv. *spänst* < *spänstig*),

(b) denominativni pridevi (da. *ungdomskriminel* < *ungdomskriminalitet*, no. *studieffektiv* < *studieeffektivitet*, šv. *samhällspolitisk* < *samhällspolitik*), i posebno produktivno

(c) glagoli nastali od imenica ili participa perfekta (da. *gæsteforelæse* < *gæsteforelæsning,* no. *knivstikke* < *knivstukket*, šv. *polisanmälla* < *polisanmällan*).

Ovim primerima je zajedničko to da je pravac tvorbe suprotan očekivanom, na primer tome da se glagolska imenica izvodi od glagola kao u no. *behandle*$_V$ > *behandling*$_S$ ili da su pridevi na *-ig* nastali derivacijom od imeničke tvorbene osnove, kao u da. *søvn* > *søvnig*, no. *blod* > *blodig*, šv. *hår* > *hårig*, a ne obratno. Postavlja se pitanje opravdanosti izdvajanja retrogradacije kao posebne vrste tvorbe budući da retrogradne tvorenice sinhronijski formalno nalikuju ili na skraćivanje (imenice

[100] Ovi skandinavski termini nastali su kao kalk nem. termina *Rückbildung*.

[101] „...derivaciju ali ne putem dodavanja, već putem eliminacije ili supstitucije derivacionog sufiksa, uz istovremenu transpoziciju u drugu vrstu reči".

nastale od prideva) ili pak na slaganje (pridevi nastali od imenica i glagolske tvorenice). Izdvajanje retrogradacije u posebnu vrstu tvorbe svedoči o tome da ni u sinhronijskim istraživanjima nije uvek moguće pobeći od izvesnih dijahronijskih faktora perspektivizacije, budući da nam dijahronija skicira osnovne razvojne tendencije i stvara očekivanja od onoga što se s vremenom smatra, na primer, uobičajenim smerom derivacije (up. Fleischer & Barz 1992: 9). Postoji li sa sinhronijskog stanovišta ikakvo opravdanje za insistiranje na tome da su pridevi *ungdomskriminell* i *studieffektiv* nastali upravo retrogradacijom uprkos tome što u jeziku postoje samostalne lekseme *kriminell*$_{A}$ i *effektiv*$_{A}$? Za tvorbenu analizu ovih leksema kao retrogradiranih neophodno je znanje o tome da su u jeziku prvo posvedočene složene imenice *ungdomskriminalitet* i *studieffektivitet*, a to je znanje koje veoma često nemamo pri analizi drugih pojedinačnih leksema ili vrsta tvorbe. Za ovakvo tumačenje je ključno, dakle, poznavati motivaciju.

Naš fokus u ovom potpoglavlju je na glagolskim leksemama nastalim od imeničke ili participske osnove, što je sasvim opravdano s obzirom na neproduktivnost druga dva tipa s jedne strane, i s obzirom na to da formalna struktura retrogradiranog glagola zapravo liči na slaganje. Ukoliko se tvorba imenovanog glagola pripisuje procesu retrogradacije, pretpostavlja se sledeći sled događaja (primer 30), suprotan očekivanom (primer 29):

(29) (da.) *vaske*$_{V}$ > *vask*$_{S}$; no. *anmelde*$_{V}$ > *anmeldelse*$_{S}$; šv. *rädda*$_{V}$ > *räddning*$_{S}$

(30) a. (da.) *vask*$_{S}$ > *hjernevask*$_{S}$ > *hjernevaske*$_{V}$
b. (no.) *anmeldelse*$_{S}$ > *politianmeldelse*$_{S}$ > *politianmelde*$_{V}$
c. (šv.) *räddning*$_{S}$ > *livräddning*$_{S}$ > *livrädda*$_{V}$

Kako tumačiti ove primere? U primeru (29) nalaze se tri deverbalne imeničke izvedenice, jedna nastala izvođenjem nultim sufiksom (*vask*), i dve glagolske imenice nastale eksplicitnom derivacijom sufiksima *-else* i *-ning* (*anmeldelse* i *räddning*), sve tri predstavnici očekivanog i u tom smislu nemarkiranog procesa. Primer (30) pokazuje pretpostavljeni proces nastanka retrogradiranih glagola čija je tvorbena osnova složena imenica (*hjernevask, politianmeldelse, livräddning*). Budući da je nauka o jeziku utvrdila da je slaganje najproduktivniji proces upravo kod vrste reči imenica, ne treba da čudi što je svakodnevni nastanak ovakvih složenih

imenica svakodnevna pojava, a produktivnost praktično nemerljiva. Lingvisti pretpostavljaju da tada u sistemu nastaje lakuna koja predviđa prazno mesto za korespondentni glagol, i koji potom nastaje sekundarno u odnosu na imenicu, a po analogiji sa već postojećim glagolom (*vaske* : *hjernevaske*, *anmelde* : *politianmelde*, *rädda* : *livrädda*). Tvorbene osnove retrogradiranih glagola najčešće su:

(a) nomina actionis: da. *databehandle* < *databehandling*, *julehandle* < *julehandel*; no. *familieplanlegge* < *familieplanlegging*, *vådeskyte* < *vådeskudd*; šv. *sinnesundersöka* < *sinnesundersökning*, *brandförsäkra* < *brandförsäkring*,

(b) nomina agentis: da. *kæderyge* < *kæderyger*, no. *totalvinne* < *totalvinner*, šv. *kannstöpa* < *kannstöpare*,

(c) druge nominalne forme, pre svega složeni particip perfekta: da. *lørdagslukke* < *lørdagslukket*, *nydanne* < *nydannet*; no. *knivstikke* < *knivstukket*, *dypfryse* < *dypfryst*[102]; šv. *ledigförklara* < *ledigförklarad*, *ångkoka* < *ångkokt*)

Ova tri glavna tipa tvorbenih osnova retrogradiranih glagola odavno je utvrdio još Velander u svom poznatom članku (Wellander 1915; up. i Johannisson 1964: 27, Fleischer & Barz 1992: 293). Poslednji slučaj (c) ponekad u tumačenju dovodi do naizgled apsurdne situacije da postoji složen particip perfekta nepostojećeg glagola, te stoga particip ovde treba prvenstveno tumačiti, dakle, kao nominalnu formu, odnosno pridev. One glagole od kojih imamo samo jedan oblik paradigme, odn. složeni particip perfekta, Vinje naziva u ovom kontekstu *defektnim glagolima* (no. *defekte verb*) (Vinje 1973: 108). Nekada se ne može nedvosmisleno odrediti da li je glagol retrogradiran prema imeničkom ili participskom predlošku, up. šv. *nattparkera* < *nattparkering* / *nattparkerad*.

Pojava jednog retrogradiranog glagola može dovesti do reprodukcije modela na čitavom nizu drugih složenih imenica ili participa, bilo da se analoški povezuju jezgra (no. *filmdebutere* → *sexdebutere*, *platedebutere,*

[102] Ovaj je primer zanimljiv zbog toga što je upravo ovaj složeni particip perfekta svedok uvođenja slabe promene glagola *fryse* u norveški jezik. Do tada se glagol menjao isključivo po jakoj promeni (*fryse – frøs – frosset*), dok je sa pojavom zamrzivača i dubokog zamrzavanja ova reč u norveški jezik ušla kao svecizam upravo u ovom obliku odnoseći se na hranu (*dypfryst mat*). Danas glagol *fryse* može imati i slabu promenu u tranzitivnim upotrebama (up. **jeg fryste* : *jeg frøs*).

CD-debutere, romandebutere; šv. *livrädda → sjörädda*, *mirakelrädda*) ili odredbe (no. *kjederøyke → kjedespise*, *kjedetrene*; šv. *rekordlöpa → rekordhoppa*, *rekordsimma*, *rekordbada*, *rekordlyfta*).

Iako je od druge polovine 20. veka sve produktivnija vrsta tvorbe, postavlja se pitanje na koji način pouzdano razlučiti da li je reč o retrogradaciji ili ne, ukoliko je formalna struktura ista. Među ovim strukturno jednakim glagolima postoji (a) čitav niz glagola koji su posvedočeni u starom jeziku i smatraju se najstarijim slojem složenih glagola (poput no. *voldta, halshugge, ransake, korsfeste*), (b) određeni broj glagola koji su nastali kalkiranjem stranog tvorbenog obrasca, budući da je ovaj tip tvorbe produktivan i u nemačkom i engleskom jeziku (no. *dagdrømme* < *daydream*, *nødlande* < *notlanden*, *sultestreike* < *hunger strike*, *hvitvaske* < *whitewash*, *kjederøyke* < *kjederøyker* < *chain smoker*….), (c) veći broj glagola za koje se može dokazati retrogradacija, i (d) određeni broj glagola nastao analogijom, i za koje je dokazano da nemaju složeni nominalni predložak (no. *nervekjenne*, *fengselsdømme*) (up. Vinje 1973: 105–106). U ovoj knjizi smo do sada više puta retrogradirane glagole navodili kao primere slaganja, jer smatramo da nema posebnog razloga za njihovo izdvajanje u posebnu vrstu tvorbe.

4.2 Slaganje i kombinovana tvorba

Analiza odnosa između slaganja i kombinovane tvorbe (da/no. *samdanning*) posebno je usložnjena činjenicom da ovoj vrsti tvorbe neki autori odriču autonoman status smatrajući da se tvorenice mogu uspešno analizirati ili kao izvedenice ili kao složenice. To znači da su centralni parametri kombinovane tvorbe kao kategorije u sistemu već sami po sebi loše definisani, a kamoli svojstva perifernih članova koji bi po svemu trebalo da dele neke zajedničke osobine sa perifernim članovima drugih tvorbenih kategorija. U prvom delu daćemo kratak pregled najvažnijih osnovnih pristupa kombinovanoj tvorbi u skandinavističkoj i germanističkoj literaturi, pokušavajući da utvrdimo koji bi elementi mogli konstituisati centar tvorbene kategorije ukoliko joj se pripisuje autonoman status, a potom analizirati tvorenice koje bi se prema zadatoj definiciji mogle smatrati centralnim i perifernim članovima kategorije. Pod kombinovanu tvorbu se u skandinavističkoj derivatologiji tradicionalno podvode lekseme poput

da. *vildfarelse*, *langhåret*, *ildelugtende*; no. *bokføring*, *veiviser*, *enarmet* ili šv. *tremastare*, *storsäljare*, *rödnäst*.

4.2.1 Mesto kombinovane tvorbe u sistemu tvorbe reči

Pod kombinovanom tvorbom posmatramo vrstu tvorbe koja se u nem. literaturi naziva *Zusammenbildung* (Fleischer & Barz 1992: 47, Altmann & Kemmerling 2005: 31–32), koja je u skandinavistici poznata prvenstveno pod nazivom **samdanning** / **samdannelse**, te **avledet sammensetning, sammansättningsavledning** ili **syntetisk sammensetning** (Vinje 1973: 70). Termin *samdannelse* potiče od uglednog danskog lingviste Pola Diderihsena, nastao je kao kalk nemačkog termina i posebno je rasprostranjen u danskoj i norveškoj derivatologiji (Diderichsen 1968). Naredna dva skandinavska termina ukazuju na međupoziciju kombinovane tvorbe, upućujući na nju kao na 'izvedeno slaganje', odn. 'složeničko izvođenje'. Poslednji termin, 'sintetičko slaganje', ima paralele u nem. *syntetische Komposita* i eng. *synthetic compound-(ing)* (Altmann & Kemmerling 2005: 31, Gaeta 2010).

Glavne linije razdvajanja tiču se toga da li autori skup tvorenica koje drugi smatraju kombinovanom tvorbom smatraju izvedenicama, složenicama ili ističu relativnu posebnost ove tvorbe.

U švedskoj literaturi se, kako smo naveli, termin *samdanning* nešto ređe upotrebljava jer švedski autori većinom smatraju da je reč o posebnoj supklasi izvedenica, i nazivaju ga ili *avledd sammansättning* ili *ordgruppsavledning* (Söderbergh 1971: 8, Thorell 1981: 83–85, SAG II: 34, 41, 48, 155, Lundbladh 1995: 269). Čak i Vinje, koji obrađuje kombinovanu tvorbu u posebnom poglavlju i priznaje joj određene osobenosti, posmatra je prevashodno kao derivaciju smatrajući ove produkte „genetskim" izvedenicama (Vinje 1973: 71). Flajšer i Barc u svojoj definiciji navode da se eksplicitni derivati kojima tvorbenu osnovu čini grupa reči ponekad nazivaju *Zusammenbildung* (Fleischer & Barz 1992: 47).

Neki norveški autori pak svrstavaju mnoge tvorenice koje se klasično već podvode pod kombinovanu tvorbu u složenice. To nekad ne čine eksplicitno, odričući se kombinovane tvorbe kao vrste tvorbe, ali se u njihovim analizama često nalaze primeri koji bi se tradicionalno svrstali u kombinovanu tvorbu. Jane Bundi Juhanesen primerima poput da. *sten-*

bider ili šv. *dörrknackare* ilustruje složenice sa netransparentnim jezgrom, a kasnije o pridevima poput no. *langhåret* ili *kortbeint,* govori kao o slabije istraženoj supklasi složenica sa strukturom pridev/broj + imenica + afiks koja ima posebno značenje (Johannessen 2001: 71, 77). I Ejeslan smatra da postoji slabije istražena supklasa složenica koja specifikuje semantičku neotuđivost (no. *inalienabelsammensetninger* ili *uavhendeligsammensetninger*), poput no. *blåøyd* ili *breiskuldra*, čija deskripcija može biti problematična jer jezgro ne postoji kao samostalna leksema (Eiesland 2008: 4). I u „Referencijalnoj gramatici norveškog jezika" se mnoge imenice i kompleksni participi prezenta[103] poput *frigjøring* ili *livgivende* posmatraju kao složenice (Faarlund et al. 1997: 63–66).

Oni autori koji priznaju termin *samdanning*, čine to u Diderihsenovoj tradiciji. Po Diderihsenovom tumačenju se kombinovane tvorenice obrazuju istovremeno izvođenjem i slaganjem, iako kombinovanu tvorbu detaljnije obrađuje u poglavlju o izvođenju (Diderichsen 1968: 20, 78 i dalje). Diderihsen posmatra kombinovanu tvorbu nešto šire nego njegovi naslednici, i razlikuje *samdannselser* i *samdannelser uden suffiks* 'kombinovane tvorenice bez sufiksa' (Diderichsen 1968: 82, 84). Ove prve treba posmatrati kao kombinovanu tvorbu u užem smislu, i to su one tvorenice koje se i danas tipično podvode pod ovu vrstu tvorbe. Za njega su to one lekseme izvedene od tvorbene osnove koja se sastoji od više korenskih morfema, ali sama nije složena reč, na primer *Fiskehandler* < *handle med Fisk*[104] (Diderichsen 1968: 78). Za njega kombinovana tvorba bez sufiksa obuhvata „niz raznorodnih tvorenica" koje bi se danas mahom smatrale egzocentričnim složenicama (da. *Tykhud*, *Slikmund*), srastanjem (da.

[103] Moglo bi se smatrati problematičnim što autori pod kapom tvorbe reči posmatraju „tvorbu" participa prezenta koji se inače u gramatičkoj literaturi uglavnom smatra infinitnim oblikom glagola, i pripada time polju fleksije a ne derivacije. Ipak, autori gramatike dosledno brišu particip prezenta iz glagolske fleksije i jednoobrazno ga smatraju pridevima budući da u savremenom norveškom jeziku više ne učestvuje u građenju verbalnih kompleksa (Faarlund et al. 1997: 472). Particip perfekta i particip prezenta se u švedskoj gramatičkoj tradiciji već odavno posmatraju ili kao posebna vrsta reči ili kao pridevi budući da se, za razliku od supina, sintaksički ponašaju isto kao što bi to činio i pridev (up. diskusiju u Josefsson 2005: 39–44).

[104] Diderihsenove primere navodimo prema originalu, koji predstavlja fototipsko izdanje iz 1946. godine, kada je na snazi još uvek bio stari pravopis koji je predviđao pisanje imenica velikim slovom, a grafema *å* još uvek nije zamenila digraf *aa*.

Haandfuld, *Skefuld*) ili imperativnim složenicama (da. *Hugaf*, *Tagfat*)[105]. Vinje (1973), Liljestrand (1975), Lejra (Leira 1992), Lundblad (Lundbladh 1995) i drugi izdvajaju kombinovanu tvorbu u posebna poglavlja ili ističu posebnost ove vrste tvorbe, ali uvek naglašavajući specifičnosti koje je čine prelaznim oblikom između izvođenja i slaganja.

4.2.2 Specifičnosti kombinovane tvorbe

Šta je to što kombinovanu tvorbu u isti mah čini specifičnom ali ne dozvoljava jasno razgraničenje? Sa morfološkog stanovišta poseduje komponentsku strukturu koja se može smatrati tročlanom, a ne dvočlanom kao kod slaganja ili izvođenja. Autori primećuju komponente koje bi mogle upućivati na jednu od ove dve vrste tvorbe, ali se tvorenica ne može lako analizirati kao struktura sa dve neposredne konstituente. Najčešće su to kompleksne strukture kod kojih je poslednja morfema u nizu kakav sufiks, i gde kompleksnost forme upućuje na kompoziciju, a postojanje sufiksa na derivaciju. Pogledajmo to na primerima.

Postoje kompleksne strukture u kojima je poslednja morfema u nizu derivacioni afiks i koje se moraju nužno smatrati izvedenicama, kao, na primer, da. *godtagelse*, no. *håndverker*, šv. *dövstumhet*, jer se mogu nedvosmisleno razložiti na tvorbenu osnovu i sufiks. Ove lekseme su izvedene od složenih tvorbenih osnova. S druge strane, postoje i slične strukture koje se nužno moraju smatrati složenicama čije je jezgro derivat, kao na primer da. *trykkefrihed*, no. *vinskjønner* ili šv. *mjölkproducent*. Pa ipak, neke njima slične konstrukcije se ne mogu na isti način analizirati bez ostatka. Autori iznose argumente da se lekseme poput da. *arbejdstager*, no. *treøyd* ili šv. *tusenfoting* ne mogu tumačiti ni kao izvedenice ni kao složenice po pomenutom principu. Dakle, nisu ni izvedeni od složenih osnova (**arbejdstage*, **treøye*, **tusenfot*), niti su složenice sa jezgrom koje je derivat (**-tager*, **-øyd*, **-foting*). U drugom slučaju se, dakle, radi o tome da oblik ne postoji u nezavisnoj upotrebi kao leksikalizovana forma.

[105] Diderihsen kao ključni kriterijum za izdvajanje ovih tvorenica vidi zapravo u neprototipičnoj ulozi jezgra – u tome što jezgro nije odlučujuće za promenu, značenje ili sintaksičku primenu (Diderichsen 1968: 82). I zaista, iako se danas možda ne razmatraju kao primeri kombinovane tvorbe, ovi primeri spadaju u manje prototipične slučajeve slaganja, ili su na periferiji i bliske drugim vrstama tvorbe.

Gledište onih autora koji kombinovanu tvorbu posmatraju kao supklasu derivacije ili barem kao vrstu tvorbe koja je izuzetno bliska derivaciji ima jako uporište. Jedini argument koji sprečava tumačenje ovih primera kao produkata derivacije je autorova restrikcija da se sintagma, a ne samo čvrsti spoj u vidu složenice, može smatrati adekvatnom tvorbenom osnovom. Dakle, autori poput Vinjea, kao i Flajšer i Barc smatraju da se tvorba može tumačiti kao derivacija od dve ili više leksema koje nisu vezane u složenici, već se nalaze u slobodnoj, ponekad i indirektnoj vezi (misli se na sled konstituenata): da. *væde sengen* > *sengevæder*, *rød næse* > *rødnæset*; no. *spørre etter* > *etterspørsel*, *bryte is* > *isbryter*; šv. *ha vårdnaden* > *vårdnadshavare*, *frukta Gud* > *gudfruktig*. Ova se vrsta tvorbe u savremenom švedskom jeziku i naziva *avledd sammansättning* upravo zbog toga što se prema ovom gledištu sintagma mora preoblikovati u složenicu pre derivacije sufiksom. Stvar je u tome da li je određena struktura dobar ili loš kandidat za tvorbenu osnovu, kao i kod razlikovanja slaganja od srastanja, ili kod sintagmi i frazema kao složeničkih odredaba. Gaeta navodi ovakav pristup kao jedan od tri najčešća u analizama sintetičkih složenica (Gaeta 2010: 221).

Drugi autori, poput Nesa, posmatraju ovakve primere kao slaganje: za njega je to manji broj veoma interesantnih slučajeva u kojima glagol stvara složenicu sa glagolskom imenicom (Næs 1965: 375). Dakle, kriterijum repetativnosti smatra se jednim od osnovnih kriterijuma jer su jezgra poprilično ujednačena grupa tvorenica. To su uglavnom glagolske imenice koje označavaju vršioca radnje, te pridevi i participi koji označavaju osobine, v. 4.2.3. I mi smo u ovoj knjizi neke klasične instance kombinovane tvorbe svrstali u slaganje (na primer, *eggedeler* iz poglavlja 3.2.2.1, deo o rekcijskim složenicama). Naime, mnoge kombinovane tvorenice se na kontinuumu nalaze bliže kompoziciji, pa se u literaturi neretko čitava grupa srodnih produkata svrstava u tzv. *synthetic compounds* (npr. eng. *bus driver, mountain climbing*). Neki kognatni primeri bi se u skandinavskim jezicima svrstali svakako u determinativne složenice budući da jezgro postoji kao leksema (up. diskusiju u Szubert 2010: 166–167). Kriterijum samostalnosti se najčešće uzima u obzir kad se kombinovane tvorenice svrstavaju u složenice, jer u velikom broju ovakvih tvorenica jezgro ne može da stoji samostalno, ili se pak kao samostalna leksema javlja u nekoj drugoj semantičkoj realizaciji: (a) *proptrækker* : **trækker*, *fiskehandler* : **handler*, *frigjøring* : **gjøring*, (b) *tospråklig*

'dvojezičan': *språklig* 'jezički', *veiviser* 'vodič/putokaz': *viser* 'skazaljka', *husholdning* 'domaćinstvo' : holdning 'stav', *storsäljare* 'bestseler' : *säljare* 'prodavac' (up. i Gudiksen 1995: 87). Kao kontraragument nužnosti samostalne leksikalizacije mogu se navesti složenice sa unikatnom morfemom koja nema više ni sinhronijski motivisanu semantiku. Kao finalni argument se može izneti zapažanje autora „Gramatike Švedske akademije" koji, iako kombinovanu tvorbu izdvajaju u poseban podtip, tvrde da tvorenice imaju fonološku strukturu složenice, u kojoj drugi deo sintagme sa sufiksom fonološki čini jezgro složenice i podrazumeva jak sporedni naglasak (SAG II: 181).

4.2.3 Osnovni produkti kombinovane tvorbe

Uočeno je da kombinovana tvorba daje predvidljive rezultate u pogledu semantičkih tipova tvorenica koje nastaju kao njen rezultat, i uglavnom predstavljaju imenske vrste reči (up. Vinje 1973: 70–71, Altmann & Kemmerling 2005: 99–100).

(1) *Nomina actionis*: Reč je najčešće o tvorenicama koje se završavaju sufiksima *-ing/-ning*, ali, u zavisnosti od produktivnosti u svakom jeziku ponaosob javljaju se i sufiksi *-else*, *-eri*, *-ande/-ende* i *-sel*. Tvorbene osnove su najčešće sintagmatski spojevi između glagola i objekatske dopune, a spojevi mogu i ishodišno biti u manjoj ili većoj meri leksikalizovani: da. *lave mad* > *madlavning*, no. *nappe vesker* > *veskenapping*, šv. *sätta färg* > *färgsättning*. Nes kao slične izdvaja i one imenice nastale od spoja glagol + prilog ili labavo složen glagol sa partikulom: da. *fare vild* > *vildfarelse*, no. *samle inn* > *innsamling*, šv. *blanda samman* > *sammanblandning* (Næs 1965: 375).

(2) *Nomina agentis i nomina instrumenti*: ovde spada veći broj imenica izvedenih primarno sufiksima *-er* (da/no.), odn. *-are* (šv.). Posebno je velika grupa onih imenica koje označavaju predmete i oruđa, jer se oni, za razliku od *nomina agentis*, u skandinavskim jezicima ređe javljaju kao regularni derivati od nemotivisanih osnova. Takve su imenice da. *citrus-/citronpresser, kartoffelskræller, osteskærer*, *brødrister*; no. *eggedeler, korktrekker, knivsliper, flaskeåpner/-opptrekker*; šv. *eld-*

släckare, matberedare, telefonsvarare, kaffekokare. Tvorbene osnove kombinovanih nomina instrumenti najčešće su sintagmatski spojevi između predikata i objekatske dopune, kao i kod nomina actionis: da. *riste brød > brødrister*, *presse citron > citronpresser*, no. *slipe kniv > knivsliper*, *åpne flasker > flaskeåpner*, šv. *släcka eld > eldsläckare*, *koka kaffe > kaffekokare*.

U osnovi nomina agentis nalaze se najčešće sintagmatski spojevi predikata i priloške odredbe ili pak predikata i valentno uslovljene objekatske dopune (dir. objekat ili predloški objekat): da. *æde groft > grovæder*, *løfte dyner > dyneløfter*; no. *feie gater > gatefeier*, *gå til fots > fotgjenger*; šv. *rycka (till sig) väskor > väskryckare*, *titta på tv > tv-tittare*. U ovoj grupi se može naći i veći broj naziva životinja, poput da. *biæder, myresluger, græseder*; no. *planteeter*, *maursluker*, *drøvtygger*; šv. *strandpipare, ljungpipare, tornseglare*.

Zbog ovoga je kod ove supklase ponekad teško razgraničiti kombinovane tvorenice od rekcijskih složenica (up. i Donalies 2007: 49–50) pošto su im ishodišna semantika i sintaksički obrazac isti, a kao jedini kriterijum podele se tada uzima samostalnost jezgra, up. da. **mager* (u: *pølsemager*) : *forhandler* (u: *pølseforhandler*), no. **farer* (u: *polfarer*) : *forsker* (u: *polforsker*), šv. **ätare* (u: *gräsätare*) : *klippare* (u: *gräsklippare*). Postoji svakako značajan broj jezgara koja samostalno ne postoje, i produkt se tada tradicionalno smatra kombinovanom tvorenicom, na primer, *-haver/-havare* (da. *magthaver*), *-tager/-taker/-tagare* (no. *arbeidstaker*), *-giver/-givare* (šv. *arbetsgivare*), *-gænger/-gjenger/-gängare* (no. *kinogjenger*), *-gører/-gjører/-görare* (da. *velgører*). Ovde spada i u skandinavistici tradicionalno nerazjašnjen status elementa *-mager/-maker/-makare* koji je pozajmljen još iz srednjeniskonemačkog, a tvori značajne nizove poput da. *urmager, saddelmager, pottemager, pølsemager, handskemager, hjulmager* i slično. Ove imenice nemaju paralelu u odgovarajućem glagolu, a ovo jezgro tvori produktivne nizove leksema u značenju 'osoba koja proizvodi ili popravlja određene predmete' (DDO ga obrađuje kao sufiks). Dakle, na posebnoj poziciji se nalaze formalno nesamostalna jezgra koja određenu autonomiju zadobijaju upravo usled svoje produktivnosti, odn. sposobnosti da se javljaju u nizu tvorenica noseći autonomnu semantiku, up. i da. *lovbryder* 'osoba koja krši zakon' (< *bryde lov*), dok paralelno postoje nizovi gde se *bryder* javlja kao

nesamostalni ali autosemantični element[106], poput *banebryder* 'pionir', *strejkebryder* 'štrajkbreher', *ægteskabsbryder* 'brakolomac', *isbryder* 'ledolomac'.

Neka jezgra se s vremenom mogu samostalno leksikalizovati, pa tako među *nomina instrumenti* postoje izvedenice tipa da. *viser* i *tæller*, ali ne i **fjerner* (:*pletfjerner*) ili **trækker* (:*proptrækker*). Gudiksen (1995: 88) ističe da može doći do elidiranja prvog dela („odredbe"), bilo spontano, bilo kao posledica unutar profesionalnog žargona (da. *sender* (:*radiosender*), *lytter* (:*radiolytter*), *måler* (:*elmåler*)). Možemo dodati da na taj način nesamostalna „jezgra" kombinovanih tvorenica postaju lekseme, a produkt se nakon leksikalizacije jezgra tumači kao determinativna složenica, što zahteva neprekidan niz tumačenja svake tvorenice pojedinačno.

Za supklase kombinovanih *nomina actionis*, *nomina agentis* i *nomina instrumenti* uočavaju se dve tendencije: (a) značajan udeo ekspresivnih tvorenica, koje su posledica defrazeološke derivacije (da. *dagdriveri*, *flueknepper*; no. *spyttslikker*, *flisespikker*; šv. *hårklyveri*, *kvacksalveri*), te (b) specifičan odnos sa retrogradacijom. Nekada se retrogradacija odvija preko složenice ili pak kombinovane tvorenice (da. *lugte ilde* > *ildelugtende* > *ildelugt*, no. *holde hus* > *husholdning* > *husholde*), što sa vremenske distance može otežati tumačenje. Tako starija literatura često navodi kako no. imenica *husholdning* nije nastala od glagola *å husholde*, da bismo danas bili svedoci postojanja retrogradiranog glagola koji je nastao upravo retrogradacijom kombinovane tvorenice. Umesto dijahronijske analize svakog primera pojedinačno, za sinhronijsku analizu bi svakako bilo opravdano tumačiti imenicu *husholdning* kao običan derivat od složene glagolske tvorbene osnove (up. i da. *grovæde* < *grovæder*, *dyneløfte* < *dyneløfter* itd.) (up. i Faarlund et al. 1997: 98).

(3) Postoji jedna manja semantička supklasa koju skandinavska literatura ne izdvaja kao posebnu semantičku grupu, a to su *nomina attributiva*, koje označavaju živa bića i predmete kao nosioce određene osobine. Najčešće je reč o odnosu posesivnog tipa, i ove tvorenice se mogu semantizovati pomoću parafraze 'som har...'. Sa formalne tačke gledišta

[106] Reč *bryder* leksikalizovana je u značenju 'rvač', a kao samostalna leksema u značenju 'kriminalac' koristi se izvedenica *forbryder*.

i dalje se prevashodno radi o sufiksima *-er/-are* ili *-ing/-ning*: da. *tremaster* (< tre master), *toåring* (< to år); no. *tohjuling* (< to hjul), *femøring* (< fem øre); šv. *tvåaktare* (< två akter), *tusenfoting* (< tusen fötter).

(4) U semantičkoj vezi sa prethodnom grupom je izuzetno produktivna supklasa prideva i participa koje Juhanesen posmatra kao produktivnu, ali slabo istraživanu grupu složenica, a Nes kao niz derivata, najčešće sa slabom participskom formom, i to derivata od imeničkih sintagmi (Næs 1965: 385, Johannessen 2001: 77 i dalje). To su pridevi poput da. *enarmet, barhovedet, rødhåret, håndgribelig, gudfrygtig*; no. *tveegget, storsinnet, iøynefallende*, *keivhendt*, *mangeårig* ili šv. *rödnäst, lättfattlig, grundgående, långarmad, brunögd*.

Formalno su to:

(1) pravi pridevi, najčešće sa sufiksima *-ig* i *-lig* koji se dodaju na tvorbene osnove koje čine uglavnom imeničke sintagme sa atributom ili labavo složeni glagoli sa partikulom: da. *varmblodig* (< varmt blod), no. *pålitelig* (< lite på), šv. *påhittig* (<hitta på), *hårdskalig* (< hårt skal). Ova je supklasa daleko brojnija u švedskom jeziku, kao i derivacija sufiksom *-ig* uopšte.

(2) kvaziparticipi perfekta, odn. pridevi na *-et*. Ovo je izuzetno produktivan model i njemu pripadaju, osim gorenavedenih, i naredni pridevi: da. *barbenet*, *gråskægget, mørkøjet, tomotoret, trehjulet,* no. *blåøyd, godlynt, storsnutet, firfotet*, *skjeløyd*, šv. *långhalsad, torrskodd, ljushyad, tomhänt*, *lågpannad*. Nazvali smo ih kvaziparticipom jer su to morfeme koje markiraju particip perfekta slabih glagola, ali se navedene morfeme ne dodaju pak na glagolske, već na imeničke osnove. Lundblad nas podseća da se ovakve lekseme u švedskoj gramatičkoj literaturi često nazivaju participijalnim pridevom (šv. *participiellt adjektiv*) (Lundbladh 1995: 269, 270). Semantički se ova supklasa kombinovanih tvorenica može opisati kao „bahuvrihi izvedenice“ (Næs 1965: 385, Vinje 1973: 71) zato što nastaju od imeničkih sintagmi koje označavaju pripadnost, najčešće neotuđiv posed koji se odnosi na deo tela ili neku čovekovu osobinu: da. *med blå blomster* > *blåblomstret*, *med smal talje* > *smaltaljet*, *med tomt hjerne* > *tomhjernet*; no. *som har bred nese* > *bredneset*, *som har fire føtter* > *firfotet*, *som har åpen* [= gapende] *munn* > *åpenmunnet*, šv. *som har långa fingrar* > *långfingrad*, *som har breda höfter* > *bredhöftad, som har „stor mun“* (= 'som pratar mycket') > *stormynt*.

(3) particip perfekta: Ovakve participe možemo nazvati nepravim participima jer postoji presupozicija da postoji glagol, koji u tom slučaju postoji samo u jednom obliku paradigme, ali na primer ne i u infinitivu (Lundbladh 1995: 270)[107]. Ova pojava, kako smo već primetili, vezuje se posebno za retrogradaciju, budući da u velikom broju slučajeva od ovakvog participa sekundarno nastaje složen glagol. Ovakve kombinovane participske tvorenice su, na primer, da. *udviklingshæmmet* (barn), *levertransplanteret* (patient), *telefonaflyttet* (politiker); no. *nylaget* (eplekake), *puppeoperert* (kvinne), *snartenkt* (treåring); šv. *säsongöppen* (café), *varmrökt* (lax), *djupkänd* (sorg).

(4) participi prezenta: Budući da se participi prezenta sve dominantnije smatraju ili posebnom vrstom reči ili pridevima, mnogi slučajevi kombinovane tvorbe su na kontinuumu bliski slaganju prideva. Ipak, kao glavni kriterijum za podvođenje ovakvih instanci pod kapu kombinovane tvorbe jeste nanovo leksemska nesamostalnost jezgra, a nastavci za particip prezenta se, shodno isključenju participa prezenta iz flektivnog sistema glagola, posmatraju kao sufiksi za derivaciju prideva. Semantički su veoma srodni rekcijskim složenicama, a prva konstituenta je najčešće imenica ili partikula. Takvi su, na primer, da. *afskyvækkende* (< vække afsky), *bloddryppende* (< dryppe af blod), *snefygende* (< sne fyger); no. *rådgivende* (< gi råd), *pågående* (< gå på), *hjemmeværende* (< være hjemme); šv. *livgivande* (< ge liv), *alltätande* (< äta allt), *tillbakavarande* (< vara tillbaka).

Iako su samo određeni modeli kombinovanih prideva i participa semantički specifikovani poput imenica (prvenstveno se misli na posesivnost), za većinu je karakterističan restriktivni kapacitet kao kod determinativnih složenica (up. 3.2.2.1). Zato i ne treba da nas čudi što pridev kao druga konstituenta ne postoji samostalno: **øyd* (’koji ima oči’), već samo diferencijalno *enøyd* ’jednook’, *treøyd* ’trook’ . Isto tako **fotet* (’koji ima

[107] Poznata je činjenica da i inače participi perfekta i prezenta u skandinavskim jezicima imaju složenu formu, za razliku od infinitiva i finitnih glagolskih oblika (up. no. *gi opp* > *oppgitt*), i to je proces koji je čest kod labavo složenih glagola, pa čak i glagola koji se obavezno javljaju sa predlogom, up. no. *sette sammen* > *sammensatt, kaste bort* > *bortkastet, troppe på* > *påtroppende, rage frem* > *fremragende* (up. i Faarlund et al. 1997: 85–86).

stopala'), ali *firfotet* 'četvoronožac', **åring* ('koji ima godine'), ali *femåring* 'petogodišnjak'. Kod nekih slučajeva pridev može postojati samostalno, ali u drugom značenju, i tada najčešće označava prisustvo osobine u velikom/krajnjem/preteranom stepenu: *gråskægget* ('sedobrad / koji ima sedu bradu'), ali *skægget* ('koji ima jaku bradu'), *rødhåret* ('riđokos / koji ima riđu kosu'), ali *håret(e)* ('dlakav').

Nakon svega izloženog, možemo zaključiti samo da prototipični primeri kombinovane tvorbe pokazuju velike sličnosti kako sa članovima kategorije izvođenja, tako i sa članovima kategorije slaganja. Semantički podsećaju na determinativne složenice, a druga konstituenta, iako u jednom trenutku nesamostalna, može se s vremenom osamostaliti i dovesti do toga da se produkt interpretira kao složenica. Razlog za to vidimo upravo u bliskosti kombinovane tvorbe i derivacije: druga i treća (afiksalna) kostituenta grade zapravo vezani korenski konstituent koji u datom trenutku možda nema status lekseme, ali predstavlja analošku tvorenicu koja je konstruisana prema svim važećim pravilima izuzetno produktivnih modela čiji predlošci kao uzori već postoje u jeziku, up. šv. *stenig, hårig, finnig, skäggig, benig, smutsig → överviktig, mörklockig, frispråkig, motsträvig, gåpåig*. Iz te perspektive se čini neopravdanim da se imenica *vildfarelse* analizira drugačije od *misforståelse*, a dosadašnji pokušaji pripisivanja jednoj ili drugoj vrsti tvorbe ili višestepene analize očigledno nisu urodili plodom (up. i Bauer 2005: 102). Za sada se noviji pristupi iz naše perspektive čine najbližim adekvatnom objašnjenju, i to preko pojma *entrenchment* ili *entrenched unit* ('ustaljenost'). Ovo viđenje zasnovano je na analoškom povezivanju strukturnih obrazaca: „Once they [language users] have come across a sufficient number of words of a certain type, they can infer an abstract scheme, and will be able to extend that class of words." (Booij 2005a: 124). Smatra se da ovaj tip sintetičkog slaganja nastaje stapanjem šeme slaganja i šeme sufiksacije apstraktnih imenica, što prema nekim autorima ne predstavlja nov formalni tip, već kombinaciju dva nezavisno motivisana procesa tvorbe reči koji se sistemski i produktivno odvijaju skupa (Gaeta 2010: 232).

4.3 Slaganje i derivacija

U prethodnom poglavlju dotakli smo neke od elemenata koji se tiču kontinuuma slaganje ↔ izvođenje. Predmet ovog potpoglavlja su nejasne granice između derivacije i kompozicije u smislu prototipično shvaćenih kategorija, iako se Bauer pita da li je uopšte reč o dve jasno odeljene kategorije ili su njihovi prototipi krajnje tačke jedne iste dimenzije (Bauer 2005: 97). Prelazni oblici problematizuju se prvenstveno usled nejasnog statusa određene morfeme, koji se analizira prvenstveno s aspekta samostalnosti i produktivnosti. Na materijalu skandinavskih jezika mogu se problematizovati određeni modeli koji tradicionalno pripadaju kompoziciji (posebno slaganje prideva sa jezgrima *-løs/-lös*, *-fri*, *-rik* i sl.), te modeli koji se prema mnogim autorima svrstavaju u derivaciju (posebno prefiksacija putem elemenata kao što su *sam*, *gen-/gjen-* ili konfiksa kao što su *multi-*, *super-* ili *trans-*).

Ovaj problem se često rešava uvođenjem termina **afiksoid** (da/no. **affiksoid**, šv. **affixoid**), te njegovih supklasa sufiksoida i prefiksoida. U germanističkoj literaturi su ovi termini poznati još i pod domaćim nazivom **poluafiksi** (no. **halvprefiks/halvsuffiks**, nem. **Halbaffix**). Njihov nejasan položaj zasniva se na tome, kako navode Flajšer i Barc, što mogu postojati kao samostalne lekseme, ali je u kombinaciji sa drugim rečima njihovo značenje blago pomereno ili izmešteno, s tim da ipak ne mogu funkcionisati kao homonimi slobodnoj leksemi (Fleischer & Barz 1992: 27).

Ilustrovaćemo to srodnim primerima iz skandinavskih jezika. Pridevske složenice kojima je druga konstituenta *-fri*, poput da. *smertefri, toldfri*, no. *alkoholfri, røykfri* ili šv. *feberfri, molnfri*, veoma su produktivne, a ova konstituenta u njima označava odsustvo osobine označene prvom konstituentom. Značenje jezgra je sasvim blago izmešteno u odnosu na značenje prideva *fri* kao slobodne lekseme, u primarnom značenju 'slobodan'. Složenice se mogu parafrazirati koristeći pridev *fri*: da. *fedtfri* → 'fri for fedt', no. *rustfri* → 'fri for rust'[108], šv. *laktosfri* → 'fri från laktos', i u tom slučaju se zapravo realizuje jedno od sekundarnih znače-

[108] Složenica *rustfri* ima dve semantičke realizacije, od kojih se samo prva može ovako parafrazirati. Dakle, 1. koji nije zarđao/prekriven rđom (na primer, *rustfri bil* → 'en bil som er fri for rust'), i 2. koji je otporan na rđu, tj. koji je od rostfraja (na primer, *rustfritt stål).*

nja lekseme *fri* 'koji nije opterećen ili vezan za nešto neprijatno ili nepoželjno; koji je bez čega'. Nasuprot tome, da. *-værk* i no/šv. *-verk* kao druga konstituenta u složenicama poput da. *fletværk*, no. *bøyningsverk*, šv. *pälsverk* (= /verk$_2$/) mogu se smatrati homonimnim elementima u odnosu na imenicu *værk/verk* čije su semantičke realizacije 'aktivnost', 'delo/proizvodnja' ili 'fabrika' (=/verk$_1$/), up. složenice poput da. *håndværk, gasværk*, no. *dagsverk*, *kraftverk*, šv. *hastverk*, *mästerverk*. Dakle, ove druge sa /verk$_1$/ bi se mogle smatrati determinativnim složenicama, a prve izvedenicama u kojima /verk$_2$/ nosi uopšteno kategorijalno značenje i ne predstavlja semantički centar složenice, up. da. *et kraftværk* → 'et værk der producerer „kraft" [el/strøm]', gde se jezgro javlja kao nadređeni pojam celokupne složenice. Nasuprot tome, no. *bladverk* 'lišće' ne može se parafrazirati pomoću lekseme *verk* u bilo kom značenju, već ima kolektivno značenje.

Zanimljivo je kako rečnici lematizuju ovaj tip elementa. Iako se u skandinavistici nizovi poput da. *nikkelfri, portofri, sygdomsfri, arbejdsløs*, *grænseløs*, *lydløs* posmatraju kao slično modelovani produkti (up. i privativno značenje u 3.3.2.9), DDO, na primer, posebno lematizuje element *-løs* (takođe u značenju 'koji je bez čega/kom nešto nedostaje') pod nazivom *sidsteled* (druga konstituenta), izbegavajući na taj način etiketu sufiks. Pa ipak se lematizacija vrši odvojeno od prideva *løs* ('labav', 'rastresit', 'slobodan'), iako se navodi da je u pitanju ista reč, jer značenje očigledno smatraju specijalizovanim i kontekstualno uslovljenim. Nasuprot tome, element *-fri* se ne lematizuje zasebno, već se podvodi pod značenja prideva *fri*. DDO takođe zasebno lematizuje *verk* i *-verk*, dok se u SO sve semantičke realizacije lematizuju skupa.

Semantički kriterijum obuhvata, dakle, (a) etimološku i formalnu vezu sa slobodnom leksemom, i (b) semantičku generalizaciju koja se vezuje za pojam semantičke deplecije, odn. istrošenosti u odnosu na odgovarajuću slobodnu leksemu (up. Hacken 2000: 355). Istaknuta danska lingvistkinja Pija Jarvad uz kriterijum produktivnosti posebno izdvaja i „slikovito, sužено, degenerisano ili uopštenije značenje" (Jarvad 1995: 223). Ona na istom mestu ističe nekoliko karakteristika ovakvih elemenata u danskom jeziku: česte analogije, nemogućnost da budu nenaglašeni, sposobnost da se pojavljuju i kao jezgro i kao odredba (slobodna distribucija), i naziva ih **skabsaffikser** ('skriveni afiksi', tj. 'kriptoafiksi'). Proizvod nastao upotrebom kriptoafiksa za nju je **skabsafledning**, dakle, kriptoderivat (na primer, da. *miljøbevidst*). Drugu vrstu tradicionalno prepoznatih afiksoida ona na-

ziva **kryptorødder** (’kriptokorenske morfeme’). To su vezane korenske morfeme tipa *neo-*, koje smo u ovoj knjizi do sada nazivali konfiksima. Konačan proizvod u kom se ove morfeme pojavljuju kao konstituente Jarvad naziva **kryptosammensætninger** (’kriptosloženice’).

Kriterijum semantike je, kako smo već više puta u ovoj knjizi naglasili, kriterijum koji na kontinuumu nema jasnih granica. Zato se uz kriterijum semantičke generalizacije kao drugi glavni kriterijum navodi produktivnost. Produktivnost treba shvatiti kao sposobnost određenog elementa da gradi paradigmu, odn. da se javi kao zajednički element u čitavom nizu tvorenica i da daje predvidive rezultate (nem. *Reihenbildung*) (up. Altmann & Kemmerling 2005: 53–54, 102–103). Kao produktivne elemente između derivacije i kompozicije skandinavski autori obično navode sufiksoide *-fri, -løs/-lös, -rig/-rik, -bevidst/bevisst, -fuld/-full, -rigtig/-riktig, -villig, -tøj/-tøy/-tyg, -mand/-mann/-man, -venlig/-vennlig/-vänlig*, kao i prefiksoide koji izražavaju količinu i stepen (kao, na primer, *kæmpe-/kjempe-/jätte-, al-/all-, en-, fler-, halv-, hel-, mer-* i sl.) (Söderbergh 1971: 29–31, Husby 1990: 69–72, 92–94, Jarvad 1995: 221 i dalje).

Na osnovu dostupne literature deluje da se i kriterijum produktivnosti ipak mora smatrati relativno nepouzdanim, i u tom pogledu je naš stav jednak stavu koji iznose Hans Altman i Zilke Kemerling o tome da postoji izuzetno veliki broj složenica u kojima se neki element, bilo odredba bilo jezgro, javlja produktivno kao konstituenta determinativnih složenica i da nema objektivnih razloga zašto se taj proizvod ne bi smatrao bilo čime osim složenicom u kojoj postoji idiomatizacija ili barem parcijalna motivisanost (Altmann & Kemmerling 2005: 53). I zaista, kod skandinavskih autora se veoma često odredbe i jezgra koja se pojavljuju u većem broju složenica proglašavaju afiksoidnim elementima prvenstveno usled produktivnosti. Primećujemo da su ove lekseme u određenim periodima doživele ekspanziju, te tako Sederberj navodi kao elemente sumnjivog statusa čak i *-man* (u šv. *tjänsteman, talman, riksdagsman*), *-vänlig* (u šv. *barnvänlig, kundvänlig, tandvänlig*), *-riktig* (u šv. *fotriktig, prisriktig, moderiktig*) (Söderbergh 1971: 30). Najdalje u tome odlazi Jarvadova koja u kriptoafikse ubraja, između ostalog, *skabs-* (u da. *skabskommunist, skabsryger, skabsbøsse*), *amatør-* (u da. *amatørmarxisme, amatørsmugler, amatørvideo*), *-jungle* (u da. *skattejungle, lovjungle, uddannelsesjungle*), *-strategi* (u da. *udviklingsstrategi, produktstrategi, salgsstrategi*), *-orienteret* (u da. *billedorienteret, forbrugerorienteret, markedsorienteret*) (Jarvad 1995: 227–229). Autorka sagledava specifičnost njihove

semantičke strukture u tome što se posebno značenje realizuje upravo u vezi sa drugom konstituentom. Na primer, *skab* 'ormar' razvija semantičku realizaciju 'u tajnost/tajni', *amatør* 'amater' se realizuje u značenju 'koji je lošeg kvaliteta', *jungle* 'džungla' kao 'nepregledna zbirka' i tako dalje. S obzirom na našu prethodnu analizu procesa leksikalizacije, čini se opravdanijim tumačenje prema kom odredba i jezgro skupa formiraju složen pojam manjeg ili većeg stepena transparentnosti.

Iako se može činiti da su navedeni primeri sasvim dobri kandidati za kategoriju slaganja, iako možda na njenoj blagoj periferiji, nije nepoznata činjenica da su istorijski gledano mnogi današnji sufiksi nekada bili jezgra složenica. Sufiksi poput *-skab/-skap, -hed/-het, -dom, -lig/-lik, -som/-sam* su u starom jeziku bili autosemantične reči i funkcionisali su kao jezgra složenica, up. stšv. *konungsliker* 'kraljevski' odn. 'koji liči na kralja'. Dakle, kod ovakvih primera svedoci smo krajnjeg stadijuma *gramatikalizacije*, kada se ili gubi semantička veza ili se autosemantična reč u jeziku više ne koristi (Bauer 2005: 99). Na primer, navedeni element *-liker* (stno. *-ligr*)[109] prvobitno se vezivao za imenske vrste reči, ali je sa slabljenjem motivacije očigledno postajao sve gramatikalizovaniji što se vidi u stadijumu kad počinje da se vezuje i za glagolske osnove (Söderbergh 1971: 134). Bauer kao prvu fazu gramatikalizacije posmatra produktivnu upotrebu određenog elementa u složenici, možda čak i u većoj meri nego kad se javlja kao zasebna leksema, moguće sa blagom promenom značenja, što je stanje koje zatičemo i na primerima današnjih afiksoida. Hert Boij nas podseća da proučavanja gramatikalizacije pokazuju da semantička promena prethodi formalnoj, pri čemu se kod afiksoida semantička promena već dogodila u smislu vezanosti značenja za određeni kontekst. U slobodnoj upotrebi se kao leksema može koristiti u širem spektru značenja. Ipak, formalno posmatrano, ove lekseme jesu složenice jer nema fonološkog slabljenja (Booij 2005a: 117). U sledećoj fazi se navedeni element već može tvorbeno analizirati kao afiks, formalno je ili homofon ili homograf lekseme, a može se uočiti značenjska povezanost iako afiks i leksema nisu sinonimi. I na kraju dolazi treća faza, u kojoj nastaje svaki gubitak semantičke povezanosti (Bauer 2005: 97–99).

[109] Ovaj je sufiks etimološki vezan za današnju imenicu *lig/lik*, i nekada se kao autosemantična reč javljao u značenju 'telo', 'lik', 'izgled', 'pojava'. U spojevima se dakle gramatikalizovao, a imenica je u samostalnoj upotrebi doživela tzv. specijalizaciju (suženje) značenja, i danas se upotrebljava u primarnom značenju 'telo/leš'.

Iz navedenog se zaključuje da je gramatikalizacija složeničkih komponenata proces za koji postoji mnogo istorijski posvedočenih primera, a kao veoma dobar primer možemo navesti i aspekte koji se ovoga puta ne tiču sufiksacije, već prefiksacije. Autori često navode da je razgraničenje prefiksacije i slaganja prepoznato kao izuzetno težek zadatak u romanskim jezicima (up. na primer Booij 2005a: 112), mada ni germanski, u ovom slučaju skandinavski jezici ne zaostaju za tim. U gramatikalizaciji složeničkih odredaba je posebno zanimljiv slučaj *augmentativnih složenica* u kojima odredba izražava intenzifikaciju ili krajnji stepen prisustva određene osobine. U skandinavskoj nauci o tvorbi reči nema konsenzusa po pitanju morfološkog statusa ove veze, iako smo mi ovakve primere dosledno obrađivali kao složenice (up. i Söderbergh 1971, Liljestrand 1975, Thorell 1981, Husby 1990, Johannesen 1993). Ovo su najčešće nominalne složenice, ponajviše pridevi u kojima odredba (imenica, pridev ili glagol) izražava stepen, a funkcija intenzifikacije (no. *forsterkende funksjon*) ostvaruje se ili preko metaforizacije koja se može parafrazirati poredbenom sintagmom (no. *iskald* 'ledeno *hladan*'→ *kald som is* 'hladan kao led', *fjærlett* 'lagan '→ *lett som en fjær* 'lak kao pero'). Intenzifikacija se može realizovati i na osnovu izbledelog značenja (no. *avbleket betydning*), pri čemu je funkcija opšteg intenzifikacionog karaktera (up. Thorell 1981: 48, Faarlund et al. 1997: 80). Istraživanje koje smo sproveli na materijalu norveškog jezika pokazuje da kriterijum produktivnosti ipak nije sasvim relevantan, jer smo ustanovili da se radi prevashodno o neproduktivnim spojevima budući da se većina odredaba vezuje samo za nekoliko jezgara, najčešće samo dva do četiri (31). U veoma velikom broju slučajeva određena leksema javlja zapravo kao odredba samo jednog jezgra (32) (Bilandžija 2014b: 57–58):

(31) ***bek-***: *beksvart, bekmørk, bekmørke*; ***glo-***: *glohet, glovarm, glorød*; ***ill-***: *illsint, illrød, illsur*; ***kjerne-***: *kjernefrisk, kjernesunn, kjernenorsk*; ***propp-***: *proppfull, proppmett*; ***syl-:****sylskarp, syltynn, sylslank*; ***ur-***: *urgammel, urekte, urkomisk*; ***ut-***: *utgammel, utfattig*

(32) *beinhard, belgmørk, bikkjekaldt, bittesmå, blikkstille, dyvåt, eddiksur, eiegod, eldgammel, ellevill, ildrød, iskald, kisteglad, klissvåt, knusktørr, knøttliten, kritthvit, krystallklar, likblek, rotekte, perlehvit, speilglatt, spinngal, sprutrød, stupbratt, ørliten.*

Tek poneka odredba, poput *kjempe-* (up. i šv. *jätte-*), *død(s)-, rå-*, *drit-* ili *topp-* razvija izuzetnu produktivnost, i to primarno preko svoje žargonske i kolokvijalne upotrebe i tek retko postaje stilski nemarkiran i stabilan deo sistema (*kjempe-*), dok je većina efemernog karaktera i eventualno nanovo oživljava u vremenskim razmacima (up. *kanon-*).

Može se nedvosmisleno ustanoviti da su produktivnost i prefiksalni karakter neke odredbe za skandinavske autore u vezi sa generalizacijom značenja, odn. gubitkom semantičke motivacije. Kapacitet neke lekseme da stekne nesamostalni status prefiksa za njih nije stalna osobina, već se formalni status interpretira u zavisnosti od značenja 'odredbe' unutar značenjske celine novonastale lekseme. S jedne strane se može uočiti da u grupi složenica u kojima se odredba vezuje samo sa jednim jezgrom ima dosta onih čije je značenje transparentno i gde se može ustanoviti intenzifikacija putem poređenja, kao u no. *dyvåt* 'potpuno mokar' → *våt som dy* 'mokar kao blato'; *beksvart* 'crn crncijat' → *svart som bek* 'crn kao katran'; *eddiksur* 'veoma kiseo' → *sur som eddik* 'kiseo kao sirće'. Iako se na osnovu ovih primera naizgled može zaključiti da je semantička motivisanost odredbe obrnuto proporcionalna njenoj produktivnosti, među unikatno vezanim odredbama preovladavaju upravo one čije je značenje netransparentno i za savremenog govornika sinhronijski nemotivisano, kao u no. *kisteglad, bittesmå, bomsterk, ramsvart, ramsalt* (za objašnjenje njihove demotivacije up. Bilandžija 2014b: 66). U tom slučaju bi njihova semantička nemotivisanost bila idealan preduslov produktivnosti budući da je semantički sadržaj u tolikoj meri generalizovan da označava isključivo semantičku komponentu intenzifikacije, što nije slučaj.

S druge strane, a vezano je za prethodno, jeste i pitanje samostalnosti ovih odredaba kao slobodnih morfema. Činjenica da je neka morfema vezana i netransparentnog značenja ne čini je nužno prefiksom, već se može posmatrati kao unikatna morfema, kao u drugim primerima složenica sa unikatnim odredbama (*kirsebær, tyttebær, skorstein*, up. poglavlja 1.2.2.4 i 3.3.3.3). Mnoge od njih ipak tvore i priloge u značenju intenzifikatora (najčešće je to prilog nastao konverzijom participa prezenta[110]): no. *bekmørk – bekende mørk*, *bomfast – bommende fast*, *iskaldt – isende*

[110] Livanova ih naziva „kvaziparticipima" jer su nastali od pridevskih, a ne od glagolskih osnova i raspravlja o tome da li ih uopšte treba tumačiti kao priloge (Livanova, 1997:109).

kaldt, smellvakker – smellende vakker, stupbratt – stupende bratt, a jedan broj se, čak i kada im je značenje sinhronijski netransparentno, pojavljuju i rastavljeno kao prilog u okviru sintagme[111]: na primer, no. *bomstille – bom stille, bittesmå – bitte liten, pottetett – potte tett, lysvåken – lys våken, søkkfull – søkk full, stappmett – stapp mett, splitterny – splitter ny*. Smatramo da bi jednoznačnosti radi intenzifikator u ovom stadijumu procesa trebalo da zadrži svoj tvorbeni status odredbe, jer se između ostalog pokazalo da nemotivisanost značenja postoji i u primerima koje se u skandinavskoj derivatologiji određuju kao nedvosmislena kompozicija (up. poglavlje 3.3.3).

Pomeranje značenja od specifičnog leksičkog sadržaja sa nužnim vezivanjem za jedan tip jezgra se takođe odvija na kontinuumu interpretacija, što ćemo ukratko ilustrovati kontinuumom razvoja značenja intenzifikacije kod veoma produktivne odredbe *kjempe-*, pri čemu je objašnjenje slično navedenoj Bauerovoj interpretaciji. Odredba je ishodišno imenica muškog roda *kjempe* u značenju 'div, džin', i funkcioniše u savremenom jeziku kao odredba malog broja složenica u značenju osobine koja se odnosi na divove (*kjempevise* 'balada o divovima'), a sekundarno i velikog broja determinativnih imeničkih složenica u značenju veličine (kao kriterijske osobine koja karakteriše divove): *kjempeballong* 'ogroman balon', a posebno u nazivima životinja i biljaka: *kjempeblekksprut* 'divovska lignja', *kjempekenguru* 'sivi kengur', *kjempemusling* 'džinovska kapica', *kjempeøgle* 'dinosaurus' (doslovno: 'džinovski gušter'), *kjempekaktus* 'saguaro kaktus'. U pridevskim složenicama se njegov razvoj od komparativno-intenzifikativne odredbe do opšteg intenzifikatora može ispratiti u nekoliko etapa. U rečniku *Norsk Ordbog* Ivara Osena (I. Aasen) iz 1873. g. posvedočena je samo jedna pridevska složenica u kojoj se kao odredba pojavljuje *kjempe-*: *kjempesterk* 'veoma snažan', a RMO beleži i primer *kjempestor* (odn. *kæmpestor*) 'ogroman' u jednom primeru iz Ibzena. Ishodišno se, dakle, u pridevskim složenicama ova odredba vezuje za dva prideva koja označavaju osobine divova, sa motivisanim značenjem (sna-

[111] Za norveški jezik je u poslednjih stotinak godina bila karakteristična veoma velika ortografska nestabilnost, te su ovakvi slučajevi najčešće pitanje pravopisa, a ne tvorbe. Inge Lise Pedersen u svom članku o tri danska intenzifikatora u značenju 'pravi, iskonski' (*ærke-, rav-, pære-*) govori o tome da su se u starim tekstovima pisali rastavljeno, a da je odjek toga u savremenom danskom jeziku to da su i odredba i jezgro naglašeni (Pedersen 1996: 1).

žan / velik poput diva). Očiglednije značenje čiste intenzifikacije razvijaju kada počinju da se vezuju za apstraktne prideve koji označavaju vrednosne stavove (*kjempebra* 'odličan, veoma dobar', *kjempefin* 'veoma fin/lep'). Sigurd, koji se bavio analizom korespondentnog švedskog elementa *jätte-*, smatra da se prelaz ka konačnoj demotivisanoj intenzifikaciji odvija u dve etape: prva je kada odredba može da stoji uz antonim vrednosnog prideva, kao na primer u reči *kjempedårlig* 'izuzetno loš', a druga kada se može javiti uz jezgro koje je antonim originalnog, motivisanog jezgra: *kjempeliten* 'malecki' (Sigurd, 1983: 15–16)[112]. Pitanje je, dakle, da li je opravdano posmatrati element *kjempe-* čas kao odredbu u slučajevima očigledne značenjske motivisanosti, čas kao prefiks zbog demotivisanosti i produktivnosti, kada znamo da u svim slučajevima sadrži komponentu intenzifikacije značenja.

Suprotno ovoj pojavi, u klasi afiksoida nalazimo i one koji su rezultat obrnutog procesa, leksikalizacije ili *degramatikalizacije*, budući da je poznato da je granica između derivacije i kompozicije obostrano propusna. Ovo se posebno tiče prefiksacije u kontekstu prelaska konfiksa u domen leksičkih morfema, ali isto tako i statusa nekih domaćih prefiksa, posebno *sam-* i *gen-/gjen-*. Konfiksi se u skandinavskim udžbenicima tvorbe reči tradicionalno smatraju prefiksima (Faarlund et al. 1997: 59–60) budući da se ističe njihovo grčko i latinsko poreklo, te nesamostalan status u jeziku-primaocu. Pa ipak se uočava da su tokom poslednjih decenija neki ovakvi elementi zadobili status samostalne lekseme, pa se konačni prozvod mora smatrati složenicom, ukoliko se samostalnost postavlja kao nužan kriterijum, up. *super*$_{A}$. Daleko veći broj pak funkcioniše kao izuzetno produktivan element, najčešće odredba, u proizvodima koje bismo okarakterisali kao složenice. U poglavlju 1.2.1.4 smo ih shodno nemačkoj tradiciji svrstali u konfikse, dakle, vezane leksičke morfeme, a svoj status leksičkog dobijaju kroz transparentnost značenja. O transparentnosti značenja, tj. činjenici da maternji govornici prepoznaju leksičko punjenje, te da ih ne pamte samo kao sastavne delove nekih reči grčkog

[112] U vezi sa ovim procesima je i pojava da se u kolokvijalizmima veoma često javljaju odredba i jezgro suprotnih značenja. Razvijajući i značenje intenzifikacije uz svoje primarno značenje, i lekseme sa izvorno negativnom konotacijom mogu da se kombinuju sa jezgrima koja nose pozitivnu konotaciju (*dritbra*, *styggvakker*; up. i Lundbladh 2002: 53).

i latinskog porekla, govori i porast njihovog *kombinatornog potencijala* jer konfiksi sasvim očigledno doprinose svojim leksičkim značenjem (Hacken 2000: 354). Elementi stranog porekla se obično kombinuju sa drugim elementima stranog porekla (up. Leira 1992: 18–19), ali ove nove vezane korenske morfeme se produktivno kombinuju ili sa elementima domaćeg porekla ili u pojačanoj meri sa novim elementima sa kojima ranije nisu bili povezivani, up. da. *hyper-* u: *hyperfarlig, hyperbevidst*; *bio-* u: *biodynamisk, bionedbrydelig, bioenergi, biodiesel, biobank, biobrændsel, bioanalytiker, bioetik, bioetisk, biofeedback, biomasse, biomedicin, biomediciner, bioterror; euro-* u: *eurokommunisme, euroasiatisk, euroskeptiker, eurokrat, eurocheck, eurochauvinisme, euroafstemning, euroland, euromønt, euroområde*; ili najpoznatiji u skandinavističkoj derivatološkoj literaturi, *øko-* (kao skraćenica i za 'ekološki' i za 'ekonomski') u: *økologi, økosystem, økomad, økomælk, økofreak, økolandbrug, økoturisme, økovare; økohistorie, økonomi.*

Domaći prefiksi su veoma interesantna tema, budući da ih ima relativno malo, a ako se iz klase prototipičnih prefiksa isključe i konfiksi i oni domaći prefiksi kod kojih postoji jasna etimološka i parcijalna formalna veza sa samostalnom leksemom, onda se prefiksacija u skandinavskim jezicima svodi na relativno neproduktivnu tvorbu pomoću nekolicine nemačkih nenaglašenih prefiksa (*for-/för-, be-, ge-, an-, er-*) i nekolicinu domaćih i stranih prefiksa kojima se izvode reči negativnog ili pejorativnog značenja (*u-/o-, van-, mis-/miss-, a-, dis-/des-, in-*). Prefiksi koji bi se u ovoj klasi mogli analizirati u najmanju ruku kao prefiksoidi jesu *sam-*, *gen-/gjen-*, *for²-/för²-* kao i *tve-*.[113]

Prefiksoid *sam-* se u tvorenicama koristi da označi zajedništvo (da. *samliv, samfærdsel*; no. *samleie, samboer*; šv. *samliv, samarbeta*) i u etimološkoj je vezi sa prilogom *sammen/samman* 'zajedno', koji se takođe često javlja kao odredba složenica (da. *sammenkoble, sammenklistre*; no. *sammenstøt*, *sammenvevd*; *šv. sammanlänka, sammanbinda*). Ni *gen-/gjen-* nije prototipičan prefiks jer jasno doprinosi svojim značenjem 'nanovo/opet' ili 'ka/prema' (ekvivalenti su mu prema BMO *att-, om-, nytilbake-*; SAOL: åter-) kao u primerima: da. *genbruge, genoprette*, no.

[113] Iako Husbi u prefikse ubraja daleko veći broj domaćih elemenata, poput *mot-, -sær-, med-, ikke-, ny-, ur-, middel-, etter-, inn-, inne-, ut-*, njih smo odlučili da izostavimo iz analize jer se svi ostali autori slažu u tome da je ovde reč o slaganju, i to mišljenje podržavamo (up. Husby 1990: 55, 59–65).

gjenvalg, gjenta, šv. *genklang, genfödas*. Etimološki je vezan za norr. predlog *gegn* (’protiv’), a u savremenom jeziku postoji kao pridev *gen* (danas u da/no. zastareo). Savremeni govornici ga najčešće prepoznaju i kao tvorbenu osnovu priloga *igen/igjen* ’opet’. DDO ga klasifikuje kao prefiks, isto kao i SAOB, dok BMO i SAOL[114] smatraju da se javlja kao odredba složenica. Naredni prefiksoid/odredba označen je brojem 2 kako bi se razlikovao od prefiksa *for-/för-* koji je nemačkog porekla (< *ver-*) i nema autonoman leksičko-semantički sadržaj. Za razliku od njega, *for*^{2}*-/ för*^{2}*-* i *føre-* pojavljuju se kao elementi srodni predlogu i prilogu *for* (da/no.), odn. *för (šv.)*. DDO, za razliku od većine derivatologa, klasifikuje *for*^{1}*-* i *for*^{2}*-* zasebno, prvi kao prefiks, drugi kao odredbu. Razlog što ih i po našem mišljenju treba razdvojiti jeste taj što kao odredba *for*^{2}*-* doprinosi svojim leksičkim značenjem kao ’ispred’, ’pre’ ili ’unapred’ kao u da. *forstad, forhistorisk, forpremiere, forbage*; no. *forsete, fortrinn, forheng, forhånd; šv. förarm, förstad, försommar, förkultivera*. Odredba *tve-* nije posebno produktivna, ali je etimološki vezana za norr. *tví-*, a za govornike danskog i norveškog je nešto udaljenije od savremenog *to* (’dva’), up. šv. *två*. Ovu odredbu uočavamo u primerima poput da *tvekamp*, *tvekønnet/ tvekjønnet, tvedeling, tvetydig, tveægget/tveegget,* šv. *tvebottnad, tvedela, tveeggad, tvehänt* (često paralelno gradeći oblike sa *två-*).

4.4 Slaganje i reduplikacija

Reduplikacija (da. **reduplikation**, no. **reduplikasjon / reduplisering/fordobling**; šv. **reduplikation/fördubbling**) se u skandinavskim jezicima smatra neproduktivnim i sporednim tipom tvorbe i u derivatološkim udžbenicima joj je posvećeno relativno malo pažnje. U **reduplikacione tvorenice** ili **reduplikate** ubrajaju se da. *gøgemøg*, *virvar, siksak/zigzag*, no. *visvas, dingeldangel*, *finfin*, šv. *tingeltangel, pingpong, krimskrams*.

Reduplikacija nije fenomen koji se vezuje isključivo za tvorbu reči. Termin je poliseman, i najčešće se koristi u tvorbi reči, morfologiji, fra-

[114] Zanimljivo je što su i SAOB (*Svenska Akademiens ordbok*) i SAOL (*Svenska Akademiens ordlista*) rečnici Švedske akademije nauka, i kod afiksoida se u pretraživanju primećuje tendencija da stariji SAOB uglavnom klasifikuje kao prefikse (članak o *gen-* potiče iz 1928. godine), dok ih SAOL klasifikuje kao odredbe (članak iz 2015.). Osim toga, SAOB je istorijsko-filološki rečnik čiji je prvi tom objavljen 1898. g. a najnoviji 2017.g.

zeologiji, leksikologiji i sintaksi. Kao *morfološka reduplikacija* više nije aktuelna u savremenim skandinavskim jezicima. U pragermanskom i ranije u indoevropskom jeziku služila je sistemski za građenje perfekta, a kod manjeg broja glagola i za građenje prezenta (v. Wessén 1968: 126–128, Pudić 1971: 159–160). U savremenim skandinavskim jezicima je danas relativno frekventna *sintaksička reduplikacija*, a filolozi često smatraju da je frekventnost uslovljena uticajem engleskog jezika (Berkov 1997 i naročito Brink 2001). Takvi su na primer, da. *De er faktisk rige-rige!;* no. *Det er ikke bare bare med ferien* ili šv. *i ett land långt långt borta*. Najvažnija funkcija ovog tipa reduplikacije u skandinavskim jezicima je intenzifikacija (Berkov 1997:174–175). Pod *frazeološkom reduplikacijom* se podrazumeva ponavljanje homomorfnih komponenata u okviru jednog frazeologizma, tj. onih komponenata koje pripadaju istoj vrsti reči. Ovaj tip reduplikacije ograničen je na supklasu *geminatnih frazeologizama* (da/no/šv. *ordpar*), poput da. *hist og pist, med mand og mus*, *ren og skær*; no. *med brask og bram*, *hipp som happ*, i *sus og dus*; šv. *huller om buller, lock och pock, braka och knaka*.

Kao vrsta tvorbe podrazumeva ponavljanje reči ili grupa glasova, koje na okupu drži ritmična forma, a Bjerkov ih naziva i *ekko-ord* 'eho-reči' (Berkov 1997: 43). Reduplikacija se ubraja u konstituentske tipove tvorbe, iako konstituente zapravo imaju subleksički status. **Osnovom** ili **bazom** se naziva ona konstituenta, najčešće prva u redosledu, koja služi kao izvor ponavljanja, dok se druga komponenta, koja sadrži ponovljenu „reč" ili grupu glasova naziva **replikantom**. Najveći broj ovakvih tvorenica je ekspresivan, a funkcionalno i stilski karakteristične su za familijarni i kolokvijalni stil, te reklamni diskurs i nazive proizvoda i firmi (up. no. *Bik Bok*). Mnogi reduplikati su zapravo pozajmljeni iz drugih jezika, kao, na primer, *flikflak* < fr. *flic flac*, *virvar* < nem. *Wirrwarr, siksak* < nem. *Zickzack,* te *couscous, flip-flop, fifty-fifty*. Reduplikati najčešće pripadaju uzvicima, imenicama i prilozima.

(1) Reduplikaciju je ponekad teško razlikovati od onomatopejske tvorbe. Onomatopejske tvorenice se ne smatraju uvek „pravim reduplikatima" jer se zasnivaju na podražavanju repetativnih zvukova iz okoline, poput. da. *gonggong,* no. *nøff-nøff*, šv. *vovvov* (up. Brink 2001: 28). Među ovakvim rečima je veoma česta tzv. *identična reduplikacija* (Thorell 1981: 20), jer su i baza i replikant istog fonemskog sastava. Identična reduplikacija je takođe česta u dečijem jeziku (up. *dadda, mamma, pappa, mimi*).

U skandinavskim jezicima je takođe posebno česta u procesu nastanka nadimaka i hipokoristika, kada slog iz korena antroponima služi kao baza reduplikacije, poput da. *Susanne* > *Susse*, no. *Birgitte/Elisabeth* > *Bibbi, Bibben*, šv. *Johanna* > *Jojjo*, *Lennart* > *Lelle* (up. Riad 2009: 17–18). Za ovaj tip sloga Brink navodi da je relativno ređe istraživan, a karakteriše ga pojava istog konsonanta oko naglašenog vokala (C_1-V-C_1-(V)) (Brink 2001: 27). Budući da vokalizam u ovoj supklasi ostaje nepromenjen, kao njena glavna karakteristika se izdvaja prisustvo aliteracije (da. *bogstavrim*, no. *bokstavrim*, šv. *uddrim*), a veoma često se skupno javljaju i aliteracija i homoioteleutonija (da/no. *enderim*, šv. *slutrim*).

(2a) Drugu supklasu čine tzv. *rimovani reduplikati*, koji su jedna od dve vrste *parcijalne reduplikacije*. Za parcijalnu reduplikaciju je karakteristično da se reduplikant modifikuje tako da ostane kao slog koji ne nosi leksičko značenje (pseudomorfema), ali on može biti stilsko i ekspresivno sredstvo. Za supklasu rimovanih reduplikata je karakteristično zadržavanje istog vokalizma i homoioteleutonije, ali gubljenje aliteracije. Takvi su reduplikati poput *hokuspokus, Nils-Pils, huxflux, picknick, Ollepolle*.

(2b) Treću supklasu čine tzv. *ablautski* ili *apofonijski reduplikati*, takođe podvrsta parcijalne reduplikacije. Njih karakteriše prisustvo spontane vokalske alternacije, od čega potiče i naziv, a u skandinavskim jezicima najčešća je varijacija između *i* : *a/å*. Za ovaj tip reduplikacije je takođe karakteristična pojava aliteracije i homoioteleutonije: da. *flikflak*, *dillerdaller, sniksnak*; no. *dingel-dangel, krimskrams, dilldall*; šv. *ticktack, bing-bång, virrvarr*.

Sličnost sa slaganjem proističe prvenstveno iz dvočlane konstituentske strukture u kojoj nijedna konstituenta nije afiks. Međutim, iz ove negativne definicije ne proističe šta konstituente jesu morfološki i leksički. One najčešće nisu samostalne lekseme, mada pojava vezanih korenskih morfema koje nemaju prepoznatljivo leksičko značenje (unikatne morfeme) pretpostavlja da komponenta složenice ne mora nužno biti punoznačna sa sinhronijskog stanovišta. Kod nekih reduplikata, pak, konstituente mogu biti samostalne lekseme, najčešće onomatopejske reči (*dingel* < *dingle* + *dangel* < *dangle*), ili se vezuju etimološki za postojeće reči u jeziku (*krimskrams* gde je *krams* < *kram* 'bezvredna sitnica'). Pa ipak, ne može se presuponirati ni formalna ni značenjska dominacija bilo kog od članova — značenje celine ne može se parafrazirati pomoću jezgra i odredbe: *hokuspokus* → **pokus som hokus*, **pokus av hokus* i sl. Uostalom, neki

reduplikati poput *dingeldangel* nalikuju pre na koordinativne složenice. Jedna od karakteristika koja vezuje slaganje i reduplikaciju jeste činjenica da reduplikati u skandinavskim jezicima ipak imaju zajednički naglasak kao i determinativne složenice i to najviše nalikuje na formalnu sliku slaganja (Brink 2001: 25).

Literatura

Rečnici:

DDO: *Den Danske Ordbog*. dostupno na: http://ordnet.dk/ddo

NEO: *Nationalencyklopedins ordbok* (2004). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.

BMO: *Bokmålsordboka* (revidert nettutgave 2016). dostupno na: ordbok.uib.no

SAOL: *Svenska Akademiens ordlista* // **SAOB:** *Svenska Akademiens ordbok* // **SO**: *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* - sva tri dostupna na: https://svenska.se/

Åberg, Gösta (2001). *Handbok i svenska. Skriva och tala, rätt och fel, grammatik, knepiga ord*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Ackema, Peter & Ad Neeleman (2010). The role of syntax and morphology in compounding. U: Scalise, S. & I. Vogel (ur.), *Cross-disciplinary issues in compounding* (s. 21–36). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. [Current Issues in Linguistic Theory, vol. 311]

Adams, Valerie (2013). *Complex Words in English*. London/New York: Routledge.

Ahlin, Carina (2012). *Spargris – Är det en gris som man sparar till jul? SFI-elevers förståelse av sammansatta ord*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket.

Åkermalm, Åke **(**1955). *Fornnordiska verb med substantivisk förled : ett bidrag till nordisk ordbildningslära.* Lund: C. Blom [Acta Universitatis Stockholmiensis 12].

Andersen, Stig Toftgaard ([2]2001). *Talemåder i dansk. Ordbog over idiomer*. København: Gyldendal.

Andreou, Marios & Angela Ralli (2015). Form and Meaning of Bahuvrihi Compounds: Evidence from Modern Greek and Its Dialects. U: Bauer, L. et al. (ur.), *Semantics of Complex Words* (s. 163–185). Berlin: Springer.

Bäcklund, Eirik (2007). *"Da sto jeg der og pølsesvettet." En analyse av 367 nomeninkorporeringer som grammatikkutfordrer norsk* [diplomski rad]. Oslo: Universitetet i Oslo.

Bakken, Kristin (1995). Leksikalisering av gammelnorske sammensetninger. U: Svavarsdóttir, A. et al. (ur.), *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Reykjavik 7.-10. juni 1995* (s. 27–35). Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.

Bauer, Laurie (1983). *English Word-formation*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.

Bauer, Laurie (1992). *Introducing Linguistic Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Bauer, Laurie (2005). The borderline between derivation and compounding. U: Dressler, W. et al. (ur.), *Morphology and its Demarcations. Selected Papers from the 11th Morphology Meeting, Vienna, February 2004* (s. 97–108). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Becker-Christensen, Christian & Peter Widell (2003). *Politikens nudansk grammatik*. København: Politikens Forlag A/S.

Becker-Christensen, Christian (2009). Ordforbindelser i Nudansk Ordbog og andre monolingvale almenordbøger. *LexicoNordica, 16*: 5–28.

Beito, Olav T. (1970). *Nynorsk grammatikk. Lyd- og ordlære*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Benczes, Réka (2006). *Creative compounding in English: The semantics of metaphorical and metonymical noun-noun combinations*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [Human Cognitive Processing, vol. 19].

Berkov, Valerij (1997). *Norsk ordlære*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bilandžija, Sofija (2014a). *Semantika kauzativnih konstrukcija u norveškom i srpskom jeziku* [neobjavljena doktorska disertacija]. Beograd: Filološki fakultet.

Bilandžija, Sofija (2014b). Odredba kao intenzifikator u norveškim nominalnim složenicama. *Anali Filološkog fakulteta, XXVI (2)*: 53–74.

Bilandžija, Sofija (2016). Prilog supkategorizaciji kauzativnih konstrukcija: morfološki kauzativ u savremenom norveškom jeziku. U: Jelena Kostić-Tomović et al. (ur.), *U carstvu reči – jezici i kulture. Zbornik u čast prof. dr Jovanu Đukanoviću povodom 85. rođendana* (s. 188–200). Beograd: Filološki fakultet u Beogradu/ FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.

Booij, Geert et al., (ur.) (2000). *Morphologie : ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung I*. Berlin/New York : Walter de

Gruyter [Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bind 17].
Booij, Geert (2005a). Compounding and derivation: Evidence for Construction Morphology. U: Dressler, W. et al. (ur.), *Morphology and its Demarcations. Selected Papers from the 11th Morphology Meeting, Vienna, February 2004* (s. 109–132). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
Booij, Geert (2005b). *The grammar of words. An introduction to linguistic morphology*. Oxford: Oxford University Press.
Brink, Lars (2001). Er de rige-rige? Ny reduplikation i engelsk og dansk. *Mål & Mæle, 2001 (3)*: 25–28.
Bugge, Annechen Bahr (2005). *Middag - en sosiologisk analyse av den norske middagspraksis* [doktorska disertacija]. Trondheim: NTNU.
Buhofer, Annelies (2002). Phraseologisch isolierte Wörter und Wortformen. U: Cruse, Alan D. et al. (ur.), *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen*. 1. Halbband (s. 429–434). Berlin / New York: De Gruyter.
Buhofer, Annelies Häcki & Davide Guiriato (2002). „Unikalia" im Sprachwandel: phraseologisch gebundene Wörter und ihre lexikographische Erfassung. U: Piirainen, E. & I. T. Piirainen (ur.), *Phraseologie in Raum und Zeit* (s. 125–160). Hohengehren: Schneider Verlag.
Burger, Harald (1982). Klassifikation: Kriterien, Probleme, Terminologie. U: Burger, H. et al. (ur.), *Handbuch der Phraseologie* (s. 20–60). Berlin/New York: Walter de Gruyter.
Diderichsen, Paul ([3]1968). *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
Dobrovol`skij, Dmitrij (1978). *Phraseologisch gebundene lexikalische Elemente der deutschen Gegenwartssprache. Ein Beitrag zur Theorie der Phraseologie und zur Beschreibung des phraseologischen Bestandes* [neobjavljena doktorska disertacija]. Leipzig: Karl-Marx-Universität.
Donalies, Elke (2007). *Basiswissen Deutsche Wortbildung*. Tübingen: A. Francke.
Dragićević, Rajna (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
Đurović, Annette (2011). *Grundfragen der deutschen Syntax*. Belgrad: Philologische Fakultät.

Edlund, Lars-Erik & Birgitta Hene (1992). *Lånord i svenskan. Om språkförändringar i tid och rum*. Höganäs: Wiken.
Eichinger, Ludwig M. (2000). *Deutsche Wortbildung: eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
Eiesland, Eli Anne (2008). *"Skal vi sittedanse?". Verb-verb-sammensetninger i norsk* [master-rad]. Oslo: Univerzitet u Oslu.
Eisenberg, Peter ([2]2004*). Grundriß der deutschen Grammatik. Band 1: das Wort*. Stuttgart/Weimar: Verlag J.B. Metzler.
Engel, Ulrich (2004). *Deutsche Grammatik*. München: Iudicium Verlag.
Engel, Ulrich (2009). *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
Enger, Hans-Olav & Kristian Emil Kristoffersen (2000). *Innføring i norsk grammatikk. Morfologi og syntaks*. Oslo: LNU/Cappelens Akademisk Forlag.
Enger, Hans-Olav (1995). Har ord hoder? Litt om sammensetninger og deres bøyning. *LexicoNordica, 2*: 33–42.
Engstrand, Olle (2009). *Fonetik light. Kortfattad ljudlära för språkstudier och uttalsundervisning*. Lund: Studentlitteratur.
Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
Fjeldvig, Tove & Anne Golden (1986). Automatisk splitting av sammensatte ord - et lingvistisk hjelpemiddel for tekstsøking. U: Karlsson, F. (ur.), *Papers from the Fifth Scandinavian Conference of Computational Linguistics* (s. 73–82). Helsinki: University of Helsinki.
Fleischer, Wolfgang ([5]1983). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
Fleischer, Wolfgang & Irmhild Barz (1992). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
Fleischer, Wolfgang (1997). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
Gaeta, Livio (2010). Synthetic compounds. With special reference to German. U: Scalise, S. & I. Vogel (ur.), *Cross-disciplinary issues in compounding* (s. 219–235). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
Geeraerts, Dirk (ur.) (2006). *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
Golden, Anne, Kirsti Mac Donald & Else Ryen (2008). *Norsk som fremmedspråk. Grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Grønnum, Nina (1998). *Fonetik og fonologi – almen og dansk*. København: Akademisk forlag A/S.
Gudiksen, Asgerd (1995). Om begrebet samdannelse. U: Kunøe, M. & E. Vive Larsen (ur.), *5. Møde om Udforskningen av Dansk Sprog* (s. 81–91). Århus: Aarhus Universitet.
Gudiksen, Asgerd (2000). Er orddannelse forudsigelig? *NyS - Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori, 26-27*: 197–223.
Gundersen, Dag et al. (ur.). (1995). *Håndbok i norsk. Skriveregler, grammatikk og språklige råd fra a til å*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
Gundersen, Dag et al. (ur.). (2002). *Språkvett. Skriveregler, grammatikk og språklige råd fra a til å*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
Günther, Hartmut (2000). Unikales Morphem. U: Glück, H. (ur.), *Metzler Lexikon Sprache* (s. 759). Stuttgart/Weimar: Verlag J. B. Metzler.
Hacken, Pius ten (2000). Derivation and compounding. U: Booij, G. et al. (ur.), *Morphologie: ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung I* (s. 349–360). Berlin/New York : Walter de Gruyter [Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bind 17-1]
Hallström, Anna (1982). *Övningsbok i ordbildning med regler*. Stockholm: Förlaget Akademilitteratur AB.
Hansen, Aage (1967). *Moderne dansk I-III*. København: Grafisk forlag.
Hansen, Erik (1985). Orddannelse på hjemlig grund. *Sprog i Norden, 1985*: 65–70.
Hansen, Erik ([4]1997). *Dæmonernes port. Støttemateriale til undervisningen i nydansk*. København: Hans Reitzels Forlag.
Haspelmath, Martin (2002). *Understanding Morphology*. New York: Oxford University Press.
Haugen, Odd Einar (1993). *Grunnbok i norrønt språk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
Heideman Andersen, Margrethe & Philip Diderichsen (2011). Sjældne og sære sammensætninger. *NyS - Nydanske Sprogstudier, 41*: 40–65.
Heusinger, Siegfried (2004). *Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache*. München: Wilhelm Fink Verlag.
Hoaas, Kristin A. (2008). *Særskrivingsmønstre. En kvantitativ og kvalitativ studie av VG1-elevers sær- og samskriving av sammensatte ord i norsk* [master-rad]. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for lingvistiske og nordiske studier.

Hultman, Tor G. (2003). *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.

Husby, Olaf (1990). *Norske ord. Ordlagingslære med arbeidsoppgaver*. Oslo: Friundervisningens forlag.

Ivanović, Branislav (2005). *Frazeologizmi u Luterovom prevodu Biblije na ranonovovisokonemački jezik iz 1534. godine i njihova zastupljenost u savremenom nemačkom jeziku* [neobjavljen magistarski rad]. Beograd: Filološki fakultet.

Ivanović, Branislav (2012). *Recesivna obeležja nemačkih frazeologizama i tendencije nivelacije prema savremenom jezičkom stanju* [neobjavljena doktorska disertacija]. Beograd: Filološki fakultet.

Ivanović, Branislav (2014). Morfosintaksičke specifičnosti nominalnih unikalnih komponenata u nemačkoj frazeologiji. *Anali Filološkog fakulteta, XXVI (2):* 39–51.

Jacobsen, Henrik Galberg & Peter Stray Jørgensen ([5]2005). *Politikens håndbog i nudansk*. København: JP/Politikens Forlagshus A/S.

Jarvad, Pia (1995). Kryptosammensætninger og skabsafledninger i virkeligheden og i ordbøgerne. U: Svavarsdóttir, A. et al. (ur.), *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Reykjavik 7.-10. juni 1995* (s. 221–231). Reykjavik: Nordisk förening for leksikografi.

Johannessen, Janne Bondi & Helge Hauglin (1998). An automatic analysis of Norwegian compounds. U: Haukioja, T. (ur.), *Papers from the 16th Scandinavian Conference of Linguistics, Turku/Åbo, 1996* (s. 209–220). Turku: University of Turku.

Johannesen, Janne Bondi (2001). Sammensatte ord. *Norsk lingvistisk tidsskrift*, *19*: 59–91.

Johannisson, Ture (1964a). Tendenser i nutida svensk ordbildning. U: *Nutidssvenska. Uppsatser i grammatik* (s. 7–22). Stockholm: Almquist & Wiksell.

Johannisson, Ture (1964b). Om sammansatta verb i svenskan. U: *Nutidssvenska. Uppsatser i grammatik* (s. 23–42). Stockholm: Almquist & Wiksell.

Josefsson, Gunnlög (2005). *Ord*. Lund: Studentlitteratur.

Josefsson, Gunnlög (1998). *Minimal Words in a Minimal Syntax. Word formation in Swedish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. [Linguistik aktuell 19]

Kann, Viggo (2011). Visst gör ett s skillnad. *Språktidningen, 2011 (10):* 44–49.
Kastovsky, Dieter (2009). Diachronic perspectives. U: Lieber, R. & P. Štekauer (ur.), *The Oxford Handbook of Compounding* (s. 323–340). Oxford University Press.
Kinn, Torodd (2001). *Pseudopartitives in Norwegian* [doktorska disertacija]. University of Bergen: Faculty of Arts.
Klajn, Ivan (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Prvi deo: Slaganje i prefiksacija*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
Knudsen, Trygve (1967). *Kasuslære 2: dativ, genitiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
Køneke, Mikael (1989). Søvnbesvær & sovepiller. Om substantiviske komposita. U: Kjær, I. & F. Lundgreen-Nielsen (ur.), *Danske Studier 1989 (= Vol. 84)* (s. 149–156). København: C. A. Reitzels Forlag.
Körtvélyessy, Lívia, Pavol Štekauer & Július Zimmermann (2015). Word-Formation Strategies: Semantic Transparency vs. Formal Economy. U: Bauer, L. et al. (ur.), *Semantics of Complex Words* (s. 85–113). Berlin: Springer.
Kostić-Tomović, Jelena (2013). *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*. Beograd: FOKUS, Forum za interkulturnu komunikaciju. dostupno na: http://www.komunikacijaikultura.org?Ebooks.html
Kristoffersen K. E, Hanne Gram Simonsen & Andreas Sveen (ur.) (2005). *Språk. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
Kubrjakova, Elena S. (2000). Submorphemische Einheiten. U: Booij, G. et al. (ur.), *Morphologie : ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung I* (s. 417-426). Berlin/New York. Walter de Gruyter. [Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bind 17-1]
Kulbrandstad, Lars Anders (1998). *Språkets mønstre. Grammatiske begreper og metoder*. Oslo: Universitetsforlaget.
Leira, Vigleik (1992). *Ordlaging og ordelement i norsk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
Levi, Judith (1978). *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*. New York: Academic Press.
Libben, Gary (1998). Semantic transparency in the processing of compounds: Consequences for representation, processing, and impairment. *Brain and Language* 61: 30–44.

Lieber, Rochelle (2009). *Introducing morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
Lieber, Rochelle & Pavol Štekauer (ur.) (2009). *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford University Press.
Lieber, Rochelle (2010). On the lexical semantics of compunds: Non-affixal (de)verbal compounds. U: Scalise, S. & I. Vogel (ur.), *Cross-Disciplinary Issues in Compounding* (s. 127–144). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
Liljestrand, Birger (1975). *Så bildas orden*. Lund: Studentlitteratur.
Lindberg, Ebba (1976). *Beskrivande svensk grammatik*. Stockholm: Almquist & Wiksell Förlag.
Lipka, L. (1967). Wasserdicht und grasgrün. Zwei Wortbildungstypen der deutschen Gegenwartssprache. *Muttersprache, 77*: 33–43.
Livanova, Alexandra (1997). Funksjonell-grammatisk behandling av semantiske gradsforhold. *Folia Scandinavica Posnaniensia, 4*: 89–113.
Lundbladh, Carl-Erik (1995). Avledningar i Svenska Akademiens ordbok. U: Svavarsdóttir, A. et al. (ur.), *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Reykjavik 7.-10. juni 1995* (s. 265–273). Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.
Lundbladh, Carl-Erik (2002). *Prefixlika förleder*. Göteborg: Göteborgs universitet. [Rapporter från projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800-2000: ORDAT 17]
Luschützky, Hans Christian (2000). Morphem, Morph und Allomorph. U: Booij, Geert et al. (ur.), *Morphologie : ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung I* (s. 451–462). Berlin/New York : Walter de Gruyter [Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bind 17-1].
Mellenius, Ingmarie (1996). On noun-verb compounding in Swedish. *Lund University, Dept. of Linguistics: Working Papers*, 45: 133–149.
Myking, Johan (2008). *Motivasjon som termdanningsprinsipp. Ein teoretisk diskusjon på grunnlag av norsk oljeterminologi*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
Norén, Kerstin (1995). Partikelverb och lexikon: kriterier för att finna lexikaliserade partikelverb. U: Svavarsdóttir, A. et al. (ur.), *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Reykjavik 7.-10. juni 1995* (s. 321–329). Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.

Næs, Olav (1965). *Norsk grammatikk. Elementære strukturer og syntaks*. Oslo: Fabritius & sønners forlag.
Ørsnes, Bjarne (1996). At danne og forstå sammensatte ord. *Maal og Mæle 1996 (3)*: 24–30.
Ortner, Hanspeter & Lorelies Ortner (1984). *Zur Theorie und Praxis der Kompositaforschung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. [= Forschungsberichte des Instituts für Deutsche Sprache Mannheim 55]
Ortner, Lorelies et al. (1991). *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Vierter Hauptteil: Substantivkomposita* (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 1). Berlin – New York: Walter de Gruyter [= Sprache der Gegenwart 79]
Ortner, Lorelies (1997). Zur angemessenen Berücksichtigung der Semantik im Bereich der deutschen Kompositaforschung. Am Beispiel der Komposita mit 'Haben'-Relation. U: Wimmer, R. & F-J. Berens (ur.), *Wortbildung und Phraseologie* (s. 25–44). Tübingen: Gunter Narr Verlag.
Palm, Christine (1997). *Phraseologie. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
Pedersen, Inge Lise (1996). Ærkekøbenhavnsk eller ravjysk? Pæredansk er det i hvert fald. *Nyt fra Sprognævnet, 1996 (2)*: 1–5.
Plag, Ingo (2003). *Word-formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press [Cambridge Textbooks in Linguistics].
Pümpel-Mader, Maria et al. (1992). *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Fünfter Hauptteil: Adjektivkomposita*. Berlin/New York: Walter de Gruyter (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 2) [= Sprache der Gegenwart 80].
Ralli, Angela (2010). Compounding versus derivation. U: Scalise, S. & I. Vogel (ur.), *Cross-Disciplinary Issues in Compounding* (s. 57–73). Amsterdam/Philadelphia: Jon Benjamins Publishing Company.
Riad, Thomas (2009). *Prosodi i svenskans ordbildning och ordböjning*. dostupno na: www.su.se/polopoly_fs/1.29929.1320939953!/Prosodi-OrdbildningRiadNov12.pdf (pristupljeno: 10.5.2015.)
Römer, Christine & Brigitte Matzke ([2]2005). *Lexikologie des Deutschen: eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
Ronneberger–Sibold, Elke (2001). On useful darkness: Loss and destruction of transparency by linguistic change, borrowing, and word creation. U: Booij, G. & J. van Marle (ur.), *Yearbook of Morphology 1999* (s. 97–120). Dordrecht: Kluwer.

Rønnhovd, Jarle (1993). *Norsk morfologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
Rosenqvist, Håkan (2007). *Uttalsboken. Svenskt uttal i praktik och teori*. Stockholm: Natur och Kultur.
SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999). *Svenska Akademiens grammatik I-IV*. Stockholm: Svenska Akademien.
Sandøy, Helge (2000). *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen Akademisk Forlag.
Scalise, Sergio & Antonietta Bisetto (2009). The classification of compounds. U: Lieber, Rochelle & Pavol Štekauer (ur.), *The Oxford Handbook of Compounding* (s. 34–53). Oxford University Press.
Scalise, Sergio & Irene Vogel, ur. (2010). *Cross-disciplinary issues in compounding*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. [Current Issues in Linguistic Theory, vol. 311]
Scalise, Sergio & Antonio Fábregas (2010). The head in compounding. U: Scalise, S. & I. Vogel (ur.), *Cross-Disciplinary Issues in Compounding* (s. 109–125). Amsterdam/Philadelphia: Jon Benjamins Publishing Company.
Schippan, Thea (1992). *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
Sigurd, Bengt (1983). Om *jätte-*, *kalas-* och andra förstärkningsprefix. *Språkvård, 1983 (2):* 7–16.
Sivertsen, Eva ([2]1972). *Fonologi. Fonetikk og fonemikk for språkstudenter*. Oslo: Universitetsforlaget.
Sköldberg, Emma & Maria Toporowska Gronostaj (2006). Swedish Appellativized Forenames in Compounds – A Lexicographic Approach . U: Corino, E. et al. (ur.), *Proceedings XII Euralex International Congress. Torino, Italia, September 6-9, 2006*. (s. 1193–1199).
Sköldberg, Emma (2008). Från vrångstrupen till fotabjället: om presentationen av unika konstituenter i Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. U: Svavarsdóttir, Á. et al. (ur.), *Nordiske studier i leksikografi 9. Rapport fra konference om lexikografi i Norden, Akureyri, 2007* (s. 421–432). Reykjavik: Nordisk Forening for Leksikografi.
Söderbergh, Ragnhild ([2]1971). *Svensk ordbildning*. Stockholm: Läromedelsförlagen.
Söhn, Jean-Philipp (2003). *Von Geisterhand zu Potte gekommen. Eine HPSG-Analyse von PPs mit unikaler Komponente* [neobjavljen magistarski rad]. Universität Tübingen.

Sørensen, Knud (1973). *Engelske lån i dansk*. København: Nordisk Forlag A.S. [Dansk Sprognævns skrifter 8]
Srdić, Smilja (2008). *Morphologie der deutschen Gegenwartssprache*. Beograd: Jasen.
Svanlund, Jan (2009). *Lexikal etablering. En korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. Stockholm: Stockholms universitet.
Szubert, Andrzej (2003). *Englische Entlehnungen im Dänischen. Morphologie und Wortbildung*. Poznań: Ad rem.
Taylor, John R. (1998). Syntactic Consructions as Prototype Categories. U: Tomasello, M. (ur.), *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure, Vol. 1* (pp. 177–202). New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates.
Thorell, Olof (1981). *Svensk ordbildningslära*. Stockholm: Esselte studium.
Thorell, Olof (1984). *Att bilda ord*. Stockholm: Skriptor Förlag.
Venås, Kjell (1990). *Norsk grammatikk. Nynorsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
Vinje, Finn-Erik (1973). *Ord om ord. Innledning til en norsk ordlagingslære I*. Trondheim: Tapir forlag.
Vinje, Finn-Erik ([5]2013). *Moderne norsk*. Bergen: Fagbokforlaget.
Volmert, J. (ur.) ([4]2000). *Grundkurs Sprachwissenschaft: eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge*. München: Fink.
Wellander, Erik (1915). Ett par produktiva typer av skriftspråklig nybildning. *Språk och stil, 15*: 26–52.
Wessén, Elias ([8]1968). *Svensk språkhistoria I: Ljudlära och ordböjningslära*. Stockholm: Almquist & Wiksell.
Zilić, Erminka (2002). *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Zenica: Dom štampe.

Registar pojmova

aditivna morfema
19, 20

aditivna složenica
71, 109, 110

afiksoid
37, 154, 169–172, 176

atribut
34, 48–49, 62, 64, 66, 76–77, 97–104, 108, 123, 152, 166

bahuvrihi
101, 111, 166

defrazeološka derivacija
148–149, 165

demotivacija
127–130, 132, 135, 138–140, 174, 176

deonimijske složenice
61–62

derivacija
19–20, 25, 29, 37, 97, 129, 154–156, 169–178

determinativna složenica
33–35, 43–44, 49, 101, 106–109, 111, 131, 165, 170

diskontinuirane morfeme
20

dvandva
110

egzocentričnost
34, 44, 47, 51, 98, 101, 105–106, 111–112, 125, 135, 160

endocentričnost
47, 96, 101, 105–106, 109, 112–113

fuga
34, 75–83

gramatička morfema
17

hibridna pozajmljenica
72–74

kombinovana tvorba
26, 37, 97, 149, 158–168

konfiks
21–22, 36–37, 52, 108, 171, 176

konverzija
26, 29, 38, 47, 149

kopulativna/koordinativna
32–34, 43, 49, 50, 62, 71, 109–111

leksička morfema
16–17

leksikalizacija
112–116, 127–152

morfema
13, 16

morfosintaksička/gramatička reč
15

neposredni konstituenti
29, 43, 80, 107, 161

onimijske složenice
62

ortografska reč
14

parafraza
91, 100–105, 110, 120, 138

poluafiks
169

posesivna složenica
101, 111–112

pozajmljenica
71–74, 133

reduplikacija
27, 178–181

retrogradacija
25, 154–158

skraćivanje
25, 29, 38, 56–61

slobodna morfema
18

srastanje
32, 65–66, 76, 92, 100

supstituciona/
implicitna morfema
19

tvorbena osnova
23–24

unikatna morfema
20–22, 52, 132, 139–141, 174

unikatna frazeološka
komponenta
77, 82, 149

vezana morfema
18

vezivanje za odredbu
48–49

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.11'367
811.11'362

БИЛАНЦИЈА, Софија, 1975-
Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima - prototip i periferija / Sofija Bilandžija. - Beograd : FOKUS - Forum za interkulturnu komunikaciju, 2017 (Gornji Milanovac : Grafoprint). - 194 str.

Tiraž 100. - Napomene i bibliogrfske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 182-192. - Registar.

ISBN 978-86-88761-10-9

a) Скандинавски језици - Синтакса b) Скандинавски језици - Компаративна граматика
COBISS.SR-ID 253666572

Rukopis autora Sofije Bilandžije *Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima – prototip i periferija* prvi se u nas opsežno bavi pitanjima tvorbe reči u skandinavskim jezicima. On je rezultat studioznog izučavanja najvažnijih dela iz oblasti tvorbe reči i leksikologije, ne samo skandinavskih autora, već i šire – ponajviše nemačkih, ali i engleskih. Nakon čitanja rukopisa nameće se opšti zaključak: autorka se ovim radom potvrdila kao vrstan poznavalac tvorbenih modela u norveškom, švedskom i danskom jeziku. Do izražaja je došlo njeno poznavanje različitih, ponekad sasvim suprotstavljenih tumačenja ovog jezičkog fenomena. Zahvaljujući kritičkom stavu i sopstvenom mišljenju o fenomenu koji je u fokusu, prezentacija istih nije, međutim, tekst učinila konfuznim i nejasnim. Uz ostale vrednosti ovaj rukopis odlikuje precizan i jasan jezik tako da se on može okarakterisati kao veoma informativan i za one u čijem su fokusu pitanja tvorbe i leksikologija, ali i za manje upućene u ovu tematiku.

Štampanjem ovog rukopisa na dobitku bi bili ne samo nastavnici i studenti skandinavistike i sličnih usmerenja, već i srpska lingvistika uopšte.

(iz recenzije prof. dr Smilje Srdić)

Budući da je interesovanje za studije skandinavskih jezika sve veće, povećava se i potreba za kompetentnim stručnim knjigama o određenim oblastima gramatike skandinavskih jezika kao što je knjiga dr Sofije Bilandžije, koja već niz godina na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu predaje lingvističke predmete na Grupi za skandinavistiku.

Naslov knjige *Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima – prototip i periferija* ujedno je i ključna reč i program. Knjiga ima 4 poglavlja i polazi od opštih lingvističkih pojmova tvorbe reči, da bi se dalje u prvom poglavlju posvetila slaganju i njegovoj poziciji u sistemu tvorbe reči u savremenim skandinavskim jezicima. Već ovde se uočava da se autorka služi ne samo skandinavskom literaturom o ovoj problematici, već i srbističkom, nemačkom i drugim širim izvorima. Taj utisak se potvrđuje i kroz ceo tekst, što svedoči o širokom spektru autorke. Drugo poglavlje se iscrpno, pregledno i precizno bavi formalnim (internim obličkim) aspektima slaganja. Treće poglavlje knjige je posvećeno semantičkim odnosima unutar složenica, dok četvrto poglavlje analizira odnos slaganja i srodnih tipova tvorbe, tj. odnos centra i periferije. Karakteristika cele knjige je kompetentna i osmišljena upotreba jezika naučnog diskursa, kao i svrsishodna upotreba grafičkih elemenata radi jasne vizualizacije.

Knjiga autorke Sofije Bilandžije bez sumnje predstavlja veliki i inovativni doprinos skandinavskoj lingvistici i poslužiće ne samo studentima Skandinavistike, već i naučnicima i predstavnicima šire stručne javnosti kojima se ovo naučno delo preporučuje za lektiru.

(iz recenzije prof. dr Annette Đurović)